МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНИХ І ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ І.Ф. КУРАСА НАН УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА
ЗАПОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ МЕДИКО-ФАРМАЦЕВТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СОЦІОЛОГІЧНА АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ ПОЛІТИЧНИХ НАУК (УАПН)
ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
КОРОЛІВСЬКИЙ КОЛЕДЖ МІСТА НЬЮ-ЙОРК
КАВКАЗЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАВКАЗЬКА ЛАБОРАТОРІЯ ГЕОПОЛІТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВРОЦЛАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ФАКУЛЬТЕТУ СОЦІОЛОГІЇ ТА ЕКОНОМІКИ
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ КОМЕНСЬКОГО В БРАТИСЛАВІ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ НАУК УНІВЕРСИТЕТУ ФИРАТ
ЦЕНТР СТРАТЕГІЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ПРОЕКТУВАННЯ
ЦЕНТР НЕЗАЛЕЖНИХ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР СОЦІАЛЬНОГО ПРОЕКТУВАННЯ
СОЮЗ СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІВ УКРАЇНИ

МАТЕРІАЛИ

XIV МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

«СОЦІАЛЬНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ПРОЄКТУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО КРАЇНИ: ВІДНОВЛЕННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ РИЗИКІВ ТА НЕВИЗНАЧЕНОСТЕЙ»

26 квітня 2024 року

Запоріжжя

УДК: 316.334.3:316.4
ББК: С55.373.1
М 341

Редакційна колегія:
Головний редактор – *Кудінов І.О.*, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціології ЗНУ.
Науковий редактор – *Лепський М.А.*, доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціології ЗНУ.
Бірюкова Т.Ф., кандидат філософських наук, декан факультету соціології та управління ЗНУ.
Лепська Н.В., кандидат політичних наук, доцент кафедри політології.
Бутченко Т.І., доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри соціальної філософії та управління ЗНУ.
Скворець В.О., доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри соціології ЗНУ.
Цокур Є.Г., доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри політології ЗНУ.

Технічне редагування: *Кузьмінова А.О.*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ТОЧНІСТЬ ВИКЛАДЕНИХ У ПУБЛІКАЦІЯХ ФАКТІВ НЕСУТЬ АВТОРИ

Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Соціальне прогнозування та проєктування майбутнього країни: відновлення в умовах глобальних ризиків та невизначеностей» (26 квітня 2024 року, м. Запоріжжя) / І.О. Кудінов (гол. ред.), М.А. Лепський (наук. ред.); ред. кол.: Т.Ф. Бірюкова, Н.В. Лепська, Т.І. Бутченко, В.О. Скворець, Є.Г. Цокур. Запоріжжя : ЦНСД, 2024. 280 с.

ISBN 978-617-8319-12-0

Збірник містить матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Соціальне прогнозування та проєктування майбутнього країни: відновлення в умовах глобальних ризиків та невизначеностей» (26 квітня 2024 року, м. Запоріжжя). Сучасний розвиток світу, що визначений глобальними загрозами та ризиками, які суттєво впливають на світовий порядок, формують лінії розлому світоустрою та визначають тектонічні напруження між державами, блоками, коаліціями у геополітичному, військовому, економічному, соціокультурному вимірах. Основний фокус уваги на конференції спрямований на наукове обговорення російської воєнної агресії в Україні та в цілому проблематики сучасних війн в умовах радикальних змін глобальної безпеки. Учасники наукового заходу актуалізували низку гострих питань щодо сучасного соціально-політичного життя в нашій країні, реакції світового співтовариства на російську експансію, відпрацювання нових моделей медіації та миротворення в умовах трансформації світоустрою.

Вже традиційними для нашої конференції є осмислення методології соціального прогнозування та проектування, сценарних технологій визначення «неможливого» у розвитку світу та України, формування суб'єктів миру, дослідження взаємозв'язку миру та війни, державотворення та політичної модернізації, переговорів та медіації, а також наближення до перемоги.

ISBN 978-617-8319-12-0

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

ЛЕПСЬКИЙ Максим
Глобальні невизначеності в соціальному прогнозуванні як метафори та аналітика 8

КОТИГОРЕНКО Віктор
Поняття «інституції» як інструмент соціальних досліджень і соціальних практик 11

РУСЕЦЬКИЙ Олександр
Мета-загроза інтерференція ядерних і психічних загроз і можливості мета-когнітивної безпеки 17

ВОРОНКОВА Валентина, НІКІТЕНКО Віталіна
Сучасний світ в умовах глобальних ризиків та невизначеностей 17

КАЛАКУРА Олег
Соціальний популізм як загроза суспільному розвитку воюючої України 21

БУТЧЕНКО Тарас
Феномен цифрової свободи людини 25

КРИВОШЕЇН Віталій
Публічна політика в умовах воєнного стану: кейс України 27

УТЮЖ Ірина
Ментальне здоров'я, як розвинений світоглядний імунітет для людини: соціально-філософський аспект 30

ЦОКУР Євген, ЧАЙКА Ірина
Геополітичні перспективи України у поствоєнний період 32

СЕСІЯ І
МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ: ДОСЛІДЖЕННЯ ФАЗОВОГО ПЕРЕХОДУ ВІД ВІЙНИДО МИРУ, СВІТОВИЙ ДОСВІД ВІДНОВЛЕННЯ ПІСЛЯВОЄННОЇ КРАЇНИ. СУСПІЛЬСТВО РОЗВИТКУ VS СУСПІЛЬСТВО РИЗИКУ: СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ, ЕКОНОМІЧНІ, ПОЛІТИЧНІ ТА КРИМІНАЛЬНІ НЕБЕЗПЕКИ

ПАЛАГУТА Вадим
Цифровізація сучасного суспільства: глобальні ризики для людини 35

СКВОРЕЦЬ Володимир
Соціокультурні зміни і освіта в сучасній Україні 38

БОНДАРЕНКО Олег, БУЦ Олексій
Соціологічний погляд на мобілізацію в Україні 42

ЗУБЧЕНКО Олександр
Соціально-структурні зміни у середовищі колаборантів на тимчасово окупованому Півдні України 43

ПРИХОДЬКО Олена
Український волонтерський рух в умовах глобальних викликів 47

КУЛИК Марія
Кримінальна подія як об'єкт соціологічного аналізу 49

РАТУШНА Таісія
Цифрові спільноти мігрантів: дослідження контенту telegram-каналів українських мігрантів у Німеччині 51

ПРИМАКОВ Каміль
Перспективи впровадження практики онлайн-медіації при вирішенні конфліктних ситуацій (спорів) у публічній сфері 54

БОЙКО Едуард
Специфіка віртуальних подій в сучасній війні 56

ГОНЧАРОВА Валерія
Роль аеропортів у стратегії відновлення післявоєнних міст: історичний контекст та сучасні підходи 61

КОНОВАЛЕНКО Ольга
Соціальна сингулярність: роздуми про кардинальні зміни моделі розвитку людства ... 63

ПОНОМАРЬОВА Яна, СОРОКІНА Олександра
Стратегії відновлення повоєнної України 64

ЛАВРУСЕНКО Макар, ПРИЙМАК Юлія
Соціокультурні виклики XXI століття: аналіз сучасного соціологічного доробку 67

МАРУЩАК Данило, ПРИЙМАК Юлія
Вплив організаційної культури на ефективність діяльності трудового колективу..... 69

СУЛІМА Сергій, ПРИЙМАК Юлія
Шляхи подолання культурного шоку вимушеними мігрантами 71

СЕСІЯ ІІ
МІЖНАРОДНА ПОЛІТИКА У ФОРМУВАННІ БЕЗПЕКОВИХ ГАРАНТІЙ: ПЕРЕГОВОРИ, МЕДІАЦІЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ІНСТИТУТІВ

КОНДРАТЕНКО Олег
Контури геополітичного майбутнього світу та місце в ньому України 73

КІНДРАТЕЦЬ Олена
Наслідки зростання впливу праворадикальних популістських партій на політику європейських країнах 76

ГОРЛО Наталя
Співробітництво територіальних громад як чинник стійкості українського суспільства в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення 79

ХОРІШКО Лілія
Деякі аспекти модернізації політики ЄС у сфері безпеки та оборони 82

ОСТАПЕЦЬ Юрій, ГРАБЧАК Едуард
Повоєнна партійна система України: характеристика акторів та особливостей розвитку 85

БАБАРИКІНА Надія
Публічна дипломатія у практиках побудови миру та протидії пропаганді 89

ВАГІНА Олена
Вибори після війни: аналіз європейського досвіду 92

ГОРДІЄНКО Михайло
Дифузні синдроми глобалізації як виклик політичній суб'єктності суверенної держави 95

КІЧЕРА Надія
Інструменти прямої демократії у стратегічному плануванні та управлінні громадою (кейс Закарпатської області) 101

ЛЕПСЬКА Наталія
Геополітичне осмислення резильєнтності держави 104

НОВОРОДОВСЬКИЙ Валерій
Інституції громадянського суспільства у процесах повоєнного відновлення України: напрямки діяльності, підходи, перспективи 108

ЛЯШЕНКО Олексій
Виміри й етапи вибору між федерацією та унітарною державою в Україні 111

РУДНЄВА Анна, МАЛЬОВАНА Юлія
Виклики демократії у 2024 році: основні тенденції та перспективи 115

ЕЛЬ ГУЕССАБ Карім, БІЛОКОПИТОВ Володимир
Арабська «smart» експансія: досвід Балканського регіону 119

СЕРГІЄНКО Тетяна
Роль переговорів та медіації у міжнародних конфліктах: забезпечення мирного врегулювання та безпеки 121

МІЩЕНКО Анастасія
Співвідношення регіоналізму, регіоналізації, децентралізації як провідних політичних процесів в Україні....124

НАДОБКО Олеся
Роль Союзу балтійських міст (UBC) у розвитку Балто-Чорноморського регіону....126

ПАВЛЕНКО Андрій
Постдемократія у післявоєнній трансформації України 130

СКРИПЧЕНКО Ігор
Політика ізоляціонізму США як чинник зростання політичного насилля в сучасному світі 132

ЧУПІС Анастасія
Вепонізація інформації як сучасна військово-політична технологія 136

ВЛАСЮК Єгор, ВАГІНА Олена
«Новий справедливий Казахстан»: переосмислення політичного курсу 138

ЛЕВЧЕНКО Антон, ХОРІШКО Лілія
Мирні ініціативи Китаю та Туреччини у контексті української політичної дійсності .. 141

РУДЕНКО Максим, ЛЕПСЬКА Наталія
Геостратегічне значення глобальної підводної комунікаційної мережі 143

ЯСЬМО Ольга, ЛЕПСЬКА Наталія
Особливості громадської дипломатії в Україні в період воєнного стану та перспективи її розвитку у повоєнний час 147

СЕСІЯ ІІІ
ПІСЛЯВОЄННЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТОК МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

КРАСНОКУТСЬКИЙ Олександр
Філософія соціальної держави: до питання оптимізації публічного управління та соціальної роботи 151

ПАШИНА Наталія, БУЛИК Максим
Роль соціального капіталу у розвитку місцевого самоврядування 155

ЗАЇКА Олена
Формування професіоналізму державних службовців у воєнний та повоєнний період....159

ЕЛЬ ГУЕССАБ Карім, ЛАВРІВСЬКИЙ Вадим
«Правова система» та «правова реальність» у розвитку інституту самоврядування 161

ПОВЗЛО Олександр, ПОВЗЛО Валентина
Філософській сенс пандемії Covid-19 крізь призму філософських проблем охорони здоров'я та екології 163

АКУЛА Катерина
Імплементація європейський стандартів участі у муніципальному управлінні в Україні....167

АТРОШЕНКО Вікторія
Формування цинічного світогляду особистості в епоху радикальних змін у сучасному суспільстві 169

ВЕДМЕДЄВ Володимир
Закон про регулювання штучного інтелекту (AI Act) як елемент розбудови державного управління 172

ВЕДМЕДЄВ Євген, МАСЮК Олег
Переваги та недоліки кабінету пацієнта як складової цифровізації публічного управління медичною сферою 176

ПШЕНИЧНА Тетяна
Управління регіональним та місцевим розвитком: світові практики та українські перспективи в контексті післявоєнного відновлення 180

БЕНДА Ангеліна, КРАСНОКУТСЬКИЙ Олександр
Роль спортивних організацій у формуванні національної свідомості молоді та розбудові громадянського суспільства 192

БУБНОВА Ярославна, БОЙКО Ганна
Роль благодійних фондів у соціальній адаптації дітей ВПО в умовах воєнного стану .. 195

ВОЛИК Яна, ЗАЇКА Олена
Механізм правового регулювання діяльності територіальних громад в Україні 197

ДОЛЯ Ірина, ЗАЇКА Олена
Цифрові публічні послуги: нове життя завдяки модернізації 200

НАУМЕНКО Катерина, КРАСНОКУТСЬКИЙ Олександр
Стан та шляхи удосконалення проєктування ефективної організаційної структури в органах державної влади України 204

СЕРДЮК Анастасія, ПРИЙМАК Олег
Перспективи використання іноземного досвіду у сферах зайнятості та відбудови в Україні у поствоєнний період 207

СОБКО Богдан, МАСЮК Олег
Впровадження технологій штучного інтелекту в соціальній роботі 208

ХАРЧЕНКО Владислав, ЗАЇКА Олена
Комунікація з внутрішньо переміщеними особами в умовах воєнного стану 211

ЧЕРНІК Тетяна
Засади державної соціальної політики у післявоєнній країні 215

СЕСІЯ IV
СВІТОГЛЯД МИРУ ТА КРЕАТИВНІ ІНДУСТРІЇ У ВІДБУДОВІ ПІСЛЯВОЄННОЇ УКРАЇНИ. СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА СОЦІАЛЬНА РОБОТА У ПІСЛЯВОЄННІЙ КРАЇНІ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

МАСЮК Олег
Впровадження технології ненасильницьких комунікацій у соціальній роботі з ветеранами та цивільними, які пережили війну в Україні 219

KAPRITSYN Ihor
Kultureller Ressourcenansatz in der Psychosozialen Arbeit mit Ukrainischen Flüchtlingen in Deutschland 222

МАЛЬОВАНА Юлія, РУДНЄВА Анна
Групи соціально-психологічної підтримки як ефективний інструмент соціальної роботи в умовах війни та повоєнного відновлення 224

СПИЦЯ Наталія
Нові виклики перед системою охорони здоров'я: формуємо і зберігаємо людину 227

БІЛЕЦЬКИЙ Костянтин
Виклики та перспективи розвитку системи охорони здоров'я в Україні 230

ПАВЛОВСЬКИЙ Валерій, ВИШНЕВЕЦЬКИЙ Руслан
Особливості трансформації інформації в знання в контексті проблеми критичного мислення 232

ГОЛОВКО Катерина
Післявоєнне відновлення галузі насінництва: орієнтири та виклики 234

ЮРЧЕНКО Іван
Виховання людини в Збройних Силах України 238

БОБРОВА Анастасія, БУТЧЕНКО Тарас
Культурна дипломатія як інструмент творчої еліти у формуванні іміджу України 241

БОЙКО Володимир, ЦАПЛІНА Ірина
Особливості соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в умовах повномасштабної війни 244

ДЯЧЕНКО Анна, ПРИЙМАК Олег
Розвиток соціальної тривожності особистості в умовах військового стану 247

КИШКА Дар'я, ГЛАЗУНОВ Володимир
Стратегічне управління у формуванні та впровадженні політики національної безпеки 250

КЛИМЧУК Аліна, ТУРЧЕНКО Галина
Російське телебачення як складова інформаційної війни РФ проти України (на прикладі ток-шоу «Вечер с Владимиром Соловьёвым» (2014 р.)) 252

КОЛОМОЄЦЬ Артур, БОЙКО Ганна
Стратегії та виклики у підготовці дітей-сиріт до створення власної родини в умовах війни 255

КОРЕНЮК Аліна, ЧАЙКА Ірина
Інноваційні програми соціальної адаптації для дітей у часи кризи 257

КРИВУЛЯ Діана, БОЙКО Ганна
Психологічні аспекти адаптації українських дітей в умовах тимчасового захисту в країнах Європи: виклики та стратегії підтримки 259

ЛИФАР Ольга, МАСЮК Олег
Нормативно-правове забезпечення питання надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів 261

МАЛЕЦЬКИЙ Євгеній, БУТЧЕНКО Тарас
Чи будуть мріяти електровівці про віртуальну траву в хмарному сховищі. Рефлексія на наукову фантастику, розвиток штучного інтелекту 264

САВЕНКО Світлана
Супервізія як інструмент поліпшення якості надання соціальної послуги «догляд вдома» в умовах воєнного стану та відновлення 267

ТІЩЕНКО Юлія, ЧАЙКА Ірина
Роль інноваційних технологій в адаптації та оптимізації управління персоналом в соціальній сфері під час та після воєнних конфліктів 270

САВІЧ Анастасія, ПРИЙМАК Олег
Проблема інституціалізації понятійної номінації «булінг» 271

ФІЛОНОВА Анастасія, БУТЧЕНКО Тарас
Групи самодопомоги з елементами арт-терапії для жінок-військовослужбовиць: як практика післявоєнної соціальної роботи 274

ЯНЧЯУСКАЙТЕ Ріта, ПРИЙМАК Олег
Особливості догляду вдома за людьми похилого віку ВПО в прифронтових містах 277

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

ЛЕПСЬКИЙ Максим
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри соціології,
Запорізький національний університет,
академік Української академії наук,
академік Європейської академії наук України

ГЛОБАЛЬНІ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ В СОЦІАЛЬНОМУ ПРОГНОЗУВАННІ ЯК МЕТАФОРИ ТА АНАЛІТИКА

Проблема невизначеностей постає однією з найважливіших у теорії прийняття рішень та соціальному прогнозуванні, їй присвячено безліч публікацій та наукових пошуків. Особливе значення невизначеності мають у розробці прогнозних сценаріїв як альтернатив та варіантів можливих процесів, подій, ефектів та результатів.

Метою тез є дослідження метафоричних та аналітичних мейнстримів у дослідженні глобальних невизначеностей в соціальному прогнозуванні.

Сучасні підходи щодо дослідження невизначеності пов’язані з низкою методологічних настанов, часто латентно, приховано присутні у дослідженні. Зупинимося на цих методологічних позиціях у дослідженні невизначеностей та видової специфіки невизначеностей глобального рівня.

Перше, що вражає у дослідженні невизначеності, – це демонстрація того, що нібито не визначено, але якщо його продемонстровано, то цей феномен вже має значення та свої межі, а тому є визначений апостеріорі, постфактум, коли вже зібрані факти результату. Тому у невизначеності розглядається те, що під час прийняття рішень неусвідомлено і несподівано, але має великий вплив на майбутнє як результат [1, xvii-xviii]. Мішель Вукер визначила «сірого носорога» – очевидні небезпеки, які ми ігноруємо, що вимагає необхідність діяти відповідно до них» [2]. Спробу узагальнити метафори ризикової індустрії зробив Сашо Андонов. Серед його «тварин-небезпек», окрім вже відомих «чорного лебедя» та «сірого носорога», є ще такі: «невидима горила», що відображає ефект ілюзії уваги; «сірий лебідь», що є подіями, які мають величезний вплив, вони не такі вже й несподівані, але їх не можна передбачити; «події чорного слона» як відомої катастрофічної події; «страус у піску», що є поганою подією, яка дуже ймовірно відбудеться, але вона була маргіналізована з деяких суб'єктивних причин; мавпи «не бачити – не чути – не говорити»; події «Королів-Драконів» як статистичного викиду, такої події, що екстремальна за своїм впливом, але вона не належить до тієї ж сукупності, що й інші події, які є частиною системи; «червоний

оселедець» як відвабливий маневр – щось, що використовується, щоб відвернути людей від справжньої природи речей [3, p.125-132].

Цю сукупність метафор невизначеності позначають як «фантастичних тварин і де вони мешкають» за образом Джоан Роулінг. Разом з тим метафоричний підхід до невизначеностей часто має ознаки популярності, моди визначення за ad hoc, спрямованість на конкретний кейс, на випадок. Тому часто в центрі метафор невизначеності знаходиться випадковість, хто випадково не зрозумів або невірно зрозумів, отримав неправильну інформацію, проігнорував очевидне, або «так склалося історично» (улюблений наратив істориків), «це було неможливим» і так далі.

Особливо це відбувається на глобальному рівні, що через конкретний випадок впливає та стає значущим для людства.

По-друге, пошук невизначеності здійснюється в минулих конкретних ситуаціях, за історичною аналогією, як пошук універсальних механізмів у конкретних ситуаціях минулого. Тут завжди є не безпека ефекту презентизму, заперечення істини, в якому відкидається історична наука, а на її місце ставлять історичну пам'ять. Тому сучасне ідеологічно підлаштовує майбутнє і минуле під себе або визначається те, що було в минулому, буде й у майбутньому. В останньому твердженні заперечуються якісні зміни, розвиток або катастрофи. Тому в історичних аналогіях найважливішим у дослідженні конкретного історичного є пошук об'єктивності, закономірностей, оскільки презентизм робить невизначеності тривіальними прикладами ідеологічних, катастрофічних або посткатастрофічних раціоналізацій.

По-третє, невизначеність часто осмислюється задля теоретичного обґрунтування інших феноменів, в яких вона виступає як умова або чинник процесу. Так, в теорії прийняття рішень невизначеність розглядається в діапазоні визначеність-ризик-невизначеність. Визначеність працює як детермінізм у зрозумілій каузальності (причинно-наслідковій логіці); ризик, як вірогідність, що можна визначити, у стохастичній логіці; невизначеність не розраховується. У цьому напрямі дослідження не можливо переоцінити вплив теорії Альберта Ейнштейна, Нільса Борна, теореми Вернера Гейзенберга [4]. Саме тому невизначеність розглядається у нелінійності, турбулентності, хаотичній випадковості. Саме тому невизначеність є важливим концептом теорії турбулентності, теорії катастроф, теорії ризику, теорії хаосу, синергетичній теорії та інших.

По-четверте, задля прикладних завдань орієнтації у майбутньому дослідження невизначеності розглядалося і розглядається як основний процес, що обумовлює непередбаченість подій у футурології й сценарному плануванні Германа Кана, П'єра Вака, Пітера Шварца та сучасного «форсайту». У глобальних дослідженнях невизначеність обумовлює основні процеси майбутнього заради формування, як

правило, другого типа сімейства сценаріїв, перш за все, у сфері безпеки та ризикових просторах.

По-п'яте, невизначеність розглядається у пошуку зручної класифікації невизначеності, які самі по собі є прогнозами, оскільки застосування такої класифікації відносно теорії ігор, як це продемонстрував Брюс Буено де Мескіто, дає позитивний результат у моделюванні глобальних міжнародних відносин. Але і помилкові моделі визначають найгірші сценарії «Моделі зазнають невдачі з трьох основних причин: логіка не може вловити, що насправді відбувається в головах людей, коли вони роблять вибір; інформація, що надходить у модель, неправильна – сміття на вході, сміття на виході; або відбувається щось поза системою відліку моделі, щоб змінити ситуацію, збиваючи її з курсу» [5, p.124].

По-шосте, зараз формується і проявляється як мейнстрім «гнучке мистецтво переосмислення майбутнього», при цьому диджиталізація та інформатизація визначають потреби наукової розробки зручного інструментарію, що може бути переведений у застосунки та бути доповненими штучним інтелектом. Цей напрям розвитку вже вимагає не лише формування ф'ючерсних навичок, як суттєвої частини smart-, soft-, wise-skills, що я доводив більше десятку років на нашій конференції та в практиці освіти фахівців. Зараз постає нагальною потреба формування форекастінженірінга («forecast-engineering»), який розглядає наукові проблеми невизначеності з погляду праксеології та сталого розвитку.

Висновки.

У невизначеностях у процесі соціального прогнозування метафори надають образне відображення особливого та універсального у конкретних кейсах, ситуаціях, сторітелінгу. Аналітика розглядає метафоричні кейси як опорне знання для розв'язання універсального та конкретного, загального, особливого та одиничного.

Сучасні методологічні напрями дослідження глобальних невизначеностей обумовлюють питання про форекастінженірінг, як поєднання прогнозування, стратегічного управління та сценарного дослідження майбутнього, таких комплексних систем як Форсайт та Фароут.

Так, у першому наближенні до розв'язання цього питання ми розглядаємо не лише зв'язок сценарування (де суттєвою частиною є невизначеність) та його впливу на стратегічне управління, а розглядаємо його вплив на основні організаційні процеси в прийнятті рішень. Серед процесів, що визначають формування форекастінженірінга, я виділяю такі частини:

1. Лідерський блок, який має прояви в організаційній силі та політичній владі.

2. Інформаційно-аналітичний блок, що забезпечує прийняття рішень метафізичними рішеннями, знаннями та інформацією.

3. Резильєнтний блок, або блок цілісності як сукупності динамічних процесів стійкості, адаптованості, живучості, не/вразливості, розвитку та інших.

4. Блок сприйняття та соціально-психічних процесів, що забезпечує адекватність відображення дійсності, реальності та гіперреальності.

5. Блок мотивації та діяльності в цілому.

6. Управління ресурсами та логістикою.

7. Соціально-інженірінговий блок (діагностика, моніторинг, проєктування, прогнозування, планування, програмування, «запуск» та «супроводження процесу»).

8. Блок енвайроментального управління (динаміка взаємодії зі змінами зовнішнього середовища – стратегічне, тактичне, ситуативне управління).

Список посилань

1. Taleb, Nassim Nicholas. The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable. New York, Random House Publishing Group, 2007. xxviii + 366pp.
2. Wucker, Michele. The Gray Rhino: How to Recognize and Act on the Obvious Dangers We Ignore. New York, St. Martin's Publishing Group, 2016. 304 pp.
3. Andonov, Sasho. Safety Accidents in Risky Industries: Black Swans, Gray Rhinos and Other Adverse Events. Boca Raton, London, New York, CRC Press, 2022. 210 pp.
4. Lindley, David. Uncertainty. Einstein, Heisenberg, Bohr, and the Struggle for the Soul of Science. anchor books A Division of Random House, Inc. ed., New York, Knopf Doubleday Publishing Group, 2008. 272 pp.
5. Bueno De Mesquita, Bruce. The Predictioneer's Game: Using the Logic of Brazen Self-Interest to See and Shape the Future. New York, Random House Publishing Group, 2010. 288 pp.

КОТИГОРЕНКО Віктор

доктор політичних наук, професор,
завідувач відділу етнополітології,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
НАН України імені І.Ф. Кураса

ПОНЯТТЯ «ІНСТИТУЦІЇ» ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИК

Будь-яке наукове поняття – це ідея або, за М. Вебером, ідеальний тип розмаїтих реальних явищ. Незбіжності ідеї/ідеалу з реаліями спонукають до з'ясування сутності, причин і чинників становлення й функціонування того, що є насправді. Серед таких понять – означуване словом «інституції». (institutions). Науковці країн Заходу називають ним важливі структурні компоненти-регулятори людської поведінки та життєдіяльності суспільства як системи. Їх вивчають, щоб здобути знання, важливе для розроблення, ухвалення й реалізації дієвих управлінських рішень. Так інструмент наукових досліджень стає інструментом соціальних практик.

На пострадянському просторі, зокрема в Україні, такі компоненти-регулятори означують двома термінами: інституції та інститути (institutes) з наданням переваги другому. Наслідком такого вербального розщеплення, стало часткове зміщення фокусу наукового пошуку в бік питання з ознаками схоластики: як припасувати термін «інститути» до понятійного апарату інституціональних економічних, політичних та інших соціальних досліджень.

Мета і завдання доповіді: 1) розкрити зміст наукового поняття «інституції», як його трактують на Заході, звідки воно увійшло до українського дослідницького дискурсу; 2) показати витоки означеної вітчизняної термінологічної проблеми; 3) аргументувати важливість узгодження національної термінології зі західним науковим та загальносоціальним слововжитком.

До західних мов, зокрема англійської, терміна, винесений у заголовок статті, увійшов як ремейк латинського «institutum». Це засвідчує англомовний довідник, підготовлений на основі латинсько-німецькомовного словника й опублікований у 1879 р. – тобто, у часи, коли починалося становлення інституціональних досліджень. У ньому латинське «institutum» трактується так: A purpose, intention, design. An arrangement, plan. Mode of life, habits, practices, manners. A regulation, ordinance, institution. Instruction. Agreement, stipulation. [1, p. 969], У перекладі з англійської українською, відповідно: Мета, намір, задум. Домовленість, план. Спосіб життя, звички, практика, манери. Постанова, розпорядження, інституція. Інструкція. Угода, домовленість.

Таке трактування суголосне з науковими дефініціями терміна «інституції».

Вважається [2, p. 1], що у соціальних дослідженнях цей термін у 1725 р. уперше застосував італійський філософ, основоположник філософії історії та етнічної психології Джамбаттиста Віко (Giambattista Vico). Його масове застосування як головного (major) поняття теорії інституціоналізму (institutional theory) й інструменту міждисциплінарних інституціональних досліджень пов'язують з іменами Т. Веблена [3] та його послідовників і наступників В. Гамільтона [4], Д. Коммонса [5] та інших.

Від кінця 1980-х – початку 1990-х оновлені парадигми інституціоналізму для багатьох учених у всьому світі – українських також – стали одним з найдієвіших інструментів соціального пізнання. Наукову традицію згаданих вище дослідників стали називати старим інституціоналізмом. Серед сучасних її послідовників чи не найвідомішим став Д. Ходжсон [6; 2]. Започаткування нового інституціоналізму найчастіше пов'язують з Нобелівським лауреатом Д. Нортом [7–8].

Проте старий і новий інституціоналізми не заперечують, а доповнюють один одного, є двома взаємопов'язаними теоретичними моделями і методологіями дослідження одного об'єкта – соціальних інституцій (social institutions). Про особливості та розробників цих

моделей і методологій посутнє уявлення можна сформувати за статтею 2019 р. в Стенфордській енциклопедії [9].

Серед відмінностей нового інституціоналізму щодо старого певний час називали розмежування інституцій як правил і обмежень та організацій як акторів соціальної взаємодії (поведінки). За підставу такого називання брали два визначення інституцій Д. Нортом.

Перше – як правила гри в суспільстві або, більш формально, створені людиною обмеження, що формують людську взаємодію, структурують стимули в людському обміні – політичному, соціальному чи економічному. Концептуально, слід чітко відрізняти правила від гравців. Мета правил – визначити спосіб, у який грається гра. Але мета команди в рамках цього набору правил – виграти гру [7, pp. 3–5].

Друге – як «створені людьми обмеження, що структурують політичну, економічну та соціальну взаємодію. Вони складаються як з неформальних обмежень (санкції, табу, звичаї, традиції та кодекси поведінки), так і з формальних правил (конституції, закони, права власності). Упродовж усієї історії люди створювали інституції, щоб створити порядок і зменшити невизначеність… Інституції забезпечують структуру стимулів в економіці; в міру того, як ця структура розвивається, вона формує напрямок економічних змін у бік зростання, стагнації або занепаду» [8, p. 97].

Щоб уточнити розуміння Д. Нортом зв’язку інституцій та організацій, Д. Ходжсон у 2002 р ініціював переписку з ним. Витяги з неї опублікував та прокоментував у своїй статті [2, pp. 10, 19–21]. З’ясувалося, що насправді Д. Норт не стверджує, що організації (політичні партії, фірми, профспілки, університети тощо) не є інституціями. Він тільки окреслює рамки власного першочергового інтересу до економічних систем, а не до внутрішнього функціонування окремих організацій. Водночас Д. Норт визнає, що організації також вміщують у себе структури або мережі, які не можуть функціонувати без правил комунікації, членства або суверенітету. Наявність в організаціях внутрішніх гравців, а також систем правил їх поведінки, означає, що організації слід розглядати як особливий тип інституцій.

У цій самій статті Д. Ходжсон обґрунтував власне трактування інституцій. Воно засвідчує відсутність принципових відмінностей і наявність принципових збіжностей між старим і новим інституціоналізмом, щонайменше, в розумінні сутності досліджуваних соціальних феноменів:

Інституції – це системи встановлених і закріплених соціальних правил, які структурують соціальну взаємодію.

Правила розуміються як соціально передані та узвичаєні нормативні приписи або іманентно нормативні диспозиції, що за обставин X роблять Y.

Конвенції – це окремі випадки інституційних правил.

Організації – це особливі інституції, які передбачають (а) критерії для встановлення їхніх меж і розрізнення їхніх членів і нечленів, (б) принципи суверенітету щодо того, хто є головним, і (в) ланцюги командування, що розмежовують обов'язки всередині організації.

Звикання – це психологічний механізм, за допомогою якого люди набувають схильності до раніше прийнятої або набутої поведінки (подібної до правил). [2, pp. 17–18]

Обидвом напрямам інституціоналізму властиве розрізнення кодифікованих і некодифікованих інституцій (правил). Відмінності виявляються тільки в їх вербальних означеннях, приміром, як формальних (formal) і неформальних (informal), правових (legal) і позаправових (nonlegal) тощо. При цьому визнається умовність такого розмежування: некодифіковані інституції з часом можуть кодифікуватися; кодифіковані інституції (правила) можуть ігноруватися суб'єктами соціальної поведінки і т.п.

Схематично структуру інституцій зображено на *Рис. 1*.

Рис. 1. Структура соціальних інституцій

Генезис термінів «інститути» та «інституції» в українському науковому дискурсі.

Він пов'язаний з особливостями організації дослідницьких практик за часів СРСР. Тоді, як відомо, вектори наукового пошуку визначалися з Москви. Там виконувалися й звідти поширювалися російськомовні переклади результатів досліджень західних науковців. При цьому

траплялися випадки некоректних перекладів і неадекватних трактувань. Саме так сталося з розщепленням терміна-поняття «інституції» на два: «інституції» та «інститути». У цьому контексті зазвичай називають перше російськомовне видання книги Т. Веблена [10], у якому термін «institutions» було перекладено як «інститути», а з назви вилучили слова про інституції (An economic study in the evolution of institutions). У вступній статті постулювалося твердження, що термін «інституціоналізм», уживаний на означення «одного з головних напрямів буржуазної політичної економії», буцімто пов'язаний з двома поняттями: «інституція» – установлення, звичай, порядок, заведений у суспільстві, та «інститут» – закріплення звичаїв і порядків у вигляді закону або установи. Підміна термінів відтворювався в усіх наступних перекладах праць західних інституціоналістів. Слово «інститути» стало домінувати не тільки в російському, а й в українському науковому, практично-політичному й та загальносоціальному дискурсах.

Однак нема підстав вважати, що саме це видання Т. Веблена започаткувало переінакшення інституцій на інститути. Можливо, не першим, але знаковим таким випадком був переклад книги знаного французького інституціоналіста – юриста Моріса Оріу (Maurice Hauriou). Його вважають фундатором теорії інституції (théorie de l'institution) та доктрини публічної влади в науках про політику і право. Франкомовний термін «l'institution» (інституція) було перекладено як «институт» [11].

У дорадянській Росії англомовне «institutions» перекладали як «учреждение». У пізніших передруках тогочасних видань «учреждение» замінили на «институты» [12–13].

Неадекватний слововжиток зберігся дотепер не тільки у «східної сусідки», а й в Україні. Одна група вітчизняних науковців прихильна розрізненню та змістовній диференціації двох термінів і понять – «інституції» та «інститути». Інша послуговується одним – «інститути» – у «первородному» їх розумінні як «інституцій». Ще інша наполягає на важливості означуваннння об’єкту (об’єктів) інституціональних досліджень питомим для них словом «інституції».

Висновки. Сформована за радянських часів термінологічна розхристаність вітчизняних досліджень феноменів, які є визначальними структурними компонентами й регуляторами життєдіяльності суспільства, не сприяє прирощуванню наукового знання. До того ж вона досі утримує українську науку в полі російського тяжіння.

Тим часом перед Україною стоять надзвичайно важкі й складні завдання: з позитивним для себе результатом завершити розпочату Росією війну; відбудувати й модернізувати країну з одночасною її інтеграцією в європейський та євроатлантичний економічний, політичний і безпековий простори; налагодити взаємовигідну співпрацю з тамтешніми національними та транснаціональними інституціями; забезпечити відновлення повноти українського соціуму й укріплення

його інституціональної демократично орієнтованої національно-громадянської ідентичності.

Тож настав час учитися розмовляти із Заходом не тільки однією мовою, а мовою однаковою – і науковою, і практично-політичною. Можливо, питання, як краще це зробити, потребуватиме цільового обговорення. Мені ж видається найдоцільнішим узгодити вітчизняну термінологію зі західним науковим та загальносоціальним інституціональним слововжитком.

Список посилань

1. Harpers' Latin Dictionary: A New Latin Dictionary Founded on the Translation of Freund's Latin-German Lexicon. Edited by E. A. Andrews. Revised, enlarged, and in great part rewritten, by Charlton T. Lewis, and Charles Short. New York and Oxford: Harper & Brothers and Clarendon Press, 1879. 2019 p.
2. Hodgson G. M. What Are Institutions? *Journal of Economic Issues*. 2006. № 40(1). P. 1–25. DOI:
3. Veblen T. The theory of the leisure class. An economic study in the evolution of institutions. London : Macmillan, 1899. 400 p.
4. Hamilton W. H. (1932). Institution. *Encyclopaedia of the Social Sciences*. Edited by E. R. A. Seligman. Vol. 8. Industrial Revolution–Labor Turnover. New York: Macmillan. Macmillan, 1932. PP. 84–89.
5. Commons J. R. Institutional Economics. *American Economic Review*. 1931. № 21. P. 648–657.
6. Hodgson G. M. Economics and Institutions: A Manifesto for a Modern Institutional Economics. Cambridge and Philadelphia : Polity Press and University of Pennsylvania Press, 1988. 264 p.
7. North D. C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge : Cambridge University Press, 1990. 152 p.
8. North D. C. Institutions. Journal of Economic Perspectives. 1991. № 5(1). PP. 97–112.
9. Miller S. Social Institutions. *The Stanford encyclopedia of philosophy*. E. N. Zalta (Ed.). (Summer 2019 ed.). Stanford University. 2019.
10. Веблен Т. Теория праздного класса. Пер. с англ. С. Г. Сорокиной. Общ. редакция В. В. Мотылева. Москва : Изд. Прогресс, 1984. 367 с.
11. Ориу М. Основы публичного права. Перевод с французского под редакцией Е. Пашуканиса и Н. Челяпова; Предисловие к русскому изданию Е. Пашуканиса. М. : Изд-во Ком. Акад., 1929. 759 с.
12. Spencer H. Political Institutions, being Part V of the Principles of Sociology (The Concluding Portion of Vol. II). London : Williams and Norgate, 1876.
13. Спенсер Г. История политических институтов. *Политические сочинения в 5 т*. Т. 3. ООО «ИД “Социум”». 2015. Печатается по изданию: Спенсер, Г. Развитие политических учреждений. СПб.: Изд-во журн. «Мысль», 1882.

РУСЕЦЬКИЙ Олександр
доктор психології, доктор політичних наук,
член Міжнародної організації політичної психології
та Міжнародної асоціації політичних наук,
асоційований професор Кавказького міжнародного університету,
співзасновник Грузинської академії політичних наук та моралі, м. Тбілісі (Грузія)

МЕТА-ЗАГРОЗА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ ЯДЕРНИХ І ПСИХІЧНИХ ЗАГРОЗ І МОЖЛИВОСТІ МЕТА-КОГНІТИВНОЇ БЕЗПЕКИ

Доповідь створена в рамках проекту фундаментальних досліджень Кавказького Міжнародного Університету «Теорія мета-когнітивного управління політичними кризами», на базі Міжнародного інституту мета-когнітивного та інклюзивного управління, а також Кавказької лабораторії геополітичного моделювання, що підтримується пан-європейським миротворчим рухом. , Грузія).

Основною проблемою в дослідженні є поняття мета-загрози, як результуючої загрози, що об'єднує як мінімум дві загрози – ядерну та психічну. Наведено конкретні приклади такого типу загроз. Увага сконцентрована на явище резонансу.

У доповіді подано загальну інформацію про можливості Мета-когнітивної теорії та зокрема:

– про Метод мета-когнітивного моніторингу;
– Концепції усвідомлення загальних загроз;
– Концепції мета-дипломатії та таких її окремих напрямках якими є – Ядерна дипломатія та Наукова дипломатія.

Вперше представлені контури концепції мета-безпеки.

Інформація, викладена у доповіді, орієнтована на фахівців у сфері безпеки, психології, когнітивістики, ядерної фізики, психології тощо.

Доповідь є продовженням циклу доповідей, що стосуються проблем ядерної безпеки та присвячується жертвам ядерних вибухів та радіації.

ВОРОНКОВА Валентина
доктор філософських наук, професор,
завідувачка кафедри управління та адміністрування,
Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні ЗНУ

НІКІТЕНКО Віталіна
доктор філософських наук,
професор кафедри правління та адміністрування,
Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні ЗНУ

СУЧАСНИЙ СВІТ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ РИЗИКІВ ТА НЕВИЗНАЧЕНОСТЕЙ

Сучасний світ знаходиться в умовах значних глобальних ризиків та невизначеностей, зазнає непередбачуваних змін через велику кількість глобальних ризиків та невизначеностей. Це може бути викликано

різними факторами, такими як війна, економічні коливання, кліматичні зміни, політичні напруження, технологічні зміни та інші події. Геополітичні конфлікти приводять до напруженості між країнами, терористичних загроз та конфліктів, які можуть призвести до глобальних воєн або економічних криз. Економічні коливання також створюють значні ризики для глобальної стабільності. Світові економічні кризи можуть спричинити великі втрати для бізнесу, населення та державних бюджетів. Фінансові кризи, ринкові коливання та інші економічні фактори можуть призвести до зростання безробіття, втрати доходів та зниження рівня життя для багатьох людей. Політичні напруження та конфлікти є серйозними глобальними ризиками, оскільки вони можуть призвести до війн, біженців, порушення прав людини та загострення міжнаціональних відносин. Одним із найбільших глобальних ризиків є кліматична зміна. Зміни клімату можуть призвести до екстремальних погодних умов, повеней, посух, підвищення рівня моря та інших негативних наслідків для людства і природи, що впливають на життя мільйонів людей та призводять до втрат людських життів та матеріальних збитків. Пандемія COVID-19 показала, як швидко та несподівано можуть поширюватися захворювання та які вони можуть мати наслідки для глобального суспільства, економіки та здоров'я.. Технологічний прогрес, хоча й приносить значні користі, також створює нові ризики, такі як кібератаки, штучний інтелект та автоматизація робочих місць, що може призвести до соціальних та економічних викликів, гіберзлочинність, загрози приватності та автоматизація робочих місць.

У таких умовах важливо мати гнучкість, інноваційність та здатність адаптуватися до змін. Глобальне співробітництво, ефективне керівництво та розумне прийняття рішень також є ключовими для зменшення ризиків та невизначеностей у сучасному світі. Але найбільшим лихом для України є війна. Як відімчалось на Політологічному конгресі проф. Козловець М.А. зауважував у 2023 році, «людство сьогодні входить в період жорсткого протистояння, окреслюється нова соціальна реальність, формується нова глобальна система координат. Найголовніший висновок широкомасштабної агресії Росії проти України полягає в тому, що сучасний світ стрімко змінюється і навіть й близько не нагадує той, до якого ми звикли раніше. Російсько-українська війна задемонструвала сильне послаблення звичних основ міжнародного порядку, наростання хаосу і безпорядків у ситуації загострення ризиків і загроз. Вона засвідчила не лише геополітичний, а й цивілізаційний конфлікт між різними системами цінностей й моделями розвитку» [1, с. 24]. У такому контексті важливо розвивати стратегії протидії війни, ризикам та зменшення їх впливу. Це може включати в себе міжнародне співробітництво, розвиток нових технологій, адаптацію до змін клімату та інші заходи, спрямовані на покращення стійкості суспільства до ризиків та невизначеностей.

Умови турбулентності відображають складні, непередбачувані та часто хаотичні умови, що впливають на різні сфери життя суспільства, економіки та політики. 1) Економічна турбулентність включає в себе коливання на фінансових ринках, зміни валютних курсів, зростання безробіття та економічні кризи, які можуть виникнути внаслідок глобальних подій або внутрішніх факторів. 2) Соціальна турбулентність пов'язана зі змінами в суспільстві, такими як політичні протести, соціальні рухи, демографічні зміни, конфлікти між групами або кризи ідентичності. 4) Політична турбулентність охоплює політичні кризи, війни, конфлікти між країнами, революції та інші форми політичної нестабільності, які можуть виникнути через конфлікти інтересів, внутрішні розбіжності або зовнішні втручання. 5) Технологічна турбулентність, у контексті якої сучасний розвиток технологій швидко змінює економічні та соціальні умови, створюючи нові можливості, але також створюючи виклики, такі як автоматизація робочих місць та ризики кібербезпеки. Умови турбулентності вимагають від урядів, бізнесу та громадських організацій гнучкості, швидкісного реагування та вміння адаптуватися до змін, а також розвитку стратегій управління ризиками та ресурсів для забезпечення стійкості і виживання в умовах нестабільності. Концепція "кінця турбулентності" виникає з прагнення зрозуміти, які процеси або умови можуть призвести до того, що турбулентний потік стає ламінарним (порядковим і прогнозованим). Це може мати важливі наслідки для різних областей, включаючи аеродинаміку, гідродинаміку, погодні явища та інші. Дослідженням кінця турбулентності займаються вчені за допомогою різних теоретичних та експериментальних методів. Однак наразі точний механізм, який може призвести до такого переходу від турбулентності до ламінарного потоку, ще не повністю зрозумілий і є об'єктом подальших досліджень.

Умови хаосології відображають умови, коли складні системи проявляють непередбачувані та хаотичні зміни. Хаотичні системи, як правило, складні та мають велику кількість взаємозв'язків між їхніми елементами. Це може створювати ускладненість в передбаченні поведінки системи. У хаотичних системах навіть маленькі зміни у початкових умовах можуть призвести до значних та непередбачуваних змін у подальшому розвитку системи. Це відомо як "ефект метелика". Хаотичні системи часто проявляють нелінійні взаємодії між їхніми компонентами, що може призводити до неочікуваних та непропорційних результатів. Хаотичні системи можуть виявляти як стійкість, так і нестабільність. У деяких випадках вони можуть мати стійкі структури, а в інших - бути схильними до раптових змін та катастроф. Хаотичні системи часто мають фрактальну природу, тобто їхні властивості повторюються на різних масштабах. Вийти з умов турбулентності та хаосології можна шляхом впровадження стратегій управління та адаптації, які допомагають знизити негативний вплив непередбачуваних та складних умов. Деякі можливі шляхи: 1) Аналіз та прогнозування ризиків; 2)

Гнучкість та адаптивність; 3) Інновації та технологічний розвиток; 4) Міжнародне співробітництво; 4) Зміна управлінських підходів. Ці підходи допомагають не тільки вийти з умов турбулентності та хаосології, але і побудувати більш стійке, гнучке та стійке суспільство, економіку та системи управління.

Щоб вийти з умов ризиків та невизначеностей, можна використовувати різноманітні підходи, концепції, теорії та парадигми.

1. Стратегічне управління ризиками – підхід, який передбачає систематичний аналіз потенційних ризиків, розробку стратегій їх управління та планування заходів для зменшення впливу ризиків на організацію чи суспільство.
2. Резилієнтність – концепція, яка покликана забезпечити стійкість систем та організацій до стресових ситуацій та здатність швидко відновлюватися після кризових подій, базується на зміцненні внутрішніх структур та процесів, а також на розвитку культури відкритості та взаємодії.
3. Антифрагільність - концепція, введена Нассім Ніколасом Талебом, описує системи, які не тільки витримують стресові ситуації, але й зміцнюються від них. Антифрагільні системи навчаються на помилках і стають сильнішими завдяки стресовим ситуаціям.
4. Системна динаміка – теорія, яка вивчає зміни в системах в часі, допомагаючи розуміти взаємозв'язки між різними частинами системи та передбачати її поведінку в умовах невизначеності.
6. Технологічні інновації -використання новітніх технологій, таких як штучний інтелект, аналіз даних, блокчейн та інші, може допомогти виявляти ризики та передбачати невизначені ситуації, що дозволяє швидше та ефективніше реагувати на них.

Ці концепції, теорії та парадигми не тільки допомагають вийти з умов ризиків та невизначеностей, але і сприяють розвитку більш стійких та адаптивних систем та організацій. Назвемо декілька прикладів стратегій виходу з кризи, війни, невизначеності та нестабільності:

1. Після Другої світової війни програма Маршалла (Marshall Plan) допоміг відновити економіки країн Європи, що постраждали від війни. Це стало прикладом успішного виходу з великої кризи.
2. Мирний перехід від авторитарного режиму - перехід країн, таких як Південна Корея та Чилі, від авторитарних режимів до демократії та стабільності є прикладами успішного виходу з політичної нестабільності та невизначеності.
3. Програма відновлення після природних катастроф таких як землетруси, урагани та повені, держави та міжнародні організації часто впроваджують програми відновлення, що допомагають людям і відновлюють інфраструктуру.
4. Країни, що стикаються з економічними або соціальними кризами, можуть використовувати технологічні інновації, наприклад, сонячні енергетичні системи у віддалених районах або мобільні платіжні

системи для стимулювання економічного розвитку. 5) дипломатичні переговори та мирні угоди.

Ці приклади демонструють, що навіть у найскладніших умовах існують шляхи виходу, які спираються на стратегічне планування, співпрацю та інновації [2].

Список посилань

1. Україна в умовах формування нового світового порядку : зб. матеріалів XXXV Харків. політол. читань (м. Харків, 28 квіт. 2023 р.) / М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; Харків. асоц. політологів. Харків : Право, 2023. 152 с.
2. Воронкова В., Нікітенко В.. «Суспільство ризику» як назва сучасної епохи. Матеріали XIII Міжнародної наукової конференції «Соціальне прогнозування та проєктування майбутнього: перемога, мир та відновлення у післявоєнній Україні» (28 квітня 2023 року, м. Запоріжжя) / І.О. Кудінов (гол. ред.), М.А. Лепський (наук. ред.); ред. кол.: Т.Ф. Бірюкова, Н.В. Лепська, Т.І. Бутченко, В.О. Скворець, Є.Г. Цокур. Запоріжжя : ЦНСД, 2023. С.28-32

КАЛАКУРА Олег

доктор політичних наук, професор,
головний науковий співробітник,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
НАН України імені І.Ф. Кураса

СОЦІАЛЬНИЙ ПОПУЛІЗМ ЯК ЗАГРОЗА СУСПІЛЬНОМУ РОЗВИТКУ ВОЮЮЧОЇ УКРАЇНИ

Спротив українців повномасштабному вторгненню РФ в Україну, їхній героїзм та консолідація навколо ідеї збереження незалежності української держави, прагнення Перемоги, деокупації території України дозволили правлячому класу на чолі з Президентом отримати додаткові можливості щодо концентрації влади, контролю над інформаційним простором, надали шанс відійти від притаманного українським політикам популізму і вести відкритий та чесний діалог із суспільством. Більш як дворічний досвід війни показав, що політичний популізм як засіб комунікації частково відійшов на другий план, однак позбутися його не вдалося, оскільки він пристосувався до нових умов і залишається загрозою для воюючої країни. Метою мого виступу є аналіз особливостей популізму в Україні та його використання під час повномасштабної війни, прогнозування можливих загроз соціального популізму для українського соціуму у поствоєнний період.

Політична наука в особі багатьох дослідників: А. де Бенуа, Д. Джудіса, М. Каневан, Б. Моффіта, Я. Мюллера, Е. Лакла, Т. Паппаса, П. Таґґарта, Н. Урбінаті, Г. Зеленько, О. Лісничука, О. Лозовицького, О. Майбороди, Т. Ляшенко, О. Резніка та ін. вважає, що політичний популізм це особливий тип політичної практики, ідеологічно-спекулятивна маніпуляція, орієнтація суб'єктів політики на політичні ідеї широких мас, що демонструють незадоволення своїм життям та

соціальним становищем. До носіїв цих ідей відносять певні суспільні прошарки (соціальні групи): дрібних власників, селян, фермерів і частину люмпенів. Популізм, простими словами, це коли політики говорять здебільшого те, що хоче почути аудиторія. Політичний популізм має давнє коріння, але відносно широкий розвиток і поширення він отримав в умовах суспільно-політичних криз в Європі, зокрема і в Україні, Америці, Азії та Африці на тлі подолання наслідків колоніалізму, а сьогодні став світовим політичним трендом політиків як правого, так і лівого крила політичного спектру, відбувся так званий «популістський вибух». Науковці вже давно звернули увагу на заграваннія політичного класу на рівні політичних еліт з основною масою населення з метою популярності і підняття авторитету політики, забезпечення її легітимності. Популізм характерний передусім для олігархічно-корупційних структур, а також для політичних сил, які спираються на харизматичного лідера, псевдовождя. Загрозою популізму є суб'єктивізація політичного процесу, ухилення від реального вирішення суспільних протиріч. На практиці популізм призводить до формування нових можновладних і корупційних прошарків суспільства за рахунок падіння життєвого рівня значної частини населення. Оскільки це відбувається в результаті безпосередньої паразитичної діяльності політиків, то вони намагаються приховувати дійсний стан речей й надалі уникати відповідальності.

В Україні, як і у інших постсоціалістичних державах, політичне маніпулювання отримало широке використання. Це явище в незалежній Україні, з одного боку, успадковане від радянської командно-адміністративної системи, в якій паралельно існувало декілька реалій: для контактів із зарубіжними партнерами, передовиць центральної преси, правди повсякденного виживання пересічних громадян, що були обмежені в правах, а з другого, породжене олігархічно-корупційними структурами. Перші ключові постаті української політики Л. Кравчук, Л. Кучма, П. Лазаренко, О. Мороз, І. Плющ, О. Ткаченко та ін. пройшли складний шлях еволюції від чиновників радянської школи державного управління до керівників незалежної України як складової світового співтовариства. Їхній риториці спочатку була властива опора на привабливі гасла швидких позитивних змін від набуття незалежності, а пізніше заграваннія з суспільством: «скажіть мені, яку Україну ви хочете, і я вам її побудую» (Л. Кучма), пропагування «покращення життя вже сьогодні» в залежності від зовнішньополітичної орієнтації тощо. Піку політичний популізм досяг наприкінці 2000-х років у президентській гонці Ю. Тимошенко проти В. Януковича, новий його виток відбувся в 2019 році під час «дебатів» між П. Порошенком та В. Зеленським.

Військова агресія з боку Російської Федерації, як прояв широкомасштабної кризи світового порядку, дала додаткові імпульси для популістської політики, а в деяких випадках сприяла виникненню та успіху нових політичних партій популістської орієнтації. Одна із загроз

популізму в Україні полягає в тому, що популістські партії тривалий час формували владу. В країні спостерігається сильний взаємозв'язок політичних партії зі своїми лідерами: популістські партії особливо схильні до внутрішнього авторитаризму, часто покладаючись на харизматичного лідера в стилі сильної людини, яка обіцяє довести будь-яку справу до кінця. До того ж частина партій постали як проросійські політичні проєкти, або такі, що базуються на особистому лідерстві та міцних зв'язках з олігархами. Саме такий формат багатопартійності створює сприятливе поле для процвітання популізму. Війна спричинила «внутрішнє розкладання суспільства», що призвело до протистоянням всередині правлячого класу і завершилося забороною 12 проросійських партій. Війна дала поштовх утворенню Україні своєрідного консенсусу навколо спільної мети – перемоги над російським агресором. Цей консенсус дещо пригальмував відкритий політичний конфлікт всередині політичного класу в перші місяці після повномасштабного воєнного вторгнення РФ. [2, с. 115].

Повномасштабне збройне вторгнення змусило владу на деякий час до виваженого діалогу із суспільством. Однак з часом бажання «прикрасити» реалії виявилося в завищених очікуваннях на швидке закінчення війни, успішності контрнаступу, прискорену перебудову економіки та інфраструктури на воєнний лад, перекладання відповідальності на міжнародних партнерів тощо. Вже сьогодні, наголошує О. Майборода, деякі політики експлуатують тему соціальної відповідальності бізнесу, яка скоріше за все буде доповнюватися традиційно привабливою для виборців ширшою темою соціальної відповідальності багатства взагалі. Критика багатства і тих, хто його має, може стати вигідною темою для українських радикалів, які завжди намагалися грати на емоціях соціально знедолених [3, с. 70].

Окремі політологи висловлюють впевненість, що чим довше затягнеться війна, тим більшою буде концентрація влади в руках президентських інституцій, тим вищим буде запит на сильну руку і прості рішення з боку великої частини громадян, що автоматично означатиме сплеск політичного популізму і згортання процесів демократизації [1, с. 49–50].

На фоні соціокультурних і фінансово-економічних проблем, породжених війною та масовим відтоком громадян як біженців і тимчасово переміщених осіб, а також великими фізичними втратами, поглибленням соціального розшарування, суспільство вимагатиме «простих і швидких рішень», а це вже зараз створює підґрунтя для сплеску нового популізму, хвиля якого може продовжитися і в повоєнній Україні. На думку деяких експертів, Україна, здолавши агресора, може зіткнутися із потужною спробою окремих політиків використати авторитет Сил захисту для «в'їзду» на авторитеті військових у нову Верховну Раду, спертися на їхню підтримку у президентських перегонах, перезавантажити місцеві органи влади.

Досвід минулого, зокрема Помаранчевої революції, Євромайдану і Революції Гідності дозволяє прогнозувати, що у політичному полі країни отримає поширення популістська риторика щодо збільшення соціальних благ у розрахунку на отримання мандату на використання європейської та світової допомоги. Популізм скоріше за все стосуватиметься питань процедури, термінів і пріоритетів відбудови країни, її фінансування. Деякі експертні передбачення, що процес відбудови триватиме приблизно 5-7 років по завершенні війни, також мають популістське забарвлення. На думку фахівців, можливе продовження воєнних дій і після 2024 р., пошук шляхів до миру, цілком ймовірно дасть у руки опозиції нові аргументи для критики нинішньої влади [3, с. 64–65].

Можна прогнозувати, що після війни опозиційні настрої в Україні суттєво зростуть, а опозиційне середовище буде сприятливим для того, щоб його представники спробували позмагатися за владу. Цілком вірогідно, що після закінчення війни на арену вийдуть інші еліти, появляться нові лідери. Враховуючи це, органам влади необхідно налаштовуватись на непростий компроміс з громадянським суспільством, вітчизняним бізнесом та зарубіжними партнерами [2, с. 120].

Таким чином, соціальний популізм як світове явище властивий і політичним акторам в Україні. Він не втратив свій потенціал в умовах екзистенційної російсько-української війни, несучи серйозну загрозу національній безпеці країни, єдності українського соціуму, його розвитку у повоєнний період. Все це вимагає подальшого аналізу та моніторингу з боку політологів та інституцій громадянського суспільства. Обмежити негативний вплив популізму на подальший демократичний розвиток України, євроінтеграційні процеси можливо як за рахунок поглиблення довір'я і взаємодії політичних інституцій та громадян, подальшого розвитку демократії, політичної культури, критичного мислення, медіаграмотності, так і розширення наукових досліджень цього феномену.

Список посилань

1. Зеленько Г. Органи державної влади в Україні: як уникнути «інституційних пасток» воєнного часу для успішного повоєнного відновлення. Політична безпека України: проблеми політичного і державного правління. Прогнозна оцінка, механізми забезпечення : монографія / за ред. чл.-кор. НАН України О. О. Рафальського, чл.-кор. НАН України О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. С. 28–58.
2. Ляшенко Т. Популізм як загроза повоєнного відновлення України. Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент, 13, 2023. 111–124.
3. Майборода О. Проблемні напрями реструктуризації політичного поля України в умовах війни: прогнозні варіанти. Політичні дослідження. 2023. № 2 (6). С. 58–86.

БУТЧЕНКО Тарас
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

ФЕНОМЕН ЦИФРОВОЇ СВОБОДИ ЛЮДИНИ

Стрімкий процес цифровізації соціального буття має суперечливі наслідки. З одного боку, за рахунок впровадження технологій штучного інтелекту та роботизації зростає продуктивність праці, автоматизується виробництво, виникають нові більш досконалі інструменти надання медичної допомоги та освіти, широкої громадської участі в публічному управлінні, забезпечення прозорості прийняття рішень вищими посадовими особами та ін. [2]. Іншими словами, створюється технологічне підґрунтя для звільнення людини від бідності та монотонної праці, збільшення шансів на тривале здорове життя, зміцнення демократичних прав, появи нових можливостей для творчого самовираження і доступу до інформації (дивись таблиці 1 та 2).

Таблиця 1

Вплив цифрових технологій на зовнішню свободу людини

	Можливості	**Загрози**
1	Зростання продуктивності праці – звільнення від бідності	Розквіт цифрових монополій – збільшення глобальної соціально-економічної нерівності
2	Доступність різноманітних джерел інформації – інклюзія та рівна свобода вибору	Ексклюзивний доступ до інформації для обраних
3	Технологічна основа для реалізації свободи думки та слова, вибору форми культурного самовираження	Порушення авторських прав, витіснення людей із творчих професій, зникнення мотивації до самостійної творчої праці
4	Розгортання цифрових мереж – громадянська самоорганізація та демократична участь	Ефект «інформаційних міхурів» - – фрагментація громадянського суспільства та посилення авторитаризму
5	Зміцнення громадського контролю над державою	Тотальний державний контроль поведінки громадян

Джерело: розроблено автором

З іншого боку, згадані цифрові технології створюють і нові загрози для свободи людини і, навіть, потрапляння її потужну цифрову залежність у тому числі на глобальному рівні. Йдеться про новий виток зростання соціальної нерівності та безробіття, утворення глобальних інформаційних монополій, посилення «наджиталізації» мас рядових користувачів (дивись таблиці 1 та 2) [1; 3]. Зрештою вже сьогодні на прикладі рашистської агресії проти України бачимо як цифрові технології використовуються для «закриття» свідомості людини, в т.ч. на суспільному рівні задля зміцнення авторитарних політичних режимів і виправдання військової агресії. Інформаційний простір спотворюється та спрямовуються на передачу набору пропагандистських ідеологем і міфологем, призначених для зомбування людини та суспільства заради політичних та/або економічних інтересів певних елітарних груп.

Виникає потреба визначити оптимальну стратегію захисту цифрової свободи людини від подібного роду спотворень. У контексті України вирішення цього завдання водночас створює підґрунтя для гарантування інформаційної безпеки, зміцнення здатності протидіяти агресії та забезпечення національної інформаційної свободи.

Один із варіантів дій пов'язують із впровадженням контркультури «цифрового захисту», в рамках якої здійснюється цілеспрямований пошук можливостей уникнути зовнішнього контролю, збору та аналізу даних про людину без її згоди. Рух у цьому напрямку сьогодні набуває різних форм: від прихованого опору шляхом розвитку технік користування інтернетом «без слідів», «віртуального клонування» до відкритих громадських дискусій, наслідком яких стає впровадження правових інструментів гарантування цифрової свободи людини. Так, приклади досягнень такого роду дає ЄС, де у 2016 р. був ухвалений Загальний регламент про захист даних, а у 2024 р. – Закон «Про штучний інтелект».

Таблиця 2

Вплив цифрових технологій на внутрішню свободу людини

	Можливості	**Загрози**
1	Збільшуються можливості для пізнання та самопізнання, наближення до буття	Розширене відтворення інформаційних підробок (фейків, дипфейків)
2	Розкриття творчого потенціалу людини	Інформаційне споживацтво – втрата індивідуального «Я»
3	Звільнення від монотонної праці	Масове безробіття
4	Використання цифрових технологій для самоконтролю та самообмеження	Феномен «цифрової наджиталізації»
5	Поліпшення природи людини (штучні «розумні» органи; нейрокомп'ютерний інтерфейс; збереження та завантаження свідомості та ін.)	Посилення кіберзалежності людини, виникнення загрози цифрової деменції

Джерело: розроблено автором

Водночас впровадження юридичних механізмів не є панацеєю з огляду на складність сучасних інформаційних мереж і труднощі уникнення зловживань цифровими технологіями на практиці. У зв'язку з цим виникає явище цифрового нігілізму, представники якого пропагують образ життя «поза мережею» як єдиний спосіб гарантування свободи в сучасному суспільстві [4]. Видається, що в цій позиції присутні значні утопічні інтенції. Врешті-решт відокремлення від мережі в наш час означає позбавлення людини багатьох переваг і можливостей.

Напевно, впровадження правових інструментів становить лише перший крок на шляху захисту цифрової свободи людини. Наступні кроки будуть пов'язані з формуванням відповідних інституційних засад, етичної інфраструктури застосування цифрових технологій. На нашу думку, фактично має йтися про звільнення людини від технократичних ідеологем інформаційного споживацтва, «накачування» даними, що спонукають до поведінки за ззовні заданими алгоритмами. Для цього виявляється потрібною експлікація сутності інформаційного буття як особливої форми взаємодії, в якій людина як реципієнт інформації

відіграє активну вибіркову роль, розкриваючи в отриманій масі сигналів можливості упорядкування, представленого в ній, певного об'єкта, виходячи з його внутрішніх потенційних можливостей та власних інтересів. Реалізація цієї стратегії вимагає розвитку філософської освіти як передумови розвитку здатності людини осмислювати інформацію, відкривати її гуманістичний конструктивний потенціал, вільно визначати власне місце, актуалізуючи потенційні можливості особистісного та суспільного розвитку у гармонії з природою.

Список посилань

1. Харарі Ю.Н. Homo Deus. За лаштунками майбутнього / пер. з англ. О. Дем'янчука; 2-ге вид. Київ : Форс Україна, 2019. 512 с.
2. Kai-Fu Lee, Chen Qiufan AI 2041: Ten Visions for Our Future. New York, Currency, 2021. 426 p.
3. Kai-Fu Lee AI Superpowers: China, Silicon Valley, and the New World Order. Boston, New York, Houghton Mifflin Harcourt, 2018. 254 p.
4. Koenig G. La fin de l'individu: voyage d'un philosophe au pays de l'intelligence artificielle Éditions de l'Observatoire, 2019. 398 c.

КРИВОШЕЇН Віталій

доктор політичних наук, професор,
в.о. декана факультету суспільних наук і міжнародних відносин,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ПУБЛІЧНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: КЕЙС УКРАЇНИ

Однією з ключових особливостей сучасного політичного розвитку є посилення впливу геополітичної нестабільності на формування та реалізацію публічної політики. Політичні виклики, що виникають у міжнародних відносинах, можуть мати значний вплив на внутрішні справи країни, вимагаючи продуманого та стратегічного підходу до розробки політичних стратегій.

У контексті російсько-української війни, яка гаряча стадія якої триває з 2022 року, публічна політика в Україні зазнала кардинальних змін [2, p. 105]. Перш за все, зросла роль глави держави – президент В. Зеленський став обличчям країни на міжнародній арені, а його щоденні звернення до громадян та міжнародної спільноти були спрямовані на актуалізацію теми російсько-української війни, встановлення контакту із суспільством, представлення основних проблем і досягнень. Це створило уявлення про те, що події в Україні відбуваються під певним контролем і навіть повідомляють про стратегічні прорахунки. Така громадська активність стала важливим каталізатором поступової стабілізації політичної ситуації в Україні та уникнення дезорганізації.

Водночас нові президентські повноваження, якими був наділений Володимир Зеленський у зв'язку з оголошенням воєнного стану, затьмарили роль і місце інших державних інституцій (окрім військових). Безумовно, воєнний стан призвів до певних обмежень у публічно-

політичному житті. Наприклад, провідні політичні сили уклали негласну угоду про те, що критика і конкуренція між ними відкладені на час російської агресії. Позитивний ефект мало й створення єдиного телевізійного марафону, який став важливим інструментом протидії російській дезінформації та пропаганді у світовому та українському інформаційному просторі (принаймні на початковому етапі війни). Звісно така консолідація багато в чому суперечить принципам демократії (а отже, і публічній політиці). Безперечно, такий відхід від демократичних традицій є досить негативним явищем, але необхідно також враховувати особливості функціонування демократичних інститутів у часи прямої військової загрози.

Запровадження демократичних засобів і процедур реалізації політичних рішень сприяє демократичності органів виконавчої влади. Невід'ємною частиною цього процесу є обов'язкова підзвітність парламенту, що особливо важливо для українського суспільства [1, p. 141-154]. Надмірне ускладнення урядом цієї підзвітності часто виправдовується потенційною небезпекою зниження ефективності прийняття рішень. Така практика призводить до надмірної концентрації влади, що може суттєво підірвати довіру до рішень державної влади.

Зростає ймовірність того, що значна кількість політичних, соціальних та економічних акторів відмовляться брати на себе відповідальність за такий спосіб прийняття рішень [1, p. 141-154]. Водночас послаблення їх позицій може призвести до нового загострення політичної та військової кризи. Передбачається, що за умови збереження ефективних демократичних інститутів публічна політика виступатиме основним стабілізуючим механізмом у подоланні соціально-політичних викликів в умовах воєнного стану. Подальше вдосконалення публічної політики в контексті сучасних викликів потребує не лише впровадження демократичних принципів, а й орієнтується на розширення залучення громадянського суспільства та експертного середовища до процесу прийняття рішень.

Партнерський підхід між владою та громадянами може бути важливим елементом, який сприяє не тільки прозорості прийняття рішень, але й підвищує довіру суспільства до державних інституцій. Крім того, важливо розвивати механізми міжнародного співробітництва у сфері публічної політики, оскільки багато ризиків, з якими стикаються держави, мають транснаціональний характер. Спільне вирішення проблем і обмін досвідом можуть сприяти ефективній реалізації стратегій, а також зміцненню стійкості та безпеки на міжнародному рівні [3, p. 23-24]. Таким чином, запровадження комплексного, гнучкого та прозорого підходу до публічної політики, що базується на демократичних засадах та залучає різні соціальні групи, є важливим кроком у забезпеченні сталого розвитку та успішного подолання викликів, що постають перед сучасними державами.

У такій конфігурації ситуація робіть наголос на державних службовцях як головних суб'єктах публічної політики. Безпосередній контакт між виконавчою гілкою влади та громадськістю є завжди, змінюється лише характер відносин. Якщо громадськість схвалює політику уряду, встановлюється стан паритету. Зворотна ситуація, коли громадська думка не сприймає владу, призводить до використання виконавчою владою авторитарних чи маніпулятивних методів, а відсутність демократичних процедур перешкоджає конструктивному діалогу.

Для підвищення ефективності державних функцій насамперед важливо їх чітко формалізувати. Підвищення ефективності бюрократичного апарату та підвищення професійного рівня міністерств і відомств стане передумовою для виконання урядом додаткових функцій. Але це може призвести до того, що держава перетвориться на монополіста, для якого суспільна доцільність і ефективність рішень вже не важливі. Тому потрібна децентралізація. Влада має координувати дії органів місцевої влади та самоврядування, сприяючи їх активізації, а не замінюючи їх власною діяльністю [4, p. 460-461]. Правильне пояснення громадянам України цих суспільно-політичних процесів на сучасному етапі є важливою функцією публічної політики. Зважаючи на це, важливо залучати не лише Президента України, а й інших державних службовців та політиків, які б формували образ сучасної політики та пояснювали громадянам причини та наслідки відповідних рішень. Така взаємодія сприятиме національній єдності та дозволить ефективно виконувати відповідні рішення в умовах військової загрози.

Отже, сучасний розвиток світу визначається геополітичною нестабільністю – це суттєво впливає на формування та реалізацію публічної політики. Україна, яка потерпає від російської агресії, обґрунтувала важливість стратегічного підходу до розробки політичних стратегій. Президент В. Зеленський став ключовим гравцем у цьому контексті, активізувавши зусилля, щоб уникнути зривів і стабілізувати політичну ситуацію. По суті, воєнний стан призвів до обмежень у суспільному житті, але водночас згуртував громадян та створив дієві інструменти протидії дезінформації та пропаганді. Роль глави держави та виконавчої влади зростає, але важливо зберегти принципи демократії, незважаючи на тимчасові обмеження. Необхідно наголосити на посиленні залучення громадянського суспільства та експертів до процесу прийняття рішень, забезпеченні прозорості та партнерства. Розвиток міжнародного співробітництва є ключовим для ефективного вирішення транснаціональних викликів. Важливу роль у забезпеченні ефективності влади відіграють також децентралізація та професіоналізація державного апарату.

Список посилань

1. Drew J. Selling Public Policy. Singapore: Springer Nature Singapore, 2023. Vii, 160 p.

2. Russell J.A. U.S. Foreign Policy and the War in Ukraine. Transatlantic Policy Quarterly, 2023. Vol. 21, № 4. P. 95-106.
3. Willett M. The Cyber Dimension of the Russia-Ukraine War. Survival. 2022. Vol. 64, № 5. P. 7-26.
4. Zhelyazkova A., Thomann E., Ruffing E., Princen S. Differentiated policy implementation in the European Union. West European Politics. 2024. Vol. 47 (3). P. 439-465.

УТЮЖ Ірина
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри суспільних дисциплін,
Запорізький державний медико-фармацевтичний університет

МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я, ЯК РОЗВИНЕНИЙ СВІТОГЛЯДНИЙ ІМУНІТЕТ ДЛЯ ЛЮДИНИ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

З початком повномасштабної війни Росії проти України, ми постійно задаємо собі питання: як можна мільйони людей загнати в глухий кут, як можна не розуміти очевидні речі деструктивності і насилля, як маніпулюють людьми та змушують виконувати абсурдні вимоги, як зупинити формування «простору смерті», в якому людина, залишається безпорадною, психологічно пораненою, перестає вірити в себе, і починає сподіватись тільки на авторитети, або владу, і починає любити владу, не розуміючи, що насправді варто любові.

Питання ментального здоров'я постало перед нашим суспільством особливо гостро, тим більш що до війни про його збереження не було прийнято говорити багато. За замовчуванням в українському суспільстві завжди вважалось, що люди якось вже самі собі дадуть ради, якось зберегти свою психіку. І тільки після того як ми всі почали розуміти, що – ні, самі не в змозі, за ініціативою першої леді України Олени Зеленської, в країні розгорнулися офіційні програми психологічної допомоги. Активно залучаються волонтерські організації, спеціалісти з інших країн з питань кризової психології долучаються до нового простору, який активно будується в Україні – простору захисту ментального здоров'я нації.

Прийшло чітке усвідомлення, що збереження ментального здоров'я – це одне з першочергових завдань по збереженню нації. І цей напрямок роботи, сподіваємось, буде з кожним роком все більше розвиватись.

Саме для формування максимально потужного підґрунтя для роботи спеціалістів в площині психології постає необхідність опрацьовувати інструментарій розуміння ментального здоров'я, який народжується з філософського знання.

Ментальне здоров'я визнається як невидимий, але вельми важливий каталізатор людської діяльності, який не лише дозволяє жити повноцінним життям, але й забезпечує ефективне функціонування у суспільстві. Постійний догляд за власним психічним станом може відкрити внутрішні резерви сили, які стануть опорою в найважчі

моменти. Тому дбати про своє ментальне здоров'я - це така сама основна потреба, як і дбати про своє фізичне здоров'я. Ментальне та фізичне здоров'я взаємопов'язані та утворюють нерозривний комплекс.

Ментальне здоров'я передбачає існування можливості вчитися, отримувати повноцінну освіту в якій є місце філософії, тобто, отримувати інструментарій мислення.

Комунікаційні майданчики Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?» створені по всій країні. І зрозуміло, перші авторитети в суспільстві, які реалізують цю програми стають лікарі. І тому, лікареві потрібні знання, щоб допомогти людині.

«Станом на початок 2024 року майже 70 тисяч медичних працівників (лікарі, медсестри, медбрати, фельдшери, керівники медзакладів, інші медичні працівники) пройшли навчання за програмою ВООЗ і можуть допомагати в охороні ментального здоров'я. Серед них – 16 тисяч лікарів «первинки» (сімейні лікарі, педіатри, терапевти), а це більше ніж кожен третій, тож шанси, що саме ваш лікар може розпізнати, діагностувати та підставити плече, – дуже високі» [1].

Ментальне здоров'я – це свого роду розвинений світоглядний імунітет для людини. Як зазначить К. Ясперс «Світогляд – це не лише знання, він розкривається в оцінках, облаштуванні життя, долі, у пережитій ієрархії цінностей. Або ж, передаючи це іншими словами, і те, і те: коли ми ведемо мову про світогляди, маємо на увазі ідеї, останнє і всеціле в людині, тобто – суб'єктивно, як переживання, зусилля, спосіб міркування, а об'єктивно – як предметно сформований світ» [2, с.13].

І як вище було зазначено, людина без доброї освіти, без системи цінностей, це людина, яка є обмеженою, власним небажання працювати над собою, або в рамках об'єктивних причин, знаходиться в такому соціальному просторі, де особистісний розвиток дуже ускладнений, отже основна ідея полягає в тому, що така людина обмежена в своєму розумінні, інтересах або життєвих переживаннях.

Світогляд завжди був пов'язаний з філософією, як духовним інструментом, який з давніх давен, надає людині імпульси, встановлює ієрархію системи цінностей, визначає смисл і мету людського життя, відкриває світ в якому людина почувається захищеною, одним словом філософія і є світогляд.

Філософія відіграє важливу роль у формуванні ментального здоров'я, оскільки надає людині засоби для розуміння самого себе, світу та місця в ньому. В рамках прикладу просто скажемо, що філософія дозволяє людині навчитись думати про сенс життя. Філософські роздуми про сенс життя можуть допомогти людині знайти своє місце в світі та зберегти позитивний вигляд на майбутнє. Критичне мислення, яке людина формує за допомогою філософського інструментарію дозволяє вибудовувати і плекати в собі мудрість для подолання труднощів. А простір мудрості формує постійний психологічний інструмент як

самопізнання, що дозволяє людині залишатись в матриці «стратегії здорового мислення».

Отже, філософія допомагає розширити свідомість та збагатити внутрішній світ людини, що сприяє зміцненню її ментального здоров'я.

Список посилань

1. Турбує ментальне здоров'я – поговори зі своїм сімейним лікарем. URL: http://oblzdrav.mk.gov.ua/index.php/golovna/novini/14306-turbue-mentalne-zdorov-ya-pogovori-zi-svojim-simejnim-likarem
2. Карл Ясперс. Психологія світоглядів / З нім. пер. О. Кислюк, Р. Осадчук. К.: Юніверс, 2009. 464 с. (Філософська думка).

ЦОКУР Євген
доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри політології,
Запорізький національний університет

ЧАЙКА Ірина
доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

ГЕОПОЛІТИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ У ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

Історичний досвід минулого, та політична практика сьогодення демонструють важливу, але не дуже оптимістичну закономірність. Сутність її полягає у тому, що нейтралітет, відсутність власних геополітичних амбіцій, скоріш є проблемою для держав, які таку міжнародно-політичну концепцію сповідують, аніж ознакою їх більш досконалого цивілізаційного статусу.

Звісно, можна навести приклад Швейцарії доби Другої світової війни, але цей феномен має радше міжнародно-фінансовий характер, аніж геополітичний. Хоча існує і думка, що саме нейтральний статус Швейцарії забезпечив збереження її цілісності як поліетнічної держави. Моріс та Вайт, зокрема, зазначають, що для Швейцарії, як малої держави з різноманітним населенням, до якої належать регіони, що розмовляють французькою, німецькою та італійською мовами, нейтралітет став не тільки засобом захисту малої нації, але й надав населенню, яке не має спільної історії та походження, можливість об'єднати їх як націю [1, с. 105]. Незважаючи на це, навряд чи хтось досі вірить у те, що нацистська Німеччина побоялася напасти на «могутню» своєю рішимістю та неприступністю, захищену горами та долинами середньоєвропейську Швейцарську конфедерацію. Тоді згадаймо, скільки протрималася Норвегія, яка на час початку війни мала куди більш вигідне географічне положення (більшість довгої, зрізаної фіордами та горами території знаходиться за полярним колом), та куди більш рішуче суспільство опору (доведено роками окупації та поведінкою, як звичайних громадян, так і

владної аристократії). Саме розуміючи безперспективність, навіть найвідчайдушнішого, але одноосібного, опору загарбнику-окупанту, як минулому, так і перспективно-майбутньому, Норвегія стала одним з ініціаторів творення системи колективної безпеки для країн Європи, яка пізніше трансформувалася у Північно-Атлантичний Альянс (НАТО). НАТО став найвизначнішим, найтривалішим, та найміцнішим, щоб там не відбувалося останніми роками у розбурханому світі, геополітичним проектом XX-XXI ст. Творення системи колективної безпеки стало відповіддю на неприпустимість та безглуздість самоусунення від творення та реалізації геополітичних амбіцій та проектів. Нажаль, держави, які, з різних причин не змогли, чи не захотіли, ускладнити своє існування цим питання, на початку XXI ст. виявилися у вкрай складному становищі, як щодо позицій та можливостей на міжнародній арені, так і щодо питання збереження власного суверенітету.

Ідея мирного, добросусідського співіснування держав з різним суспільно-політичним устроєм та експансіоністськими можливостями виявилася такою ж безглуздою та безперспективною, як спроба встановити дружні стосунки між левом та антилопою, помістивши їх в одну клітку. Досвід нашої держави, з її, закріпленими на конституційному рівні спробами перебувати у дружніх стосунках з усіма країнами світу, та митарствами щодо нейтрального геополітичного статусу, тому сумний приклад, та наука для інших держав.

Звісно, у якомусь примарно-далекому майбутньому, коли усі країни, народи, конфесії, верстви суспільства, тощо будуть жити у мирі та злагоді (хоча зараз, перебуваючи в Україні, повірити у це вкрай складно), геополітичні забаганки, амбіції та експансіоністські плани відійдуть у минуле, але, зараз, думати про це недоречно і небезпечно. Країна та її суспільство, політикум, які вже третій рік знаходиться в стані нав'язаної їй повномасштабної війни, має зробити важливі висновки щодо минулих недопрацювань, та провести ґрунтовну роботу над політичним, геополітичними, помилками, нарешті отямитися та визначити чіткі межі та вектори власних геополітичних планів, амбіцій, дій. Без цього уявити повноцінне майбутнє суверенної України вкрай важко. Досить гратися у амебоподібну міжнародно-політичну модель. Тим більш, що сама доля вже, багато у чому, вказує нам перспективні та актуальні шляхи майбутнього розвитку, в тому числі і у геополітичному вимірі.

Звісно, НАТО - ЄС – це наша перспектива, найвиразніша і найближча мета, проте це, так би мовити, тактичний рівень геополітичних амбіцій України. Але ж має бути і стратегічний рівень тих таки геополітичних планів. Звісно, є декілька раніш апробованих геополітичних ідей та векторів, щоправда, доволі сумнівного характеру щодо перспектив, а головне необхідності їх реалізації на тлі уроків сьогодення: «Межимор'я», ГУАМ. Це вже рівень минулого, коли нам намагалися розрекламувати та нав'язати геополітичну модель за принципом: «Давайте жити дружно!». Проте, час та умови значно

змінилися. Україні, за вдалого завершення війни, здатна та має конвертувати отримані преференції у реально-дієві та вигідні геополітичні проекти лідерського рівня. Це і раціонально, і доречно, і справедливо, з огляду на набуті: досвід, можливості та досягнення. Рівень геополітичних амбіцій та проектів – це вже окреме питання. Але вже досить бути Україні сірою, буферною, зоною вкрай невдалої та небезпечної сучасної моделі світової політики. Адже, хто краще зможе берегти мир та визнавати цінність життя, як той, хто вистояв!?

Список посилань

1. Morris, K., White, T. J. Neutrality and the European Union: The Case of Switzerland. Journal of Law and Conflict Resolution. 2011. Vol. 3(7). 104–111.

СЕСІЯ І
МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ: ДОСЛІДЖЕННЯ ФАЗОВОГО ПЕРЕХОДУ ВІД ВІЙНИДО МИРУ, СВІТОВИЙ ДОСВІД ВІДНОВЛЕННЯ ПІСЛЯВОЄННОЇ КРАЇНИ. СУСПІЛЬСТВО РОЗВИТКУ VS СУСПІЛЬСТВО РИЗИКУ: СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ, ЕКОНОМІЧНІ, ПОЛІТИЧНІ ТА КРИМІНАЛЬНІ НЕБЕЗПЕКИ

ПАЛАГУТА Вадим
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії і педагогіки,
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА: ГЛОБАЛЬНІ РИЗИКИ ДЛЯ ЛЮДИНИ

Українська держава зараз продовжує мужню збройну боротьбу за свою незалежність. Разом з цим українське суспільство як органічна частина всесвіту поступово інтегрується в сучасні процеси глобалізації. Загальновідомо, що всесвітній процес глобалізації в якості своєї соціально-політичної і філософської основи обрало цінності неолібералізму. Ці цінності неолібералізму як ідеологічної системи спираються, в першу чергу, на свободу підприємницької діяльності людей та функціонування демократичних установ держави, на верховенство права в суспільстві, що гарантує здійснення всього розмаїття громадських свобод. Характерною рисою сучасного інформаційного суспільства є розповсюдження новітніх інтернет технологій, каналів комунікації і залучення широких верств населення всього світу до використання соціальних мереж. Зараз світові інформаційні глобалісти, таких як Google, Facebook, Instagram, Amazon, Twitter та інші встановлюють постійне спостереження та контроль майже за переважною більшістю населення світу. Так, тотальна цифровізація та медіалізація всіх напрямків суспільної діяльності людей – бізнесу, освіти, науки, політики, відпочинку, культурних уподобань зараз безмежно розширилася. Тому, експансія цифрової медіалізації в особистісне життя індивіда стосується не тільки втручання в його різноманітні соціальні практики, а, в першу чергу, є постійне спостереження за його думками, почуттями та бажаннями. Тобто, незаперечним фактом сучасного суспільства є встановлення тотального контролю 24/7 за кожним індивідом, який долучається до інформаційно-комп'ютерних мереж. Більш того, цифровізація дозволяє постійно слідкувати за глибинними, найбільш інтимними сторонами повсякденного життя кожної людини. Зокрема, тотальна цифрова медіалізація дозволяє не тільки пропонувати і рекламувати, що індивіду купувати, їсти, читати, дивитись, слухати, як відпочивати, але ж і ретельно відслідковувати, який у нього в кожну мить

емоційний настрій, побоювання, фобії, таємні бажання, мрії та ще багато чого впізнавати про нього цікавого. Тобто цифровізація сканує зсередини індивіда і, іноді, зовнішня комп'ютерно-інформаційна мережа знає про нього більше ніж він сам.

До речі, розрахунки інформаційних глобалістів мають достатньо прозору мету – в процесі занурення індивіда у цифровий світ забезпечити собі постійний контроль та управління майже всіма сторонами його існування. Але ж саме зараз складаються найбільш сприятливі умови реалізації і довгострокової мети всесвітніх фінансово-економічних еліт – поступово сформувати нову генерацію людей за рахунок тотальної цифровізації майже всього населення світу. Цей «новий» антропологічний тип і формується саме зараз в суспільстві споживання за рахунок широкого впровадження в усі сфери діяльності і життя людей новітніх інтернет технологій, які управляються транснаціональними інформаційними корпораціями.

Сучасне суспільство має цілу низку загальноприйнятих визначень: інформаційне, постіндустріальне, споживання, ризику, постмодерне, програмоване, розвинутого капіталізму, досягнень, пізнього модерну та деякі інші. Однак, найбільш характерною ознакою сучасного суспільства у сьогоденні є суспільство тотальної цифрової медіалізації. Тобто, сучасне суспільство – одночасно і цифрове, і медіальне, і видовищно-театралізоване. Так, видовищно-театралізовану складову за рахунок безмежного розширення цифровізації дозволяє реальну дійсність перетворювати в потік образів, який вже сам стає «життєвою» реальністю для індивіда. Це дає можливість не тільки наглядати та контролювати окремого індивіда, але за рахунок широкого використання видовищних візуально-наративних соціальних мереж всіляко маніпулювати відчуттями, сприйняттями та почуттями вже великої аудиторії індивідів. Тобто, в сучасному суспільстві контролю фінансово-економічні еліти, які спостерігають за великою масою людей за рахунок стрімкого розвитку цифровізації. Так, з використанням новітніх цифрових і технологічних можливостей, зараз «розквітає» необіхевіоризм, який стає однією з найпопулярніших соціально-філософських доктрин сучасності. Відповідно до цієї концепції, сучасного індивіда як представника біомаси можна постійно контролювати, формувати йому поведінкову спрямованість на всіх рівнях його життєдіяльності за допомогою сучасних інтернет-технологій. Саме про це мріяв свого часу родоначальник радикального біхевіоризму американський вчений Б.Ф. Скіннер, який заперечував значущість для людини свободи, не бачив автономного індивіда як такого або, висловлюючись його мовою, «внутрішнього гомункулюса» та дуже жалкував, що за його часи, тобто у середині та другій половині XX століття, не було технологічних можливостей контролювати та змінювати поведінку індивідів у необхідному напрямку [2]. Одним із продовжувачів цієї психологічної і соціально-філософської доктрини є зараз Алекс Петленд, автор проекту з сучасної соціальної

фізики, який радикально спростив і редукував складну індивідуальну поведінку до повторювальних шаблонів поведінки. Американський діяч стверджує, що немає ніякої різниці між спостереженнями за людьми, мавпами або бджолами, що дозволяє виводити правила поведінки, реагування та навчання для формування сучасного індивіда як представника якоїсь спільноти [1]. Ця дослідницька установка дозволяє позначити йому свою дослідницьку програму виключно з урахуванням математичної, прогностичної суспільної науки, яка враховує індивідуальні відмінності та відносини між людьми і дає можливість кардинально змінити мислення та дію індивідів, що дозволить за рахунок використання соціально-мережевих стимулів встановлювати нові норми поведінки для індивидів.

Так, збираючи всілякі дані про кожного індивіда, світові інформаційні корпорації присвоюють у своїх і не лише своїх цілях «поведінкові надлишки», які використовуються надалі для того, щоб спрогнозувати, що індивід робитиме не тільки зараз, а й у найближчому та віддаленому майбутньому. Але це, за ідеєю американської дослідниці Ш. Зубофф, здійснює підрив з боку громадян довіри сучасним демократичним інститутам, які, у свою чергу, залишаються єдиним каналом реформ, де свобода залишається єдиною консолідуючою ідеєю, що народилася з довгої історії придушення людини [3]. Суть цієї загрози полягає в тому, щоб максимально використати «відкритість» індивіда сучасному цифровому співтовариству, його здатність розповідати всілякі «історії» про себе аудиторії соціальних мереж, використовуючи весь цифровий та видовищний арсенал, при цьому знайомити аудиторію зі своїми суто особистими, інтимними деталями життя. Але феномен полягає в тому, що тоді цифровий контроль не сприймається як зовнішнє обмеження діяльності та свободи індивіда. Інакше кажучи, тут як би не існує жодного зовнішнього обмеження індивідуальної свободи, де суб'єктивне її відчуття збігається із зовнішнім, об'єктивним його виразом. Але в цьому і полягає його витончений обман, де індивід свою вже несвободу сприймає як вільне волевиявлення, а це є добровільне позбавлення себе волі, свого роду добровільне рабство. А оскільки вседозволеність і свобода вибору зводяться у найвищу цінність для індивіда, то тоді вже немає особливої необхідності побоюватися будь-яких зовнішніх обмежень та контролю, їх ніби вже не існує зовсім. Проте, це самообман – цифрова мережа знає про індивіда все, аж до найдрібніших деталей, за рахунок новітньої цифрової технології Big Data, яка обраховує, накопичує і зберігає всі кількісні параметри, всю об'ємну базу даних про індивіда. Але це становить певну загрозу соціальній свободі індивіда та демократичним інститутам взагалі ще й тому, що такі світові медіа-інформаційні корпорації як Google, Facebook, Instagram, Amazon, Twitter та інші займаються постійним збиранням інформації на індивідів та надають особисті їх дані світовим і державним структурам влади.

Отже, процес індивідуального оцифровування суттєво трансформує відносини між сучасними індивідами та різними рівнями влади суспільства за допомоги сучасних світових фінансово-економічних еліт. Вони контролюють інформаційні потоки і владні структури майже в усьому світі, що забезпечується всесвітніми технологіями спостереження за поведінкою індивідів як біомаси. Тому, при використанні таких цифрових технологій індивідуальний вимір людини як «буття у свободі» зараз майже повністю втрачається. Більш того, сучасна біополітика породжує численні міжнародні інститути жорсткого контролю за пересічними людьми, на приниження ролі громадських інститутів демократії у суспільстві. Отже, неолібералізм є «живильним середовищем» для утворення цифрових тоталітарних режимів управління. Тут розкривається стратегічний задум світової фінансово-економічної і політичної еліти – за допомоги розширення цифровізації поступове формування «нового» антропологічного типу, для якого свобода та демократія будуть тільки абстрактними поняттями, не більше.

Список посилань

1. Pentland, A. Social Physics: How Social Networks Can Make Us Smarter. Penguin Books, 2015. 320 p.
2. Skinner, B.F. Beyond Freedom and Dignity. Hackett Publishing Company, Inc., 2002. 240 p.
3. Zuboff, Sh. The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power. Public Affairs, 2019. 704 p.

СКВОРЕЦЬ Володимир
доктор філософських наук, доцент,
завідувач кафедри соціології,
Запорізький національний університет

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЗМІНИ І ОСВІТА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Впродовж періоду незалежного розвитку в українському суспільстві відбулися соціальні зміни, що актуалізують проблему адекватності моделі соціального управління потребам суспільства. Українське суспільство опинилося перед загрозою домінування тих чинників, що здатні відкинути його на десятиліття в минулі епохи. Серед цих чинників найбільш яскраво проявляються процеси занепаду таких соціальних інститутів як освіта і наука, що виливаються в процес демодернізації суспільства. Російсько-українська війна різко посилила ці негативні тенденції, особливо в освіті, яка формує здатність суспільства давати гідні відповіді на виклики часу.

Мета виступу – аналіз соціокультурних змін та тенденцій в освіті, що впливають на формування майбутніх поколінь громадян України.

В пострадянській Україні соціальні зміни набули системного характеру: демографічна криза досягла масштабів, що загрожують самому існуванню нації; зміни в економіці України характеризуються

скороченням промислового потенціалу і втратою високотехнологічних виробництв; в соціальній структурі населення відбувся перехід від моделі, в основі якої були середні верстви, до моделі, де більшість населення становлять бідні.

У 2020 р. Президент НАН України Б. Патон навів оцінку втрати наукою провідної ролі в житті суспільства. «Україна є чи не єдиною в світі великою країною, де протягом останніх 30 років відбулося скорочення ресурсів наукової системи до рівня слаборозвинених країн, хоча на початку дев'яностих років і за чисельністю дослідників, і за рівнем наукоємності ВВП вона входила до кола найбільш розвинених європейських країн, у тому числі була одним із визнаних світових лідерів серед космічних держав. Потрібно, щоб наші політики чітко розуміли, що в сучасному конкурентному світі жодна країна не здатна домогтися успіхів у соціально-економічному розвитку, зберегти свій статус провідної космічної держави, якщо науковців-дослідників у ній стає набагато менше, ніж держслужбовців, працівників правоохоронних органів, служителів релігійний культів, якщо на підтримку вітчизняної науки вкладаються кошти, обсяг яких (за рівнем наукоємності ВВП) на порядок менший, ніж середньосвітовий показник. На жаль, тенденція до скорочення ресурсів вітчизняної науки і ганебного витіснення її на узбіччя державних пріоритетів продовжується дотепер» [3, с. 5-6]. Оцінка Б. Патона засвідчує, що правлячі кола України, не розуміючи значення соціальних інститутів освіти і науки, так і не змогли створити адекватну потребам розвитку України систему соціального управління.

В управлінні освітою і наукою не були належним чином враховані соціокультурні зміни, зумовлені неоліберальними ринковими реформами в Україні. Деіндустріалізація економіки породила маргіналізацію населення, деградацію робочої сили, втрату попиту на кваліфіковану робочу силу, а отже, знецінення людини і освіти в житті людини. Серед значної частини населення поширилася культура боротьби за виживання. М. Шульга зазначав, що низькі життєві ресурси населення зумовлюють специфічний спосіб життєдіяльності, який називається виживанням. В умовах дефіциту життєвих ресурсів людина спрямовує, концентрує наявний у неї життєвий потенціал на задоволення безпосередніх, базових потреб – у їжі, одязі, утриманні житла і відмовляється від інших. Уся життєдіяльність людини зосереджена навколо того, щоб відтворити себе фізично і допомогти це зробити своїм близьким, щоб задовольнити найпростіші, найнеобхідніші соціальні потреби [4, с. 96]. Отже, соціокультурні зміни в пострадянській Україні не сприяли навіть збереженню попереднього рівня потреб в освіті.

Освіта як соціальний інститут забезпечує відтворення суспільства. Прикладом є Сінгапур – держава, яка, отримавши незалежність у 1965 р., під керівництвом Лі Куан Ю за 25 років пройшла шлях із «третього світу» в перший, перетворилася на лідера розвитку. Турбуючись про долю країни, К. Махбубані у книзі «Чи виживе Сингапур?» дає відповіді на

поставлене питання: «Так», «Ні» і «Можливо» – три різні сценарії майбутнього. І визначає освіту як пріоритет, що формує майбутнє країни: «Найпевніший шлях до виживання держави – добре освічені й обізнані громадяни. На цій ниві Сингапурові пощастило. Уже кілька десятиліть система освіти країни посідає найвищі місця у світових рейтингах» [2, с. 14].

Освіта як соціальний інститут є головним у генетичному апараті суспільства, оскільки забезпечує відтворення усіх соціальних і культурних складових, необхідних для збереження цього суспільства. А головним суб'єктом в освіті є вчитель, викладач, тренер … Умовою успішного функціонування соціальних систем є здатність керівника бути вчителем: інженера для працівників, офіцера для підлеглих військовослужбовців… Неможливо підготувати медика, інженера, льотчика, управлінця, будь-якого спеціаліста без роботи професіонала у цій галузі, який передає свій досвід учням, студентам, курсантам, тобто виступає у ролі вчителя.

Складовою системної кризи в Україні була криза в освіті. Державна влада відповіла на неї багаторічною реформою освіти, яка продовжується, але немає впевненості, що її результати будуть не такими сумними як у науці. Кожне суспільство зберігається і відтворюється як цілісність завдяки дії основного соціокультурного закону – спадкоємності історико-культурної спадщини. Дія цього закону забезпечується діяльністю вчителя. Варто дослухатися до видатних технологів соціальних систем, які віддають належне ролі вчителя в житті суспільства і держави. О. Бісмарк зазначав: «Війни виграють не генерали, війни виграють шкільні вчителі та парафіяльні священники». В. Черчилль стверджував: «Шкільні вчителі володіють владою, про яку прем'єр-міністри можуть тільки мріяти».

В Україні знецінення соціальної ролі вчителя зумовлене загальним контекстом соціальних змін. Ринкові реформи зумовили поширення у всіх сферах суспільного життя комерціалізації (торгівлі посадами, непотизму тощо), що призвело до знецінення ролі професіоналів, зокрема вчителів.

У Закон України «Про освіту» ввели такі поняття: «суб'єкт освітньої діяльності – фізична або юридична особа (заклад освіти, підприємство, установа, організація, громадське об'єднання), що провадить освітню діяльність»; «здобувачі освіти – вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, аспіранти (ад'юнкти), інші особи, які здобувають освіту за будь-яким видом та формою здобуття освіти»; «освітня діяльність – діяльність суб'єкта освітньої діяльності, спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній та/або неформальній освіті»; «освітній процес – система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей» [1].

Введення цих нових понять засвідчує появу в освітній політиці держави тенденцій, що руйнують соціокультурні традиції. Для поняття

«вчитель» навіть місця в новому законі не знайшлося. Замість поняття «навчально-виховний процес» ввели поняття «освітній процес», а це означає, що виховання вже не є обов'язковою складовою «освітньої діяльності». Це пов'язано з комерціалізацією освіти: поняття «освітні послуги» звучить логічно. А чи чув хтось про «виховні послуги»? Звучить гумористично. Пригадується фільм «Іграшка», в якому П'єр Рішар зіграв роль журналіста, який став вихователем сина медіа-магната, всупереч волі його батька. Виявилося, що існує діяльність, яка не оцінюється грошима – виховання особистості. Та й поняття «здобувач освіти» є зрозумілим, коли це стосується здобуття наукового ступеня кандидата наук, доктора наук, магістра. А як це поняття відноситься до початкової школи? Що може без вчителя самостійно «здобути» першокласник? Він що, сам букви вивчить? Сам читати навчиться? Сам писати навчиться? Сам арифметику засвоїть? А ще треба учня навчити мислити для того, щоб він міг стати особистістю.

Саме в результаті спілкування вчителя з учнем, особливо виховного впливу вчителя формується особистість учня. У відеозаписі виступу перед студентами А. Шварценеггера, останній заявив, що він повністю відкидає концепцію «людини, яка створила саму себе». Видатний спортсмен, актор і політичний діяч пояснив студентам дуже важливу життєву мудрість про те, що становлення його особистості, його рух до вершин слави був би неможливий без впливу на нього низки яскравих особистостей. Він вважає, що його створили Бог, його батьки, вчителі, тренери, діячі культури, громадські діячі. Він із глибокою вдячністю назвав чимало прізвищ людей, які стали його Вчителями і «створили» Особистість А. Шварценеггера.

Таким чином, у пострадянській Україні відбувалися соціокультурні зміни, що засвідчують перетворення науки і освіти в другорядні інститути, які нездатні відігравати роль основних чинників відтворення суспільства. Реформа освіти руйнує традицію визнання ролі вчителя як творця особистості, джерела формування нового покоління мислячих людей, здатних знаходити гідні відповіді на виклики часу. На щастя, в Україні ще залишилися і вчителі за покликанням, і вчені з науковими відкриттями, і наукові школи, але, якщо у реформу не будуть внесені корективи щодо збереження освітньої і наукової спадщини, то все це буде дуже швидко втрачено.

Список посилань

1. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text
2. Махбубані К. Чи виживе Сингапур? Як міст-держава готується до нових викликів / пер. з англ. А. Марховська. Київ : Наш Формат, 2021. 272 с.
3. Наука в змозі істотно вплинути на інноваційне відродження країни. Інтерв'ю президента НАН України академіка Б.Є. Патона. *Наука та наукознавство*. 2020. № 3. С. 3-15.
4. Шульга М. Збій соціальної матриці: монографія. Київ: Інститут соціології НАН України, 2018. С. 96.

БОНДАРЕНКО Олег
кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціології,
Запорізький національний університет

БУЦ Олексій
студент бакалаврату кафедри соціології,
Запорізький національний університет

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПОГЛЯД НА МОБІЛІЗАЦІЮ В УКРАЇНІ

Третій рік повномасштабної війни в Україні виявив багато внутрішніх проблемних питань, правильні відповіді на які є запорукою перемоги. Соціологія, а в даному контексті, соціологія війни, має сенс саме тоді, коли вона дозволяє приймати ефективні та результативні управлінські рішення. Розглянемо за цим напрямом проблему як соціальної, так і військової мобілізації в українському суспільстві.

Вікіпедія визначає соціальну мобілізацію, як «зобов'язання, взяте на себе широкою групою людей з метою підвищення обізнаності щодо певного питання, що спонукає їх до колективних дій на підтримку своєї справи» [1]. Інакше кажучи це соціальна взаємодія що об’єднує та спонукає соціальних суб’єктів до колективної дії.

Що таке військова мобілізація Вікіпедія не знає, але словник [2] надає визначення саме мобілізації, як «(франц. mobilisation, від лат. mobilis – рухомий) – комплекс організаційно-правових заходів, які здійснюються у державі з метою планомірного переведення органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, органів і сил цивільної оборони, галузей національної економіки, підприємств, установ та організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а збройних сил та інших військових формувань – на організацію і штати воєнного часу».

Важко не помітити що військова мобілізація є соціальною мобілізацією, сфокусованою на військових задачах. Де-юре, в Україні мобілізація відбувається навіть не з 2022, а з 2014 року, ще з початку гібридної війни. Де-факто, на весну 2024 року в Україні не має загальної соціальної мобілізації, але є загальна соціальна напруга щодо проведення саме військової мобілізації. Саме про це свідчить відеофіксація та поширення в соціальних мережах фактів образ та нападів цивільних громадян на працівників ТЦК, й застосування останніми фізичної сили щодо громадян України, які потенційно можуть бути мобілізованими до лав ЗСУ.

Відповідну фіксацію суспільних настроїв сучасного українського суспільства, що демонструє амбівалентну свідомість, здійснено низкою соціологічних досліджень [3;4]. Показовим є те, що трішки більше 50% респондентів засуджують ухилянтів але одночасно, й, «розуміють» їх, бо «всі хочуть жити». Але насправді небезпечною є позиція тих 33%, які категорично відмовляються захищати державний суверенітет та

територіальну цілісність України попри те, що це їх громадянський обов'язок.

Не важко спрогнозувати, що від вирішення вищезазначеного соціального протиріччя буде залежати майбутнє України. Для вирішення цієї задачі ми пропонуємо використання можливостей якісної соціологічної методології. Відповідно, можливо буде протестувати модель мобілізації, а саме, наскільки вона відповідає принципам соціальної справедливості та відповідальності.

Список посилань

1. Соціальна мобілізація. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%BC%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F (дата звернення: 14.04.2024).
2. 2024 Лексика - українські енциклопедії та словники. URL: https://leksika.com.ua/14390225/legal/mobilizatsiya (дата звернення: 14.04.2024).
3. Опитування показало ставлення українців до ухилянтів: неочікувані дані. URL: https://glavcom.ua/country/society/opituvannja-pokazalo-stavlennja-ukrajintsiv-do-ukhiljantiv-neochikuvani-dani-993861.html (дата звернення: 14.04.2024).
4. Опитування показало, де у Європі громадяни найбільше готові захищати свої країни. URL:https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/04/24/7184527/ (дата звернення: 14.04.2024).

ЗУБЧЕНКО Олександр
кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри філософії та соціології,
Маріупольський державний університет

СОЦІАЛЬНО-СТРУКТУРНІ ЗМІНИ У СЕРЕДОВИЩІ КОЛАБОРАНТІВ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНОМУ ПІВДНІ УКРАЇНИ

Російська окупація частини Запорізької та Херсонської областей триває вже третій рік та змушує нас по-новому поглянути на суспільно-політичні процеси, що відбуваються по той бік лінії фронту. За останній час окупаційний режим пройшов певний шлях інституціоналізації – упорядковано систему «управління», сформовано фейкові органи місцевого самоврядування, затверджено новий «адміністративно-територіальний устрій», суттєво посилено систему репресивно-каральних органів.

При цьому важливу роль в укріпленні російської влади продовжує відігравати колабораціонізм - соціальний процес, в ході якого жителі окупованих місцевостей йдуть на усвідомлене, добровільне та зумисне співробітництво з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі. На Півдні України його становлення мало свої особливості, адже через невисоку інтенсивність бойових дій у перші тижні війни тут не було загибелі значної кількості цивільних та великих руйнувань інфраструктури.

Емпіричною базою дослідження стали відомості із відкритих джерел про осіб, що у тих чи інших формах, за які передбачено відповідальність згідно з Кримінальним кодексом України, співпрацювали із російськими окупантами на тимчасово окупованих територіях Запорізької та Херсонської областей. Було використано дані із телеграм-каналів «Суки Мелитополя» (https://t.me/suki_melitopolya), «Зрадники Мелітополя» (https://t.me/melitopol_traitors), «Скелети Шевчика і Ко» (https://t.me/actual_energodar), «Бердянськ online» (https://t.me/brdnews) та «Якимівка Мелітопольський район» (https://t.me/yakumivka2023).

Еволюцію колабораціонізму варто розглядати у загальному контексті регресивних соціальних процесів, що відбуваються на тимчасово окупованих територіях. Серед негативних змін, що призводять до посилення ворога та поширення практик взаємодії з ним, можна назвати урбіцид (знищення міст як фізично-просторових та соціальних спільнот), морально-ціннісну аномію, деформацію соціальної структури, штучно завищені темпи та обсяги соціальної мобільності, знищення української національної ідентичності та прискорення русифікації, дисфункцію провідних соціальних інститутів тощо.

Результати наших досліджень дозволяють стверджувати, що лише близько третини колаборантів перейшли на бік кремля з ідейних міркувань. Ще до початку повномасштабного вторгнення ці люди публічно засуджували Революцію Гідності, заперечували наявність російських військ на Донбасі, схвально відгукувалися про державу-агресора та радянське минуле. Також багато із них брали участь у подіях «російської весни» 2014 р. або були в активі Партії регіонів. Разом з тим решта колаборантів налагодили взаємодію з ворогом, виходячи із фактичних реалій повсякденного життя.

Свій вплив мали також інші соціальні практики, зокрема, трудові. Загалом, частка осіб, які мають досвід трудової міграції до Росії, на перший погляд, не дуже висока (90 «респондентів», або 6,4% від їхньої загальної кількості). Проте цей показник розподіляється дуже нерівномірно. Наприклад, із сімнадцяти топ-бізнесменів м. Мелітополь, що перейшли на бік ворога, десять у різний період працювали на керівних посадах у російських компаніях. Після окупації топ-колаборанти змогли зберегти та суттєво примножити свої активи, зосередившись на мілітаризації місцевого машинобудування та розвитку зв'язків із російським ВПК.

На окрему увагу заслуговує родинний колабораціонізм – залучення до взаємодії із російськими загарбниками осіб, які перебувають як у кровному (батько, мати, син, донька), так і у набутому родстві (чоловік, дружина, свекруха, тесть). 27% колаборантів співпрацюють із рашистами цілими сім'ями та родинними кланами. Зокрема, родина Є. Балицького протягом багатьох років була потужним центром політичного тяжіння на Мелітопольщині, формувала власний соціальний капітал, який за своєю

структурою подібний до патнамівського [1, с.135-136]. Навколо неї виникають соціальні мережі, що засновані на особистій відданості, хитрості та кон'юнктурності, деклараціях проросійськості та високій цінності патрон-клієнтних зв'язків.

Також корисну інформацію про процеси на тимчасово окупованих територіях можна отримати, проаналізувавши зміни у соціально-демографічних характеристиках колаборантів.

Таблиця 1

Зміни соціально-демографічних характеристик колаборантів у 2022-2024 роках

Соціально-демографічна категорія	2022 р. (N=500)	2024 р. (N=1400)
Чоловіки	33	53
Жінки	67	47
18-29 років	11,6	18,3
30-44 роки	45,2	37,8
45-54 роки	29,8	30,8
55 і старше років	13,4	13,1
Міське населення	50	67
Сільське населення	50	33

Джерело: розроблено автором

Із таблиці 1 бачимо, що колабораціонізм достатньо активно поширюється, і як наслідок, фіксується тенденція до вирівнювання частки представників різних соціально-демографічних категорій серед посібників ворога. Разом з тим у містах, де зосереджено органи «влади», найважливіші об'єкти та установи рашистів, відкриваються більші можливості для співпраці з агресором, чому сприяє і набагато вища анонімність міського середовища.

Разом із тим суттєве збільшення частки чоловіків пов'язане як із розширенням контингенту окупаційних адміністративних та репресивних структур, так і формуванням нового бізнес-середовища, що працює вже за російськими законами, та збагачується на постачанні російських військових, спекуляціях із аграрною продукцією і пограбуванні регіону.

На тлі цього занепокоєння викликає суттєве збільшення відсотку молодих зрадників. По суті, йдеться про генезу другого покоління колаборантів – як на основі родинно-кланових угруповань, так і через рекрутацію до псевдомолодіжних організацій «Движение первых», «Юг молодой», «Юнармия» тощо.

Чималий інтерес становить аналіз професійного бекграунду кремлівських посібників. З одного боку, українське законодавство криміналізує багато видів економічної взаємодії з окупантами, лишаючи поза увагою хіба що рутинну фізичну та нефізичну найману працю. З іншого, - коли на твоїй землі третій рік стоять ворожі солдати і висить чужий прапор, люди опиняються майже перед гамлетівською дилемою – яка соціальна поведінка є нормативною?

Таблиця 2

Зміни у сферах довоєнної професійної діяльності колаборантів у 2022-2024 роках

Соціально-професійна категорія	**2022 р. (N=500)**	**2024 р. (N=860)**
Співробітники закладів освіти	48,9	17,5
Співробітники органів виконавчої влади та місцевого самоврядування	13,1	4,8
Співробітники силових та контролюючих органів	9,4	12,1
Робітники та службовці	6,2	23,7
Власники середнього бізнесу, приватні підприємці та фермери	5,6	19,5
Співробітники галузей культури, охорони здоров'я, соціального захисту та спорту	5,4	6,8
Старші будинків та квартальні	3,8	2,2
Студенти	2,4	3,2
Пенсіонери та безробітні	2,1	5,1
Інші	3,1	5,1
Всього	100	100

Джерело: розроблено автором

Відзначимо, що майже 8% від загальної кількості колаборантів (або 110 осіб) становлять працівники Запорізької АЕС, що проживають у м. Енергодар та його околицях. Соціальна ієрархія станції до і після окупації дуже складна і потребує окремого дослідження. Окрім того, ми не змогли отримати відомостей про рід занять 31% посібників ворога (430 осіб). Для цієї категорій характерна пасивна підтримка ворога, як правило, через розміщення інформації у соціальних мережах або участь у масових пропагандистських заходах.

Із таблиці 2 ми можемо бачити дві хвилі колаборантів. До першої (квітень – жовтень 2022 року) переважно увійшли зрадники посадовці та педагоги. У цей період Москва готувала фейковий референдум про приєднання до Росії і гостро потребувала як організаторів (адміністративні співробітники), так і безпосередніх виконавців (т.зв. «дільничні комісії» переважно формувалися на базі закладів освіти). Друга хвиля формується із початку 2023 р. та складається переважно із дрібних службовців (зростання управлінського апарату згідно з законами бюрократії) та підприємців (як власників бізнесу ще із часів України, що витримували паузу в роботі, так і скоробагатьок, які зробили статки за рахунок «віджатих» у законних власників торговельних площ, виробничих приміщень та інших активів).

Отже, ми можемо зробити такі висновки. По-перше, чим тривалішою є окупація, тим частіше питання про допустимі межі співпраці перетворюється на щоденний моральний референдум для десятків тисяч наших співвітчизників, які лишаються по той бік фронту. У той же час має стійку тенденцію до зростання і кількість осіб, які вже зробили свій вибір не на користь України.

По-друге, колабораціонізм поступово знаходить свої цільові групи серед різних соціально-демографічних категорій населення, діючи як через дозовану регуляцію доступу до соціальних благ (робота для бюджетників та чиновників), фінансове заохочення (для пенсіонерів, що часто виконують функції старших будинків та квартальних, доносячи на

своїх сусідів) та обіцянки швидкого кар'єрного зростання (молодіжні активісти).

По-третє, відзначається тенденція до розширення професійного зрізу посібників ворога. У результаті поступово отримаємо симбіоз дрібно-чиновницького і торговельного класів, прагнення яких щодо просування соціальними сходами та збільшення прибутків повністю співпадають з інтересами окупантів. Саме вони можуть стати соціальною основою окупаційного режиму та після приходу українських визволителів створити чимало проблем для реінтеграції наших південних регіонів.

Список посилань

1. Патнам, Р. Д., Леонарді Р., Нанетті Р. Творення демократії. Традиції громадської активності в сучасній Італії : Пер. В.Ющенко. Київ : Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2001.302 с.

ПРИХОДЬКО Олена
кандидат соціологічних наук,
старший викладач кафедри соціології та масових комунікацій,
Криворізький державний педагогічний університет

УКРАЇНСЬКИЙ ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Волонтерство як соціокультурне явище нерозривно пов'язане з розвитком цивілізації, а періоди значного розвитку волонтерського руху припадають саме на часи загострення кризових ситуацій у суспільстві. Початком розвитку волонтерства у Незалежній Україні вважається 1992 рік, коли створилася служба «Телефон довіри», в якій працювали на добровільних засадах волонтери. Пік волонтерської активності, що охопив усю країну, відбувся у 2014 р. у зв'язку з першим етапом російсько-української війни - війною на сході України, коли постала реальна зовнішня загроза втрати територіальної цілісності української держави. Дослідники зазначають, що такий чинник не є типовим для активізації волонтерського руху в інших країнах світу, тобто така активність зумовлена як процесами, які відбувалися в країні так і соціокультурними особливостями українського суспільства. Попри збільшення найгостріших проблем, з якими стикається українська влада та громадськість, на сучасному етапі специфікою українського волонтерського руху можна вважати його «вимушеність» внаслідок неефективного функціонування державних інституцій та обмежених ресурсів держави, зокрема недостатніх фінансових ресурсів, нецільове фінансування, неефективність використання коштів та «бич» українського суспільства - корупція [3;4]. Тому волонтерство в Україні під час війни відіграє надзвичайну роль у розвитку громадянського суспільства, підтримці вразливих верств населення. Високий рівень ініціативності та самостійності волонтерських організацій, збільшення кількості волонтерських організацій і соціально активних громадян, які

усвідомлено починають займатися волонтерською діяльністю набуває особливої цінності під час війни та у післявоєнний час відбудови України. Станом на початок грудня 2023 року в Україні нараховується близько 21 тис. організацій, які займаються благодійною та волонтерською діяльністю. Їх кількість зросла на 74% від початку повномасштабної війни [1].

На сьогодні під «волонтерською діяльністю» в Україні розуміють, насамперед, добровільну діяльність громадян чи громадських об'єднань, прямо чи опосередковано пов'язану з допомогою постраждалому від воєнного конфлікту мирному населенню, переселенцям і військовим. Тобто визначальним є принцип добровільності та почуття потреби реалізувати свою активну громадянську позицію.

Волонтерські організації поділяються на: офіційні, які мають державну реєстрацію та неофіційні, які сформовані стихійно, не мають офіційного статусу, діють від власного імені, як приватні особи. Перевагою Офіційних організацій окрім їхнього правового статусу є дозвіл співпраці з міжнародними організаціями, юридичними особами, а також можливість залучення інвестиції та можливість отримання грантів від уряду. Неофіційні, або самоорганізовані, волонтерські об'єднання зазвичай формуються в разі потреби та за власною ініціативою [2].

З початку 2014 року локалізація волонтерської допомоги зумовлювалася гострими потребами врятування життя людей окупованих територій, підтримки бійців української армії, допомоги вимушеним переселенцям із зони конфлікту. Зараз волонтерська діяльність в Україні характеризується значною кількістю нестандартних світових практик волонтерської діяльності (зокрема, у військовій сфері), а інколи породжує не лише систему допомоги особам та організаціям, які її потребують, але й паралельна система розробки та впровадження рішень, спрямованих на більш ефективне виконання функцій відповідних державних органів, насамперед у військовій сфері.

За результатами досліджень Панькової О., Касперович О., а також аналізом інтерв'ю з провідними волонтерами країни, які розміщені в мас-медійному просторі України, дослідники виявили основні мотиви участі у волонтерській діяльності. Серед них основними виступають: реалізація соціально відповідальних громадських ініціатив, спрямованих на розв'язання нагальних соціальних та інших проблем власними силами, силами громади; виконання особистого обов'язку перед собою і перед суспільством за принципом: «Якщо не я – то хто?»; бажання громадянина добровільно і безоплатно надати допомогу тим, хто її потребує, реалізувати свої моральні та релігійні принципи, відчути себе потрібним і корисним для інших; самореалізація людини, подальше професійне зростання; отримання морального задоволення від вдячності людей, яким надана допомога; отримання широких можливостей мати доступ і розпоряджатися фінансовими та іншими ресурсами тощо [3].

Таким чином, українське суспільство, опинившись у ситуації нестачі внутрішніх і зовнішніх ресурсів надзвичайно активізується та згуртовується для забезпечення самозахисту та соціальної безпеки. Унікальний український досвід та приклад громадянської самоорганізації та мобілізації волонтерськими організаціями є надзвичайно цінним, а його дослідження, аналіз та розробка механізмів має стати одним із пріоритетних завдань представників державного управління.

Список посилань

1. Благодійний бум: кількість благодійних організацій зросла майже удвічі від початку повномасштабної війни URL: https://opendatabot.ua/analytics/non-profit-2023
2. Волонтерські організації, які зараз працюють в Україні URL: https://finance.ua/ua/saving/volonterskie-organizacii-v-ukraine
3. Панькова, О., Касперович О.. Український волонтерський рух в умовах збройної російської агресії в контексті національних та глобальних викликів і можливостей післявоєнного відновлення країн». Журнал європейської економіки, вип. 21, вип. 3, Грудень 2022, с. 277-94, https://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1605.
4. Панькова О. В., Касперович О. Ю., Іщенко О. В. (2016а). Розвиток волонтерської діяльності в Україні як прояв активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства: специфіка, проблеми та перспективи. Український соціум. № 2 (57). 2016. С. 25–40. DOI: https://doi.org/10.15407/socium2016.02.025

КУЛИК Марія
кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціології,
Запорізький національний університет

КРИМІНАЛЬНА ПОДІЯ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

У аналізі актуального стану розвитку українського суспільства, осмислення та переосмислення ключових маркерів громадянської ідентичності дуже важливим і стратегічно вірним є рішення підтримки демократичних ініціатив, що працює на розбудову громадянського суспільства. Створення локацій комеморації на площі Незалежності в Києві, муралів та пам'ятних дошок присвячених військовим – все це свідчить про формування всенародного культу мертвих та вшанування їх пам'яті саме через такі «всенародні» засоби [1]. Українське суспільство за умов активних військових дій неминуче тяжіє до аномічного стану в категоріях Роберта Мертона [2]. Важливим у контексті аномічного стану, у якому наразі перебуває українське суспільство, є попередження виникнення кримінальних подій та максимальне можливе забезпечення безпекової ситуації. Дослідження кримінальних подій має досить тривалу історію осмислення в кримінології, що призвело згодом до виокремлення окремого наукового напряму дослідження, а саме «кримінологію злочинних подій» ("crime-event criminology"), або ж можемо ще зустріти назву «кримінологія навколишнього середовища» ("environmental

criminology”). На відміну від традиційної кримінології, «кримінологія кримінальних подій» (часто її називають «кримінологією навколишнього середовища») не зосереджується на варіаціях поведінки правопорушників між особами. Дослідники цього напряму Памела Вілкокс та Брук М. Джалопсос, обґрунтовуючи предмет дослідження кримінології злочинних подій вказують на те, що «…крім тих, хто схильний фактично вчинити правопорушення, повинна бути можливість зробити це. Наприклад, злочинна подія потребує ситуації місця й часу, яка сприяє зближенню добровільного злочинця та «відповідної» жертви — або такої, яка дозволить злочинцю досягти своєї мети» [3, с.4]. П. Вілкокс, наголошуючи на невипадковому просторовому та часовому розподілі кримінальних подій зазначає, що деякі ситуації надають набагато більше можливостей для скоєння злочину, а отже кримінологія кримінальних подій має мати свій окремий об’єкт дослідження і окреслене предметне поле, яке вирізняє дану проблематики від загальної кримінології.

Саме кримінологія кримінальних подій, піднімаючи питання простору та часу, як фактору реалізації кримінальної поведінки, доводить розуміння значущості та перспективності дослідження образів та місць соціальної пам’яті у кримінальних процесах. По-перше, напрацювання в даному напрямку соціологічних досліджень дають додаткові відповіді на питання щодо причин появи криміногенних локацій (hot points) і навіть цілих районів міст. По-друге, результати такого аналізу відкривають перспективи розробки та подальшого впровадження більш ефективної політики ідентичності, яка б враховувала не лише стратегії консолідації соціальних спільнот, але і визначення делінквентних ознак в образах та місцях пам’яті спільнот і відповідну роботу з ними.

Список посилань

1. На Майдані Незалежності встановлюють прапорці із іменами воїнів. Тетяна Гулевата для Телеграф. 22 жовтня 2022. https://telegraf.com.ua/ukr/kiev/2022-10-24/5720586-na-maydani-pobilshalo-praporiv-z-imenami-zagiblikh-zakhisnikiv-foto
2. Merton, R. K. Social Structure and Anomie. American Sociological Review. 1938. Vol. 3. No. 5 (Oct., 1938), P. 672-682.
3. Wilcox P., Gialopsos B. Crime-Event Criminology: An Overview. Journal of Contemporary Criminal Justice. 2014. Volume 31, Issue 1. Pages: 4 – 11. URL: https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1043986214552601#bibr9-1043986214552601

РАТУШНА Таісія
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології,
Запорізький національний університет

ЦИФРОВІ СПІЛЬНОТИ МІГРАНТІВ: ДОСЛІДЖЕННЯ КОНТЕНТУ TELEGRAM-КАНАЛІВ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ У НІМЕЧЧИНІ

Новітні цифрові технології та соціальні мережі впливають на міграційні процеси, забезпечуючи доступ до інформації та створюючи віртуальні спільноти мігрантів. Роль мобільного зв'язку, інтернету та соціальних мереж стає важливою як для держаних та наддержавних інституцій, які застосовують ці інструменти для відстеження міграційних потоків та вивчення потреб мігрантів, так і для самих мігрантів, що використовують їх для отримання інформації, спілкування та обміну досвідом.

Соціальні мережі формують нові способи взаємодії в мігрантських спільнотах, спрямовані переважно на знаходження та збереження контактів і забезпечення взаємозв'язку між користувачами, розширюючи та трансформуючи їх аж до появи цифрових діаспор [1]. Цифрові спільноти мігрантів розширюють їх можливості комунікації та взаємодії, надаючи доступ до внутрішньої неофіційної інформації про міграцію. Вони сприяють збереженню стосунків з родиною та друзями, а також допомагають мігрантам, які втратили соціальні зв'язки, залишивши Батьківщину, знайти нових однодумців, поділитися емоціями та досвідом, та відчути підтримку.

Ці аспекти підкреслюють важливість дослідження впливу цифровізації на міграційні процеси, що, ймовірно, стане ще більш актуальним у майбутньому.

Одним із яскравих кейсів таких цифрових спільнот є Telegram-канали українських мігрантів у Німеччині, які виникли після повномасштабного російського вторгнення. Починаючи з 24 лютого 2022 року, використання мобільного зв'язку та інтернету надали вимушеним мігрантам з України можливість бути в курсі подій та отримувати актуальну інформацію про те, що відбувається в Україні та за її межами через смартфон.

Мобільні оператори в Україні та ЄС розробили спеціальні ініціативи для підтримки українців, такі як безкоштовні SIM-карти, безкоштовні дзвінки та SMS в Україну, пільги в роумінгу та інші пропозиції для абонентів. Це дозволило багатьом вимушеним мігрантам залишатися на зв'язку зі своїми сім'ями, швидко знаходити інформацію в країнах прибуття та ділитися нею через групи в соціальних мережах. Соціальні мережі стали інструментом самоорганізації, створюючи інформаційні «містки» між тими, хто потребував допомоги, і тими, хто був готовий і міг її надати. У найпопулярніших з них, таких як Telegram, Facebook та

Instagram були створені групи, чати, чат-боти та канали для українців, де можна було знайти необхідну інформацію, корисні посилання, актуальні оголошення про допомогу, волонтерські та благодійні ініціативи, а також звернутися по допомогу чи пораду тощо.

Особливо цікавим є «внутрішній світ» таких спільнот та особливості їхньої комунікації у Telegram-каналах. Спочатку вони створювались у великих містах, які стали хабами чи транзитними пунктами для мігрантів, однак згодом такі канали з'явились і в невеликих містечках, куди прибували українці. Аналіз повідомлень двох типових каналів українських мігрантів у Німеччині «Berlin helps Ukrainians» (близько 23000 користувачів та 450–900 повідомлень на день) [2] and «Україна in Tübingen Reutlingen» (близько 2000 користувачів та 35–100 повідомлень на день [3]), які є інформаційно насиченими кейсами, дозволив виділити їх основні комунікативні особливості та ключові теми, що в них обговорюються.

Основною мовою цих Telegram-каналів є російська, значно рідше зустрічається українська, а також рідкісні пости німецькою чи англійською мовами. Переважання російської мови пояснюється тим, що багато вимушених переселенців походять з переважно російськомовних регіонів України (Схід і Південь), які найбільше постраждали від російського вторгнення. Німецька та англійська мови використовувалися головним чином у березні та квітні 2022 року, як правило, в пропозиціях допомоги та житла.

Цікавими є також мовні запозичення (в основному з німецької мови), які також присутні в повідомленнях через транслітерацію російською або українською мовами, переважно коли йдеться про установи, органи влади або документи (джобцентр, соціаламт, термін, фікшион, анмельдунг, кіндергельд). Такі запозичення свідчать про те, що користувачі не можуть знайти прямих еквівалентів для цих слів в українській чи російській мові, хоч вони часто вживаються і є важливими для їхнього повсякденного життя в нових умовах.

Більшість тем, які обговорюються у таких спільнотах повторюються і стосуються таких аспектів міграції і пристосування до нового суспільства: процес прибуття та транспортування; улаштування у новому житлі та отримання необхідних речей; оформлення документів та вирішення правових питань; отримання соціальної допомоги, знаходження роботи та проходження інтеграційних курсів; особливості надання банківських послуг у німеччині та Україні; забезпечення догляду за дітьми, отримання освіти та організація дитячого дозвілля; доступ до медичної та психологічної підтримки; можливості для розваг, зайняття спортом; взаємодія та участь у місцевих подіях; а також можливості для зустрічей, використання поштових послуг, отримання кореспонденції, надсилання посилок та використання цифрових сервісів [4].

Певні теми є «небажаними» у цих каналах і якщо вони з'являлися, модератори попереджали користувачів, що їх можуть «забанити» або

виключити з групи. Зокрема, ці теми включають мову, релігію, етнічну приналежність та політику.

Модератори також не вітали обговорення релігійних та етнічних питань. Будь-які прояви нетерпимості, виявлені модераторами або іншими учасниками, отримували попередження і пояснення, що в Німеччині діє принцип толерантності, і всі мають однакові права, які потрібно поважати. Ці правила, однак, не завжди стосувалися росіян, і щодо них часто використовувалися такі терміни, як «рашисти», «орки».

Хоча модератори не рекомендували обговорювати політичні теми, проте існували повідомлення про мітинги та інші заходи на підтримку України, а також новини про події у світі та перемоги Збройних Сил України.

Також користувачі майже не згадували гендерну належність. Незважаючи на те, що більшість українських вимушених переселенців – це жінки з дітьми, обидва Telegram-канали відзначалися активною участю чоловіків.

Узагальнюючи, можна сказати, що Telegram-канали стали невід'ємною частиною життя українських мігрантів, що перебувають у Німеччині. Вони забезпечують їм доступ до корисної інформації щодо різних аспектів їхнього життя в новій країні, починаючи від реєстрації та отримання документів і закінчуючи підтримкою у важкі моменти. Завдяки цим каналам мігранти можуть швидко знаходити відповіді на свої запитання, отримувати важливі оновлення та спілкуватися з однодумцями.

Однак варто зазначити і певні недоліки таких спільнот. Так, взаємодія в таких групах та можливості поширення інформації багато в чому залежить від модераторів, їхніх уявлень і цінностей. Пошук потрібної інформації може займати багато часу, через великий потік однотипних щоденних повідомлень. Також Telegram-канали, так само, як і інші соціальні мережі, можуть поширювати неперевірену інформацію і стати місцем для розповсюдження фейків та застосування шахрайських схем.

Список посилань

1. Candidatu L., Ponzanesi S. Digital Diasporas: Staying with the Trouble. Communication, Culture and Critique. 2022. URL: https://doi.org/10.1093/ccc/tcac010 (date of access: 17.03.2024).
2. Berlin helps Ukrainians. Telegram. URL: https://t.me/berlinhelpsukrainians (date of access: 02.04.2024).
3. Україна in Tübingen Reutlingen Süd-BW Ukraine. Telegram. URL: https://t.me/ReutlingenTubingen (дата звернення: 02.04.2024).
4. Ratushna T. What the Telegram Channels of Ukrainian Migrants in Germany 'Talk' and 'Keep Silent' About. TRAFO – Blog for Transregional Research. URL: https://trafo.hypotheses.org/45575 (date of access: 20.03.2024).

ПРИМАКОВ Каміль
кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри політології, соціології та публічного управління,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРАКТИКИ ОНЛАЙН-МЕДІАЦІЇ ПРИ ВИРІШЕННІ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ (СПОРІВ) У ПУБЛІЧНІЙ СФЕРІ

Сьогодні медіаційні технології активно впроваджуються у різні сфери суспільного життя. В Україні в умовах цифрової трансформації та воєнного стану особливого значення набуває практика онлайн-медіації [2], бо сторони конфліктної ситуації (спору) зацікавлені у гнучких, оперативних формах урегулювання розбіжностей.

Проведення онлайн-медіації можливе як у синхронному (відеочати, zoom-конференції тощо), так і асинхронному форматі (симультанні (тобто миттєві) повідомлення, електронне листування тощо). При цьому синхронний формат проведення медіації з використанням аудіовізуальних технологій найбільшою мірою нагадує традиційний формат медіації, оскільки тут можлива одночасна комунікація сторони (сторін) і медіатора. Наприклад, учасники конфліктної ситуації (спору) можуть на спільному засіданні зробити вступні заяви, а потім медіатор запрошує їх до кімнати обговорень, де за допомогою спеціальних медіаційних технологій сторони за посередництвом медіатора намагаються досягнути консенсусу і сформувати взаємоприйнятний варіант вирішення конфліктної ситуації (спору). Якщо угода досягнута, сторони за участі медіатора можуть підготувати проєкт і обмінятися електронними підписами.

У випадку використання текстових методів (асинхронний формат онлайн-медіації) медіатор спілкується зі сторонами через текстові повідомлення, листування або чат, при чому таке спілкування може бути як симультанним, тобто в режимі реального часу за допомогою чату, так і асинхронним – із використанням повідомлень або електронних листів, коли спілкування відбувається із перервами [3, с. 159].

Сара Коул і Крістен Бленклі розрізняють три різновиди онлайн-медіації: 1) з використанням комунікації через комп'ютер для полегшення адміністрування традиційної медіації, зокрема, інтернет-простір використовується для рекламування медіаційних послуг, надання інформації щодо них або виконання адміністративних завдань (при цьому сама медіація не проводиться в режимі онлайн); 2) з використанням комп'ютерної комунікації як частини традиційного процесу медіації, коли медіатор може використовувати як онлайн, так і звичайну медіацію для врегулювання спору між сторонами (тобто комбінована медіація); 3) «віртуальна» медіація, яка передбачає або проведення медіації виключно онлайн, або використання комп'ютерних програм у ролі медіатора [4, p. 193].

Онлайн-медіація являє собою сукупність методів врегулювання різноманітних спорів (конфліктів) із застосуванням інтернет-технологій. Процедури онлайн-медіації з'явилися як синергетичний ефект від взаємодії між методами альтернативного (тобто позасудового) врегулювання спорів (тобто медіації) та інформаційно-комунікаційними технологіями. Онлайн-медіація виникла як метод вирішення спорів (конфліктів), що виникають у процесі взаємодії різних людей та організацій в інтернет-середовищі, для яких традиційні засоби врегулювання конфліктних ситуацій (спорів) виявлялися неефективними. Інформаційно-комунікаційні технології, які застосовуються онлайн-медіації, американські фахівці Ітан Кац і Джанет Ріфкін назвали «Четвертою стороною», коли до двох (і більше) сторін конфліктної ситуації (спору) і третьої нейтральної сторони (медіатора) долучаються інформаційно-комунікативні технології, які виступають як четвертий учасник процесу медіації. «Четверта сторона» може бути використана для вирішення багатьох завдань, що підвищують ефективність процесу врегулювання конфліктної ситуації (спору) і зниження його вартості. До них відносяться: впорядкування інформації, призначення зустрічей, контроль розкладу, автоматична розсилка електронною поштою, блокування небажаної інформації (наприклад, нецензурної лайки) тощо [5, p. 206-207].

Основними перевагами онлайн-медіації є: відсутність потреби сторонам конфліктної ситуації (спору) перебувати в одному місці (на одній території); можливість працювати у погоджений між собою час (не обмежуючись наявністю вихідних днів, обідніх перерв тощо); зниженням рівня витрат, пов'язаних із орендою приміщення, де відбуватиметься зустріч, витрат на дорогу для представників сторін тощо [1, с. 107]. Для України ці переваги є надзвичайно актуальними ще й тому, що у зв'язку із введенням воєнного стану низку установ і організацій було релоковано (перенесено) до інших місць (всередині країни або навіть за кордон). Саме за таких умов звернення до онлайн-медіації як ефективного способу вирішення конфліктних ситуацій відповідає вимогам часу та показникам ефективності вирішення конфлікту.

Разом з цим, проведення онлайн-медіації як в синхронному, так і асинхронному форматі має низку викликів, які учасники медіпційного процесу мають враховувати при застосуванні процедур онлайн-медіації. Зокрема, до таких викликів можна віднести такі: висока залежність якості спілкування від цифрової грамотності учасників медіпційного процесу, якості зв'язку та спроможності технічних засобів комунікації, якості освітлення; складність визначення зручного для всіх учасників медіпційного процесу застосунку для комунікації; особливості роботи медіатора з емоціями (складність адекватної інтерпретації психоемоційного стану сторін, підтримки їх у чутливій комунікації, неможливість впливати в режимі реального часу на сторону в стані афекту); особливості роботи медіатора зі змістом переговорів (складність

адекватної інтерпретації закладеного в текст сенсу під час асинхронної комунікації; орфографічні та пунктуаційні помилки в текстах); можливе уповільнення медіпційного процесу у зв'язку з технічними перешкодами та необхідністю багаторазових перепитувань і прояснень; онлайн-комунікація потребує посиленого використання психологічних, інтелектуальних та фізичних ресурсів учасників; підвищений ризик порушення принципу конфіденційності (розголошення інформації з необережності або через навмисні (чи неправомірні) дії учасників медіаційного процесу, невдалий вибір місця комунікації); підвищений ризик помилкової інтерпретації дій сторін та/або подій, пов'язаних з технічними аспектами комунікації тощо.

Отже, онлайн-медіація як спосіб вирішення конфліктних ситуацій (спорів) за допомогою посередника (медіатора), спрямований на пошук рішень, що відображають інтереси кожної сторони, в процесі проведення переговорів у онлайн-режимі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій дистанційної синхронної (одночасної) та / чи асинхронної (неодночасної) комунікації в актуальних реаліях України є надзвичайно актуальним і дієвим.

Список посилань

1. Андреєва О. Медіація як ефективний спосіб вирішення економічних спорів в умовах воєнного стану та післявоєнний період. Право України. 2023. № 10. С. 101-111.
2. Бондарчук Н.В., Радченко О.Ю. Проведення медіації онлайн: міжнародний досвід та перспективи запровадження в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Право. 2023. Вип. 75, ч. 3. С. 156-161.
3. Цувіна Т. Онлайн медіація: світовий досвід та перспективи для України. 5 років діалогу і 25 років медіації в Україні: від протистояння до порозуміння / за заг. ред. І. Терещенко. К.: ВАІТЕ, 2019. С. 158-162.
4. Cole S.R., Blankley K.M. Online Mediation: Where We Have Been, Where We Are Now, and Where We Should Be. University of Toledo Law Review. 2006. Vol. 38. P. 193-212.
5. Katsh E., Rifkin J. Online Dispute Resolution: Resolving Conflicts in Cyberspace. New York: John Wiley & Sons, Inc., 2001. Xiv, 226 p.

БОЙКО Едуард
аспірант кафедри соціології,
Запорізький національний університет

СПЕЦИФІКА ВІРТУАЛЬНИХ ПОДІЙ В СУЧАСНІЙ ВІЙНІ

Актуальність. Сьогодні, у XXI столітті, посилення ролі феномену віртуального, що потужним глобально-комунікативним пластом поширюється, поєднує всі соціальні відносини людей, і часто-густо, за посередництвом комп'ютерних програм та 5 екранів (комп'ютер, телевізор, смартфон, планшет, ноутбук), тому реальні події поступово набирають або віртуальне відображення, або віртуальні події конкурують з реальністю. Саме тому актуалізується не тільки розгляд віртуальних

подій у диджиталізованому світі, а й для українського суспільства вкрай актуальним стає осмислення віртуальних подій в умовах війни.

Метою наших тез є визначення специфіки віртуальних подій в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. По-перше, віртуальне, як поняття, а також віртуальна подія в сучасній війні для українського суспільства представлені рядом тенденцій, що визначають смислове наповнення розумінні «віртуального». 1. Зростанням ролі західноєвропейського інформаційно-технологічного розвитку: тяжінням до взаємозв'язків із європейською банківською системою й торгівлею, переходом до західних стандартів й вимог комп'ютерних систем, програмного забезпечення, форматів віртуального (VR та AR технологій) при збереженні орієнтації на західні демократичні цінності соціальної взаємодії та ЗМІ. 2. Поширення та оновлення концепції сталого розвитку у диджиталізованому світі, у якому зростає роль віртуальної презентації подій, думки, взаємодії, що визначає «ідеальні типи», зразки в усіх галузей суспільства у розумінні «ідеального»: в європейські стандартах та цінностях освіти, виробництва, праці, а також у форматування медіа- та електронних посередників в процесі здійснення європейських зразків поведінки в політиці й журналістиці, суспільних цінностях, у внутрішньому та зовнішньому середовищах суспільства (наприклад,у зовнішньополітичних відносинах) тощо.

По-друге, на розуміння віртуальної події впливає концептуалізація «віртуального простору», яка з кінця 20 ст. впливає на практично всі аспекти сучасного життя, в тому числі на такі науки як соціологія, економіка, культурологія, політологія та інші. Цей вплив став все більш помітним і значущим з розвитком інформаційних технологій та зростанням використання Інтернету. Віртуальний простір став майданчиком для взаємодії, комунікації, інформаційного обміну та впливу на глобальному рівні.

По-третє, стрімкий розвиток соціальних мереж, онлайн-платформ для комунікації та спільної роботи, цифрові медіа, електронна комерція та інші інструменти створили нові можливості для спілкування, впливу та розвитку, разом з тим зміна бюджету часу користувачів на соціальні мережі визначає збільшення пріоритетності саме у цей час віртуальних подій. Віртуальний простір став важливим інструментом для політичних кампаній, громадської дипломатії, активізації громадськості, організації протестів та рухів, забезпечення свободи слова та інших основних прав, ведення бізнесу та багато іншого. Саме тому у соціальних мережах з'явилися різні орієнтації віртуальних подій, наприклад за сферами суспільної життєдіяльності, що дозволяє нам визначити економічні, соціальні, політичні, соціокультурні, технологічні, військові, інформаційно-психологічні віртуальні події.

По-четверте, разом з новими можливостями віртуального простору виникають і нові виклики та загрози, такі як кіберзагрози, кібератаки,

порушення приватності, дезінформація, цифрові нерівності, під час війни це інформаційно-психологічні та спеціальні інформаційно психологічні операції противника, з метою внести протистояння всередині країни, знизити морально-психологічний дух народу, дискредитувати держава, військово-політичне керівництво, збройні сили та силові органами та окремих політиків та громадських діячів. Держави, які прагнуть розширити свій геополітичний вплив, дуже активно використовують інформаційно-комунікаційні технології для досягнення своїх зовнішньополітичних цілей. Крім того, віртуальні події є ефективним інструментом для підтримки сталості суспільства або, навпаки, сіяння паніки та підвищення напруги.

У віртуальній події ми визначаємо три основних смислових аспекта:

1. Це соціальна подія, яка відбувається у соціальних взаємовідносинах акторів та суб'єктів діяльності, що визначає суттєву зміну властивостей, взаємодія соціальних явищ, процесів, структур та функцій в соціумі, нові якості соціального простору та часу соціуму, утворення нових соціальних об'єктів ,зв'язків та відносин або знищення існуючих соціальних об'єктів, явищ, процесів.

2. Віртуальна подія має ознаки посередництва диджиталізованої події, як сукупності дій, що розпізнаються програмним забезпеченням, оброблюється за допомогою певних комп'ютерних, алгоритмів, програм, за стосунків.

3. Віртуальна подія визначається перевагою сприйняття візуальних та аудіальних в потенціалі тактильних та інших образів, які відтворюються на 8 екранах (монітор комп'ютера, VR та AR пристрої, ноутбук, смартфон, планшет, екран телевізора, екран зовнішніх та внутрішніх рекламних щитів) за посередництвом диджиталізованих процесів та штучного інтелекту.

Проблематика віртуальної події у сучасній війні вивчається дуже глибоко і відкриває чимало нових аспектів для дослідження. Віртуальні події досліджуються різними науковцями та експертами з різних галузей, таких як інформаційні технології, політичні науки, кібербезпека, міжнародні відносини та соціологія. Деякі з найбільш відомих інститутів, що досліджують віртуальні події та кібербезпеку, включають: Центр кібербезпеки при Колумбійському університеті, Міжнародний інститут кібербезпеки, RAND Corporation та інші. Саме ці організації спеціалізуються на вивченні впливу віртуальних подій на геополітичну ситуацію у світі та загалом на міжнародні відносини.

Із зростанням кількості військових конфліктів та війн в останні роки важко не помітити вплив віртуального середовища на перебіг подій. Очевидно, що сучасні війни та конфлікти не відбуваються лише у фізичному просторі, адже часто вони розпочинаються саме з віртуального, тобто мають гібридний характер.

Використання соціальних мереж по всьому світу продовжує зростати і ця тенденція очікується і надалі. За останніми дослідженнями,

на 2023 рік, близько 4,76 мільярда людей користуються соціальними мережами, що становить приблизно 59,5% всієї світової популяції. Цей загальносвітовий тренд також є актуальним в Україні [1]. Більш того, наразі в зарубіжному медіапросторі шириться наратив, що неспровоковане повномасштабне вторгнення Росії в Україну може свідчити про те, що зараз це «перша війна в соціальних мережах», оскільки люди на місцях мають можливість ділитися повідомленнями з фронту в режимі реального часу.

«Соціальні медіа є трансформаційним елементом збройного конфлікту, на відміну від усього, що ми коли-небудь бачили», - вважає Вільям В. Пелфрі-молодший, професор Школи державного управління та суспільних відносин імені Уайлдера при Університеті Співдружності Вірджинії [2].

Потужність соціальних медіа тільки зараз повністю розглядається, але, як зазначено, вона може змінити звіт про події, оскільки українці можуть транслювати сцени з поля бою в реальному часі, і будь-хто з смартфоном може виконувати роль «військового кореспондента» [2]. Наприклад, люди під час обстрілів вели прямі трансляції або зйомку з укриттів та навіть з вулиць, аби задокументувати воєнні злочини проти цивільних (відео з Ірпеня, Бучі, Маріуполя, Чернігова тощо). Це також є доволі корисним інструментом для людей на тимчасово окупованих територіях для того, щоб передати достовірну інформацію про умови життя, поведінку окупантів та колаборантів. Авжеж росіяни намагаються блокувати весь зв'язок, адже українці таким чином борються із кремлівською пропагандою та доносять інформацію про злочини до міжнародної спільноти.

Деякі експерти вважають гібридну війну, яку Росія веде проти України, першою повномасштабною кібервійною та першою хакерською війною, в якій беруть участь як державні, так і недержавні суб'єкти, щоб атакувати інформаційні інфраструктури бойовиків. Газета The New York Times зосереджується на хакерській складовій, яка стала очевидною з самого початку російсько-української війни, і стала очевидною в березні 2022 року [3].

Війна в Україні спровокувала навалу кібератак з боку так званих добровольців, не схожих на ті, які дослідники безпеки спостерігали в попередніх конфліктах, що призвело до широкомасштабних порушень, плутанини і хаосу. Онлайн-битви розмили межі між хакерами, яких контролюють державні структури, і патріотичними аматорами, що ускладнює розуміння урядами того, хто їх атакує і як їм відповісти. Але і Україна, і Росія, схоже, залучили технічно підкованих добровольців, створивши канали в чаті Telegram, щоб спрямовувати їх на конкретні веб-сайти [3].

Міністр цифрової трансформації України Михайло Федоров заявив: «Ми створюємо ІТ-армію», - спрямовуючи ентузіастів кібербезпеки на

Telegram-канал, який містив інструкції з виведення з ладу російських веб-сайтів. За лічені дні на канал підписалось 285 000 користувачів [3].

У Білорусі хактивістська група під назвою "Білоруські кіберпартизани" заявила, що націлилася на потяги, які перевозили російські військові вантажі в Україну, хоча незалежної перевірки успішності цієї роботи не було. Дана хакерська група була створена у 2020 році для протистояння авторитарному уряду президента Білорусі Олександра Лукашенка. Після того, як Росія почала використовувати Білорусь як плацдарм для вторгнення, група почала співпрацювати з українськими активістами, надаючи технічну підтримку і допомагаючи набирати нових волонтерів [3].

Від початку російського наступу чимало країн та міжнародних організацій допомагають Україні постачанням зброї, гуманітарної допомоги, інвестиціями, фінансуванням проєктів відбудови деокупованих територій тощо. Завдяки можливостям віртуального простору інтернет-зв'язку Президент В. Зеленський від 24 лютого 2022 р. щодня звертався до парламенту певної країни, вів перемовини з лідерами держав, закликав міжнародну спільноту допомогти та підтримати український народ. У свою чергу мери міст почали діяти майже ідентично, комунікуючи зі своїми партнерами, містами-побратимами, громадськими організаціями тощо.

У доповнення до вищезазначеного варто згадати і щоденні звернення Президента України Володимира Зеленського. Вони мають вирішальне значення для підтримки духу сил оборони і українського народу. Президент звертається не до всіх, а до кожного, стисло надаючи інформацію про головні події за день, і закликає зміцнювати дух боротьби та стійкості.

Однак, не треба забувати і про негативний вплив віртуальних подій. Російська пропаганда використовує ті самі соціальні мережі, збільшуючи кількість своїх каналів у геометричній прогресії. Це призводить до дезінформації населення, що спричинює зневіру, хаос та відчуження. Тому постає проблема ефективної контрпропагандистської діяльності України для викорінення кремлівського рупора з віртуального і фізичного простору нашої держави.

Висновки.

Таким чином, специфіка віртуальних подій у сучасній війні полягає в їх трансформаційних можливостях, а на розуміння віртуальної події впливає концептуалізація «віртуального простору», яка з кінця 20 ст. впливає на практично всі аспекти сучасного життя, в тому числі на такі науки як соціологія, економіка, культурологія, політологія та інші. Цей вплив став все більш помітним і значущим з розвитком інформаційних технологій та зростанням використання Інтернету. Віртуальний простір став майданчиком для взаємодії, комунікації, інформаційного обміну та впливу на глобальному рівні. Інтернет-фронт, ІТ-армія, кібер-партизани та багато інших нових явищ стають безпосередніми учасниками сучасних

конфліктів та війн. Російсько-українська війна наочно демонструє вплив віртуальних подій на зміну ситуації в геополітичній площині та суспільних настроях. Новітні технології дозволяють будь-кому віртуально відчути елементи військового бою, задокументувати воєнні злочини, передати ворожі координати і загалом долучитися до оборони своєї країни.

Список посилань

1. Digital 2023: Global overview report – Datareportal – Global digital insights. DataReportal – Global Digital Insights. URL: https://datareportal.com/reports/digital-2023-global-overview-report (дата звернення: 20.04.2024).
2. Suciu P. Is Russia's invasion of Ukraine The First Social Media War? Forbes. URL: https://www.forbes.com/sites/ petersuciu/2022/03/01/is-russias-invasion-of-ukraine-the-first-socialmedia-war/?sh=7a93e3d81c5c (дата звернення: 20.04.2024).
3. Conger K., Satariano A. Volunteer hackers converge on ukraine conflict with no one in charge. The New York Times. URL: https://www.nytimes.com/2022/03/04/technology/ukraine-russia-hackers.html (дата звернення: 20.04.2024).

ГОНЧАРОВА Валерія
аспірантка кафедри соціології,
Запорізький національний університет

РОЛЬ АЕРОПОРТІВ У СТРАТЕГІЇ ВІДНОВЛЕННЯ ПІСЛЯВОЄННИХ МІСТ: ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ ТА СУЧАСНІ ПІДХОДИ

Авіаційна сфера є відкритою системою, на яку впливає багато факторів: соціально-культурні, економічні, екологічні, технологічні, які як пов'язані, так і не пов'язані між собою. У багатьох країнах авіація відіграє вирішальну роль у сприянні економічного розвитку, інклюзивному зростанню та міжнародній торгівлі. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України з перших хвилин завдало нищівного удару по діяльності авіаційної сфери України в цілому (аеропорти, аеродроми, авіаційна промисловість, авіакомпанії, управління повітряною логістикою, авіаційні навчальні заклади). Аеропорти відіграють критичну роль у стратегії відновлення післявоєнних міст, сприяючи економічному зростанню, забезпечуючи міжнародні зв'язки та підтримуючи соціальну та культурну інтеграцію[1, с. 9]. За таких умов Україна стикається з викликом щодо розробки стратегічних сценаріїв післявоєнного відновлення, які передбачають залучення досвіду післявоєнного відновлення авіаційної сфери інших країн світу.

Історично, роль аеропортів у відновленні міст після війни проявлялася через відновлення транспортних зв'язків, що сприяло економічному зростанню. Після Другої світової війни, багато європейських міст інтегрували аеропорти у свої плани відновлення, розглядаючи їх як стратегічні об'єкти для відновлення економічної

активності та зміцнення міжнародних зв'язків. Наприклад, відновлення та розширення аеропорту у Франкфурті стало важливим фактором економічного підйому Німеччини в повоєнні роки. Розвиток аеропорту «Хітроу» в Лондоні відіграв важливу роль у відновленні британської економіки. Сучасні проекти відновлення аеропортів, такі як аеропорт «Шарль-де-Голль» у Парижі, включають розвиток бізнес-центрів, логістичних хабів та інших інфраструктурних об'єктів, що також сприяє економічному розвитку регіону. Відновлення аеропорту «Дубровник» в Хорватії після конфлікту на Балканах значно сприяло розвитку туризму та культурного обміну в регіоні.

Важливою умовою післявоєнного відновлення постає система безпеки і захисту аеропорту, яка у разі загрози збереже роботу регіону, цілісність логістики та забезпечить безпеку пасажирів. Унікальний досвід у сфері захисту та протиповітряної оборони мають аеропорти Ізраїля, що обумовлено складною геополітичною ситуацією та постійними загрозами з боку терористичних організацій та сусідніх країн. З огляду на ці виклики, Ізраїль розробив і впровадив ряд ефективних заходів для забезпечення безпеки своїх аеропортів. Основні аспекти безпеки включають інтеграцію систем протиповітряної оборони (основна система Iron Dome/Залізний купол), посилені заходи безпеки, координація з військовими структурами, тренування та навчання персоналу, технологічні інновації (включає використання дронів для патрулювання та моніторингу, системи відеоспостереження з функціями розпізнавання облич, біометричні системи контролю доступу та інші інноваційні рішення), міжнародна співпраця (обмін інформацією про потенційні загрози, участь у міжнародних навчаннях та впровадження найкращих практик з інших країн). Практики у сфері захисту та протиповітряної оборони є комплексними і багаторівневими, забезпечуючи високий рівень безпеки для пасажирів, персоналу та інфраструктури. Використання сучасних технологій, тісна співпраця з військовими структурами та постійне вдосконалення заходів безпеки дозволяє ефективно протидіяти різноманітним загрозам та забезпечувати стабільну роботу аеропортів та життєдіяльність міст і регіонів у яких вони розташовані.

Післявоєнне відновлення міст є складним і багатогранним процесом, який потребує координації різних секторів та значних інвестицій. Авіаційна сфера відіграє ключову роль у відновленні та розвитку післявоєнного міста, сприяючи економічному зростанню, соціальній інтеграції та підвищенню мобільності населення. Аеропорти, як важливі стратегічні інфраструктурні об'єкти, відіграють ключову роль у цьому процесі, забезпечуючи не тільки транспортні зв'язки, а й економічний розвиток (нові робочі місця, логістичні центри, бізнес-парки), інфраструктурну інтеграцію (сполучення з іншими частинами міста та регіону, що сприяє також розвитку швидкісних залізничних ліній, автодоріг та громадського транспорту), соціальну та культурну

інтеграцію (мобільність населення, культурний обмін, що стимулює розвиток туризму), технологічний розвиток (новітні технологій, що підвищують ефективність та екологічність авіаперевезень), заходи безпеки та міжнародні зв'язки (вузли для міжнародних контактів і співпраці).

Аеропорти відіграють критично важливу роль у стратегії відновлення післявоєнних міст, забезпечуючи економічний розвиток, соціальну інтеграцію, культурний обмін, що також підвищує статус міста та регіону. Історичний досвід показує, що інвестиції в аеропорти сприяють швидкому відновленню та зростанню регіонів. Сучасні підходи орієнтовані на стійкий розвиток, інтеграцію нових технологій та впровадження заходів безпеки та захисту, що дозволяє забезпечити довгострокову стабільність та процвітання міст.

Список посилань

1. Kharazishvili, Y., Kwilinski, A., Bugayko, D., Hryhorak, M., Butorina, V., & Yashchyshyna, I. (2022). Strategic Scenarios of the Post-War Recovery of the Aviation Transport Sustainable Development: The Case of Ukraine. *Virtual Economics*, 5(3), 7-30.

КОНОВАЛЕНКО Ольга
заступник начальника управління,
начальник відділу інституційного аудиту,
управління Державної служби якості освіти
у Запорізькій області

СОЦІАЛЬНА СИНГУЛЯРНІСТЬ: РОЗДУМИ ПРО КАРДИНАЛЬНІ ЗМІНИ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА

Наявність сингулярного рішення, безумовно наголошує не лише на появі абсолютно нового в реальному бутті, а й засвідчує загибель певної соціальної реальності та її зміни. В умовах сучасності відбувається зміна парадигми розвитку людства. Соціальна реальність характеризується епохою інновацій, зміною цінностей, і повномасштабна війна в Україні чітко продемонструвала наявність антропологічної катастрофи, тотальне наближення людства вже не до «сингулярної точки», точки відліку до чогось нового, а входження в «зону сингулярностей», де вся світ-система знаходиться в тотальному загостренні всіх сфер життя.

Соціальна сингулярність — це концепція, що відноситься до періоду, коли швидкі технологічні зміни та розвиток суспільства приводять до кардинальних змін у способі, яким ми живемо, працюємо, спілкуємося та сприймаємо світ.

Термін «сингулярність» походить із математики та фізики і вказує на точку, де об'єкт стає нескінченно великим чи набуває нескінченної енергії. У соціальному контексті це означає точку в історії суспільства та людини, коли розвиток технологій та суспільства стає таким швидким і впливовим, що він перевершує нашу здатність прогнозувати події. І тому

питання про пріоритети і небезпеки людської цивілізації, стає актуальним для соціальної філософії, коли визначається, «які і як» соціальні інститути повинні формуватись і розвиватись для збереження соціального.

Основними аспектами соціальної сингулярності ми можемо назвати розвиток штучного інтелекту (ШІ), що може призвести до швидкого зростання ефективності виробництва, медичних діагностичних можливостей та інших сфер.

Розвиток біотехнологій, таких як геномне редагування, може змінити спосіб, яким ми лікуємося від хвороб, або навіть модифікуємо свої організми для покращення функцій.

Розробка наноматеріалів та нанороботів може привести до революції в області медицини, енергетики, електроніки та інших галузях.

Швидкий розвиток цих технологій може змінити спосіб, яким ми спілкуємося, навчаємося та сприймаємо світ навколо себе і це призведе до кардинальних змін в соціально-економічній сфері. І деякі дослідження, як приклад наукова концепція «суспільства 5.0», яка запропонована японськими науковцями, підкреслює, що з розвитком технологій штучного інтелекту та інших цифрових драйверів, 40% людей залишаться без роботи, без системи існування і самореалізації.

Тому, поява нових технологій створює етичні дилеми, пов'язані з приватністю, безпекою, рівнем доступу до технологій та іншими аспектами. І теоретико-методологічний потенціал дослідження феномену «соціальна сингулярність» відкриває розуміння важливості, як розвиватись суспільству, в яких напрямах, які соціально-політичні, морально-етичні складові треба враховувати, щоб керувати технологічними і соціальними змінами.

ПОНОМАРЬОВА Яна
студентка бакалаврату кафедри соціології,
Запорізький національний університет

СОРОКІНА Олександра
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціології,
Запорізький національний університет

СТРАТЕГІЇ ВІДНОВЛЕННЯ ПОВОЄННОЇ УКРАЇНИ

З початку 2022 року Україна перебуває у неоголошеній війні з Росією. Основними наслідками цієї війни є людські жертви та криза, пов’язана з руйнуванням економічної інфраструктури та відтоком робочої сили. Згідно з підрахунками міжнародних організацій та статистичними даними країн, які приймають біженців з України, кількість переміщених осіб внаслідок військових дій перевищує 5 мільйонів, що має серйозний вплив на економічну систему.

Перед початком повномасштабного вторгнення більшість основних світових макроекономічних змінних передбачалося повернутися до норми у 2022-2023 роках після пандемії COVID-19, але вторгнення Росії в Україну як акт військової агресії створило економічну ситуацію, яка спровокувала нову хвилю, зокрема економічних змін та падіння рівня доходу, що відобразилось у багатьох країнах світу.

Одним із напрямків відбудови є активна підтримка повоєнних урядів та міжнародних організацій, які приймають активну участь в даних процесах протягом XX-XXI століття.

Економічне відновлення післявоєнних країн має велике не тільки економічне, але й соціальне значення, особливо коли такі спроби відновлення були успішними. Найбільший етап відбудови, повоєнна відбудова, відбувся між 1946 і 1951 роками, тобто після закінчення Другої світової війни. На цей період також припадає діяльність міжнародних організацій.

Міжнародні інституції, які відповідають за основні джерела фінансування (переважно позики) і можуть брати участь у відбудові України, це Світовий банк (СБ), Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) та інші установи.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) надає доступ до іноземної валюти та може надавати короткострокові позики для покриття тимчасових фіскальних дисбалансів [1]. Європейський Союз за згодою всіх держав-членів створить трастовий фонд для відновлення України та застосує спеціальні процедури для надання Україні доступу до структурних фондів Європейського Союзу, доступних державам-членам Європейського співтовариства. Науковці, які досліджують проблеми реконструкції економіки в постконфліктних країнах, вважають, що кожна спроба реконструкції є унікальною, але всі вони водночас мають і спільні риси.

Початок відновлення потребує повного або часткового припинення бойових дій на всій території країни; відновлення рівня розвитку економіки країни та її інтеграція у світовий торговий ланцюг; міжнародна політична підтримка; зацікавленість країн-донорів в економіці країни з урахуванням інвестиційного потенціалу. Тому процес відновлення має бути пристосований до конкретних економічних потреб країни реципієнта.

Головною причиною падіння економічного розвитку країни сучасні політики вважають події 2014 року, які призвели до анексії Криму та збройного конфлікту на сході України. Зрозуміло, що ці події мали значний вплив на динамічний розвиток країни. Але, на нашу думку, основні проблеми, які виникли в Україні, пов’язані з непослідовними та непродуманими реформами в економічній сфері, тому більшість політиків досі спекулюють на цьому питанні. Під час збройного конфлікту економіка країни знову потрапила в кризу. Валютні резерви

скоротилися, ВВП впав майже на 20%, а інфляція сягнула майже 60%. Завдяки підтримці міжнародної спільноти та фінансуванню МВФ, економічні умови стабілізувалися та було досягнуто зростання ВВП. Проте проблема національної відбудови та розвитку залишається невирішеною [2].

Відродження економіки має базуватися на розробці спеціальних програм «пожвавлення» економічної активності країни та спрямування всіх зусиль на відновлення промисловості та сільського господарства. Економічне відновлення після збройного конфлікту вимагає також відновлення та подальшого розвитку економіки окремого регіону, повернення населення та забезпечення гідних умов життя, а також розробки необхідних заходів для вирішення різних проблем. Соціальні проблеми, викликані конфліктом, відновлення інфраструктури та інтеграція з іншими частинами країни, розвиток механізмів забезпечення джерел відновлення [3].

Відбудова України буде однією з передумов забезпечення стабільності та миру в Європі. Беручи до уваги міжнародний досвід у відбудові, ми відзначаємо необхідність бути максимально ефективними у післявоєнній відбудові та завоювати довіру суспільства та міжнародних донорів, і, зокрема, шукати зелений шлях до членства в ЄС. На цьому шляху наші опоненти визнають корупційні ризики, протиріччя у правовій реформі тощо. Масштаби реставраційних робіт та можливості сучасних цифрових технологій ставлять унікальні виклики та створюють сприятливе підґрунтя для творчих рішень щодо їх вирішення. Динаміка бойових дій останніх місяців на фронті (зокрема успішні дії української армії по всьому фронту) підтверджує основні гіпотези щодо особливостей післявоєнного функціонування України. Тому Україна як ніколи повинна приділяти увагу ефективній інтеграції міжнародних партнерів. Реалістична перспектива членства в ЄС гармонізує регуляторні та законодавчі сфери з ЄС, щоб забезпечити Україні верховенство права, зниження рівня корупції, сильну демократію та розвинену та високоефективну сучасну економічну систему.

Список посилань

1. The United Nations. URL: http://www.un.org (дата звернення: 05.04.2024).
2. Economic and Social Impactsand Policy Implications of the War in Ukraine. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/sites/4181d61ben/index.html?itemId=/content/publication/4181d61ben#section-d1e109 (дата звернення: 05.04.2024).
3. Відновлення України: побудова більш сталої, процвітаючої та стійкої економіки. URL: https://uploads-ssl.webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/631985c8ab8fa2e9c1b1e3ba_UA%20Economic%20Recovery_UKR.pdf (дата звернення: 05.04.2024).

ЛАВРУСЕНКО Макар
студент бакалаврату кафедри соціології,
Запорізький національний університет

ПРИЙМАК Юлія
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології,
Запорізький національний університет

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ВИКЛИКИ XXI СТОЛІТТЯ: АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОРОБКУ

Невід'ємною складовою повсякдення сучасного суспільства є сукупність проблем соціального та соціокультурного характеру. Важливе місце серед них займають технологічний розвиток, глобалізація, світові конфлікти, економічна нерівність, екологічні кризи та інші. Дослідження їх в соціологічному розрізі є не лише теоретично, а й практично значущим. Але останньому повинен передувати аналіз стану наукової розробки теми, що може бути визначений метою нашої публікації.

В ході досягнення мети увагу було сконцентровано на внеску таких соціологів XXI ст. як М. Федишин, Ю. Панкова, К. Дрю та Дж. Плієрс. Аналіз їх праць дозволяє встановити вагомість та важливість соціокультурних викликів у сучасному суспільстві. Так, львівський дослідник М. Федишин визначає, що соціокультурні виклики в умовах постмодернізму відображають складний процес набуття зовсім різних характерів сучасного світу. Сутність цих викликів охоплює декілька ключових аспектів. По-перше, постмодернізм заперечує ідеї того що є абсолютна істина та що є стабільні цінності, через що призводить до нечітких ієрархій та виникненню різноманітних поглядів на суспільство, культуру й мораль. По-друге, глобалізований світ й віртуальна реальність трансформують способи спілкування та можливості сприйняття інформації, що створює нові завдання щодо культурної ідентичності та міжособистісних відносин [2]. Цікавою в цьому контексті є також теза про те, що індивідуалізація та розмаїття культурних практик, які виникають у глобальному світі заохочує пошук нових способів самовираження. Саме останнє створює конфлікти та невизначеність загальноприйнятих цінностей й норм у суспільстві. В цілому, М. Федишин зазначає, що у постмодерній епосі глобалізація Інтернет-комунікації має тісний зв'язок із трансформацією цінної системи соціуму [2]. Соціокультурні виклики постмодернізму допомагають виникати розмаїттю міркувань, технологічній динаміці та індивідуальності стаючи невіддільно важливою частиною сучасного-розвинутого суспільства.

Важливе місце в науковій літературі з теми соціокультурних викликів постмодерну належить працям Кріса Дрю. Останній вивчає соціокультурні виклики через призму проблем, які шкодять групі людей у суспільстві та негативно впливають на його гармонію, стабільність, безпеку чи свободу. Такі проблеми, на його думку, виникають, через

соціальні ситуації, процеси та ставлення, які сприймаються в соціумі як небажані та негативні. Вони визначаються цим автором трьома основними характеристиками: соціальними причинами, негативними наслідками та можливістю вирішення за допомогою соціальних рішень. Він наводить детальні приклади соціальних проблем, таких як безробіття, расизм і житлова криза. Виходячи з цього, К. Дрю закликає до вивчення та розуміння сутності соціальних проблем, бо вони ілюструють те, як різні форми соціальної нерівності можуть завдати шкоди суспільству різними способами [3].

Інший дослідник – Джеффрі Плієрс – охарактеризував соціокультурні виклики сучасного суспільства за допомогою методу порівняльного аналізу соціологічного дискурсу конференції активістів у Порту-Алегрі 2001 р. та соціологічного форуму ISA 2020 р. Доповіді їх учасників всебічно ілюструють еволюцію викликів і проблем, з якими стикається сьогодні суспільство. Це, за вказівкою Дж. Плієрса, вказує на зміну надій на більш демократичний світ у XXI ст. в бік подолання таких проблем, як екологічна криза, нерівність і взаємна дискримінація. Зокрема, він вказує на загрозу демократії через поширення неоліберальних лідерів і зростання нерівності. Не менш важливою є також ідея Дж. Плієрса про необхідність розуміння взаємозв’язку між демократією, екологічною кризою, нерівністю та взаємною дискримінацією. Важливо, що в дослідженні Дж. Плієрса вагоме місце відведене розкриттю питання ролі громадських рухів і соціальної науки у розв'язання цих проблем. Звертають на себе увагу такі його слова: «Стало зрозуміло, що неможливо впоратися з ними як з окремими викликами, галузевими потребами чи ізольованими галузями досліджень. Немає способу вирішити одну з них, не впоравшись з іншими трьома. Разом вони малюють координати того, що латиноамериканські вчені назвали «цивілізаційною кризою» [4].

Не дивлячись на відмінність поглядів згаданих вище дослідників, як висновок можна підкреслити, що спільною для їх теорій є ідея необхідності глобальної співпраці для розв’язання соціокультурних питань. Поєднує їх також думка про те, що громадські рухи та просвітницька діяльність мають відіграти важливу роль у цьому процесі, а також сприяти формуванню альтернативного варіанту подальшого розвитку соціуму.

Список посилань

1. Панкова Ю. М. Соціокультурні аспекти глобальних економічних процесів Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». 2018. Вип. 8. С. 74-79.
2. Федишин М. Порівняльний аналіз соціального капіталу в модерному та постмодерному суспільстві Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2019. Випуск 25, с. 93-98
3. Drew, C. (March 16, 2023). 25 Major Social Problems (Examples). Helpful Professor. URL: https://helpfulprofessor.com/social-problems-examples

4. Pleyers G. Interconnected Challenges of the 21st Century. Global Dialogue, Magazine of International Sociology Association. URL: https://globaldialogue.isa-sociology.org/articles/interconnected-challenges-of-the-21st-century
5. Ten grand challenges for the 21st century – 21st Century Lab. 21st Century Lab. URL: https://21stcenturylab.lincoln.ac.uk/ten-grand-challenges

МАРУЩАК Данило
студент бакалаврату кафедри соціології,
Запорізький національний університет

ПРИЙМАК Юлія
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології,
Запорізький національний університет

ВПЛИВ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ТРУДОВОГО КОЛЕКТИВУ

Сучасні економічні умови вимагають нових підходів до управління організаціями з метою забезпечення їх високої ефективності та конкурентоздатності. Одним із чинників цього виступає організаційна культура. Остання відрізняється складністю і взаємозалежністю елементів. Постійно зростає її роль у загальній стратегії розвитку персоналу та організації. Однак, дуже мало закладів чи установ, які мають спеціальні служби, що займаються формуванням і впровадженням норм та цінностей організаційної культури. Тому керівникам вітчизняних підприємств ще необхідно усвідомити значимість складових організаційної культури [1].

Організаційна культура присутня у всіх сферах діяльності співробітника в організації, і її функції повинні бути реалізовані у підсистемах управління підприємством, у тому числі управління персоналом. Організаційна культура, впливаючи на кожний функціональний блок системи управління, відображає ідеологію управління закладом, підприємством чи установою. Вона є фундаментом процесу управління – його ідеологію.

Основні складові організаційної культури сприймаються працівниками на неусвідомленому рівні і переходять у розряд свідомого через параметри соціально-психологічного мікроклімату, аналіз якого дозволяє оцінювати її адекватність за допомогою власних настанов, переконань, упереджень, цінностей, норм, принципів тощо. Інтегруючи професійні цінності, норми, бажання працівників, уявлення про способи спільної діяльності, організаційна культура формує ціннісно-орієнтаційну єдність членів трудового колективу, їх раціональну мотивацію до праці, визначає стиль поведінки працівників і стиль керівництва, впливає на взаємини між працівниками. Значущість організаційної культури розглядається з точки зору її впливу як на успішність управлінської діяльності керівника, так і на самовідчуття кожного співробітника організації. Остання формується у процесі

спілкування і сумісного рішення проблем для досягнення єдиної мети. У результаті цих процесів виробляються власні цінності, критерії досягнення загальних цілей. Значущість керівної ланки як основного суб'єкта формування організаційної культури є першочерговою, бо вважається, що організаційна культура може бути єдиною або складатися із субкультур, проте у більшості випадків акторами інституціалізації норм, цінностей та принципів культури є вище керівництво організації [3].

Організаційна культура є потужним інструментом лідерства. Формування організаційної культури починається з усвідомлення керівником власних особистісних цінностей і норм, мотивів трудової діяльності. Керівник визначає необхідність процесу культуротворення, його спрямованість, зміст, засоби й методи реалізації перетворень, кінцевий результат. Найчастіше індивідуальні якості й стиль поведінки керівника, ресурсні можливості, які продуктивно ним використані, є більш ефективним засобом впливу на співробітників, ніж формалізовані правила й офіційні імперативи [2].

Роль керівника у формуванні організаційної культури знаходить своє вираження в методах її підтримки і розвитку, серед яких у першу чергу необхідно виділити: проголошувані керівництвом гасла (девізи), у яких формується основна цінність організаційної культури; специфіка ділового моделювання, що виражається в нормах повсякденної поведінки; система заохочення й статусних символів; особливості завдань, функцій і показників ефективності діяльності; ритуали, традиції, обряди; стандарти поведінки та управлінської рефлексії; особливості кадрової політики [4].

Отже, організаційна культура є однією із найважливіших підсистем установи, закладу чи підприємства. Вона тісно пов'язана з іншими організаційними підсистемами та впливає на їх повсякденну ефективність. Визначальну роль у її формуванні відіграє керівництво, що робить стиль управління фундаментальним чинником інституціалізації норм, цінностей та принципів організаційної культури.

Список посилань

1. Бондаренко О. В. Методика дослідження корпоративної культури. Придніпровські соціально-гуманітарні читання: матеріали Запорізької сесії І Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 11 квітня 2012 р.). Запоріжжя: КСК Альянс, 2012. С.9-13.
2. Кравчанко В.О., Никифоренко В.Г. Організаційна культура в системі управління персоналом Вісник Східноукраїнського національного університету. 2013. Ч. 1, № 7(196). С. 152-155.
3. Лі Ц. Лідерські якості менеджерів: вектори успіху : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 184 с. URL : http://ebooks.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi56/0042111.pdf.
4. Монастирський Г. Л. Теорія організації: підручник. 2-е видання, доповнене й перероблене. Тернопіль: ЗУНУ, 2020. 329 с. URL : chromeextension:

//efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41366/ 1/TO_pidruchnyk_2020.pdf

СУЛІМА Сергій
студент бакалаврату кафедри соціології,
Запорізький національний університет

ПРИЙМАК Юлія
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології,
Запорізький національний університет

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ КУЛЬТУРНОГО ШОКУ ВИМУШЕНИМИ МІГРАНТАМИ

З урахуванням російсько-української війни, проблема міграції та культурного шоку набуває особливої актуальності. Значна кількість людей вимушено полишає свої домівки з території ведення активних бойових дій, шукаючи притулку та безпеки в інших країнах. Цей процес створює величезні виклики як для самих мігрантів, так і для приймаючих країн. Для вимушених мігрантів, які переселяються через війну, культурний шок може бути особливо важким, оскільки вони змушені адаптуватися до нових умов та звичок життя у надзвичайно стресових обставинах. Поміж них є діти, які теж зазнають труднощів у вирішенні проблеми адаптації до нового соціального та культурного середовища.

Внеском у дослідження соціальних та соціально-психологічних засад адаптації мігрантів відзначилися такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як О.Є. Блинова, І.М. Леонова, М.М. Слюсаревський, Н.А. Шульга, Я.І. Юрків, J.W. Berry, E.H. Cohen, M.P. Todaro та інші.

Культурний шок може виявитися важким викликом для вимушених мігрантів, які виїжджають зі своїх країн у результаті війни, природних катастроф, політичного переслідування або інших негативних обставин. Переїзд до нової країни, де все – мова, традиції, соціальні звичаї – здається чужим і незрозумілим, може викликати стрес та відчуття втрати [3].

Одним із найважливіших кроків у подоланні культурного шоку є активне навчання мови та ознайомлення з місцевою культурою. Здатність спілкуватися на мові нової країни допомагає мігрантам легше впоратися з їхніми потребами та встановити зв'язки з місцевим населенням. Розуміння місцевих традицій та культурних нюансів також допомагає зменшити рівень стресу, пов'язаного зі зміною звичного середовища. [4]

Важливо, щоб мігранти знаходили підтримку у своєму новому оточенні. Це може бути здійснене через участь у місцевих громадських заходах, спілкуванні з представниками місцевих благодійних чи громадських організацій, службовцями закладів сфери публічного управління, які надають підтримку мігрантам. Не менш є також шлях

через збереження зв'язків зі своєю культурою, через святкування традиційних свят та зустрічі з співвітчизниками [5].

Підтримка від родини та друзів, навіть за межами нової країни, також може бути важливою у процесі адаптації. Підтримка від близьких допомагає мігрантам відчувати себе менш самотніми та забезпечує їхню психологічну стабільність у нових умовах. [1]

Наприклад, мігранти можуть шукати організації, що надають їм відповідну профільну підтримку, допомагають інтегруватися в місцеве життя та надають консультації з питань адаптації. Також важливо звертатися до психологічних служб у разі необхідності, особливо якщо мігрант почуває себе відчуженим або депресивним. [2]

У підсумку, подолання культурного шоку для вимушених мігрантів – це складний, але можливий процес, який вимагає часу, зусиль та підтримки оточення. Шлях до адаптації може бути важким, але з правильними ресурсами та підходом мігранти зможуть знайти своє місце у новому середовищі.

Список посилань

1. Батаєва Е. В., Попова О. А. Фактори і бар'єри соціальної адаптації вимушених мігрантів. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». «Політологія. Соціологія. Право», 2018. № 40(4). С. 20-27.
2. Блинова О.Є. Соціально-психологічна адаптація вимушених мігрантів: підходи і проблеми вивчення феномена акультурації. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2016. Вип. 3 (1) С. 111–117.
3. Ровенчак О.А. Особливості соціокультурної адаптації українських іммігрантів у США. Наукове пізнання: методологія та технології. 2019. №1. С.118-144.
4. Cobb C.L., Branscombe N.R., Meca A., Schwartz S.J., Xie D., Zea M.C., Molina L.E., Martinez C.R.Jr. Toward a Positive Psychology of Immigrants. Perspectives on Psychological Science, 14 (4), December 2018.
5. Martsyniak-Dorosh O. The Heavy Psychological Toll of the War in Ukraine – Mental health support is the need of the hour. 2022.

СЕСІЯ ІІ
МІЖНАРОДНА ПОЛІТИКА У ФОРМУВАННІ БЕЗПЕКОВИХ ГАРАНТІЙ: ПЕРЕГОВОРИ, МЕДІАЦІЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ІНСТИТУТІВ

КОНДРАТЕНКО Олег
доктор політичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу проблем світового політичного розвитку,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України імені І.Ф. Кураса

КОНТУРИ ГЕОПОЛІТИЧНОГО МАЙБУТНЬОГО СВІТУ ТА МІСЦЕ В НЬОМУ УКРАЇНИ

Використання контент-аналізу, SWOT-аналізу, а також методу моделювання дозволяє говорити про збільшення публікацій на тему національного транзиту і трансформації світопорядку. Останнім часом з'являється все більше робіт, автори яких дедалі частіше вдаються до використання сценарних методів, методів математичного моделювання та прогнозування української національної стратегії, яка формується у ході російсько-української війни. При всьому, слід зазначити, що використання прогнозування й прогностичного підходу як методології своїх наукових досліджень не є надто поширеним явищем в українській політичній науці.

Судячи з глобальних трансформацій наразі відбувається процес формування нового світового порядку, який у значній мірі постане унаслідок російсько-української війни. Актуальним буде вбудовування у нього України – транзиту від перебування в сфері євразійського впливу до інтеграції в євроатлантичний простір. Аналізуючи трансформацію сучасної геополітичної картини нинішній світ рухається до нової біполярності. Дещо змінюється сучасний дискурс геополітичного світорозуміння. Спостерігаємо траєкторію відходу від світової горизонтальної дихотомії Захід – Схід та набуття/закріплення нового вертикального формату Північ – Південь.

Колективна Північ буде як і попередньо асоціюватися з демократією, ліберальними цінностями та економічним процвітанням, тоді як глобальний Південь, представлений переважно авторитарними країнами та країнами, що застигли в статусі транзитивних демократій і прагнуть увійти до когорти глобальної Півночі. Постає колективна/глобальна Північ (ядром глобальної Півночі буде G-7) на чолі зі США і колективний/глобальний Південь (ядром глобального Півдня буде БРІКС) на чолі з Китаєм, який ймовірно домінуватиме у Східній Азії та Південнокитайському та Східнокитайському морях, тоді як вплив США у цьому регіоні зменшиться. Відтак США і Китай остаточно перетворяться на постійних суперників та проєктуватимуть інтенсивну конкуренцію у сфері безпеки. Така діалектика навряд чи нагадуватиме

епоху старої холодної війни у ході якої відбувалося протистояння США та СРСР, що супроводжувалося регіональними проксі конфліктами.

Нинішнє світове конкурентне середовище у якому ведуть протиборство США та Китай позбавлене ідеологічної складової як це було за часів американо-радянського протистояння. Відтепер ключовим стрижнем геополітичного протистояння буде навіть не боротьба за фінансові потоки чи тим паче за встановлення контролю над великими територіями. Цією битвою постмодерну стане передусім змагання за людський інтелектуальний ресурс та новітні технології – передусім у ІТ-сфері та сфері відновлювальної енергетики. Ще одним ресурсом, володіння яким визначатиме могутність держави будуть не вуглеводні, а доступ до глобальних обсягів прісної води. Власне держава, яка матиме у своєму активі всі три перераховані ресурсні компоненти отримає статус потужного геополітичного гравця сучасності. Схоже у володінні першими двома ресурсними складовими перевага залишається за США. Натомість Компартія Китаю частково виправдовує своє автократичне правління обіцянкою повернути території, втрачені протягом останнього століття – мається на увазі Тайвань, деякі території російського Сибіру та індійський штат Аруначал-Прадеш і прикордонний район Аксайчин. Серйозним кроком Китаю, на думку зазначених експертів, є плани щодо зменшення залежності від іноземних технологій та імпорту зерна, а також формування механізмів спрощення забезпечення Народно-визвольної армії Китаю, зокрема й щодо резервістів. Така стратагема у поєднанні зі щорічним збільшенням військового бюджету може свідчити про те, що Китай готується до великої війни (чи принаймні не відключає її розгортання) зі США чи будь-якою іншою країною колективної Півночі.

Також КНР вибудовує стратегію здобуття неофіційного статусу наддержави до 2049 року (до сторіччі проголошення КНР) з перспективою відібрати цю першість у США. Однак, Китай хоча й прагне стати самодостатнім суверенним геополітичним гравцем та новою піднебесною імперією, однак керується у своїй стратегії досягнення цієї мети застарілими геополітичними постулатами класичної геополітики. Натомість Китай у цю стратегію вмонтовує й інтереси щодо озера Байкал як найбільшого у світі прісноводного природного резервуару хоча й механізми володіння ним (повного чи часткового) поки невідомі. Все ж Китаю досить тяжко буде витримувати конкуренцію зі США за два інші компоненти складової наддержавності – глобальну боротьбу за інтелектуальний людський капітал та високі технології.

Нині є також всі підстави для остаточного оформлення нової так званої вісі зла Росія (можливо з територіальними змінами) – Китай – Північна Корея – Іран – Сирія, яка буде ще одним впливовим полюсом глобального Півдня. Доволі відчутний вплив у форматі глобального Півдня відіграватимуть такі держави як Бразилія та ПАР. За таких динамічних обставин не виключаються нові геополітичні протистояння у стилі проксі й конкуренція на кшталт нової холодної війни, а тому Україна

має бути вмонтованою в нову євроатлантичну систему безпеки й колективної Півночі. Новий світопорядок буде більш інтегрованим у безпековому відношенні, а тому передбачає мінімізацію так званих сірих зон. Тож єдиновірною стратегію безпеки та зовнішньої політики для України є інтеграція до ЄС та НАТО. Відтак цей процес варто запускати ще до повного завершення війни з Росією. Лише членство України в ЄС та НАТО забезпечить повноправну приналежність до колективної Півночі та мінімізує майбутню агресію з боку Росії через забезпечення колективної системи безпеки.

Контури нового світу передбачають ще цілу низку компонентних форматувань: по-перше, ЄС збільшить кількісне членство до понад 30 держав на початку 2030-их років; по-друге, НАТО за рахунок України, Молдови та Грузії, а також Західних Балкан значно розширить свій склад та безпекову географію. Хоча перспектива вступу Грузії як і Туреччини до ЄС може бути дещо віддаленішою порівняно з Україною та Молдовою. Залучення України та Молдови до ЄС та НАТО має вирішальне значення для зміцнення східного флангу європейського континенту, що захистить Європу в цілому. Зрештою ЄС має історію великих досягнень: примирення давніх ворогів у Західній Європі, закріплення демократії в Південній Європі та просування реформ і процвітання в Центральній Європі та країнах Балтії. У свою чергу ЄС набуде контури безпекової організації з формуванням власної армії, адже функціональна ефективність НАТО поступово знижується. Останнє пов'язано з відчутною деградацією ВПК в Європі та нездатністю у достатній кількості забезпечити Україну справною технікою та боєприпасами. Євросоюз буде більш самодостатнім геополітичним гравцем поряд зі США, а тому вплив Вашингтона у Європі буде послаблюватися. Явного розколу та значних розбіжностей інтересів між ЄС і США у форматі глобальної Півночі скоріш за все не спостерігатиметься. Натомість буде формуватися рівноправний трансатлантичний формат союзницький відносин. ООН буде повністю реформована або демонтована й на зміну їй постане нова організація, яка відповідатиме вимогам часу та покликане буде унеможливити конфлікт подібний до того, що розв'язала Росія. З великою долею вірогідності питання Тайваню вирішиться компромісним шляхом створення ще однієї вільною економічна зона поряд з Гонконгом і Макао (одна держава – дві системи), адже у протилежному разі – зняття Заходом обмеження міжнародного визнання Тайваню (у якості незалежної держави) неодмінно спричинить воєнний конфлікт з Китаєм. Врешті на пострадянському просторі за умов ослаблення Росії унаслідок розв'язаної нею війни поступово зникатимуть самопроголошені формування в Молдові, Україні та Грузії. Відтак ліквідація Нагірного Карабаху Азербайджаном є лише початком цього процесу.

За умов динамічного прискорення формування нового біполярного світу Україна повинна формувати стратегію виживання та протистояння російській повномасштабній агресії в умовах послаблення Західної

(насамперед американської) допомоги. Складовою частиною цієї стратегії може стати геополітична кооперація з низкою європейських країн НАТО у рамках гарантій безпеки, започаткованих G-7 на Вільнюському саміті. Такими можуть стати країни Балтії, Північної Європи, Польща, а також Великобританія, Японія тощо. В умовах повномасштабної війни формуються контури як Балто-Чорноморського союзу (східного блоку в НАТО), так і геостратегічна вісь Київ – Варшава – Лондон.

Отже, таке вибудовування стратегії дозволить Україні зберегти стійкість у протистоянні російській повномасштабній агресії. Підтримка реформ та створення власного військового промислового сектору за іноземної інвестиційної підтримки дозволить Україні прискорити динаміку інтеграції до європейських і євроатлантичих структур, а також забезпечити транзит від пострадянської Євразії до геополітичного простору колективної Півночі, що постає у якості альтернативи/продовження колективного Заходу.

КІНДРАТЕЦЬ Олена
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології,
Запорізький національний університет

НАСЛІДКИ ЗРОСТАННЯ ВПЛИВУ ПРАВОРАДИКАЛЬНИХ ПОПУЛІСТСЬКИХ ПАРТІЙ НА ПОЛІТИКУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

Нині спостерігається зростання популярності праворадикальних популістських партій (далі ПРПП). Тема, яку праві радикали використовують для посилення свого впливу – це міжнародна міграція (законна та незаконна) та проблеми, які вона створює для місцевого населення. Це підживлює мігрантофобію, ксенофобію та перетворює праворадикальні партії з аутсайдерів на парламентські партії.

Критика влади теж сприяє зростанню рейтингів ПРПП. Останнім часом і високорозвинені демократичні країни не уникли численних політичних, економічних, соціальних та культурних проблем. Відмічається падіння довіри до політичного класу.

Томас Гревен відмічає, що правий популізм розцвів і у Європі, і в США. Він приймає різні форми залежно від національно специфічних факторів, таких як політична історія, система та культури, але між ними є схожість. Центральним і постійним наративом популізму є зіставлення (корумпованого) «політичного класу», «еліти» або «істеблішменту» та «людей», єдиним автентичним голосом яких популістська партія називає себе [1].

Зростання популярності серед європейських виборців ПРПП змусило науковців досліджувати причини та наслідки цього явища більш глибоко. Тривають дискусії щодо того, які основні риси сучасного радикального правого популізму, чи представляє він загрозу для

демократії, в чому причини зростання його популярності. Європейських політологів цікавлять наслідки успіхів ПРПП на виборах в представницькі органи влади – національних, регіональних, місцевих. Українських політологів ця проблема має зацікавити не тільки з точки зору зміни партійного дизайну, але і з точки зору майбутнього Європейського Союзу, його стійкості. Однак основна причина інтересу до цієї проблеми обумовлена нинішньою ситуацією – російсько-українською, війною. Україна потребує підтримки з боку європейських країн в протистоянні російській агресії в асиметричній війні. Тому зміни в політичному істеблішменті Європи не можуть не тривожити, бо це означає і можливі зміни в зовнішній політиці, політиці щодо України.

Росія намагається впливати на виборчі процеси в інших країнах вже тривали час і часто це їй вдається. З одного боку, вплив направлений на формування певного попиту на ідеї праворадикальних партій, а з іншого боку, вплив здійснюється на формування порядку денного, який не може залишитись поза увагою європейського виборця. Наприклад, створення умов для виникнення в ЄС міграційної кризи. Праворадикальні популістські партії недарма часто називають «антиіммігрантськими». Таку назву вони отримали через те, що постійно критикують як окремі європейських країн, так і ЄС в цілому за «невірну», «м'яку», таку, яка не захищає національні інтереси політику щодо іммігрантів. Це подається як справжня турбота про інтереси свого народу, корінних жителів та відміну від правлячих партій, корумпованої еліти, яка до того ж не здатна протистояти брюссельській бюрократії, швидко приймати необхідні рішення в ситуації міграційної кризи.

Варто зауважити, що перемагаючи на виборах і отримуючи посади в органах виконавчої влади представники ПРПП впливають імміграційне законодавство. Хоча суворість імміграційного законодавства, яке пропонується кабінетами міністрів, що включають представників праворадикальних партій та тих, які їх не включають, не надто відрізняється. Про це свідчить порівняльний аналіз законодавства 27 урядів щодо імміграції та інтеграції у дев'яти країнах (1996–2010 рр.). На основі цього дослідження Т. Аккерман зробив висновок, що, очевидно, труднощі, з якими стикаються праворадикальні партії під час адаптації до державних посад, перешкоджають їм ефективніше впроваджувати суворішу політику щодо іммігрантів [2].

Результати цих та інших досліджень свідчать про те, ПРПП впливають на позицію основних партій щодо питань імміграції та інтеграції, але не на інші питання. На основі різноманітних опитувань експертів Ван Спаньє (2010) дійшов висновку, що інші політичні партії загалом стають більш обмежувальними щодо імміграції та інтеграції завдяки успіху праворадикальних партій [3].

Але, навіть якщо заклики обмежити імміграцію, чи обмежити права іммігрантів не приводять до більш суворого законодавства, то дебати, обговорення цих питань в законодавчих, виконавчих органах влади, в

ЗМІ створює напругу в суспільстві. Недарма, з'явилося розуміння того, що міграція може використовуватися у вигляді своєрідної зброї, оскільки провокує конфлікти, дестабілізують ситуацію, породжують економічні проблеми тощо. Деякі конфлікти можна назвати «пророцтвами, що самореалізуються», оскільки про їх можливість говорили задовго до того, як вони стали реальністю. Щоб викликати негативне ставлення до іммігрантів радикали можуть використовувати стигматизацію (наклеювання ярликів). ПРПП значною мірою відповідальні за поширення настроїв ксенофобії, формування недовіри до «чужих», та за ті конфлікти, які є їх наслідком. Ті країни, які ведуть гібридні війни, у своєму арсеналі мають велику кількість різних видів інформаційно-психологічної зброї, в тому числі й таку.

Під впливом, тиском ПРПП, громадської думки, стереотипів ними сформованих у деяких країнах були прийняті рішення, які зумовили іншу кризу – кризу внутрішньоєвропейську, що теж є вигідно Росії. Ця криза пов'язана з рішенням закрити кордони й недопустити на територію своїх країн біженців, зокрема, з Сирії. Цих проблем не виникло з біженцями з України. Одне з пояснень цього є таким - біженці з України є європейцями.

Основними ознаками праворадикальної ідеології крім авторитаризму, популізму вважають і нативізм. Це означає те, що ці партії виступають за пріоритетність інтересів свого народу і другорядність інтересів «чужих». «Чужими» вважаються іммігранти, які зберігають свою національну ідентичність, культуру. «Чужими» є й народи інших країни, які потребують підтримки та допомоги. Часом такі політики готові пожертвувати більшим задля задоволення своїх політичних амбіцій. Так, у США трампісти готові задля перемоги свого лідера на президентських виборах пожертвувати своїм лідерським місцем і роллю у світосистемі. Від часу руйнування біполярної світосистеми США виконували роль світового лідера з різною мірою ефективності в різні часи. Невиконання своїх зобов'язань щодо надання допомоги країні-жертві агресії можна розглядати, як відмова від цієї ролі. Це породжує нестабільність і в так достатньо нестабільного світу в часи війни за його переділ, який розпочала Росія. Така політика тих партій, що є прихильники нативізму в Європі та Америці, допомагає реалізовувати свої плани авторитарним країнам з імперськими устремліннями та народом, якому притаманна імперська свідомість.

Отже, перемога на виборах праворадикальних популістських партій створює проблеми в задоволенні безпекових інтересів і України, а тому потребує вивчення.

Список посилань

1. Greven T. The Rise of Right-wing Populism in Europe and the United States. A Comparative Perspective. URL: https://dc.fes.de/fileadmin/user_upload/publications/RightwingPopulism.pdf (дата звернення 19.03.2024)

2. Ackerman T. Comparing Radical Right Parties in Government: Immigration and Integration Policy in Nine Countries (1996–2010). Western European politics.2012. 35(3): 511–529. URL: https://www.researchgate.net/publication/233431285_Comparing_Radical_Right_Parties_in_Government_Immigration_and_Integration_Policies_in_Nine_Countries_1996-2010 (дата звернення 05.04.2024)
3. Van Spanje J. Contagious parties: anti-immigration parties and their influence on the immigration stance of other parties in contemporary Western Europe. Party politics. 2010. 16 (5): 563–586. URL: https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1354068809346002 (дата звернення 16.03.2024)

ГОРЛО Наталя
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології,
Запорізький національний університет

СПІВРОБІТНИЦТВО ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЯК ЧИННИК СТІЙКОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Основною загрозою безпеці сучасного українського суспільства є збройна агресія Російської Федерації, тому вкрай гостро постала проблема формування системи національної стійкості. Національна стійкість – здатність держави і суспільства ефективно протистояти загрозам будь-якого походження і характеру, адаптуватися до змін безпекового середовища, підтримувати стале функціонування, швидко відновлюватися до бажаної рівноваги після кризових ситуацій [1]. Одним із базових принципів системи національної стійкості є субсидіарність, яка передбачає розподіл повноважень і відповідальності, коли ключові рішення щодо реагування на загрози і кризові ситуації ухвалюються на найнижчому можливому рівні з координацією на вищому доцільному рівні. За таким же принципом була проведена реформа децентралізації влади, наслідком якої є якісне реформування управління на місцевому рівні і утворення об'єднаних територіальних громад. Саме місцевий рівень є найближчим до людини, тому спроможність влади базового рівня ефективно вирішувати нагальні проблеми виступає важливою складовою системи національної безпеки держави.

Безумовно, успішне вирішення питань життєдіяльності територіальної громади, у тому числі її функціонування у кризових умовах, можливе тоді, коли місцевий рівень наділений ресурсами, повноваженнями та відповідальний перед мешканцями громади. Ресурсний потенціал громади значно зміцнюється за умови її участі у співробітництві з іншими громадами, яке регламентується Законом України «Про співробітництво територіальних громад» (2014 р.). Закон закріплює такі форми співробітництва: 1) делегування одному із

суб'єктів співробітництва іншими суб'єктами співробітництва виконання одного чи кількох завдань з передачею йому відповідних ресурсів; 2) реалізація спільних проєктів, що передбачає координацію діяльності суб'єктів співробітництва та акумулювання ними на визначений період ресурсів з метою спільного здійснення відповідних заходів; 3) спільне фінансування (утримання) суб'єктами співробітництва підприємств, установ та організацій комунальної форми власності, об'єктів інфраструктури; 4) утворення суб'єктами співробітництва спільних комунальних підприємств, установ та організацій, спільних об'єктів інфраструктури; 5) утворення суб'єктами співробітництва спільного органу управління для спільного виконання визначених законом повноважень [2]. В Україні сформовано Реєстр договорів про співробітництво територіальних громад. Станом на 22 квітня 2024 року Реєстр містить інформацію про 1094 договори. Найперший договір датується 5 грудня 2014 року [3]. З початком великомасштабного вторгнення динаміка укладення угод дещо ослабла, але, враховуючи важливість співробітництва громад як важливого ресурсу їх відновлення в умовах війни і у повоєнний період, вона поступово зростатиме.

Протягом жовтня 2023 року експертами Програми Ради Європи «Посилення доброго демократичного врядування і стійкості в Україні» було проведено опитування 42 територіальних громад з Львівської, Полтавської та Херсонської областей про застосування інструментів співробітництва. Результати засвідчили, що 50% громад вже мали досвід міжмуніципального співробітництва (ММС), 50% – не мали. Стосовно перспектив розвитку співробітництва у період воєнного стану та під час відновлення переважна частина опитаних відповіла, що механізм ММС є особливо актуальним для територіальних громад на період відновлення: «так» – 89,5%, «ні» – 10,5% [4, с. 12]. Опитані представники громад, які вважають, що попит на ММС зростатиме в умовах відновлення України, зазначили, що це може бути обумовлене: 1) браком усіх типів ресурсів, включаючи кадрові; 2) необхідністю реалізовувати дороговартісні проєкти, які більш доцільно поширювати на

територію декількох ТГ; 3) більшою вірогідністю залучення ресурсів від зовнішніх донорів та інвесторів; 4) великою кількістю потреб, які доведеться вирішувати одночасно після деокупації територій, а також відновлення територій, на яких велися активні бойові дії чи які були піддані найбільш масовим обстрілам; 5) тим, що громади, у яких постраждали ті чи інші об'єкти, для надання послуг населенню будуть змушені звертатися до інших ТГ, у яких наявна відповідна інфраструктура, за тимчасовою підтримкою (формат делегування завдань чи спільне фінансування/утримання комунальних юридичних осіб); 6) розширення можливостей через поєднання різного бачення, типів ресурсів та експертиз декількох ТГ; 7) допомога великих міст, які мають більше ресурсів, приміським громадам, на які лягло багато проблем, обумовлених воєнним станом (позиція великого

муніципалітету); 8) більша кількість ресурсів – більше можливостей [4, с. 15].

В умовах повномасштабної війни є усвідомлення необхідності активізації співробітництва громад. 8 квітня 2024 року була організована публічна дискусія про впровадження Закону України «Про співробітництво територіальних громад» в умовах воєнного стану». Ініціаторами виступили Програма Ради Європи «Посилення доброго демократичного врядування і стійкості в Україні» та Комітет Верховної Ради з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування за участю понад 200 експертів і представників органів місцевого самоврядування та їх асоціацій. Під час дискусії було наголошено на важливості співробітництва територіальних громад як в Україні, так і на міжнародній арені. Голова підкомітету з питань адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування Комітету ВР з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування В. Безгін зауважив: «Протягом двох років повномасштабної війни ми маємо активізацію міжнародного співробітництва територіальних громад… Ми маємо зшити модель співробітництва всередині країни, як це є з міжнародним співробітництвом. Це потрібно, щоб громади Правобережної України брали шефство над громадами з Лівобережжя, особливо над деокупованими територіями чи територіями, де ведуться активні бойові дії, і разом втілювали спільні проєкти тут, в межах України, а потім виходили на міжнародні проєкти. Я думаю, це єдина запорука інтегрувати чи реінтегрувати безпосередньо ці території» [5].

Під час війни продовжується й міжнародне співробітництво територіальних громад, оскільки воно дозволяє залучити зовнішні ресурси для розвитку, що є важливим для відновлення громад і забезпечення їх стійкості. Станом на березень 2024 року у міжнародному співробітництві брало участь 399 територіальних громад, які заключили 1668 партнерств, було підписано 1607 договорів з партнерами з 62 країн [6]. Голова підкомітету з питань співробітництва територіальних громад та регіонів Комітету ВР з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування О. Аліксійчук зазначив: «Для того, щоб іти в міжнародне міжмуніципальне співробітництво, ми повинні показати ефективність міжтериторіального міжмуніципального співробітництва всередині країни. І це, можливо» [5].

Отже, участь об’єднаних територіальних громад у міжмуніципальному співробітництві як у воєнний час, так і у період повоєнного відновлення значно посилює ресурсний потенціал громад та їх здатність вирішувати нагальні проблеми, допомагає у відновленні, що є важливою запорукою стійкості громад перед зовнішніми викликами. А стійкість територіальних громад, у свою чергу, є базовою складовою системи національної стійкості.

Список посилань

1. Концепція забезпечення національної системи стійкості: Затверджено Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 479/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479/2021#n11 (дата звернення 22.04.2024).
2. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17 червня 2014 року № 1508-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 34, ст.1167. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text (дата звернення 22.04.2024).
3. Реєстр про співробітництво територіальних громад станом на 22.04.2024. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. URL: https://mtu.gov.ua/content/reestr-dogovoriv-pro-spivrobitnictvo-teritorialnih-gromad.html (дата звернення 22.04.2024).
4. Окремі питання співробітництва територіальних громад в умовах воєнного стану: методичні рекомендації (частина перша). Рада Європи, квітень 2024. URL: https://rm.coe.int/mmc-okremi-pytannya/1680af3213 (дата звернення 22.04.2024).
5. Як покращити співробітництво територіальних громад? Спільна дискусія. Офіс Ради Європи в Україні. 10 квітня 2024 р. URL: https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/inter-municipal-co-operation-under-martial-law-in-ukraine-taking-stock-of-existing-practices-and-ways-forward (дата звернення 22.04.2024).
6. Остапенко П. Досвід та географія міжнародного співробітництва територіальних громад України. Луцьк, березень 2024 р. URL: https://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/44080.pdf (дата звернення 22.04.2024).

ХОРІШКО Лілія
доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології, Запорізького національного університету

ДЕЯКІ АСПЕКТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ЄС У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

Повномасштабне російське вторгнення в Україну активізувало європейський політичний дискурс щодо підвищення рівня суб'єктності ЄС у протидії загрозам у сфері безпеки та оборони. На думку Президента Єврокомісії У. фон дер Ляєн, майбутнє європейської архітектури безпеки залежить від швидкості та ефективності реагування на сучасні загрози. Йдеться про європейський суверенітет у сфері безпеки та оборони, тобто здатність брати на себе відповідальність за захист своїх інтересів і цінностей. В умовах сучасної політичної дійсності війна є ймовірним ризиком, що має спонукати держав-членів ЄС до активізації зусиль у модернізації ОПК та упровадження технологічних інновацій у сфері безпеки [1].

Високий представник ЄС із закордонних справ і політики безпеки Ж. Боррель вважає, що російська агресія й імперські амбіції керівництва держави є великою стратегічною загрозою. Держави-члени ЄС повинні не тільки синхронізувати зусилля щодо модернізації підходів і засобів діяльності у сфері безпеки та оборони, але й сприяти розширенню ресурсного потенціалу України в боротьбі проти російської агресії. Швидкість і результативність спільних зусиль у наданні, насамперед, військової допомоги Силам оборони України – це інвестиції у майбутню

безпеку ЄС [2]. У цьому контексті ЄС здійснено ряд кроків щодо модернізації політики у сфері безпеки та оборони.

Ключові принципи розуміння змісту безпеки та оборони ЄС викладені у Стратегічному компасі [3]. Зокрема, виділено чотири стратегічні пріоритети:

– синхронізація зусиль: проведення багатоцільових навчань, організація військових і цивільних місій, формування навичок швидкого розгортання військових сил, розширення можливостей використання Європейського фонду миру для підтримки партнерів;

– інвестування: збільшення видатків на оборону, стимулювання оборонних технологічних інновацій з метою посилення безпекової стійкості;

– безпека: посилення розвідувальних спроможностей, утворення групи швидкого реагування на гібридні загрози, розробка нових інструментів реагування у сфері кібербезпеки;

– партнерство: упровадження нових підходів до регіонального та двостороннього партнерства у сфері безпеки та оборони, посилення політичного діалогу та співпраці щодо реагування на глобальні виклики сьогодення.

Сприяти реалізації вказаних пріоритетів мають Європейська оборонна стратегія (EDIS) та Європейська програма оборонної промисловості (EDIP). EDIS окреслює ключові напрямки розвитку оборонної політики ЄС до 2035 року, акцентуючи увагу на поглибленні співпраці держав-членів та інших стейкхолдерів, розширенні можливостей швидкого реагування оборонної промисловості на ймовірні загрози, упровадженні культури оборонної готовності [4]. Водночас EDIP – це планування конкретних заходів щодо реалізації оборонної стратегії [5]. Йдеться про виділення 1.5 млрд євро з бюджету ЄС протягом 2025-2027 років на оборонні потреби, підвищення рівня конкурентоспроможності та швидкості виробництва продукції національних ОПК, розширення логістичних маршрутів придбання та постачання продукції оборонного призначення.

Важливою складовою розвитку європейської оборонної промисловості визнано відновлення та технологічно-інноваційну модернізацію ОПК України. На думку У. фон дер Ляєн, синхронізація спільних зусиль сприятиме підвищенню стійкості України в боротьбі проти російської агресії, прискорить процеси інтеграції українського та європейських ОПК, розширить можливості обміну досвідом та його врахування у виробництві оборонної продукції [6]. Посиленню інтегрованості українського ОПК в європейські оборонні програми та упровадженню новітніх розробок у сфері безпеки й оборони буде сприяти Офіс оборонних інновацій, утворення якого ініціювала Єврокомісія.

ЄС акцентує увагу на декількох інструментах оптимізації політики у сфері безпеки та оборони. По-перше, EDIRPA (посилення закупівельної спроможності європейської оборонної промисловості, 500 млн євро), що

передбачає підтримку діяльності консорціумів з виробництва оборонної продукції та зміцнення ОПК країн-членів через спільні закупівлі [7]. По-друге ASAP (підтримка виробництва боєприпасів, 500 млн євро), метою якого є збільшення потужностей виробництва боєприпасів для поповнення їх дефіциту на складах держав-членів і розширення можливостей постачання оборонної продукції для задоволення потреб України у боротьбі з державою-агресором [8]. Вказані інструменти спрямовані на координацію зусиль держав-членів ЄС у реалізації цілей та завдань Європейської оборонної стратегії.

Отже, ключовим аспектом сучасного порядку денного ЄС є модернізація політики у сфері безпеки та оборони. ЄС прийнято ряд стратегічних документів, спрямованих на визначення ключових принципів формування європейського безпекового середовища в умовах глобальних викликів сучасності. Значна увага приділена пошуку механізмів синхронізації зусиль і діяльності держав-членів у сфері безпеки та оборони.

Список посилань

1. Speech by President von der Leyen at the European Parliament Plenary on strengthening European defence in a volatile geopolitical landscape. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/speech-president-von-der-leyen-european-parliament-plenary-strengthening-european-defence-volatile-2024-02-28_en (last accessed: 13.04.2024).
2. Borrell J. Europe between two wars. URL: https://www.eeas.europa.eu /eeas/europe-between-two-wars_en (last accessed: 13.04.2024).
3. Strategic compass for security and defence. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/strategic-compass-security-and-defence-1_en (last accessed: 13.04.2024).
4. The European Defence Industrial Strategy (EDIS). URL: https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/edis-our-common-defence-industrial-strategy_en (last accessed: 16.04.2024).
5. The European Defence Industry Programme (EDIP). URL: https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/edip-future-defence_en (last accessed: 16.04.2024).
6. Statement by President von der Leyen at the joint press conference with Ukrainian President Zelenskyy. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner /detail/en/statement_24_1041(last accessed: 16.04.2024).
7. European Commission proposes €500 million instrument for common defence procurement – EDIRPA. URL: https://defence-industry-space.ec.europa.eu/european-commission-proposes-eu500-million-instrument-common-defence-procurement-edirpa-2022-07-19_en (last accessed: 16.04.2024).
8. The Act in Support of Ammunition Production (ASAP) at a glance. URL: https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/asap-boosting-defence-production_en (last accessed: 19.04.2024).

ОСТАПЕЦЬ Юрій
доктор політичних наук, професор,
декан факультету суспільних наук,
Ужгородський національний університет

ГРАБЧАК Едуард
аспірант кафедри політології,
Ужгородський національний університет

ПОВОЄННА ПАРТІЙНА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ХАРАКТЕРИСТИКА АКТОРІВ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ

Питання про післявоєнний розвиток української партійної системи та партійного будівництва в Україні повинні розглядатися принаймні у двох площинах. По-перше, у контексті передвоєнної кризи українського партієтворення, яку констатує і характеризує низка провідних вітчизняних вчених чітко аргументуючи власні висновки. І, по-друге, у контексті впливу російсько-української війни на розбудову післявоєнної партійної системи.

Констатація кризи політичних партій у довоєнній Україні була зроблена низкою вітчизняних фахівців: Г. Зеленько [1], М. Кармазіною [2], Ю. Мацієвським [3], Ю. Остапцем [4; 5], А. Романюком [8; 9] та іншими. Г. Зеленько у своїй науковій розвідці «Траєкторія трансформації політичного режиму в Україні за роки незалежності: демократія vs клановість» вказує на те, що починаючи з другої половини 1990 рр. політичні партії набули форм квазіінститутів, чиє паризначення захист інтересів фінансово-олігархічних груп [1, с. 156]. Ю. Мацієвський називає українські партії «субститутами» (псевдопартіями), які лише зовні нагадують європейські, або американські партії [3, с. 282–283]. А. Романюк у статті «Криза політичних партій як результат і чинник суспільно-політичного розвитку» характеризує кризу української партійності виокремлюючи низку індикаторів, які відносить до системоутворюючих її показників як політичного інституту: 1) організаційну структуру і чисельність; 2) програмну складову; 3) представлення партією інтересів певних соціальних груп; 4) участь партій у виборах [8, с. 330–332; 9]. Автор тез у колективній монографії «Особливості процесу інституціалізації політичних партій і партійної системи України в умовах демократичного транзиту» разом з колегами акцентують увагу на низькому рівні інституціалізації вітчизняної партійної системи та «мережевості» вітчизняних політичних партій [7].

Стан довоєнної кризи партій можна проілюструвати показниками рівня довіри до них та низкою розрахованих індексів і статистичних даних, які можна знайти у вказаних вище наукових розвідках (див. Табл. 1; 2).

Таблиця 1

Динаміка змін основних параметрів інституціалізації партійної системи України (1998–2019)

Основні параметри партійної системи	**1998**	**2002**	**2006**	**2007**	**2012**	**2014**	**2019**
Частка голосів, які отримали «старі» партії	41,5 %	39,1 %	51,7 %	80,5 %	81,7 %	30,8 %	31,5 %
Індекс волатильності	59	46	61	30	36	61	69
Індекс націоналізації	0,65	0,62	0,66	0,68	0,72	0,76	0,74
Індекс демократизації Т. Ванханена	46,5	41,8	44,7	44,93	28,8	29,4	19,9
Кількість позапартійних депутатів	–	164	94	69	125	271	303

Джерело: [7, с. 195–196]

Розрахунки вказують на такі тенденції в розвитку партійної системи України: збільшення кількості позапартійних депутатів: 2012 р. – 125; 2014 р. – 271; 2019 р. – 303; зменшення кількості голосів, відданих за «старі» партії: 2014 р. – 30,8 %; 2019 р. – 31,5 %; зростання індексу волатильності: 2012 р. – 36; 2014 р. – 61; 2019 р. – 69. Наявність вказаних тенденцій при порівняно невисокому індексі націоналізації партійної системи засвідчує низький рівень її інституціалізації та кризові явища. А також авторами констатується, що починаючи з 2014 р. українські уряди формуються на безпартійній основі, що також є одним із індикаторів слабкості і нерозвинутості українських партій і партійної системи в цілому [7, с. 196].

І, навпаки, до ознак інституціалізованої партійної системи О. Стойка відносить «1) низький рівень персоналізації; 2) ідеологічну структуризацію партійного спектру; 3) низьку виборчу волатильність; 4) низький рівень фрагментованості партійної системи; 5) сильну укоріненість партій у суспільстві; 6) високий ступінь організаційного розвитку партій» [10, с. 312–315].

Усі вказані тенденції у розвитку вітчизняної партійної системи, на нашу думку, пов'язані не тільки з кризовими явищами у партійному середовищі, а й з появою партій нового типу – мережевих (діджитал) партій, однією з ознак яких є відсутність партійної структури.

Ще одним показником кризовості партій є низький рівень довіри до них. Для прикладу приведемо результати опитування українських громадян Центром Разумкова (Див. Табл. 2).

Таблиця 2

Рівень довіри до політичних партій за результатами опитування Центру Разумкова 2016–2024 рр., %

Дата опитування	Зовсім не довіряю	Скоріше не довіряю	Скоріше довіряю	Довіряю	Важко відповісти
Листопад 2016	44,5	32,8	10,9	1,6	10,1
Жовтень 2017	40,5	34,6	10,5	2,5	11,9
Липень 2018	46,6	33,4	9,0	1,3	9,8
Грудень, 2019	29,4	41,4	13,9	2,9	12,3
Грудень, 2020	31,1	41,3	14,1	2,1	11,5
Липень, 2021	32,8	38,9	12,9	3,2	12,2
Грудень 2022*	65,8		17,1		17,1

Вересень, 2023	32,6	41,0	11,9	2,2	12,3
Грудень, 2023	32,6	43,3	10,2	2,6	11,3
Січень, 2024	34,0	38,1	10,8	3,4	13,6
Березень, 2024	33,0	42,0	10,0	2,8	11,6

Джерело: [4; 6]

Наступний фокус нашого аналізу направлений на те, якою буде партійна система України у повоєнний період та які актори її будуть утворювати. Широкомасштабна російсько-українська війна та запровадження воєнного стану не могли не позначитися на політичних процесах у нашій країні, включаючи й інститут політичних партій. На жаль з початку війни більшість українських партій так і не знайшли свого місця в умовах нових викликів, і, або зникли з інформаційного поля країни, або заявили про часткове призупинення діяльності до завершення військових дій. Натомість ініціатива організації національного спротиву російській агресії перейшла до військових, волонтерських та громадських організацій. Таку тенденцію можна побачити і за результатами опитування громадської думки. Так за результатами опитування громадян у вересні 2023 р. Центром Разумкова відповідь на питання щодо політичної сили, якій можна буде довірити владу у післявоєнний період, були такими: «на думку громадян, вона може з'явитися із середовища військових (так вважають 52% опитаних). 30 % респондентів дотримуються думки, що вона може з'явитися з волонтерського середовища (що на 5% більше, ніж у липні 2023 р.), 25 % – з кола гуманітарної або технічної інтелігенції (на 7 % більше, ніж у липні 2023 р.), 23 % – з уже існуючих політичних партій (що на 3% менше, ніж у липні), 19 % – з організацій громадянського суспільства, 8 % – з бізнес-середовища» [6].

Як бачимо, незважаючи на констатацію кризи, політичні партії і надалі залишаються основним інститутом політичної системи, який забезпечує процес демократичної зміни влади та її реалізації через утворення урядових коаліцій.

В той же час базуючись на вище сказаному ми можемо окреслити майбутні контури української партійної системи та особливості вітчизняного післявоєнного партієтворення. По-перше, залишаться в минулому політичні партії, які уособлювали собою поділ України на два різних регіони: «Схід» та «Захід» відповідно до концепту «двох Україн». Успіхом у повоєнній Україні будуть користуватися загальноукраїнські партії націоналістичної проєвропейської орієнтації. По-друге, зміниться акцент персоніфікованих партій, пов'язаних з іменами відомих особистостей. Якщо довоєнні партії такого типу були пов'язані з іменами відомих співаків (партія «Голос» С. Вакарчука), успішних мерів міст (партія «Об'єднання «Самопоміч» А. Садового), то персоналістські повоєнні партії, будуть пов'язані з іменами відомих військових, мерів-організаторів оборони свої міст, волонтерів. А також військові, волонтери будуть залучатися до списків уже відомих «брендових» партій. По-третє, особливий кейс будуть утворювати регіональні партійні проєкти створені

для участі у місцевих виборах (в тому числі і партії національних меншин). Не слід забувати, що на останніх місцевих виборах 2020 р. регіональні партії здобули приблизно 50 % депутатських мандатів до обласних рад [4]. По-четверте, формат / конфігурація партійної системи України скорше за все буде або багатопартійною системою з переддомінуючою партією, або двоблоковою багатопартійною системою. По-п'яте, серед акторів партійної системи з'явиться низка мережевих / кіберпартій, які в своїй діяльності будуть опиратися на використання сучасних цифрових технологій. «Виникнення таких партій обумовлене тим, що на нинішньому етапі розвитку політичні партії змінюють організаційну структуру свого існування у зв'язку з глобальним процесом діджиталізації. І як наслідок вони неначе ховаються в соціальних мережах» [5, с. 177–178], матеріалізуючись лише для проведення виборчих кампаній та іншого роду акцій. По-шосте, значимим залишиться вплив на функціонування політичних партій і партійної системи України в цілому гібридного політичного режиму. Такий режим змінює сутність політичних інститутів, в тому числі і політичних партій. «Йдеться про те, що партії в українському політикумі перестають виконувати притаманні для них у демократичному суспільстві функції, і в одних випадках перетворюються на оболонки, всередині яких функціонують неформальні практики на кшалт «патрон – клієнтела», а в інших – виникають інституційні гібриди, які захищають інтереси окремих особистостей чи фінансово-олігархічних угруповань» [5, с. 179].

Отже, партійну систему України у повоєнні роки чекає повне перезавантаження, яке пов'язане з негативним відношенням українців до політичних партій (за результатами опитування рівень довіри на рівні 1 - 2 %), і яке буде обумовлене вище вказаними особливостями її функціонування після завершення війни, в тому числі і оновленням нормативно-правової бази їх діяльності (фінансування, утворення, припинення діяльності). Таким чином, Україна отримає «третю» партійну систему («перша» існувала з 1991 до 2014 р., а «друга» з 2014 до початку російського вторгнення в Україну). Повоєнні політичні партії будуть характеризуватися децентралізованою організаційною структурою (модель дворівневої партії), низьким рівнем членства, домінуванням «мережевого» способу діяльності та відсутністю чітких ідеологічних маркерів.

Список посилань

1. Зеленько Г. Траєкторія трансформації політичного режиму в Україні за роки незалежності: демократія vs клановість. Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. С. 139–177.
2. Кармазіна М. Українська багатопартійність: проблеми ідеологічної строкатості та інституційної спроможності. Політична система України: конституційна модель та політичні практики: монографія / кол. авт.: Зеленько Г. І. (кер., наук. ред.) та ін. Київ: ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. С. 179–220.
3. Мацієвський Ю. Від партій субститутів до справжніх партій: чи можливо це в Україні? Політичні партії і вибори: збірник статей і тез за результатами четвертої

міжнародної наукової конференції кафедри політології «Політичні партії і вибори: українські та світові практики» (пам'яті Юрія Романовича Шведи) від 9 листопада 2019 року / за ред. Анатолія Романюка і Віталія Литвина. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. С. 282–286.
4. Остапець Ю., Петрінко В. Трансформація партійної системи України у поствоєнний період. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2023. Випуск 47. С. 240–246.
5. Остапець Ю. Мережеві (діджитал) партії в українському партогенезі: що далі чекає на українську партійну систему? Україна і Центральна Європа: історія, політика, культура. Матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів, прав національних меншин та пандемії Covid–19» / Відповідальні за випуск: В. І. Гиря., М. М. Вегеш. Ужгород: ТОВ "РІК-У", 2021. С. 173–179.
6. Оцінка громадянами ситуації в країні. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів. Ставлення до проведення загальнонаціональних виборів в Україні до завершення війни (вересень 2023р.). URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-provedennia-zagalnonatsionalnykh-vyboriv-v-ukraini-do-zavershennia-viiny-veresen-2023r (дата звернення 14.04.2024).
7. Палінчак М., Остапець Ю., Лешанич М. Особливості процесу інституціалізації політичних партій і партійної системи України в умовах демократичного транзиту. Ужгород: «Ліра», 2021. 240 с.
8. Романюк А. Криза політичних партій як результат і чинник суспільно-політичного розвитку. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2023. Випуск 49. С. 328–338.
9. Романюк А. Особливості та тенденції трансформації членської бази в політичних партіях України. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2022. Випуск 43. С. 295–305.
10. Стойко О. Трансформація політичних інститутів у сучасних перехідних суспільствах. Монографія. Київ: «Логос», 2016. 416 с.

БАБАРИКІНА Надія
кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та загальноправових дисциплін, НУ «Запорізька політехніка»

ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ У ПРАКТИКАХ ПОБУДОВИ МИРУ ТА ПРОТИДІЇ ПРОПАГАНДІ

Публічна дипломатія є одним з інструментів м'якої сили, задля створення позитивного міжнародного іміджу держави. Розуміння публічної дипломатії як «сукупності технологій та інструментів зовнішньої політики, що реалізуються в рамках діяльності політичних інститутів і акторів як державних, так і недержавних, спрямованих на реалізацію комплексної дипломатичної стратегії держави через вплив на населення зарубіжної держави з метою впливу на її політичні процеси і прийняття політичних рішень» [1, с. 3] дає осмислення форм презентації й трансляції даного впливу.

Вперше термін «публічна дипломатія» використано в 1856 р. у лондонській газеті Times, для позначення культури та ввічливості. Концепт «публічна дипломатія» був уведений у політико-дипломатичний дискурс наприкінці Першої світової війни як альтернатива таємній, закулісній дипломатії. У 1965 році американський дипломат Едмунд Галліон надав цьому поняттю нового змісту, акцентувавши увагу на розбудові платформ мережевої комунікації на державному та приватному рівнях, що включала обмін інформацією та ідеями. За словами Ніколласа Калла, «через дюжину років свого існування Інформаційному агентству США (United States Information Agency – USIA) знадобилась альтернатива заспокійливому терміну «інформація» або токсичному терміну «пропаганда»: свіжий зворот мови, що мав би нове та незагрозливе значення. Термін «публічна дипломатія» Галліона охоплював усі аспекти діяльності USIA та функцію культурних обмінів, які ревно охоронялися Державним департаментом» [5, с.27].

Досягнення цілей публічної дипломатії забезпечується через державні чи близькі до держави засоби масової інформації (друковані, теле, радіо, інтернет – ЗМІ), а також через розміщення своїх передач на іноземних загальнонаціональних та місцевих ЗМІ. Провідною державою у сфері такої діяльності є США, де під керівництвом Ради керуючих мовленням (Broadcasting Board of Governors) створено п'ять міжнародних мовників, а саме: Голос Америки, Радіо Вільна Європа/Радіо Свобода, Радіо Вільна Азія, Управління кубинського мовлення, Мережа мовлення Близького Сходу. Британським міжнародним телерадіомовником є Всесвітня служба BBC (British Broadcasting Corporation World Service). На відміну від внутрішніх служб BBC Всесвітня служба фінансується британським МЗС. Також помітною є міжнародна діяльність Німецької хвилі (Deutsche Welle) [3].

В останні десятиліття значну увагу розширенню власного мовлення на іноземну аудиторію надає влада Китаю та Росії. Зокрема Китай, попри існування трансляції центрального державного телебачення CCTV (China Central Television) англійською, іспанською та французькою мовами, стурбований недостатньою їхньою популярністю і розглядає способи збільшення довіри до свого міжнародного телемовлення за допомогою збільшення редакційної свободи та розміщення штаб-квартири каналу за межами держави [4, с. 65]. Щодо Росії, то на підтримку ЗМІ вона витрачає більше коштів, ніж будь-яка інша держава світу, а витрати на телеканал міжнародного мовлення Russia Today протягом останніх десяти років постійно зростають [10, с. 20].

Сучасна українська публічна дипломатія має одну важливу мету – протидія ворожій пропаганді, яка актуалізується в умовах інформаційного протиборства. Серед політичних цілей публічної дипломатії можна визначити: пропагування певних політичних рішень серед іноземного населення з метою подальшого їхнього впливу на

публічну владу, підтримку ініціатив міжнародного значення (захист прав людини, охорона довкілля, демілітаризація та ін.) [4, с. 38]. Головною метою впливу публічної дипломатії є суспільство в усьому його різноманітті. Формування необхідної громадської думки впливає на зовнішньополітичний курс держави та на ставлення громадянського суспільства до неї.

Засадничі принципи та методи цього феномену віддзеркалені у «Стратегії публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 роки». Документ концептуалізує публічну дипломатію як «систему заходів, за допомогою яких держава комунікує з громадськістю інших держав та впливає на формування суспільної думки населення інших країн для просування своїх національних інтересів і реалізації зовнішньополітичних цілей» [2, с. 9].

Публічна дипломатія, яка полягає у використанні комунікації та побудові відносин для впливу на думки та ставлення іноземної громадськості з метою просування національних інтересів, є важливим аспектом для зовнішньої політики всіх країн світу. Взагалі це широке поняття, яке охоплює широкий спектр діяльності, включаючи культурні обміни, освітні програми та зв'язки зі ЗМІ. Публічна дипломатія є дієвим інструментом протидії пропаганді та побудови миру.

Список посилань

1 Висоцький О.Ю. Публічна дипломатія: конспект лекцій. Частина І. Дніпро: СПД «Охотнік». 2020. 56 с

2. Стратегія публічної дипломатії міністерства закордонних справ України на 2021-2025 роки. https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf
3. Сухорольська І. Нова громадська дипломатія та особливості її реалізації у сучасних умовах. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2015. 27. С. 136–143
4. Сухорольська І., Турчин Я. Громадська дипломатія та демократичний імідж держави. Львів. 2019. 272 с.
5. Cull, N. J. Public diplomacy before Gullion: the evolution of a phrase. USC Center on Public Diplomacy. https://www.uscpublicdiplomacy.org/blog/publicdiplomacy-gullion-evolutionphrase
6. KOF Globalisation Index. https://kof.ethz.ch/en/forecasts-andindicators/indicators/kof-globalisation-index.html
7. Melissen J. The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice. The New Public Diplomacy: Soft Power in the Information Age. New York: Palgrave Macmillan. 2005. P. 3–27.
8. Price M. New Technologies and International Broadcasting: Reflections on Adaptations and Transformations. Annals of the American Academy of Political and Social Science. 2008. Vol. 616. No. 1. P. 150 – 172.
9. Top 50 countries in the Globalization Index 2022. https://www.statista.com/statistics/268168/globalization-index-by-country/
10. Welcome to the Land of Ideas! // Germany – Land of Ideas. http://www.land-der-ideen.de/en/welcome- land-ideas-0

ВАГІНА Олена
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політології,
Запорізький національний університет

ВИБОРИ ПІСЛЯ ВІЙНИ: АНАЛІЗ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ

Проведення вільних, чесних та безпечних виборів під час активної фази бойових дій неможливо – це загально визнана практика демократичних країн. Їй відповідають і норми Конституції України [1], на підставі яких прийняті слушні рішення про неможливість проведення чергових президентських і парламентських виборів відповідно в 2023 та 2024 рр. Паралельно з цим постає розуміння неймовірної складності й важливості перших післявоєнних політичних виборів. Ретельна їх підготовка, яка триває вже зараз, вимагає, між іншим, ознайомлення з існуючим досвідом проведення виборів у повоєнних умовах.

У цій роботі ми не намагаємось дати оцінку факту перенесення виборів на післявоєнний час, бо це окрема тема для широкої політико-правничої дискусії. Метою даної роботи є аналіз існуючого європейського досвіду проведення перших післявоєнних виборів задля застосування його в Україні.

Очевидно, що перші післявоєнні вибори будуть ускладнені низкою проблем, спричинених війною: забезпечення голосування мільйонів громадян за кордоном, оновлення Державного реєстру виборців, забезпечення виборчих прав військових, вирішення питання інклюзивності виборів, значні руйнування інфраструктури, заміновані території та ін. Оцінити майбутні виклики та заздалегідь мінімізувати їх негативні наслідки вже зараз намагаються ЦВК та неурядові організації [2; 3].

Факт проведення/непроведення виборів під час війни залежить, перш за все, від фази війни та участі в ній держави. Саме тому в США під час Другої світової війни проводились всі чергові вибори за правилом «війна війною, а вибори за розкладом». Але країни, на території яких відбувалися активні бойові дії, об'єктивно не мали змоги проводити вибори. Так, Велика Британія і Франція протягом обох світових війн переносили чергові вибори на післявоєнний період.

Порівняно з іншими країнами, Франція доволі швидко повернулась до політичного життя після завершення Другої світової війни. Останні передвоєнні парламентські вибори відбулись у 1936 р., але наступні в 1940 р. вже не були проведені через війну. Вже 29 квітня 1945 р. (за 10 днів до капітуляції Німеччини) було проведено перший тур місцевих виборів, а за півроку – 21 жовтня 1945 р. – відбулися парламентські вибори. Водночас пройшов референдум щодо подальшої долі Третьої Республіки, на якому 96 % громадян проголосували за зміни. Вибори відбулись майже у всіх регіонах, крім тих, де нещодавно завершились бої і не встигли укласти нові виборчі списки.

Недоліком виборів стала відсутність можливості проголосувати для деяких категорій людей: військовослужбовців, які ще не демобілізувались, військовополонених, депортованих та ін. Цікавою новацією цих виборів стало надання в 1944 р. виборчих прав жінкам, в результаті чого 33 жінки стали депутатками і вперше увійшли до парламенту Франції. До речі, 62 % виборців, які взяли участь у голосуванні, склали жінки. Загалом перші повоєнні вибори у Франції відбулись спокійно і засвідчили високий рівень політичної свідомості й активності громадян.

Після Другої світової війни майже півстоліття Європа існувала в умовах миру, аж поки в 1990-х рр. не спалахнула війна в Югославії. З огляду на тему даної роботи, цікавими є парламентські й президентські вибори 1996 р. в Боснії і Герцеговині. Їм передувала війна 1992-1995 рр., в якій загинули майже 100 тис. людей, а понад 2,2 млн людей покинути свої домівки, що на той час стало найбільшим переміщенням людей в Європі з моменту закінчення Другої світової війни [4].

Завершенням війни стали мирні переговори між Боснією і Герцеговиною, Сербією, Хорватією за посередництва США, Росії, Німеччини, Франції та Великої Британії і підписання мирного договору в Парижі в грудні 1995 р. Серед умов миру були вимоги повернення додому біженців і внутрішньо переміщених осіб та проведення виборів у 1996 р. Спеціальним додатком до мирних угод передбачалося, що вибори мали відбутися через шість місяців після підписання мирної угоди (з можливим відтермінуванням на три місяці). Через відсутність досвіду організації виборів у таких умовах на підготовку до виборів знадобилось 299 днів, а також матеріально-технічна та організаційна допомога з боку ОБСЄ.

Реальними проблемами в день голосування стали переповнені виборчі дільниці, помилки у виборчих списках, відсутність документів у багатьох людей. Внутрішньо переміщеним особам було дозволено проголосувати в тих регіонах, куди вони переїхали під час війни. Завдяки організації голосування за кордоном через посольства змогли проголосувати понад 600 тис. осіб. Було дозволено також голосування поштою.

Як згадує членкиня ЦВК Боснії і Герцеговини Хаджіабдіч І.: «Війна закінчилась, мирні угоди були підписані і у нас були плани на майбутнє. Але у вас не може бути майбутнього без демократичної зміни влади. Після трьох із половиною років руйнівної війни люди були щасливі, що це кінець, – і всі справді хотіли вийти і проголосувати. На перших виборах після війни явка була близько 80 %» [5].

Досвід проведення повоєнних виборів після чотирьох з половиною років кривавої війни має й Хорватія. Президентські й місцеві вибори було проведено в 1997 р., через 681 день після завершення війни, за час якої близько чверті території Хорватії було окуповано сербськими силами, і близько 100 тис. осіб залишили свої домівки.

Для складання актуального реєстру виборців Хорватія скористалась інформацією Офісу ООН щодо біженців, внутрішньо переміщених осіб чи людей з територій, що не були під контролем уряду. Було застосовано активну форму реєстрації виборців за кордоном, що прискорило наповнення реєстру. В умовах значно зруйнованої інфраструктури було організовано тимчасові виборчі дільниці. Явка на президентських виборах склала 54.6%.

Загальною особливістю країн, що виникли на ґрунті колишньої Югославії, була відсутність досвіду проведення демократичних виборів, тому їх підготовка починалась фактично із створення керівних виборчих органів. Цікаво, що до складу Виборчої комісії Хорватії увійшли судді, через їх непричетність до політичних партій та задля швидкого розгляду скарг на порушення під час виборів.

Особливо цінним для України є досвід мирної реінтеграції хорватського Дунайського регіону, який був окупований сербами ще в 1991 р. Регіон був стратегічно важливим для обох сторін через його економіко-демографічний потенціал, тому став районом активних бойових дій, що призвело до численних людських втрат та міграцій з регіону. Реінтеграція здійснювалась згідно з Ердутською угодою 1995 р. між урядом Хорватії та місцевою сербською громадою. Угода передбачала, між іншим, створення перехідної адміністрації ООН та організацію виборів як передумови для повного повернення цієї території до правового режиму Республіки Хорватія.

Мирна реінтеграція Дунайського регіону тривала два роки і передбачала демілітаризацію окупованої території, створення тимчасових поліцейських сил, початок розмінування, реінтеграцію соціо-економічних структур, повернення вигнанців та біженців до їхніх домівок тощо. Створення тимчасових поліцейських сил було необхідним з точки зору створення безпекових гарантій для хорватів, які поверталися, і сербів, що не хотіли звідти виїжджати.

Місцеві вибори у хорватському Дунайському регіоні були проведені одночасно з рештою території Хорватії, що мало підкреслити єдність території країни. Місцеві вибори навіть було перенесено в часі через оголошену центральною владою умову набуття громадянства Хорватії (і відповідно – отримання паспортів) для участі у виборах.

У більшості країн на місцевих виборах виборець не може голосувати, знаходячись за межами місця свого постійного проживання. Тому черговим викликом для Виборчої комісії Хорватії на місцевих виборах стало забезпечення реалізації виборчих прав кожним громадянином, включаючи біженців за кордоном. Для виборців, які проживали за межами регіону, було створено 75 «змішаних виборчих дільниць», на яких могли голосувати виборці з різним місцем проживання. Цікавою новацією хорватських виборів стали так звані «консульські дні» за кордоном, організація яких дозволила більшій кількості біженців проголосувати за межами дипломатичних та консульських установ.

Отже, місцеві вибори у Дунайському регіоні було проведено в період, коли Хорватія ще не мала повної юрисдикції над цією територією. Спірним питанням було проголошення амністії. Її проголошували тричі під час війни та в перехідний період, однак вона ніколи не стосувалася вбивств, зґвалтувань та воєнних злочинів, визнаних міжнародним правом [6]. Закон про загальну амністію допоміг провести вибори, які стали обов'язковим кроком для успішного завершення процесу мирної реінтеграції хорватського Дунайського регіону.

Таким чином, розглянуті європейські країни змогли досягти миру і провести вибори після завершення війн, які мали різні причини, масштаби і способи врегулювання. Для українців, безумовно, цікавим є досвід проведення таких виборів, а саме: складання коректних списків виборців, створення тимчасових та змішаних виборчих дільниць, активна форма реєстрації виборців, організація «консульських днів» за кордоном, доцільність тимчасового обмеження виборчих прав тощо.

Список посилань

1. Конституція України. Верховна Рада України. URL: http://surl.li/suwxg (дата звернення: 19.04.2024).
2. Виклики перших післявоєнних виборів. Звіт за результатами 4-х громадських обговорень. Центр політико-правових реформ. URL: http://surl.li/sumgs (дата звернення: 19.04.2024).
3. Біла книга підготовки та проведення повоєнних виборів. Ч. 1. Проєкт станом на 22 січня 2024 р. Центр політико-правових реформ. URL: http://surl.li/sumif (дата звернення: 19.04.2024).
4. Pohl S., Hussain N. Jolie highlights the continuing suffering of the displaced in Bosnia. UNHCR. 6 April 2010. URL: http://surl.li/suwxq (дата звернення: 20.04.2024).
5. Вибори виборюються. The Ukrainians. URL: http://surl.li/susck (дата звернення: 20.04.2024).
6. Досвід республіки Хорватія у проведенні виборів: від післявоєнних викликів до кризових ситуацій сьогодення. Набутий досвід та перспективи. Аналітичний огляд. 2023. Рада Європи. URL: https://rm.coe.int/fin-4-/1680acbe0c (дата звернення: 19.04.2024).

ГОРДІЄНКО Михайло
кандидат політичних наук доцент,
доцент кафедри соціальної роботи,
Яготинський інститут МАУП

ДИФУЗНІ СИНДРОМИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЯК ВИКЛИК ПОЛІТИЧНІЙ СУБ'ЄКТНОСТІ СУВЕРЕННОЇ ДЕРЖАВИ

Нинішньому поколінню людської цивілізації випало жити в часи епохальних пертурбацій світу. Генеральним промотором соціальних перетворень й політичних конфігурацій світу є глобалізація. Після буржуазних революцій європейська спільнота почала процес націоґенезу й встановлення демократичного устрою. Замість примусу й насилля соціальні відносини стали регулюватися законом і правом. У часи біполярної моделі світоустрою, коли майже вісі соціальні процеси

визначалися протистоянням двох антагоністичних ідеологічних систем – капіталізму і соціалізму, світ був політично напруженим, але відносно стабільним і прогнозованим. Після зникнення біполярного протистояння глобалізація набула дифузного характеру. Політична ворожнеча і соціальний хаос почали розростатися у геометричній прогресії.

Сучасна цивілізація і об'єднується і роз'єднується одночасно. Скажімо, торгівля і засоби комунікації все більше об'єднують людей. У той же час поглиблюються тенденції цивілізаційно-культурного розлому по лінії геоцивілізацій – західної, ісламської, конфуціансько-буддиської, латиноамериканської тощо. Також наростають суперечності у розповсюдженні духовно-культурних цінностей і просуванні політичних, технологічних та економічних впливів. У кінці ХХ ст. відбувається перехід від епохи капіталізму до нового глобалізованого світоустрою. Ці масштабні процеси свідчать про те, що глобалізація стає домінуючим світовим трендом, а вивчення її проблем є актуальним і життєво важливим.

Треба відзначити, що глобалізація є об'єктивним соціальним процесом, що відображає зростаючий взаємозв'язок і взаємозалежність національних економік, політичних і соціальних систем, духовно-культурних субстанцій, а також взаємодії людини з навколишнім середовищем. «Процес сучасної глобалізації не є чимось несподіваним, що виникло внаслідок осяяння, відкриття, як, наприклад, комп'ютеризація. Історично світ глобалізується та інтегрується в процесі всього свого розвитку. Закон глобалізації є об'єктивним законом розвитку людства. Це означає, що процес глобалізації світу неможливо відмінити, відкласти, зупинити. Також неможливо зачинитися від глобалізації або скерувати її тільки на свої егоїстичні інтереси, як того хочуть деякі великі держави» [3, с. 243]. Висхідним джерелом глобалізації є розвиток світових ринків товарів, послуг, праці, капіталу.

На сучасному етапі буття людської цивілізації маємо ситуацію, що правові імперативи європейського і міжнародного простору було грубо порушено й повністю проігноровано таким одіозним державним утворенням, як імперська Росія. Тому в сучасному глобалізованому світі виникла ситуація, коли у суверенної держави немає гарантій від зовнішнього втручання агресивного неоімперіалізму. Це виклик глобалізованому світу, який породжує політичну нестабільність і соціальний хаос. Загострення соціального протистояння, в якому опинився глобалізований світ, вимагає докорінно переосмислити систему глобальної колективної безпеки, віднайти механізми і засоби приборкання неконтрольованої мілітарної сили.

В науковому вимірі глобалізація означає процес формування єдиного світового політичного, економічного й інформаційного простору на основі нового мислення, сучасних технологій й людських ресурсів. Отже, сучасна інформація про глобалізацію складається з сукупності наративів, що тлумачаться у два способи: «Перший полягає у зведенні

глобалізації майже до синоніма «неоліберализму» і, отже, до відправної точки, яка видається безсумнівною, «єдиного способу мислення», поза межами боротьби з ідеологіями. Неоліберальна глобалізація намагається впровадити єдину модель для розвинених країн і тих що розвиваються і не хочуть залишитися осторонь світової економіки. Отже, у деяких авторів вона з'являється у такій якості, яку раніше мала марксистська теорія способів виробництва (спроба осмислення у межах єдиної парадигми світового розвитку загалом і кожного з процесів, які відбуваються в будь-якому суспільстві). Основними складовими цієї «парадигми» або напрямку є ринкова економіка, багатопартійна система, лібералізація державної економіки, вільна циркуляція капіталу, захист іноземних інвестицій та інтелектуальної власності, бюджетний баланс і свобода преси» [2, с. 46]. Подібне розуміння глобалізації постулюють Ф. Фукуяма й С. Гантингтон. Вони розглядають глобалізацію як сукупність процесів гомогенізації та водночас як джерело фрагментизації світу, його хаотичної дестабілізації.

Загалом феномен глобалізації осмислюється величезною когортою вчених різного фаху, митцями, поетами і просто небайдужими до перспектив розвитку світу людьми. Одними з перших ґрунтовний аналіз явища глобалізації роблять соціолог І. Валлерстайн, філософ К. Поппер і Ф. Фукуяма, політик З. Бжезинський. В межах нашого дослідження ми виділимо лише декілька аспектів їх наукового доробку, який пояснює новітні глобалізаційні тренди. На думку І. Валлерстайна, в результаті розвитку капіталізму країни – в залежності від економічних показників – поділилися на три групи: центр «ядро» (Захід) – периферія (країни, що розвиваються) – напівпериферія (буферна зона), що складається із сировинних і технологічних придатків західних країн. Країни «ядра» з високим життєвим рівнем домінують над рештою. При цьому периферія і напівпериферія намагаються противитися, піднімаючись на різні протести, повстання, революції. Звідси випливає важливий висновок: розвиток і добробут одних країн можливий тільки за рахунок відсталості інших і рівень розвитку кожної держави є результатом процесів розвитку всієї світ-системи.

Соціальний філософ і політичний мислитель К. Поппер є пристрасним прихильником ліберальних цінностей. Він піддає різкій критиці філософію Платон, як теоретика закритого суспільства, прихильника тоталітаризму, реакціонера, який намагався запобігти соціальним зрушенням. У праці «Відкрите суспільство та його вороги» Поппер засуджує філософські погляди Гегеля й Маркса, що намагалися обмежити розвиток соціального мислення. Окрім цього «Поппер виходить з реального протистояння «відкритого» й «закритого» суспільства у наш час, стверджуючи, що західні країни в основному завершили перехід до відкритого суспільства, тоді як соціалістичні країни залишилися в межах закритого суспільства. Поппер визначає «закрите» суспільство як таке, в якому держава бере на себе функції регулювання

практично всього життя громадян». Це суспільство «замінює особисту відповідальність на родове табу й тоталітарну безвідповідальність індивіда» [4, с. 525]. Тобто, за логікою К. Поппера «закрите» суспільство має тоталітарний характер і сповідує ідейний догматизм. А у «відкритому» суспільстві людина має змогу реалізувати свій потенціал, обстоювати індивідуальну думку, робити власний вибір і свідоме прийняття рішень. Ми акцентуємо увагу на сентенції Поппера про те, що в глобалізованому світі не важливо, хто перебуває при владі, а важливо те, як організований ефективний моніторинг інститутів влади та чи існують механізми ротації правителів. Ці процедури можна здійснити за умов демократичного устрою. Глобалізація детермінує таку форму організації суспільства, яка завжди відкрита для модернізації, не противиться зміні традицій, звичаїв, історичних цінностей.

На думку Ф. Фукуями, капіталістичне суспільство, що взяло на озброєння цінності ліберальної демократії, зуміло дати адекватні відповіді на ключові виклики глобалізованого світу, перемогло радянську «імперію зла», досягнуло високих стандартів життя, у зв'язку з чим настав «кінець історії». Ця теза має утопічний характер. Натомість сповнена прагматизму рефлексія Фукуями про те, що «ідеологічна дифузія відчутно змінилася і прискорилася з розвитком сучасних технологій зв'язку. Книжки й газети мали вирішальне значення для зростання й поширення націоналізму як організуючого принципу. Лібералізм, марксизм, фашизм, ісламізм і демократія легко перетинали кордони у XX ст. завдяки використанню електронних технологій від радіо й телебачення до Інтернету і соціальних мереж… На початку XXI ст. демократія стала воістину глобалізованою» [5, с. 528]. Має абсолютну рацію Ф. Фукуяма коли підкреслює важливу роль інформаційних технологій у просуванні політичних концептів та світоглядних наративів. Мабуть, процеси глобалізації не відбувалися б такими темпами, якби не супроводжувалися інформаційною підтримкою.

Фахові акценти в політичному вимірі глобалізованого світу розставляє колишній радник з національної безпеки американського президента Д. Картера З. Бжезинський. Після розпаду радянської імперії Америка стала світовим лідером і ключовим суб'єктом глобальної політики. З. Бжезинський вважає, що демократичний характер політичної системи США дає підстави здійснювати глобальні трансформації світового порядку. В роботі «Велика шахівниця» З. Бжезинський зазначає: «Американська могутність проявляється через глобальну систему явно американського ґатунку, що відображає внутрішній американський досвід. Центральне місце в цьому внутрішньому досвіді займає плюралістичний характер як американського суспільства, так і його політичної системи… Все вищезгадане підкріплюється широким, але незбагненним впливом американського панування у сфері глобальних комунікацій, народних розваг і масової культури, а також потенційно вельми відчутним впливом

американської технологічної переваги і глобальної воєнної присутності» [1, с. 449]. На думку З. Бжезинського, в глобалізованому світі саме американський політичний досвід й демократичні традиції дають стандарти для наслідування. Велику увагу З. Бжезинський приділяє політичним процесам на пострадянському просторі. Він чітко артикулює загрози кремля для суверенного існування України і системно наголошує на підтримці урядом США молодої української демократії.

Найбільший виклик глобалізації для світового співтовариства постає у посиленні антагонізму між західною демократією і східним авторитаризмом. Сьогодні політична вісь зла концентрується у просторі путінської Росії. Треба відзначити, що існують особливості соціальних процесів і політичної поведінки двох антагоністичних світів – Заходу і сучасної Росії. Вони обумовлені природно-кліматичними і географічними умовами, релігійними й національними факторами, соціально-економічним потенціалом, духовно-моральними устоями, звичаями і традиціями. Наразі ми відзначимо лише основні критерії, які проявляють відмінність західної цивілізації від московської деспотії.

По-перше, це ставлення людини до соціально-політичної і культурної реальності. Оточуючий світ всі люди сприймають як об'єктивну реальність, але на радикальні зміни у цьому світі реагують по-різному. Неприйняття реальності для росіян проявляється в пасивному очікуванні, поки все зміниться на краще. Потім росіянин шукає винуватців, або проявляє свої емоції у брутальній лайці чи нахабних бійках. На Заході людина прагне вирішити соціальні проблеми апелюючи насамперед до себе, намагається активно діяти, використовуючи для цього всі легальні засоби.

По-друге, ставлення людини до інституту держави. Російський політичний менталітет містить дуже примітивні й суперечливі уявлення про державу і право. Ця суперечність проявляється в такій дихотомії. З одного боку, інститут держави сприймається росіянами як могутня структура, що об'єднує всіх і стоїть на сторожі. Державу артикулюють, як Вітчизну, Батьківщину-матір, вона освячується церквою, пафосно вплітається в патріотичну риторику. Московити пропагують міфічну ідеологему про готовність кожного росіянина в критичний момент історії піднятися на захист своєї держави. З іншого боку, ставлення до інституту держави і права у росіян має негативні конотації. Люди бачать у державній інституції агента силового впливу, що придушує свободу і демократію, а в чиновниках – корумпованих бюрократів, які дбають про свої меркантильні інтереси. Діаметрально протилежними є західні політичні традиції ставлення людини до держави і права. Вони розглядаються як необхідні субстанції, створені для упорядкування соціального простору, забезпечення прав і свобод індивідів, захисту приватної власності, підприємницької діяльності тощо. Соціальна місія держави – бути партнером на споживчому ринку політичних послуг, а суб'єкти політики ведуть змагальну, конкурентну боротьбу за владу,

дотримуючись правил гри. У європейській традиції державні інтереси завжди превалюють над місцевими чи груповими.

По-третє, ставлення людини до самої себе, до своїх прав і обов'язків. Формально Росія декларує себе демократичною правовою державою, визнає права і свободи людини вищою цінністю, а їх захист – обов'язком держави. Але від декларації до реальності значна відстань. Якщо російські громадяни самі не будуть відстоювати свої права й свободи, вони залишаться підданими російської деспотичної влади. На Заході державна влада відчуває відповідальність перед особистістю й підпорядкована гарно організованому, чітко структурованому громадянському суспільству. Правлячі еліти завжди готові передати естафету владарювання наступним поколінням політиків. Держава створює умови для самореалізації індивіда і забезпечує прозорі механізми контрою за діяльністю влади.

По-четверте, налагодження відносин влади з іншими державами. У сучасному глобалізованому світі важливо бачити те спільне, що можна використати для забезпечення миру і безпеки громадян. Наразі безпеку і стабільність у глобальних масштабах порушує імперська політика Москви. Відновлюючи свою геополітичну суб'єктність і прагнучи до гегемонії в глобалізованому світі, путінський режим намагається підкорити й максимально винищити українську націю. Але загроза неоімперського варварства торкається не лише України. Москалі сьогодні тестують ефективність безпекових структур усього цивілізованого світу. Як з'ясувалося, західна цивілізація, заколихана глобальними трендами інтеграції виявилася не готовою належним чином допомогти Україні швидко здолати рашиських варварів. Тому нагальною потребою усієї світової демократії є посилення безпекового компоненту. Прогресивний поступ людства в умовах глобалізації лише тоді буде успішним, коли будуть створені надійні структури колективної безпеки.

Вищесказане дає підстави стверджувати, що для стабільного буття України в динамічному світі глобальних пертурбацій необхідно кардинально зміцнити свої позиції в системі національної безпеки і якомога швидше реформувати олігархічно-корупційну модель політичної системи. Від цього у вирішальній мірі залежать наші спроможності здолати путінську агресію й суб'єктно інтегруватися у глобалізований світ. Цивілізаційний транзит України в умовах глобалізації передбачає подолання рашиської інвазії, відбудову поствоєнної інфраструктури держави, інтеграцію нашої країни до європейської та євроатлантичних структур, підвищення соціальних стандартів життя людей. Демократія не може існувати в умовах поневолення і бідності. Демократичний устрій апріорі передбачає захист людської гідності, свободи, солідарності, честі, плюралізму. Страх перед рашизмом українці здолали, але залишаються інші страхи: перед бідністю, корупцією, свавіллям бюрократії, аморальністю тощо. Сьогодні наше суспільство вогнем прокладає шлях до цивілізаційних стандартів

життя. Загартована в боях поствоєнна Україна неодмінно стане впливовим суб'єктом глобалізованого світу.

Список посилань

1. Brzezinski, Zbigniew. The Grand Chessboard: American Primacy And Its Geostrategic Imperatives. Basic Books, 1997.
2. Гарсія Канкліні Н. Уявлена глобалізація / Нестор Гарсія Канкліні; пер. з ісп. Львів: Видавництво Анетти Антоненко; К.: Ніка-Центр, 2016. 256 с.
3. Лукашевич В. Глобалістика: навчальний посібник. 2-ге видання. Львів: «Новий Світ-2000», 2007. 440 с.
4. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка. В. Д. Бабкіна. 2-е вид. К.: Ґенеза, 2004. 736 с.
5. Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії / пер. з англ. Тарас Цимбал і Роман Корнута. К.: Наш формат, 2019. 608 с.

КІЧЕРА Надія
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології і державного управління,
Ужгородський національний університет

ІНСТРУМЕНТИ ПРЯМОЇ ДЕМОКРАТІЇ У СТРАТЕГІЧНОМУ ПЛАНУВАННІ ТА УПРАВЛІННІ ГРОМАДОЮ (КЕЙС ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

В сучасному світі залучення громадян до публічних процесів, у тому числі управлінських, набуває все більшого поширення та актуальності. Цьому сприяють не лише об'єктивні обставини всеохопності та поширення принципів демократії, свободи, але і розвиток технологічних та інформаційно-комунікаційних можливостей. Це свідчить про посилення функціональності не лише представницької, але і прямої демократії.

Однак, в сучасній науці непоодинокими є дискусії з приводу сутності прямої демократії а, точніше, інструментів, які до неї належать. Під прямою демократією, виходячи зокрема з назви, розуміємо безпосередню участь громадян. В українських реаліях, зокрема на місцевому рівні і, насамперед в контексті реформи децентралізації, особливо актуалізується саме безпосередня участь громадян у місцевих справах та управлінні, тобто форми локальної демократії. Ще більше актуалізується дана проблематика в контексті післявоєнної відбудови України, зважаючи на ті повноваження та можливості, які отримали громади та органи місцевого самоврядування.

Досліджуючи локальну демократію, вчені виводять прямі та партисипативні її форми, часто їх ототожнюючи. Ті ж дослідники, які притримуються чіткого поділу цих двох форм відносять до прямої – референдуми, а до форм партисипативної демократії – громадські слухання, петиції, консультативний референдум тощо [12, с. 22]. При цьому, в Рекомендаціях Ради Європи «Про участь громадян у місцевому

публічному житті» [9] згадані вище інструменти участі громадян наведені в «Кроках й заходах, спрямованих на заохочення прямої участі громадян в ухваленні рішень на місцевому рівні та в управлінні місцевими справами». Кім того, у тому ж документі містяться рекомендації щодо піднятої нами теми, а саме – збільшення впливу громадян на місцеве планування, прийняття стратегічних та довгострокових рішень [9]. Важливо, щоб це були реальні, функціональні механізми залучення та участі населення громад, постійний взаємозв'язок громади та органів місцевого самоврядування.

Загалом, українським громадянам доступні такі форми прямої громадської участі як місцеві ініціативи, збори громадян за місцем проживання, громадські слухання, електронні петиції, бюджет участі [4], які регламентовані законодавством України, зокрема Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [3] та Законом України «Про звернення громадян» [2]. Дещо складнішим є питання місцевих референдумів, у тому числі через відсутність профільного закону. Перший закон, який регламентував організацію та проведення місцевих референдумів, був ЗУ «Про всеукраїнський та місцеві референдуми», який однак втратив чинність у 2012 році. З того часу в нашій державі відсутнім є подібний спеціальний закон. Наразі питання місцевих референдумів регламентовано статтею 7 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». У 2021році було зареєстровано проєкт Закону «Про місцевий референдум», який був опрацьований у декількох комітетах і переданий до Верховної Ради [7]. При цьому, референдуми вважаються найбільш демократичною формою волевиявлення громадян. За час дії профільного законодавства в Україні було зафіксовано біля двох сотень ініціатив щодо проведення місцевих референдумів, а найбільш активними виявилися західні українські області.

Фундаментальними принципами реалізації локальної демократії загалом повинні бути пріоритети прав територіальної громади, чіткість процедури, простота, зручність, достатній час, публічність, відкритість, відповідні ресурси, обов'язковість проведення, координація, підзвітність, відповідальність [1, с. 6-7]. Загальні засади реалізації форм прямої локальної демократії містяться в Конституції нашої держави, а конкретні механізми повинні бути регульовані спеціальними документами, якими крім законів є статути та положення органів місцевого самоврядування.

Виходячи із законодавчого регламентування прямих форм участі громадян у прийнятті рішень на місцевому рівні, відповідних можливостей, можна констатувати, що воно знаходиться на належному рівні і забезпечує важливі можливості участі громадян. При цьому, дещо неоднозначною є ситуація з місцевими статутами та положеннями. Загальноукраїнські дослідження свідчать, що часто на місцевому рівні присутні недопрацювання органів місцевого самоврядування з питань забезпечення участі громадськості. У подібні дослідження для порівняння включені різні області України, у тому числі Закарпатська.

Зокрема, проблеми залишаються у формулюваннях місцевих статутів, де відсутні окремі положення, чи належна інформація щодо прямих форм участі на місцевому рівні, або які обмежують участь частини громадян, бракує інклюзивної та гендерної складової, завищені пороги необхідних підписів тощо [8, с. 4].

Аналіз роботи органів місцевого самоврядування у територіальних громадах Закарпатської області на предмет забезпечення використання потенціалу інструментів прямої демократії свідчить ще про ряд можливих недопрацювань з огляду на інформування населення про подібні можливості та їх процедуру. Загалом в Закарпатській області створено 64 територіальні громади різних рівнів, більше половини яких це сільські громади [11]. Кожна із громад, в особі органу місцевого самоврядування, не залежно від рівня, володіє власним офіційним веб-сайтом, завдяки чому з'являються додаткові можливості для роботи з населенням цієї громади. Однак, як свідчить аналіз цих сайтів, інструменти прямої участі не представлені, або недостатньо розкриті на цих сторінках: на частині сайтів взагалі нема окремої виділеної рубрики та інформації щодо можливостей громадської участі, на частині ці рубрики пусті, без будь-якого текстового наповнення, частина сайтів містить довідкову інформацію про сутність місцевих ініціатив, зборів громадян за місцем проживання, громадських слухань у форматі фрагментів із українського законодавства, незначна частина – містить достатньо детальну інформацію про подібні інструменти, яка розроблена в контексті реалізації проєктів та у співпраці із міжнародними партнерами, і лише декілька сайтів у рубриці «громадська участь» містять живі приклади її реалізації у функціонуванні громади, як, наприклад, Іршавська міська територіальна громада [5], Перечинська міська територіальна громада [6] та Ставненська сільська територіальна громада [10]. Варто відзначити забезпечення можливостей електронної демократії, електронних петицій на сайтах майже всіх рад територіальних громад області, а також появу ініціативи «бюджет участі». Наведені спостереження дають підстави вважати, що населення може бути недостатньо поінформоване на предмет використання аналізованих механізмів участі.

Таким чином, інструменти прямої участі громадськості на місцевому рівні в Україні є достатньо різноманітними, навіть у порівнянні з європейськими країнами та достатньо врегульовані на законодавчому рівні. Відповідно це дає ряд додаткових можливостей для громадян брати участь у житті власної громади, прийнятті рішень на місцевому рівні, розвитку та плануванні розвитку власних територіальних громад. Але, на жаль, часто на місцевому рівні цей потенціал недостатньо розкритий, а відповідно використовуваний. Тому необхідними є додаткові зусилля місцевої влади для інформування громадськості та популяризації можливостей участі громадян, що є ефективним з точки зору як

управління, так і стратегічного планування розвитку на рівні громад, а відтак і на регіональному та загальнодержавному рівнях.

Список посилань

1. Берданова О. В., Вакуленко В. М., Гринчук Н. М., Колтун В. С., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф. Управління розвитком об'єднаних територіальних громад на засадах громадської участі: навч. посіб. / [О. В. Берданова, В. М. Вакуленко, Н. М. Гринчук, В. С. Колтун, В. С. Куйбіда, А. Ф. Ткачук]. К. : 2017. 129 с.
2. Закон України «Про звернення громадян». Законодавство України. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 18.04.2024).
3. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Законодавство України. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 18.04.2024).
4. Інструменти прямої демократії: як українці використовують свої права та можливості. Інститут «Республіка». URL: https://inrespublica.org.ua/aktyvna-hromada/instrumenty-pryamoyi-demokratiyi-yak-ukrayintsi-vykorystovuyut-svoyi-prava-ta-mozhlyvosti.html (дата звернення: 14.04.2024).
5. Іршавська міська рада. Офіційний сайт. URL: https://irshavaotg.gov.ua/ (дата звернення: 17.04.2024).
6. Перечинська міська рада. Офіційний сайт. URL: https://pmr.gov.ua/ (дата звернення: 17.04.2024).
7. Проєкт Закону «Про місцевий референдум». Верховна Рада України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71942 (дата звернення: 18.04.2024).
8. Результати дослідження «Інструменти локальної демократії». Дослідження проведене протягом січня-квітня 2019 року в рамках проєкту «Маємо вплив в регіонах». URL: https://www.vplyv.org.ua/wp-content/uploads/2019/10/report_hubs.pdf (дата звернення: 16.04.2024).
9. Рекомендація Rec(2001) 19 Комітету міністрів Ради Європи «Про участь громадян у місцевому публічному житті». Законодавство України. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_739#Text (дата звернення: 18.04.2024).
10. Ставненська сільська рада. Офіційний сайт. URL: https://stav.gov.ua/ (дата звернення: 17.04.2024).
11. Територіальні громади. Офіційний веб-сайт Закарпатської обласної військової адміністрації. URL: https://carpathia.gov.ua/administraciya/teritorialni-gromadi (дата звернення: 12.04.2024).
12. Фоміна С.В. Локальні форми прямої демократії в європейських країнах. Право і суспільство. 2022. №5. С. 22-27.

ЛЕПСЬКА Наталія
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології,
Запорізький національний університет

ГЕОПОЛІТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ДЕРЖАВИ

Сучасний світ наразі перебуває на зламі геополітичних епох, адже інтенсивність і масштаб кардинальних змін в архітектурі світопорядку вочевидь спричиняють нову якість його конфігурації і налаштування.

Російсько-українська війна, війна між Іраном та Ізраїлем, зростання загрози військової агресії з боку авторитарних країн загострюють проблему здатності держав вистояти та довести свою геополітичну суб'єктність у новій світобудові. У цьому аспекті набуває актуальності наукове осмислення у геополітичному вимірі такого феномену як резильєнтність, яка наразі в умовах сучасних викликів воєнної та повоєнної невизначеності на думку багатьох дослідників вбачається як один з найважливіших атрибутів національної безпеки держави. Резильєнтність, на наш погляд, має потужний евристичний потенціал для введення у геополітичний науковий дискурс, тож обґрунтування цієї дослідницької пропозиції і є метою нашої наукової розвідки.

Поняття резильєнтності ввійшло в обіг на початку 2000-х років і набуло більш широкого вжитку декілька років тому поряд з такими поняттями, як резилієнс та стійкість в контексті питань збереження психічного здоров'я людини, долання стресових ситуацій та травмовного впливу. Означені поняття є доволі близькими за змістом, але водночас між ними є смислові відмінності.

Передусім буде слушним з'ясувати сутність цих понять. У перекладі з англійської «резилієнс» (resilience) – стійкість, стресостійкість, життєстійкість, психологічна пружність, психологічна стійкість. «Резильєнтність» (resiliency) з англійської нібито теж саме. Однак ключова відмінність між ними полягає в тому, що резилієнс – це процес, а резильєнтність – це властивість. Вітчизняні науковці з Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, посилаючись на доробок колег з Американської психологічної асоціації, пропонують визначати резилієнс як процес і результат успішної адаптації людини до важких або складних життєвих обставин, насамперед, через розумову, емоційну та поведінкову гнучкість, а також через пристосування до зовнішніх і внутрішніх вимог [1, С.5]. Серед іншого вони звертають увагу на такі особливості і функції резилієнсу, визначаючи його як: динамічний розвивальний процес, що характеризується досягненням позитивної адаптації, незважаючи на вплив серйозної загрози; процес використання різноманітних біологічних, психосоціальних, структурних і культурних ресурсів для підтримання психологічного благополуччя; успішне адаптування в умовах ризику, критичних обставин чи змін, що передбачає взаємодію між людиною, її життєвим досвідом та поточним життєвим контекстом [1, С.6]. Тож, говорячи про резилієнс, мають на увазі, передусім, процесуальність, динамічність та адаптивність.

Резильєнтність пов'язана зі здатністю людини відновлюватися і навіть зміцнюватися після складних надзвичайних ситуацій, катастроф, несприятливих умов життя та майже непереборних обставин. Очевидно, що це надважлива людська якість. Після пандемії COVID-19 резильєнтність стала предметом наукових дискусій фахівців із соціальної психології та соціального здоров'я, які й посприяли її актуалізації. Разом із тим, деякі західні дослідники не проводять жорсткої смислової

демаркації між резилієнсом та резильєнтністю. Що більше, вони пропонують розглядати резильєнтність цілісно у ширшому контексті. Так, у 2016 році за підтримки RAND Health та RAND Justice, Infrastructure and Environment був проведений масштабний круглий стіл з потужною праксеологічною складовою з проблематики резильєнтності за участю близько 80 спеціалістів з різних галузей, що відзначили перспективи розвитку міждисциплінарної науки про стійкість. Особливий наголос було зроблено на необхідності застосування системного підходу до вивчення цього феномену (на основі принципів нелінійності, адаптації та структурно-функціональної взаємопов'язаності спільнот), впровадження конкретних структур, які мають втілювати політику інтегративної резильєнтності, та щодо розробки моделей лідерства для просування орієнтації на стійкість. Привертає увагу, що рішення (відпрацьовано 10 змістовних рекомендацій) цього круглого столу пов'язані з такими програмами одного з 5-ти провідних інвестиційних фондів США RWJF як «Leadership for Better Health» та «Global Ideas for U.S.» [3]. Тож, очевидно, факт проведення подібного заходу засвідчує, що концептуалізація «політики інтегративної резильєнтності» покликана сприяти зміцненню резильєнтності саме на рівні держави. До речі, учасники цього круглого столу визначають резильєнтність як «здатність динамічної системи, такої як спільнота, передбачати виклики та успішно до них адаптуватися», як «процес, здатність або результат гарної адаптації перед обличчям негараздів, травм, трагедій, загроз або значних джерел стресу» [3]. На наш погляд, таке трактування резильєнтності має бути в основі розуміння геополітичної резильєнтності держави, адже важливо розглядати цей феномен комплексно.

Логічно може виникнути питання, навіщо вводити англіцизм «резильєнтність» до пояснення відповідних процесів та властивостей систем (зокрема й держави) у геополітичному ракурсі? Та й, загалом, наскільки на сьогодні є доречним активне вживання цього слова у вітчизняному суспільному дискурсі? Справа в тому, що поняття «стійкість», яке є перекладом «резильєнтності», не висвітлює всі ті смислові нюанси, що важливі для нас у розумінні певних суспільно-політичних явищ і процесів, які ми позначаємо традиційно поняттям «стійкість». Приміром, «Новий тлумачний словник української мови» пропонує розуміти слово «стійкий» у кількох значеннях: 1. здатний твердо стояти, триматися, не падаючи, не коливаючись. 2. який довго зберігає і виявляє свої властивості, не піддається руйнуванню, псуванню і т. ін. 3. для якого характерні стабільність, постійність, сталість. 4. здатний витримати зовнішній вплив, протидіяти чомусь. 5. який виявляє наполегливість, твердість, непохитність у намірах, поглядах, вчинках, діях і т. ін.; вірний своїм переконанням; незламний, твердий [2]. Резильєнтність (resilience / resiliency), наприклад Кембриджський словник, тлумачить як: 1. здатність знову бути щасливим, успішним тощо після того, як сталося щось важке або погане. 2. здатність речовини

повертатися до своєї звичайної форми після згинання, розтягування або натискання [4]. Отже, слово «стійкість» не відображує палітру динамічних означень на відміну від поняття «резильєнтності», в якому акцент фактично робиться на відновлюваності, гнучкості, еластичності, пружності, а отже потенційної здатності до успішного розвитку.

В геополітичному вимірі осмислення резильєнтності держави цей смисловий контекст є вкрай важливим для нас. Адже геополітика є наукою, спрямованою у майбутнє. А держава, як провідний суб'єкт геополітичних процесів, досліджується нею з точки зору її динамічних характеристик, з врахуванням усіх її просторових потреб і здатності вирішувати проблеми, які виходять з різнорівневих просторових відносин з іншими суб'єктами геополітичних взаємодій.

Простір в геополітиці – це не просто статичний атрибут держави та сукупність певних територіально-географічних параметрів. Геополітичний простір – це якісний, динамічний та інтегративний феномен, що є результатом системно організованих багаторівневих взаємозв'язків, у межах яких відбувається складний комплекс взаємодій між геополітичними суб'єктами (передусім державами) з приводу розподілу та/або перерозподілу геополітичних ресурсів, зміни форм і масштабів владного контролю над ними.

Тож, геополітичному простору притаманна висока динаміка організаційних дій з боку держав як провідних інституцій геополітичного освоєння територій задля забезпечення своєї життєздатності та життєдіяльності. У межах просторових відносин держав пріоритетність мають експансія та протилежна їй контракція. Саме ця асиметрія геополітичних взаємодій держав й актуалізує їх резильєнтність, яка обумовлюється геополітичним потенціалом держави (передусім низкою різноманітних ресурсів), і яка є складовим компонентом геополітичної сили держави. Своєю чергою, геополітична сила держави означає її конкурентні можливості у геополітичному суперництві або протиборстві з іншими державами. Тобто, це реальна здатність до геополітичного розширення (експансії) на будь-яких рівнях геопростору. Логічно відзначити, що резильєнтність держави є стратегічно важливим показником її геополітичної суб'єктності.

Підсумовуючи, варто наголосити на перспективності дослідження резильєнтності держави у геополітичному вимірі як: 1) збереження цілісності держави, її безпеки та суб'єктності в умовах високої політичної нестабільності; 2) здатність країни проводити проактивну політику, передбачати ризики та загрози миру, своєчасно реагувати на них, протистояти несприятливим факторам, динамічно відновлювати функціональний стан, зміцнюватися та розвиватися. Для України, яка героїчно чинить опір масштабній російській військовій агресії, це вкрай важливе завдання. Резильєнтний підхід уможливлює розробку цілісної стратегії ефективного відновлення держави не лише у подоланні прямих наслідків війни (передусім в економічній та соціальній сферах), а й у

забезпеченні резильєнтності країни в умовах воєнної та повоєнної невизначеності на засадах демократичних цінностей: від відстоювання та захисту миру до модернізованої повоєнної інституціалізації оновленої держави. Як результат впровадження такого підходу закладається міцний фундамент системного зростання суспільства, економіки та держави в цілому.

Список посилань

1. Кокун О. М., Мельничук Т. І. Резилієнс-довідник: практичний посібник. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2023. 25 с.
2. Стійкий // Новий тлумачний словник української мови у трьох томах. Том 3. Київ. Видавництво «Аконті». 2003. С.434.
3. Acosta, J., Chandra, A.,& Madrigano, J. (2017). An agenda to advance integrative resilience research and practice: key themes from a Resilience Roundtable. Res. Rep., RAND Corp., Santa Monica, CA. URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5644771/
4. Resilience. URL: https://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english/resilience

НОВОРОДОВСЬКИЙ Валерій

кандидат історичних наук,
молодший науковий співробітник відділу етнополітології,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
НАН України імені І.Ф. Кураса

ІНСТИТУЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПРОЦЕСАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ, ПІДХОДИ, ПЕРСПЕКТИВИ

План відновлення України, сформований ще влітку 2022 р. передбачає залучення громадянського суспільства у цей процес. Інституції громадянського суспільства (ІГС) вже залучені у реалізації низки проєктів пов'язаних з відновленням України, розвитку інфраструктури міст, роботою з внутрішньо переміщеними особами, волонтерській підтримці військових та інших категорій населення, таким чином розвантаживши державу. Органічна співпраця державних органів влади, місцевого самоврядування та ІГС сприятиме позитивному синергетичному ефекту. У конкретному випадку йдеться про зростання якісних показників відновлення інфраструктури зруйнованих міст, економіки, освітньо-культурного життя, соціального забезпечення тощо. Американська дослідниця Дж. Родін зазначила, що Україна мусить піднятися на новий рівень резильєнтності («resilience dividend»), який ґрунтується на інституційній і суспільній силі. У такому випадку країна має виходить з кризового стану з якіснішою системою, ніж до цього [2]. Іншими словами, попри війну державні інституції, місцеве самоврядування, ІГС мають створити ефективний механізм подолання кризових явищ, ліквідації наслідків війни й підготуватися до повоєнних викликів, що дозволить швидше і якісніше відновити країну.

У 2022 р. Україна спільно з міжнародними партнерами вже розпочали планування повоєнного відновлення. Ключова роль відводилася і громадянському суспільству, яке передбачається залучити до проведення інституційних реформ (розробка і внесення пропозицій), у розслідуванні воєнних злочинів (моніторинг і збір доказів воєнних злочинів, адвокація, створення спеціального трибуналу), соціальне забезпечення ВПО, постраждалих від війни, ветеранів (розробка і внесення пропозицій, оцінка потреб, підвищення обізнаності), у відновленні інфраструктури (громадський контроль, контроль якості, просування «зеленого порядку денного», безпосередня участь у грантових проєктах тощо), відновлення громад (забезпечення інклюзії, оцінка потреб, консультування та медіація у вирішенні спорів, дизайн та інноваційні рішення, громадський контроль, контроль якості, участь у державних, місцевих і міжнародних грантових проєктах щодо відновлення громад), охорона довкілля (розробка і внесення пропозицій, моніторинг, збір даних, надання послуг), відновлення і розвиток економіки (формування пропозицій, створення робочих місць через соціальне підприємництво, розробка стратегій, збір коштів, моніторинг реалізації політики) [3]. Лишається створити оптимальний механізм, який дозволить ефективно залучати громадянське суспільство до відбудовчих процесів. На наш погляд, ідея з громадськими радами є гарним варіантом, однак вона потребує удосконалення, зокрема варто розширити повноваження щодо ініціативи реалізації громадського проєкту, оптимізувати процес звернення до державних інституцій з пропозиціями, рекомендаціями щодо проєктів законодавчих і нормативно-правових актів, створити правові підстави для ініціювання ІГС розслідувань у корупційних справах, розкраданні чи інших злочинах посадових осіб. Фактично, громадські ради мають бути не лише дорадчим органом, а механізмом стримування зловживанням влади.

В умовах повномасштабної російсько-української війни громадянське суспільство засвідчило свою життєздатність, що відобразилося в активізації волонтерської діяльності, налагодженні співпраці ІГС з державними, міжнародними структурами, в інформаційній, правовій, психологічній, матеріальній підтримці внутрішньо переміщених осіб (ВПО), військових, добровольчих формувань тощо. Довгострокова перспектива російсько-української війни частково сприяла адаптації суспільства до нових реалій з одного боку, а з іншого – спровокувала масове моральне вигорання, у тому числі серед членства ІГС. Це явище є закономірним, зважаючи на тривалість бойових дій. Однак це не означає, що громадянське суспільство втратило свій потенціал. ІГС важливо налагоджувати внутрішній діалог (держава–суспільство, місцеве самоврядування–громада), ініціювати й реалізувати соціальні проєкти спрямовані на підтримку дітей військовослужбовців, ВПО, військових. Це має покращити взаєморозуміння в українському суспільстві, посилити рівень громадянського самоусвідомлення, сприяти

зміцненню резильєнтності українського суспільства. Водночас держава має стимулювати їхню діяльність.

Якщо у 2022 р. спостерігалася зміна діяльності громадських об'єднань на військові потреби України (волонтерство, допомога ВПО, психологічна, інформаційна підтримка тощо), то у 2023 р. відбувається їх поступове повернення до традиційної діяльності. Тобто актуалізується процес участі ІГС в громадсько-політичному житті країни, області, району чи міста. Це пояснюється кількома чинниками: 1) необхідністю залучення громадськості до відбудовчих процесів; 2) потреба у відновленні децентралізації; 3) моніторинг і контроль місцевих військових адміністрацій щодо цільового використання коштів. Звісно, зберігається баланс: частина ІГС і надалі працює на потреби фронту, а частина опікується питаннями громадсько-політичного, економічного, освітнього, наукового, культурного життя країни. Згідно з даними звіту за результатами дослідження «Громадянське суспільство України в умовах війни-2022» 77 % громадських об'єднань прагнуть повернутися до своєї програмної діяльності. При цьому 52,4 % громадських організацій чи благодійних організацій планують долучитися до ініціативи щодо повоєнної відбудови України, а ще 27,6 % швидше за все планують долучитися до цього процесу [1]. Передбачається, що у 2024 р. ще більше громадських об'єднань знову повернеться до своєї традиційної діяльності. Для розуміння перспектив залучення громадянського суспільства у процес відновлення країни важливо з ініціативи Кабінету Міністрів України організувати й провести спільний форум з ІГС, на якому обговорити можливості участі громадянського суспільства у процесах відбудови України згідно з положеннями Плану відновлення України. Відповідно до результатів форуму передбачити бюджет на реалізацію громадських проєктів (грантів) з відновлення України. Це дозволить ІГС не вимикатися з громадсько-політичного життя, ефективно використовувати громадський ресурс, знизить рівень соціальної напруги.

Ще одним викликом повоєнних років стане збереження соціальної згуртованості суспільства. Після завершення війни існує ймовірність зниження активності та з координованості дій між різними ІГС, зниження рівня громадянської самосвідомості, поява нових суперечностей у суспільстві. Посилення резильєнтності передбачає зміцнення громадянського суспільства і його ролі в державотворенні, розвитку громад і як чинника національної безпеки, мінімізацію внутрішніх суперечностей, модернізацію безпекової політики, покращення взаємодії та довіри між державою і суспільством, реалізацію збалансованої етнополітики. І тут ключовим аспектом також стає якісна взаємодія з одного боку ІГС, а з іншого державних органів влади й місцевого самоврядування. Іншим викликом є нестача людського ресурс для ІГС. Враховуючи це, найкращим способом є співпраця з університетами (зокрема студентською молоддю, яка зацікавлена в участі у різних проєктах задля досвіду і має ідеї, які варто розглянути).

Отже, перед державою та ІГС постане низка викликів у повоєнні роки. Нині актуалізується питання налагодження механізму співпраці між ними. Ефективність повоєнного відновлення залежать не лише від якісного планування, але й від з координованості дій, реалізації пунктів плану, формування діалогу і підвищення рівня довіри громадян до державних інституцій. Зважаючи на довгострокову перспективу воєнних дій, слід адаптувати діяльність ІГС під сучасні виклики, розширити повноваження у ініціативі та контролі.

Список посилань

1. «Громадянське суспільство України в умовах війни-2022» – звіт за результатами дослідження. 2023. URL: https://ednannia.ua/news/nashi-novini/12447-gromadyanske-suspilstvo-ukrajini-v-umovakh-vijni-2022-zvit-za-rezultatami-doslidzhennya
2. Lough J., Lutsevych O. Building long-term resilience in Ukraine. The battle with corruption in wartime. 2024. URL: https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2024-03/2024-03-22-wilton%20park-conference-pre-read.pdf
3. Луцевич, О. Участь громадянського суспільства у відновленні України. 2023. URL: https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2023-09/2023-06-15-giving-civil-society-stake-ukraines-recovery-lutsevych-ukrainian.pdf

ЛЯШЕНКО Олексій
кандидат історичних наук,
науковий співробітник відділу етнополітології,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
НАН України імені І.Ф. Кураса

ВИМІРИ Й ЕТАПИ ВИБОРУ МІЖ ФЕДЕРАЦІЄЮ ТА УНІТАРНОЮ ДЕРЖАВОЮ В УКРАЇНІ

Одним з наріжних каменів державного будівництва України тривалий час була проблема вибору адміністративно-територіального устрою країни. Загалом, дискусія щодо зміни унітарного державного устрою України, успадкованого від УРСР, на федеративний відбувалася у трьох вимірах: науково-теоретичному, суспільно-політичному та практично-державотворчому. На певних історичних етапах вони між собою перетиналися.

Науково-теоретичний вимір стосується наукових ідей і теорій про оптимальні форми державного устрою для держав різних типів і України зокрема. Суспільно-політичний проявляється у переважно кон'юнктурному використанні теми вибору або зміни державного устрою у політичній практиці, зокрема, й як гасла політичної мобілізації. Практично-державотворчий охоплює процеси синтезу і практичної реалізації як науково-теоретичних напрацювань, так і політичних компромісів, зокрема, під час конституційного процесу і ухвалення Конституції України.

У теоретичному вимірі в Україні було реалізовано цілу низку фундаментальних наукових досліджень, присвячених проблемам

адміністративно-територіального устрою України. Унаслідок відмінності в підходах та відсутності системного бачення їхні напрацювання здебільшого так і не реалізувалися у практичній площині. Можна констатувати, що більшість дослідників критично оцінювали отриману в спадок від УРСР адміністративно-територіальну структуру, вважаючи її застарілою, безперспективною, штучною, невідповідною і неефективною та такою, що є нездоланним бар'єром на шляху демократичних перетворень. Такої позиції, зокрема, дотримувалися С. Друзюк, М. Паламарчук і О. Паламарчук, Є. Кисельов, А. Заєць, В. Олуйко та ін. При цьому одна частина дослідників (як, наприклад, О. Кучеренко, Т. Ковальчук, С. Тулуб, А. Григорович, С. Телешун) приходила до висновку, що необхідна негайна й масштабна трансформація адміністративно-територіальної структури держави. А інші (як, наприклад, М. Дністрянський, М. Федчишин, В. Фрончко, А. Доценко, М. Долішній, Л. Шевчук), хоч і не відкидали можливість масштабної реформи адміністративно-територіального устрою в майбутньому, висловлювали більш поміркування підходи, суть яких полягала в доцільності обмеження змін удосконаленням існуючого адміністративно-територіального устрою, вказуючи на відсутність його паралізуючого впливу на суспільство й негайної потреби зміни та неготовність держави до його кардинальної зміни.

Зазвичай, аргументи прихильників федеративного устрою України ґрунтувалися на твердженнях про суттєві соціально-економічні, світоглядні та етнокультурні відмінності українських регіонів. Характерно, що ідею федералізації регіонального управління Україною просували переважно фахівці з економіки. Наприклад, дослідники у сфері економіки В. Геєць, Б. Кваснюк, М. Зверяков декларували необхідність удосконалення адміністративно-територіального поділу України з орієнтацією на такі принципи регіонального управління, за яких регіонам (укрупненим областям) надається статус, що існує при федерально-земельному устрої [1, с. 271; 7, с. 409]. Обґрунтовував переваги федеративного устрою для України політик, доктор технічних наук В. Гриньов у своїй книзі «Нова Україна: якою я її бачу» [2].

Натомість фахівці з соціогуманітарних наук – історії, філософії, політології, права тощо – частіше критикували ідею федералізму в Україні, оскільки не бачили підстав для федеративного устрою та вбачали в ньому загрозу цілісності держави. Так, Л. Залізняк наголошував, що землі України є етнічною територією одного народу – українців. Певний виняток становить лише Крим, який є батьківщиною кримських татар [4, с. 69]. А на переконання Я. Дашкевича, поширення ідей федералізації-регіоналізації України може призвести до знищення ідеї соборності України, припинення остаточної інтеграції української нації та увічнення категорій «галичан», «закарпатських русинів», «новоросів», «волиняків», утворення непереборних бар'єрів на шляху реасиміляції (повернення до українства) російськомовних українців. Отже, ці ідеї є або

бездумною провиною у важкий для України час, або демагогією, або провокацією, скерованою на розвал Української держави [3, с. 55–56].

На точку зору науковців стосовно форми державного устрою України суттєво вплинула російсько-українська війна, що почалася у 2014 р. Поняття «федералізація» і «сепаратизм» стали частково тотожними для частини науковців. Саме як технологію сепаратизму в Україні федералізацію розглядає В. Явір, яка зазначає, що федералізацію в Україні як форму територіального устрою, що враховує регіональні, культурні, історичні відмінності, було повністю дискредитовано протягом 2014–2015 років. Федералізм став синонімом сепаратизму та дезінтеграції України [8].

В суспільно-політичному вимірі коло учасників дискусії було значно ширшим, а їхня фаховість – помітно нижчою. Та й мета, яку вони ставили перед собою, з площини науки змістилася в бік політики, маніпуляцій суспільною думкою, особливо в часи політичних криз.

У суспільно-політичному вимірі питання зміни територіального устрою, трансформації держави в федерацію підіймалося тричі за сучасну історію України [6, с. 26]. Перший етап збігся в часі з періодом розпаду СРСР та вже згаданою активізацією в Україні різних автономістських рухів та практичної автономізації Криму. Він охоплював кінець 1980-х рр. (розпад СРСР) – 2004 р. (до президентських виборів 2004 р.) та характеризувався пошуком кращої моделі державного устрою для держави. Другий тривав від грудня 2004 р. (президентські вибори і «Помаранчева революція») до лютого 2014 рр. (до «Революції гідності») і характеризувався масштабним перенесенням теми федералізації на рівень суспільної дискусії та її використанням з метою політичної мобілізації. Третій етап тривав від 2014 р. (початок обмеженої російсько-української війни) до 24 лютого 2022 р. (початок широкомасштабного російського вторгнення) і характеризувався маргіналізацією ідеї переходу України до федеративного устрою.

Практично-державотворчий вимір нерозривно пов'язаний із розробкою Конституції України – конституційним процесом. Слід зазначити, що у період 1991–1993 рр. (діяльність першої Конституційної комісії) загалом було розроблено тринадцять проєктів Конституції. З них шість були напрацьовані в рамках Конституційної комісії, два – партіями, чотири – окремими авторами, громадськими організаціями тощо. Ще один був направлений Хмельницькою обласною радою. З них лише один проєкт, що був розроблений Партією Слов'янського Відродження повністю базувався на засадах федеративного устрою України, що мало відбиватися навіть у назві держави – Слов'янський Федеративний Гетьманат Київська Русь – Україна [5, с. 55–106]. Інші політичні сили – від комуністів до демократів – не вважали федеративний устрій доцільним на цьому історичному етапі, хоча й не виключали його у майбутньому. Остаточний варіант Конституції перша Конституційна

комісія виробила у жовтні 1993 р. і в ньому було відсутнє визначення «унітарна держава» [5, с. 488–537].

Після дострокових парламентських і президентських виборів 1994 р. було сформовано другу Конституційну комісію. У період її діяльності упродовж 1994–1996 рр. загалом було представлено дванадцять проєктів Конституції України. З них п'ять були напрацьовані тимчасовими депутатськими комісіями, три – другою Конституційною комісією, чотири – політичними партіями. Слід зазначити, що проєкти Конституційної комісії хоч і не містили поняття «унітарна держава», але вказували, що територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності і цілісності державної території, оптимального поєднання децентралізації і централізації у здійсненні державної влади, з урахуванням економічних, історичних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій. На заключному етапі конституційного процесу – у травні 1996 р. було створено Тимчасову депутатську комісію з доопрацювання проєкту Конституції України. Три напрацьовані нею варіанти проєкту Конституції України вже містили чітке визначення державного устрою України як «унітарної держави». У Ст. 2 ухваленої 28 червня 1996 р. Конституції України міститься формулювання: «Україна є унітарною державою».

Після завершення російсько-української війни й повернення усіх окупованих територій питання державного устрою України так чи інакше буде актуалізоване знову. Імовірно, що йтиметься й про доцільність існування адміністративно-територіальних утворень з особливим статусом. Насамперед йдеться про АР Крим. Враховуючи вже набутий досвід, на наш погляд, доцільним є завершення реформи децентралізації на рівні адміністративно-територіальних одиниць першого рівня (областей). Головним результатом такої реформи має стати з одного боку делегування областям ширших повноважень, а з іншого уникнення фіксації в державному устрої утворень з особливим від решти областей статусом (республіки, краю, округу тощо). Головним очікуваним результатом такої реорганізації державного устрою України є підвищення стійкості держави перед зовнішніми загрозами.

Список посилань

1. Адміністративно-територіальна реформа в Україні: політико-правові проблеми : монографія. Київ : Логос, 2009. 480 с.
2. Гриньов В. Нова Україна: якою я її бачу. Київ : Абрис, 1995. 92 с.
3. Дашкевич Я. Майбутня Україна: федерація? Світогляд. 2010. № 5. С. 55–56.
4. Залізняк Л. Україна між Сходом і Заходом. Про витоки і суть російсько-української війни 2014 р. Київ : Шлях, 2014. 168 с.
5. «Конституція – правне обличчя всієї країни» (нереалізовані сторінки сучасного конституційного процесу) : Збірка проектів Конституції України та законопроектів про внесення змін до Основного Закону України, Концепція нової Конституції України та концепції змін до Конституції України: У 2-х кн. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2014. Кн.1. 1059 с.

6. Рябінін Є. Крос-темпоральний аналіз активізації ідей федералізації України. Політичне життя. 2020. № 3. С. 25–33.
7. Трансформація моделі економіки України: ідеологія, протиріччя, перспективи. Київ : Логос, 1999. 497 с.
8. Явір. В. Федералізм як технологія сепаратизму в Україні. Віче. URL: https://veche.kiev.ua/journal/4826/ (дата звернення: 19.04.2024).

РУДНЄВА Анна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології,
Запорізький національний університет

МАЛЬОВАНА Юлія
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології,
Запорізький національний університет

ВИКЛИКИ ДЕМОКРАТІЇ У 2024 РОЦІ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Демократія як форма урядування, політичного режиму і система цінностей протягом історії свого існування завжди піддавалась випробуванням, проте у XXI столітті і у 2024 році зокрема світ зіштовхнувся з рядом унікальних викликів, які впливають на функціонування та майбутнє демократичного світу.

Політичні, економічні, технологічні та соціокультурні зміни породили різноманітні виклики, які потребують уважного аналізу та реагування. Деякі з цих викликів вже відчутні, інші з'являються на горизонті, проте кожен із них має потенціал вплинути на демократичні інститути та процеси. Розглянемо деякі з найбільш значущих викликів, які стоять перед демократією у 2024 році.

Зростання авторитарних тенденцій.

З одного боку, спостерігається зростання авторитарних тенденцій у деяких країнах, де права та свободи громадян піддаються обмеженням, авторитарні лідери намагаються обмежити свободу слова та критику, втручаються у виборчі процеси та змінюють правові норми (РФ, Білорусь). Наприклад, вибори на ТОТ України, які проводились російською окупаційної стороною з порушенням всіх демократичних норм та процедур.

З іншого боку, демократія продовжує бути ключовим принципом у багатьох регіонах світу, де громадяни активно виступають за свої права та участь у прийнятті рішень. Наприклад, масові протести представників громадянського суспільства Грузії через закон про «Про прозорість іноземного впливу», проти чергової спроби проросійської влади з партії «Грузинська мрія» здійснити «московську мрію». Грузинський законопроєкт є калькою з російського закону про іноагентів, який в Росії став частиною репресивних заходів на шляху перетворення країни з авторитарної диктатури на тоталітарну. Цей законопроєкт несумісний із

цінностями ЄС та демократичними принципами, він спрямований проти амбіцій Грузії щодо членства в ЄС, шкодить міжнародній репутації Грузії та ставить під загрозу євроатлантичну інтеграцію країни [1].

Геополітичні напруги.

Геополітичні конфлікти та напруги між країнами впливають на демократичні процеси. У 2024 році зростаюча напруга між світовими державами створює серйозні виклики для демократичних установ та міжнародних відносин.

На сьогоднішній день ми спостерігаємо цивілізаційний розкол, ідеологічне, ціннісне протистояння у геополітичному просторі. На фоні загострення військово-політичного конфлікту в Україні, навколо арабо-ізраїльського питання, відбувається глобальне протистояння демократичного та авторитарного світів: США, Європейського простору, країн демократичного світу і так званої «вісі зла» або страху, як визначають аналітики: Росія-Китай- Іран-КНДР та терористичного світу.

Вплив технологій на демократію: цифрова свобода, загроза дезінформації та фейків.

У сучасному світі швидкі технологічні зміни перетворюють наші способи спілкування, сприйняття інформації та взаємодії зі світом. Цифрові технології стають важливим інструментом для сприяння демократії та розвитку громадянського суспільства. У цьому контексті поняття «цифрова свобода» стає дедалі більш актуальним і важливим.

Цифрова свобода означає можливість вільного доступу до інформації, свободи висловлювання та права на приватність у цифровому просторі. Вона є важливим компонентом демократичного суспільства, оскільки дозволяє громадянам виражати свої погляди, сприймати різноманітні точки зору та брати участь у громадських дебатах. Однак існують різні виклики та перешкоди перед цифровою свободою. Однією з найбільших проблем є цензура в Інтернеті.

Іншим важливим аспектом є кібербезпека. З розвитком цифрових технологій збільшується й кількість кібератак. Це може мати серйозні наслідки для демократичних процесів, таких як вибори або громадські дебати, які часто проводяться у цифровому просторі.

Ще одним викликом є проблема фільтрування інформації. У цифровому віці доступ до інформації став простішим, але водночас зростає кількість дезінформації та фейкових новин. Це може призвести до збитків довіри до демократичних інститутів та процесів.

Незважаючи на ці виклики, цифрова свобода має великий потенціал для розвитку демократії. Вона дозволяє громадянам висловлювати свої погляди, обмінюватися інформацією та організовуватися для спільної дії. Для забезпечення цифрової свободи потрібна активна участь громадян, захист прав і свобод у цифровому просторі та розвиток ефективних механізмів контролю за дотриманням цих прав. Цифрова свобода є важливим аспектом сучасного демократичного суспільства. Її розвиток потребує уваги та заходів з боку

урядів, громадянського суспільства та міжнародної спільноти для забезпечення захисту прав та свобод у цифровому просторі.

Економічні виклики.

Економічна нестабільність, зростання нерівності та безробіття можуть породжувати недовіру до демократичних інститутів. Важливо забезпечити економічну справедливість та розвиток, які є необхідними передумовами для підтримки демократії. Демократія також стикається з викликами, пов'язаними з корупцією, політичною нестабільністю та недостатньою ефективністю державного управління. Ці проблеми можуть стримувати інвестиції, знижувати довіру до владних інституцій та призводити до економічної нестабільності.

Зміни в економічних умовах, такі як інфляція, безробіття та зростання рівня нерівності, можуть підірвати довіру до демократичних інститутів та спричинити соціальні напруження. Однією з можливих стратегій подолання економічних викликів демократії є активне використання інновацій та технологічних рішень. Розвиток цифрової економіки, впровадження штучного інтелекту у сферу управління та розвиток глобальних торговельних мереж можуть сприяти створенню нових можливостей для економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності держави.

Зокрема ідея та практика втілення безумовного базового доходу у відповідь на зростаючі виклики трансформації ринку праці внаслідок інформатизації та цифровізації, роботизації економіки, наслідків коронавірусу тощо. На Всесвітньому Економічному форумі у Давосі-2024 йшлося про створення робочих місць для нової ери, зокрема в країнах де зберігається високий рівень безробіття через уповільнення економічного зростання та тривалі наслідки пандемії коронавірусу [2].

Екологічні проблеми: кризи та надзвичайні ситуації.

Світові кризи, такі як пандемія COVID-19, економічні кризи та природні катастрофи, ставлять під сумнів ефективність демократичних систем у вирішенні важливих питань та наданні громадянам належних відповідей та захисту. Нарощення уваги до проблем екології і кліматичних змін також ставить перед демократичними урядами завдання забезпечити стале економічне зростання, яке б не шкодило навколишньому середовищу. Ефективна екологічна політика є важливою складовою демократичного управління.

Соціокультурні трансформації.

Зміни в соціальних та культурних цінностях можуть впливати на підтримку демократії серед населення. Поглиблення розуміння та впровадження принципів рівності, відкритості та інклюзії може виявитися ключовим для збереження демократичних цінностей у 2024 році.

Пандемія COVID-19 викликала значні виклики для демократичних систем у всьому світі, змушуючи уряди обмежувати громадські свободи для забезпечення громадського здоров'я.

The New York Times називає 2024-й «вибухонебезпечним для демократій»: за цей рік у 78 країнах відбудуться 83 вибори різного рівня. В Індії з 19 квітня по

1 червня проходять багатофазові загальні вибори, які визначатимуть політичний курс найбільш густонаселеної країни світу на наступні 5 років. Прем'єр-міністр Нарендра Моді балотується на третій термін, за десять років перебування на цій посаді Моді модернізував країну, але його прагнення змінити світську демократію Індії як індуїстської нації загострило релігійні та етнічні розбіжності в цій надзвичайно різноманітній країні. США – на порозі одного з найкритичніших передвиборчих періодів у сучасній історії. Вибори до Європарламенту можуть зафіксувати зростання ультраправих сил. А президент РФ на чергових виборах без вибору оголосив про своє переобрання.

Незважаючи на ці виклики, демократія залишається життєво важливим інструментом для розв'язання складних проблем. Вона може бути вдосконалена через посилення прозорості, розвиток громадянського суспільства і зміцнення ролі міжнародного співтовариства в підтримці демократичних процесів. Розуміння цих викликів і відповідна реакція на них є ключем до забезпечення майбутнього демократії у 2024 році.

У контексті цих викликів важливо розглянути нові стратегії та підходи до зміцнення демократії, залучення громадян до управління та забезпечення стійкого розвитку суспільства. В умовах складних викликів демократія може виявитися не тільки вразливою, але й динамічною силою, яка спроможна адаптуватися та змінювати себе для вирішення найважливіших завдань сучасності.

Список посилань

1. Довгань К. Протести через закон про «іноагентів»: як Грузія може стати новою Білоруссю і чим це загрожує. 24 канал. URL: https://24tv.ua/protesti-gruziyi-2024-prichina-chomu-lyudi-viyshli-vulitsi-cherez_n2537399
2. Форум у Давосі 2024 розпочинає роботу. Головні теми, учасники та чого чекати Україні. РБК-Україна. URL: https://www.rbc.ua/rus/news/forum-davosi-2024-rozpochinae-robotu-golovni-1705096868.html
3. Wheeler B. Could artificial intelligence benefit democracy? BBC News. URL: https://www.bbc.com/news/uk-politics-68627916

ЕЛЬ ГУЕССАБ Карім
кандидат філософських наук, доцент
доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи
Запорізький національний університет

БІЛОКОПИТОВ Володимир
Аспірант кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи
Запорізький національний університет

АРАБСЬКА «SMART» ЕКСПАНСІЯ: ДОСВІД БАЛКАНСЬКОГО РЕГІОНУ

Усі країни, що колись входили до складу Соціалістичної Югославії або межували з нею, взяли курс на вступ до ЄС. Словенія приєдналася до ЄС у 2004 р., Болгарія та Румунія стали членами у 2007 р., Хорватія – у 2013 р. На шляху до вступу у ЄС знаходяться Чорногорія, Сербія (Косово), Боснія та Герцеговина, Македонія та Албанія. Процес наближення кожної країни йде по-різному, але в усіх болісно. З одного боку проблеми неефективності політичних інститутів, складне економічне становище регіону, а з іншого - етнонаціональні протиріччя тощо. Колишній лідер інтеграційного процесу в регіоні, Соціалістична Югославія, ставши на початку 90-х років епіцентром біполярного світопорядку, що розпався, пережила низку громадянських воєн і виявилася «на узбіччі» для Центральної та Східної Європи на вступ до ЄС.

До традиційних міжнародних гравців, чия політика у будь-якому разі спрямована на утримання хоча б мінімальної регіональної стабільності, додалися актори, дії яких прорахувати досить складно. Насамперед, активно нарощує свою присутність на Балканах ісламський фактор. Зрештою, потік біженців із країн Близького Сходу, який захлеснув європейські країни у 2015 р., проходить через балканських сусідів. Поряд із традиційними акторами, такими як Туреччина, ЄС, США, у Балканському регіоні є й інші, чий вплив рідко стає предметом наукового осмислення. Щодо цього варто виділити країни Перської затоки, присутність яких у Європі найчастіше розглядається у форматі ісламістської загрози .

Офіційна влада арабських держав також стала відходити від застосування релігійного підтексту по відношенню до своєї політики в регіоні. Вони почали здійснювати «культурно-релігійну експансію» поступово, зокрема через використання економічних інструментів.

Найбільш амбітним є еміратський проект «Belgrade waterfront» («Бєлград на воді»), який оцінюється у суму від 3 до 3,6 млрд євро і з 2015 р. фінансується інвестиційною компанією Абу-Дабі «Ігл Хілс Пропертіс» [6]. Важливо звернути увагу на вартість житлових приміщень (2,5 – 2,7 тис. євро за 1 кв. м), що є зависокою ціною для середньостатистичного серба. Звісно ж, що араби будують «Belgrade waterfront» для себе.

Найбільшим проектом Боснії та Герцеговини є будівництво міста Бурож Озон. Його здавання в експлуатацію призначено на 2025 р. План

передбачає спорудження повністю автоматизованого міста на південний захід від Сараєва [1]. Проект передбачає будівництво 75 готелів, 2 тис. вілл, не рахуючи житлових та офісних будівель, ресторанів та клубів, торгових центрів та гірськолижного курорту, а також шкіл, коледжів та університетів. З одного боку, його реалізація дасть 20 тис. нових робочих місць, з іншого боку, у такий спосіб створюється замкнута інфраструктура для розвитку особливого типу халяльного туризму, що став популярним серед молодих арабів. Кувейт у Балканському регіоні поки що пов'язаний лише з Албанією та Боснією та Герцеговиною. В Албанії з метою розвитку сфери туризму Кувейт зосереджує свої інвестиційні потоки на проектуванні та будівництві інфраструктури [1]. У Боснії та Герцеговині на території громади Хаджичі Кувейт, наслідуючи приклад ОАЕ, збудував власний комплекс "Сараєво Резорт" із 160 вілл та апартаментів. На горі Ігман зводяться 246 житлових будов [1].

Можна припустити, що діяльність ОАЕ на Балканах це прагнення диверсифікувати свою економіку так, щоб державний бюджет не був прив'язаний до експорту нафти. Цікаво, що Емірати не розглядають існуючі всередині регіональні протиріччя як гальмуючий фактор, працюючи з усіма країнами колишньої Югославії та Албанією. Однак ціна завершених будівельних об'єктів безперечно свідчить про те, що цільовою аудиторією є самі араби, хоча їхні проекти, очевидно, передбачають створення значної кількості робочих місць та стимулювання економічного зростання країн-реципієнтів.

Помилково вважати, що фінансово-економічне співробітництво для аравійських монархій повністю відокремлено від політики та культурно-релігійної сфери. Спостерігається зовсім дивовижна кореляція, яка полягає в тому, що основними саудівськими кланами, які інвестують у закордонні активи, є ті ж клани, які створюють по всьому світу мережу ісламських банків та релігійних організацій. Паралельно з фінансово-економічним співробітництвом араби продовжують «експортувати» іслам, арабську культуру та мову на Балкани. Це поступово видозмінює образ балканських держав, а гуманітарний вплив сприяє переформатуванню національної свідомості.

Саудівці збудували в Боснії школу-інтернат Аль Валідейн Газез для дітей із неблагополучних сімей, надавши їм, з одного боку, умови [4], а з іншого – поширюючи таким чином історично нехарактерний для регіону тип ісламу. У Зениці та Біхачі за саудівської фінансової підтримки у місцевих університетах було відкрито ісламські факультети [1]. У Сараєві саудівці звели мечеть імені короля Фахда, яка, окрім безпосередніх функцій, надає боснійцям спектр освітніх послуг [2].

Катар ініціював грантову угоду на відновлення школи "Джеронім де Рада" у Тирані [5]. У сербському санджаку в місті Нові-Пазар ОАЕ інвестували у будівництво дитячого садка та великої школи. Практично всі установи, засновані або профінансовані арабами, відкривають безкоштовні групи з вивчення арабської мови та популяризують її серед

балканського мусульманського населення. Інший напрямок, на якому Катар досягає успіху краще за своїх арабських конкурентів, це медіаринок. Доха створила балканське відділення ЗМІ «Аль Джазіра», не порушивши закону про те, що іноземні агенції повинні мати менше 51% акцій [4]. Мовлення було розпочато у 2011 р. зі столиці Боснії та Герцеговини на весь регіон Західних Балкан [3, с.356]. Сьогодні це один із найпопулярніших місцевих каналів, що забезпечує не лише Катару, а й арабському світу загалом інформаційний вплив у державах геополітичного перехрестя, до яких належать балканські країни.

Список посилань

1. Bardos G. (2016) Arabia Moves to Bosnia: The implications of the Middle-Eastern influx into Central Bosnia, URL: http://acdemocracy.org/arabia-moves-to-bosnia-the-implications-of-the-middle-easterninflux-into-central-bosnia/ (accessed: 16.03.2024)
2. Lilyanova V. (2017) Saudi Arabia in the Western Balkans, URL: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2017/614582/EPRS_ATA(2017)614582_EN.pdf (accessed: 15.03.2024)
3. Mandaci N. (2018) Western Balkans and the Gulf: Interregionalism in the making, Mediterranean Politics, vol. 23, no. 3, pp. 340–363
4. Pobrić N. (2016) Ovo su najznačajnije arapske investicije u BiH, URL: http://www.source.ba/clanak/Nedim/399742/Ovo-su-najznacajnije-arapske-investicije-u-BiH (accessed: 05.03.2024)
5. Qatar, Albania sign grant agreement (2018) URL: https://www.gulftimes.com/story/609643/Qatar-Albania-sign-grant-agreement (accessed: 12.03.2024)
6. Surk B. (2018) To Build Dubai of the Balkans, Serbia Deploys Bulldozers and Baseball Bats, URL: https://www.nytimes.com/2018/04/29/world/europe/serbia-belgrade-waterfront-uae-aleksandar-vucic.html (accessed: 16.03.2024)

СЕРГІЄНКО Тетяна

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин та соціально-гуманітарних дисциплін,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

РОЛЬ ПЕРЕГОВОРІВ ТА МЕДІАЦІЇ У МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТАХ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МИРНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ТА БЕЗПЕКИ

Актуальність обраної теми обумовлена тим, що у сучасному світі, де конфлікти та суперечності є невід'ємною частиною міжнародних відносин, пошук мирного вирішення стає крайньою важливістю. У цьому контексті роль переговорів та медіації виявляється ключовою. Нині, коли глобальні виклики стають більш складними, розуміння актуальності цих інструментів вирішення конфліктів набуває особливого значення.

Багато науковців з різних галузей, таких як політологія, міжнародні відносини, соціологія та психологія, вивчають проблематику ролі переговорів та медіації у міжнародних конфліктах. Варто відзначити, що питання визначення суті медіації, її особливостей та областей застосування досліджувалися такими вченими, як О. Белінська, Д.

Проценко, Н. Бондаренко-Зелінська, Л. Момот, Г. Єрмоленко, К. Канішева, Ю. Притика, Ю. Сліпченко, Г. Ульянова та інші. Проте, незважаючи на достатньо велику кількість наукових праць дане питання залишається актуальним і потребує уточнення.

Реалії сьогодення свідчать, що міжнародні конфлікти поступово набирають обертів та стають більш затяжними, потребуючи ефективних механізмів для їх вирішення з метою запобігання насильству та зменшення напруженості між сторонами. Медіація виступає як ключовий інструмент у таких ситуаціях, забезпечуючи нейтральне посередництво та створюючи плідну платформу для ведення діалогу. Роль медіації у вирішенні конфліктів полягає у використанні нейтрального посередника для сприяння сторонам у досягненні мирного та взаємовигідного розв'язання суперечок.

Медіація, в сучасному розумінні, почала свій розвиток у другій половині XX століття, переважно в країнах англосаксонської правової системи, таких як Великобританія, США та Австралія, а пізніше поширилася і на інші країни. Національні інститути медіації активно застосовуються в таких країнах, як Німеччина, Франція, Нідерланди, Нова Зеландія, Австрія, Польща, Канада та інші [2, с 162]. У давні часи концепція мирного вирішення конфліктів не існувала. Всі суперечки вирішувалися за допомогою зброї, що призводило до шкоди всім сторонам і учасникам конфліктів як у матеріальному, так і в інших аспектах. Однак з часом людство зрозуміло, що такий підхід до вирішення конфліктів неефективний і шкідливий, і виникла потреба у пошуку нових методів врегулювання спорів.

Одним із найбільш розповсюджених методів щодо вирішення конфліктів, є медіація. Даний метод ґрунтується на використанні нейтрального посередника (медіатора), який допомагає сторонам знайти взаємовигідне та мирне рішення своїх суперечок. Тож, медіація як метод вирішення конфліктів дозволяє сторонам самостійно знаходити компроміс та досягати мирного узгодження, мінімізуючи конфліктність та напруженість між ними [1, с. 124].

В міжнародних конфліктах критичну роль у сприянні мирному вирішенню суперечок та підтримці стабільності у світі відіграють – посередники, які виступають як нейтральна сторона, і сприяють у вирішенні конфлікту між іншими сторонами. Вони можуть бути представниками міжнародних організацій, держав або незалежними посередниками. Роль посередників полягає у сприянні діалогу між сторонами, зближенні позицій, пошуку компромісних рішень та вирішенні конфлікту. Так, розглянемо приклади як успішних так і невдалих спроб посередництва: миротворчі угоди, укладені за підтримки посередників, які призвели до завершення довготривалих конфліктів, таких як мирний урегулювання в Ірландії у 1998 році або миротворчий процес у Ліберії в 2003 році; неуспішні спроби посередництва можуть бути пов'язані зі складністю конфлікту, відмовою сторін у співпраці або

недостатньою підтримкою з боку міжнародної спільноти, як це було в разі війни у Сирії.

Загалом, посередництво в міжнародних конфліктах відіграє важливу роль у сприянні мирному вирішенню суперечок та зменшенні напруженості між сторонами [3, с. 186]. Однак успіх посередництва залежить від багатьох факторів, включаючи готовність сторін до компромісу та підтримку міжнародного співтовариства. Ключовими компонентами для ефективних переговорів та медіації в міжнародних конфліктах є нейтралітет, довіра та дипломатичні навички, оскільки вони створюють сприятливий клімат для вирішення суперечок та досягнення мирного узгодження. Розглянемо як ці елементи впливають на процес медіації:

Нейтральність посередника є ключовою, оскільки вона дозволяє сторонам конфлікту переконатися, що посередник діє безпристрастно і не має власних інтересів у конфлікті. Це забезпечує обидві сторони, що вони будуть розглядати пропозиції посередника як об'єктивні та справедливі [4, с. 50].

Довіра є основою будь-якого успішного взаємодії. У контексті медіації, взаємна довіра між посередником і сторонами конфлікту дозволяє відкрито обговорювати складні питання, висловлювати свої позиції та шукати спільні шляхи до розв'язання проблем.

Ефективний посередник повинен мати вміння встановлювати та підтримувати дипломатичні відносини з усіма сторонами конфлікту. Це включає вміння слухати, сприймати та розуміти позиції сторін, а також вміння спрямовувати діалог таким чином, щоб досягти конструктивних результатів/

Отже, ці елементи спільно створюють позитивне середовище для переговорів та медіації, де сторони можуть відчувати себе комфортно та довіряти процесу вирішення конфлікту. Нейтралітет посередника забезпечує об'єктивність, довіра створює основу для відкритого спілкування, а дипломатичні навички допомагають вмінню посередника керувати процесом медіації так, щоб досягти позитивних результатів для всіх сторін.

Таким чином, підводячи підсумок даного дослідження, зазначимо, що медіація в міжнародних конфліктах є важливим інструментом для досягнення мирного вирішення суперечок та забезпечення стабільності у світі. Нейтральність, довіра та дипломатичні навички посередника виявляються ключовими факторами ефективної медіації. Забезпеченням об'єктивності і непристрасності, сприянням встановленню довіри між сторонами та вмінням керувати складними ситуаціями посередник забезпечує успішне просування процесу медіації. Приклади успішних спроб посередництва, такі як укладення мирних договорів та врегулювання конфліктів, демонструють ефективність цього підходу. Однак навіть невдалі спроби медіації дають можливість вивчити причини невдач та вдосконалити підходи до вирішення міжнародних конфліктів у

майбутньому. У загальному, медіація виявляється важливим інструментом міжнародного співробітництва, спрямованим на забезпечення миру, стабільності та безпеки у світі.

Список посилань

1. Калашлінська М. В. Роль медіації у політичних переговорах: переосмислення традиційних підходів. Політичне життя, 2023. №4. С. 123-128.
2. Сергієнко Т., Красюк З. Міжнародні комунікації як складова зовнішньої політики світових акторів. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю створення кафедри менеджменту організацій та управління проектами 23-24 вересня 2021 року / ред.-упорядник д.філософ.н., проф. В.Г.Воронкова. Запоріжжя: Видавничий дім Гельветика», 2021. С. 161-165.
3. Сергієнко Т.І., Гордієнко А. Екологічна дипломатія у вирішенні нагальних проблем сучасності. Екологія та раціональне природокористування: освіта, наука і практика [Електронний ресурс]: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Ломжа-Житомир, 15.11.2023 / За наук. ред.: Зоя Шарлович, Януш Лісовскі, Руслана Романюк. Частина 2. Видавець: MANS w Łomży, 2023. С. 186-188.
4. Юнак А. Роль медіа дипломатії у зовнішньополітичних стратегіях України. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. 2013. № 3. С. 48-52

МІЩЕНКО Анастасія
аспірантка кафедри політології,
Запорізький національний університет

СПІВВІДНОШЕННЯ РЕГІОНАЛІЗМУ, РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ, ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ЯК ПРОВІДНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

У науковому та освітньому просторі часто виникають певні непорозуміння щодо сутності, особливостей та співвідношення таких понять як регіоналізм і регіоналізація та, відповідно, залежності перебігу децентралізації від вище згаданих політичних процесів. У контексті цього виникає запит на уточнення сутності даних явищ, їх співвідношення та особливостей функціонування в українському просторі.

Першочергово розглянемо поняття «регіоналізм». Для початку варто розуміти, що регіоналізм можна розглядати як світовий (глобальний) політичний процес, так і дія, що відбувається в рамках однієї країни відповідно до її регіональних особливостей. У загальному розумінні під регіоналізмом варто розглядати політичну діяльність, яка складається з низки інших суспільно важливих процесів, таких як: культурний, історичний, географічний, економічний, що в загальному вимірі утворює певне стратегічне бачення щодо розвитку того чи іншого регіону на засадах збереження регіональних особливостей вказаних процесів. Дане поняття є полісемантичним, саме це і призводить до невизначеного характеру поняття «регіоналізм», так як в залежності від напрямку дослідження воно може набувати різноманітних характеристик [3]. У контексті даної роботи вважаємо, що саме політичний напрямок дослідження регіоналізму при комплексному врахуванні усіх сфер може

надати максимально об'єктивне розуміння регіоналізму, адже саме низка регіональних особливостей формує регіональну різноманітність, що в свою чергу впливає на загальне сприйняття регіоналізму. Отже, під регіоналізмом ми розглядаємо механізм, в якому задіяні як політичні еліти регіону, так і його населення. Основним завданням даного процесу є позиціонування, відстоювання та захист власних регіональних інтересів.

Наступним поняттям, яке часто і помилково ототожнюють з поняттям «регіоналізм», є поняття «регіоналізація». Але регіоналізація є наслідком регіоналізму. Варто зазначити, що даний процес, як і попередній, може досліджуватися як на світовому рівні, так і в рамках однієї країни. Отже, під регіоналізацією варто розуміти перерозподіл повноважень «зверху до низу», коли, відповідно, враховуються особливості регіону. Сутність даного механізму полягає у збалансованому перерозподілі повноважень та ресурсів між центральним та регіональними рівнями. Як процес регіоналізація спрямована на створення взаємопов'язаної політико-економічної системи, яка може забезпечити особливий статус регіональних утворень у політичній системі держави [2]. Виходячи з цього розуміємо що, сутність регіоналізації більш характерна для федеративних держав, бо регіоналізація як така в правовому вимірі надає регіонам законодавчі повноваження, низку компетенцій, зокрема, відсутній безпосередній контроль з боку центру. Так як Україна є унітарною державою, хід регіоналізації має свої особливості. Як зазначає Н.В. Горло, в Україні до початку реформи децентралізації, прослідковувалися певні елементи адміністративної регіоналізації. Сутність адміністративної регіоналізації полягає у розширенні повноважень регіональної влади під контролем центральної влади. Ця модель є типовою для унітарних держав, відповідно до якої регіональна влада отримує повноваження з регулювання економічного розвитку регіону [1]. Як бачимо, перебіг регіоналізації на прикладі України демонструє, наскільки вагомим є виважений процес перерозподілу влади між центральною владою та регіонами країни, бо саме збереження регіональних традицій під егідою національної єдності сприятиме збалансованому державному розвитку.

Враховуючи особливості регіоналізації та демократичні виклики, які стоять перед унітарними державами, одним із ключових політичних процесів сучасності є децентралізація влади. Особливо яскраво даний хід прослідковується в Україні. Децентралізація стала своєрідним послідовним продовженням регіоналізації і прослідковується саме у напрямі поглиблення територіальної децентралізації. Під процесом децентралізації варто розуміти передачу значних повноважень та бюджетів (фінансова децентралізація) від державних органів до органів місцевого самоврядування так, аби якомога більше повноважень мали ті органи, що ближчі до людей, і на тому рівні, де такі повноваження можна реалізовувати найбільш успішно [4]. Як бачимо, даний процес ще більш

комплексно дозволяє розвивати регіон саме за рахунок того, що найнижчий рівень влади отримує значні переваги та привілеї. У контексті українського досвіду бачимо, що перебіг децентралізації зумовив не лише перерозподіл повноважень, але й також укрупнення громад (утворення ОТГ), укрупнення районів, триває обговорення щодо утворення на регіональному (обласному) рівні замість обласних адміністрацій префектур.

Отже, на прикладі України бачимо, що дані механізми не є тотожними, а послідовними і взаємообумовленими. Процес регіоналізму має більш загальний характер, а саме акцентує увагу на необхідності існування регіону як автентичного утворення, унікальність розвитку котрого необхідно враховувати в політичній діяльності. Регіоналізація є наслідком регіоналізму та, відповідно, має інституційний характер і вимагає на законодавчому рівні підтримки регіональних особливостей. Щодо децентралізації, то даний механізм на прикладі України демонструє, що вона певною мірою є симбіозом регіоналізму та регіоналізації і будує державну політичну систему таким чином, щоб враховувалися права та інтереси кожного рівня влади.

Список посилань

1. Горло Н.В. Особливості політичної регіоналізації України в контексті впливу глобалізаційних процесів. *Політичний менеджмент*. 2012. Вип.1-2. С.103-111.
2. Лекція № 4. Регіоналізм і регіоналізація: основні поняття та типологія. URL: **HTTP://LAW.KARAZIN.UA/RESOURCES/DOKS/JM13-EU-201920.PDF** (дата звернення: 10.01.2024).
3. Регіоналізм. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Rehionalizm (дата звернення: 10.01.2024).
4. Що таке децентралізація? URL: https://decentralization.gov.ua/questions/1?page=2 (дата звернення: 10.01.2024).

НАДОБКО Олеся
аспірантка кафедри політології,
Запорізький національний університет

РОЛЬ СОЮЗУ БАЛТІЙСЬКИХ МІСТ (UBC) У РОЗВИТКУ БАЛТО-ЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ

У зв'язку зі зростанням геополітичних напруг та конфліктів міжнародні організації та регіональні утворення стають важливими інституціями для регулювання та вирішення конфліктів у мирний спосіб. Умови сучасного світу вимагають від держав та регіонів спільних підходів до забезпечення безпеки, оскільки багато проблем є транснаціональними. Міжнародні організації та регіональні утворення стають форумами для розв'язання цих проблем та розробки спільних стратегій. Регіональні утворення та мережі стають платформами для спільного економічного розвитку та інтеграції в глобальну економіку. В

умовах змін у геополітичному ландшафті та перегляду ролі світових лідерів міжрегіональна співпраця може займати більш важливу роль у вирішенні глобальних питань та регулюванні конфліктів.

Прикладом ефективного та успішного міжрегіонального співробітництва в Балтійському регіоні став Союз балтійських міст (UBC) – «провідна мережа міст у регіоні Балтійського моря, до складу якої входять міста Данії, Естонії, Фінляндії, Німеччини, Латвії, Литви, Норвегії, Польщі та Швеції. Мережа заснована в 1991 році в Гданську, UBC є добровільною, проактивною мережею, яка мобілізує спільний потенціал міст-членів» [1].

Місія UBC полягає в тому, щоб підтримувати міста-учасники як в межах самої мережі, так і поза нею, використовувати гнучкі та динамічні механізми співпраці, формувати єдиний голос для міст, незалежно від їхнього розміру, і забезпечувати зв'язок між містами-учасниками та іншими регіонами Європи та за її межами.

Організаційна структура Союзу балтійських міст складається з Президії, Виконавчої ради та Секретаріату.

UBC працює через вісім комісій: культурні міста, інклюзивні та здорові міста, міста, що навчаються, плануючі міста, безпечні міста, розумні та процвітаючі міста, стійкі міста та молодіжні міста [1]. Союз балтійських міст розробляє стратегії на термін від 5 років, в рамках яких відбувається співпраця та діяльність учасників та партнерів.

Регіон Балтійського моря відомий як динамічний, інноваційний і привабливий глобальний центр зростання, де успіх ґрунтується на розумному, екологічному, ресурсоефективному та стійкому економічному та соціальному розвитку. Регіон та його міста все частіше визнаються світовими лідерами у створенні високоякісного середовища проживання для їхніх мешканців.

Основні напрями співпраці UBC, визначені на 2022-2030 роки [2]:

– культура, як засіб розвитку міст, що стимулює економічне та соціальне зростання, створюючи стратегічні партнерства з національними та міжнародними органами, які займаються формуванням політики у сфері культури;

– інклюзія та охорона здоров'я – UBC просуває міста на шляху до того, щоб вони стали інклюзивними, різноманітними та креативними центрами, де сприяють активній громадянській позиції, гендерній рівності та формуванню політики за участю;

– безпека – підтримка розвитку служб безпеки, впровадження кращих стандартів безпеки та процедур для всіх громадян регіону Балтійського моря;

– розумний розвиток (технології, цифровізація та інновації все ще важливі, але щоб бути конкурентоспроможними та стійкими, міста майбутнього мають бути відкритими, уважними та орієнтованими на жителів);

– сталий розвиток – охорона довкілля та зміна клімату (UBC сприяє співпраці та обміну досвідом між містами в Чорноморському регіоні для просування та надання стійких міських рішень, підтримує міста як рушійні сили для розумного, сталого, екологічного та ресурсоефективного зростання, розробляє проекти у сфері сталої міської мобільності та управління водними ресурсами, просуває інноваційні рішення для порятунку Балтійського моря);

– стале міське планування – виклики майбутнього тепер мають бути включені в бачення міста, яке пропонує комфортний, функціональний і дружній простір для життя;

– залучення та добробут молоді (UBC працює над залученням та активністю молоді, забезпечує передачу знань між різними мережами та організаціями, підтримує молодіжні проекти та ініціативи. Важливою частиною цієї роботи є працевлаштування молоді, розробка нових методів підтримки вразливих груп учнів/молоді).

Окремими масштабними напрямками стратегії Союзу балтійських міст можна вважати рівні зовнішньої співпраці. UBC прагне бути активною та надійною мережею та партнером у співпраці в регіоні Балтійського моря, на європейському та глобальному рівнях. Мережа налагодила довгострокові партнерські відносини з багатьма організаціями та акторами в регіоні, як у Європі, так і в усьому світі, і прагне посилити їх, а також досліджувати можливі нові корисні партнерства.

У регіоні Балтійського моря керівним процесом є стратегія ЄС для регіону Балтійського моря (EUSBSR), де UBC активно сприяє її реалізації. Новий план дій макрорегіональної стратегії EUSBSR для підвищення стійкості та відновлення в регіоні Балтійського моря включає зміну клімату та співпрацю з сусідніми країнами, що не входять до ЄС, як важливі елементи в усіх 14 сферах політики [3].

Мережа співпрацює також з іншими ключовими зацікавленими сторонами, беручи активну участь у спільних проектах і заходах, з деякими партнерство будується більше на рівні стратегічної політики.

UBC прагне з'єднати міста-члени своєї мережі з містами решти Європи за допомогою різноманітних заходів. У цьому напрямку спільна діяльність ведеться з Європейською Комісією та мережами європейських міст, такими як «Місцеве самоврядування за сталий розвиток» (ICLEI), EUROCITIES, Energy Cities і Polis. UBC є активним партнером підтримки Угоди мерів за клімат і енергію в Європі.

На глобальному рівні UBC активно впроваджує Порядок денний ООН до 2030 року через Цілі сталого розвитку (ЦСР), які розглядаються в кожній комісії в їхній роботі, і все більше міст-членів UBC беруть участь у впровадженні ЦСР у стратегії та плани своїх міст.

У 2017 році UBC розпочав стратегічну співпрацю з провідною світовою організацією з добровільної звітності про клімат, CDP, і кілька міст-членів UBC продемонстрували кліматичне лідерство,

оприлюднивши свої кліматичні дані через CDP і таким чином зробивши внесок у більш стале майбутнє регіону. Меморандум про взаєморозуміння з CDP оновлюється кожні два роки на основі взаємних переговорів і обговорень.

Крім того, завдяки деяким активним містам UBC, Союз має контакти на Глобальному Півдні та в інших куточках світу з метою обміну досвідом і пошуку взаємної вигоди з глобальними партнерами.

Сім українських міст також стали членами Союзу балтійських міст в період 2022-2023 років, серед них: Херсон, Хмельницький, Краматорськ, Покровськ, Вільнянськ, Вишгород та Запоріжжя. Це дає нові можливості для розвитку та співпраці України з Балтійськими країнами, інтеграції нашої держави в Європейський простір, а також налагодження зв'язків та відносин, що позитивно впливають на кооперацію в Балто-Чорноморському регіоні.

Розглядаючи роль Союзу балтійських міст у формуванні концепції «Інтермаріуму» ми можемо прослідкувати наступні фактори:

Враховуючи розширену мережу партнерств, UBC може виступати як перший етап у зміцненні співпраці між країнами регіону, які розташовані між Чорним, Балтійським та Адріатичним морями, створюючи основу для подальшої інтеграції.

Розширення торговельних та економічних зв'язків між країнами Балтії через UBC створює основу для подальшої економічної інтеграції та співпраці в рамках «Інтермаріуму».

Співпраця в рамках UBC сприяє створенню спільних стратегій та підходів до розв'язання загальних проблем та викликів, що виникають у регіоні.

Спільні зусилля у сфері безпеки та оборони, здійснювані в рамках UBC, можуть стати першим кроком до поглибленої військової співпраці між країнами Інтермаріуму.

Участь у дипломатичних зустрічах та переговорах у рамках UBC допомагає побудові взаєморозуміння та довіри між країнами регіону, що стане важливим елементом подальшої інтеграції.

Натомість, Союз Балтійських Міст (UBC) та «Інтермаріум» є двома різними концепціями регіонального співробітництва, проте обидва спрямовані на зміцнення зв'язків між країнами, які розташовані в Центральній та Східній Європі.

UBC об'єднує країни, розташовані вздовж Балтійського моря, такі як Литва, Латвія, Естонія, Фінляндія та інші, з метою сприяння економічному та культурному співробітництву в цьому регіоні. Інтермаріум, з іншого боку, передбачає співпрацю між країнами, які розташовані між Чорним, Балтійським та Адріатичним морями, включаючи країни Центральної та Східної Європи. Але враховуючи стратегічні пріоритети розширення та масштабування співпраці мережі, можна стверджувати, що Союз балтійських міст охоплює вищезазначений регіон.

Інтермаріум має глибоке історичне коріння як концепція, що виникла в міжвоєнний період, і спрямована на об'єднання країн Центральної та Східної Європи для зміцнення їхньої політичної, економічної та військової позиції в регіоні. UBC виступає більш сучасною ініціативою, яка була створена для підтримки співробітництва між країнами Балтії у сучасному контексті, і базується на соціо-культурному співробітництві.

Оскільки UBC фокусується переважно на економічній, культурній та соціальній співпраці між країнами Балтії, Інтермаріум, зі свого боку, має більш широкий спектр цілей, включаючи співпрацю в галузі безпеки, оборони та зовнішньої політики.

Крім того, Інтермаріум часто розглядається як потенційна платформа для глибшої політичної та військової інтеграції країн регіону. UBC – переважно спрямований на практичні спільні проєкти та ініціативи, а не на формальну політичну об'єднаність.

Ще однією особливістю Союзу балтійських міст є співпраця саме муніципалітетів, а не держав, тому сфера впливу мережі міст-партнерів значно обмежена в прийнятті та втіленні глобальних рішень та політик.

Хоча UBC і Інтермаріум мають свої особливості, обидва можуть відігравати важливу роль у сприянні міжрегіональному співробітництву та зміцненні взаємодії між країнами регіону. Розширення стратегічних пріоритетів Союзу балтійських міст дозволить поглибити співпрацю та підняти її на вищий рівень.

Список посилань

1. Organisation – Union of the Baltic Cities. Union of the Baltic Cities. URL: https://ubc.net/organisation/ (date of access: 19.04.2024).
2. Strategies – Union of the Baltic Cities. Union of the Baltic Cities. URL: https://ubc.net/documents/strategies/ (date of access: 20.04.2024).
3. Action Plan and Implementation. URL: https://www.eusbsr.eu/about/implementation (date of access: 20.04.2024).

ПАВЛЕНКО Андрій

аспірант кафедри політології, соціології та публічного управління, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ПОСТДЕМОКРАТІЯ У ПІСЛЯВОЄННІЙ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ

Важливим завданням у післявоєнному державотворенні є вироблення стратегії реагування на виклики постдемократії. Запропонована британським соціологом Коліном Краучем концепція постдемократії, яка була репрезентована ним у книзі «Як впоратися з постдемократією» [3]. У цій праці, яка була опублікована у 2000 р., він акцентує увагу на трансформаціях, яких зазнають класичні моделі демократичного урядування, що призводить до ускладнення політико-управлінських форм із поступовою ерозією ключових демократичних

імперативів у їх апріорному сенсі. По суті, постдемократія є трансформаційним трендом суспільно-політичних відносин, що втілюється в дисфункціональності інституційних механізмів забезпечення взаємодії влади й суспільства, їх взаємному відчуженні, деетатизації політичного урядування внаслідок поширення аутсорсингу та клієнтарно-патронажних практик в організації владних відносин [1, с. 36].

Характерними ознаками сьогодення, обумовленими трансформаційними трендами постдемократії, є фрагментація державної влади між публічними і приватними акторами, посилення ролі міжнародних структур у внутрішній політичній діяльності. Через залежність національної політики від глобалізаційних чинників усталені форми взаємодії влади і суспільства втрачають стабільність. Означені тенденції проявляються у кризі систем політичного представництва на тлі незворотного спаду довіри громадян до урядів і політичних інститутів. Зокрема, ерозійні тенденції в політичному представництві пов'язані з проблемою невідповідності сучасної множинності й різноманіття соціальних інтересів усталеним ідеологічним матрицям і традиційним каналам репрезентації інтересів (політичним партіям), а також структурними суспільними трансформаціями. Це обумовлено, перш за все, процесами демасовізації політичних партій, а спад довіри до них спричинені втратою ними ролі вузлів мультиплікованих зв'язків через обмеження спектра каналів делегування інтересів виборців під час ухвалення політичних рішень.

Сучасні форми політичного урядування обумовлені такими детермінантами постдемократії:

а) зміщення вироблення політичних рішень до недержавних акторів та/або делегування їх вузькоспеціалізованим експертним колам, що зумовлюють фактичне відчуження громадян від реальних процесів політикотворення, і як наслідок – суспільну делегітимацію статусу інститутів політичного урядування та представництва;

б) вихолощення змістовної складової в комунікації між владою і суспільством через медіатизацію політики, маніпулювання масовою свідомістю засобами «політики постправди» і використання технологій штучного інтелекту для фреймінгу суспільної думки;

в) залежність урядів від перебігу глобалізаційних процесів і зовнішнього впливу недержавних акторів; в) перетворення механізмів залучення громадян у процеси вироблення політичних рішень на декоративно-функціональні атрибути демократичного урядування [1, с. 32-33].

На нашу думку, ці чинники значною мірою обумовлюють можливість постдемократичної трансформації у післявоєнній Україні. Крім того, цифрова трансформація різних сфер суспільного життя, яка сьогодні активно відбувається в Україні, призводить до посилення фрустраційних ефектів деетатизації політико-управлінських процесів.

Цифрові технології, надаючи широкомасштабні можливості доступу до різноманітної інформації і встановлення комунікаційних зв'язків, водночас створюють нові можливості для маніпулювання суспільною свідомістю.

Негативні наслідки постдемократичної трансформації українського суспільства здатне нівелювати впровадження в політичний процес інструментів деліберативної демократії. Справа в тому, що деліберативна демократія значною мірою доповнює публічне управління гуманітарним та соціальним аспектом, формуючи нові підходи до розуміння належного врядування, що відповідає не тільки вимогам ефективності, але й відкритості, доступності, підзвітності і підконтрольності, а найголовніше, чутливості до вимог і потреб громадян.

Деліберативна демократія здатна розв'язати кризу сучасної демократії двома шляхами: по-перше, розширюються можливості участі громадян у врядуванні, створюються відповідні формати обговорення суспільно значущих питань та процедур впливу на прийняття рішень державними інститутами та органами місцевого самоврядування. В результаті цього, вона долає незаконну концентрацію влади в руках політиків і повертає справжній сенс демократії. По-друге, добре організований дискусійний демократичний дискурс може стати «протиотрутою» проти маніпулятивних технологій публічного спілкування [2, с. 91]. Названі механізми, завдяки своїм характеристикам, мають істотний вплив на розвиток громадянського суспільства і здатні мінімізувати негативні наслідки постдемократичної трансформації українського суспільства.

Список посилань

1. Вінникова Н. Парадокси політичних рішень в епоху постдемократії. Монографія. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2019. 424 с.
2. Левченко Д.В., Цвих В.Ф. Деліберативна демократія як виклик громадянського суспільства. Молодий вчений. 2020. № 7 (83), липень. С. 89-92.
3. Crouch C. Coping with Post-Democracy. London: The Fabian Society, 2000. 77 p.

СКРИПЧЕНКО Ігор

аспірант кафедри політології,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПОЛІТИКА ІЗОЛЯЦІОНІЗМУ США ЯК ЧИННИК ЗРОСТАННЯ ПОЛІТИЧНОГО НАСИЛЛЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Вже 10 років Україна потерпає від військового вторгнення Росії. Кожен день прості громадяни стикаються з обстрілами, руйнуваннями та втратою близьких і друзів. Переживаючи таке горе, українці сфокусовані на тому як перемогти та закінчити цю жорстоку війну. Здається, що перемога над Росією нарешті принесе довгоочікуваний спокій. Проте ця думка може стати оманливою. Адже сьогодні від насилля потерпає не тільки Україна. Кількість військових конфліктів у світі зростає. І

перемігши Росію, ми можемо зіштовхнутися з не менш складною реальністю. Ми можемо опинитися у світі, охопленому такими ж війнами як у нас. А це прямо чи опосередковано буде вливати на Україну та швидкість її відновлення. Тож необхідно зрозуміти причини зростання політичного насилля у світі. Це допоможе підготуватися Україні морально та матеріально до непростого майбутнього, яке може очікувати світ.

Українська дослідниця Бабієва визначає політичне насилля як «особливий тип дії, спрямований на нав'язування волі однієї людини або групи решті, для чого використовується фізична сила» [1, с. 163]. Розрізняють внутрішній та зовнішній аспект політичного насилля. Внутрішній пов'язаний із застосуванням насиллям певною групою осіб для нав'язування своєї волі суспільству всередині однієї держави. Зовнішній - пов'язаний із застосуванням насилля певною державою на міжнародній арені. Як демонструє суспільно-історична практика, найчастіше насилля в міжнародному масштабі застосовують держави з авторитарним чи тоталітарним політичним режимом. Адже в демократичній країні більшість населення зазвичай проти ведення агресивних війн. Такі війни завжди несуть значні людські та економічні втрати. Тому за умови свободи слова, важко знайти багато прибічників для військової інтервенції.

Як демонструють дані Лондонського Міжнародного інституту стратегічних досліджень (IISS), існує тенденція зростання інтенсивності військових конфліктів. Згідно з дослідженням, за останній рік кількість загиблих збільшилася на 14%, а кількість випадків насильства – на 28% [2, с. 6]. Крім того, посилаючись на дані Програми даних про конфлікти при університеті Уппсали (UCDP), дослідники стверджують, що кількість збройних конфліктів активно зростала з 2010-х років. В 2022 році було зафіксовано вже 183 таких конфлікти, що є найбільшим показником за останні 30 років. Важливо підкреслити, що дослідники Програми UCDP визначають збройний конфлікт як «застосування збройної сили між двома сторонами», що призводить до щонайменше 25 смертей, пов'язаних з боями, протягом одного календарного року» [2, с. 10].

В той же час, маючи кількісні дані, ми можемо їх співставити з політичними подіями, які відбувалися у світі. Після закінчення «Холодної війни», головної наддержавою залишилися Сполучені Штати Америки. Саме вони стали «світовим поліцейським», який підтримував безпеку в міжнародних масштабах. За перші 20 років, після розпаду СРСР, США зіштовхнулися з низкою криз. Це були збройні конфлікти на Балканах та поява радикальних ісламістів у країнах Близького Сходу. Сполучені Штати брали на себе першість у питанні вирішення цих криз. Проте роль «світового жандарма» врешті почала набридати більшості американців, особливо після початку економічної кризи 2007-2008 років. Обрання президента Барака Обами заклало початок розвороту зовнішньої політики США до ізоляціонізму.

«Багатостороннє партнерство» стало одним із головних напрямів зовнішньої політики адміністрації Барака Обами. В рамках такого «партнерства» була розпочата політика «перезавантаження». Вона включала перегляд відносин США насамперед із різними авторитарними та тоталітарними країнами як Росія, Іран, Куба, Китай та іншими [4, с. 192]. Світові авторитарні лідери сприймали таку поведінку як слабкість Сполучених Штатів. А це надавало їм впевненості, що за будь-які злочинні дії «покарання» від США та її союзників не буде. Відсутність будь-яких значних санкцій США за застосування хімічної зброї в Сирії Башаром Асадом проти цивільного населення у 2012 році та російської анексії Криму в 2014 році, наочно підтвердило цю впевненість.

Прихід до влади у 2017 році Дональда Трампа тільки посилив ізоляціоністські тенденції. Його зовнішньополітична програма отримала назву «Америка понад усе» (America First). На відміну від Обами, Трамп не вибачався перед різними країнами. Він навпаки звинувачував їх у тому, що вони використовують Сполучені Штати як безкоштовне фінансове джерело. Насамперед це звинувачення стосувалося західних союзників США. Проте з авторитарними країнами Трамп вів себе непередбачувано. Щодо Ірану він зайняв жорстку позицію, що дало позитивні наслідки для підтримання безпеки на Близькому Сході. Водночас його політика щодо КНДР та Росії мала більш компліментарний характер. Погрози Трампа щодо виходу США із НАТО, ще більше погіршувало безпекову ситуацію для Європи та світу в майбутньому [3].

Варто зазначити, що така політика Обами та Трампа мала історичні передумови. Ізоляціонізм був однією з основних геополітичних доктрин Сполучених Штатів з часів їх утворення. Перший президент США Джордж Вашингтон наприкінці свого президентства озвучив «велике правило», яке полягало в уникненні політичних та військових союзів з іноземними державами [4, с. 16]. Цього правила Сполучені Штати дотримувалися майже півтора століття, уникаючи будь-яких військових та політичних союзів з країнами Європи. Тож постійна апеляція окремими політиками до цього «правила» зовнішньої політики завжди існували. Проте більшість політичного істеблішменту США у минулому столітті розуміла, що така політика в реальних умовах врешті буде нести загрозу національній безпеці.

Сьогодні адміністрація Джозефа Байдена продовжує політику часів Барака Обами. Це було передбачувано, адже Байден був тоді віце-президентом. Слабка позиція Байдена в зовнішній політиці призвела до продовження зростання насильства у світі. Його опонент від Республіканської партії Дональд Трамп також пропагує ізоляціонізм, але в іншій інтерпретації. У Демократичній та Республіканській партіях ми теж спостерігаємо розкол щодо зовнішньої політики. Ліворадикальна частина Демократичної партії проти допомоги Ізраїлю, водночас праворадикальне крило Республіканській партії проти допомоги Україні. Через ці політичні чвари, Конгрес США більше ніж півроку не може

прийняти пакет допомоги Україні, Ізраїлю та Тайваню. Голосування цієї допомоги в Палаті представників, яке відбулося 20 квітня 2024 року, тільки підтвердило існуючі розбіжності. Прийняття допомоги стало можливим лише завдяки об'єднанню поміркованих демократів та республіканців.

Іскандер Рехман, старший науковий співробітник зі стратегічних досліджень Ради американської зовнішньої політики (AFPC), зазначає, якщо США залишаться без своїх основних союзників, вони програють вирішальну війну проти авторитарних країн. На жаль, конфлікти щодо зовнішньої політики всередині американського політикуму якраз ведуть до втрати боєздатності союзників [6, с. 137]. Таку точку зору висловлює і міністр закордонних справ Тайваню Джозеф Ву. Він наголошує, що перемога Росії в Україні підбадьорить Китай до вторгнення на Тайвань:«Це буде розглядатися як перемога авторитарних держав, тому що Росія, Китай, Північна Корея та Іран зараз є об'єднаними в своїх цілях» [7]. Хоча Дональд Трамп вже обраний кандидатом на президентських виборах від Республіканської партії, половина партії розуміє загрози ізоляціонізму. Спікер Майк Джонсон, попри погрози трампістів у Палаті представників, все ж таки виніс законопроекти на голосування. Він заявив:«Я вважаю себе Рейганівським республіканцем. Я розумію концепцію збереження миру за допомогою сили» [5].

У підсумку потрібно зазначити, що збільшення кількості політичного насилля у світі взаємозалежно від здатності західних країн, і передусім США, виконувати роль «міжнародних жандармів». Економічна та військова слабкість США поєднана з відсутністю політичної волі, провокує авторитарні країни до активних агресивних дій. Сьогодні, від більше ніж 15-річної політики ізоляціонізму страждають найбоєздатніші союзники США. Україна та Ізраїль ведуть війни, які виснажують їх економічний та людський потенціал. Якщо авторитарні країни зможуть подолати їх опір, це викличе «ефект доміно» по всьому світі. Сполучені Штати можуть опинитися на одинці з міжнародним авторитаризмом, який не рахує ні людей, ні ресурсів.

Для уникнення такого сценарію Сполученим Штатам необхідно передивитися свою зовнішньополітичну стратегію. Необхідно відмовитися від політики «замирення» з недемократичними державами. Авторитарні лідери розуміють лише «мову сили». Саме тому стратегія президента Рональда Рейгана «Мир через силу» принесла успіхи і дозволила перемогти у «Холодній війні». Натомість залишається сподіватися, що політичні групи та аналітичні центри всередині США зможуть провести лобістську роботу та пояснити громадянам небезпечні наслідки ізоляціонізму. У протилежному випадку весь світ може поглинути криза, яка буде тривати не одне десятиліття.

Список посилань

1. Бабієва А. Політичне насилля: теоретичний аспект. Політичний менеджмент. 2005. № 5. С. 161–168.

2. Armed Conflict Survey 2023 / ed. by The International Institute for Strategic Studies (IISS). Routledge, 2023. 340 p.
3. Barnes J.E., Cooper H. Trump Discussed Pulling U.S. From NATO, Aides Say Amid New Concerns Over Russia. The New York Times. 2019. URL: https://www.nytimes.com/2019/01/14/us/politics/nato-president-trump.html (дата звернення: 20.04.2024).
4. Kupchan C. A. Isolationism: A History of America's Efforts to Shield Itself from the World. Oxford University Press, 2020. 276 p.
5. Nelson S., Doornbos C. Mike Johnson sets Saturday vote on Ukraine aid as House Republican foes threaten to oust him. New York Post. 2024. URL: https://nypost.com/2024/04/17/us-news/mike-johnson-sets-saturday-vote-on-ukraine-aid-as-house-republican-foes-threaten-to-oust-him/ (дата звернення: 20.04.2024).
6. Rehman I. Planning for Protraction. Routledge, 2023. 200 p.
7. Wong, E. Taiwan's Top Diplomat Says U.S. Aid to Ukraine Is Critical for Deterring China. The New York Times. 2024. URL: https://www.nytimes.com/2024/03/28/us/politics/taiwan-china-ukraine-aid.html (дата звернення: 20.04.2024).

ЧУПІС Анастасія
аспірантка кафедри політології,
Запорізький національний університет,
гостьова дослідниця,
Södertörn University (Щвеція)

ВЕПОНІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЇ ЯК СУЧАСНА ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ТЕХНОЛОГІЯ

У сучасному світі війни стають все більш антидемократичними, протиставляючи собою цінності демократії та використовуючи їх як знаряддя політичних та військових операцій. Зокрема, свобода слова та доступ до інформації стають об'єктами маніпуляції через пропаганду та дезінформацію. Росія не лише проводить війну за території та ресурси України, але й використовує психологічні та когнітивні методи ведення війни для маніпулювання мисленням та емоціями українських громадян. Ці методи охоплюють використання інформації з метою досягнення військово-політичних цілей. Хоча вони не нові, але їх поширення відзначається з 2017 року під термінами «когнітивна війна» та «вепонізація», які описують використання інформації як зброї [1]. Такі методи демонструють вплив на суспільну думку та можуть бути спільними інструментами війни та дипломатичного протистояння.

Оксфордський словник надає нам визначення вепонізації як акту створення чогось придатного для використання як зброї [2]. А за словником Мерріам-Вебстер дієслово вепонізувати означає адаптувати будь-що для використання як зброї у війні [4].

За визначенням відомої американської експертки у сфері інформаційних технологій Маргарет Роуз, вепонізована інформація являє собою повідомлення або його частину, спеціально створене для того, щоб отримувач сприймав його як правдиве, хоча воно може бути

викривленим та містити неправдиві дані [3]. На нашу думку, цей термін дещо нагадує визначення дезінформації. Тож, опираючись на зібраний та проаналізований матеріал, маємо уточнити це визначення і сформулювати його так: вепонізація інформації – це використання будь-якого виду інформації – знань, фактів, великих масивів даних, які можуть містити ці знання, а також каналів їх зберігання, обробки та комунікації, як цифрових, так і технічних задля свідомого маніпулятивного вираження даних, їх нецільового використання, або обмеження доступу до них.

Також пропонуємо виокремити три головних рівні цього феномену:

– вепонізація безпосередньо інформаційних повідомлень та знань,
– вепонізація технологічна – каналів поширення та зберігання інформації,
– вепонізація технічних пристроїв та інформаційних технологій.

Феномен вепонізації інформації є таким, що позначає сам процес використання методів пропаганди, дезінформації, ІПСО та інших когнітивних та психологічних маніпуляцій, направлених на досягнення певних політичних або військових цілей.

До першого рівня вепонізації інформації ми пропонуємо віднести будь-яке намірене викривлення фактологічної інформації, використання частин інформації у відриві від основного контексту, створення та запуск у медійне поле фейкової інформації, а також формування інформаційних вакуумів навколо обговорення певних тем, використання техніки «тунелювання».

До другого рівня можна віднести як технічну складову процесу створення та поширення інформації (канали зв'язку такі як телебачення, радіомовлення, мережа Інтернет, соціальні медіа), так і інноваційні технології та технології штучного інтелекту, які можуть використовуватися для маніпуляції інформацією. До найбільш неочевидного каналу, що може використовуватися для поширення вепонізованої інформації, можна віднести відеоігри.

Третій рівень ілюструє можливість вепонізації інформації через блокування або перехоплення каналів зв'язку, виведення з ладу технічного оснащення, що його забезпечує. До прикладу – блокування українського мовлення, а також військові атаки на телевежі, або кібератаки задля блокування стільникового зв'язку.

Технологія «вепонізації», що нині впроваджується РФ, крім інформації, використовується й щодо інших сфер, як:

– вепонізація міграції;
– вепонізація енергетики, включаючи атомну енергетику;
– вепонізація питаннями продовольства та екології;
– вепонізація культури та мови;
– вепонізація спорту.

І, звичайно, маніпулювання дипломатією, наприклад, шляхом блокування діяльності міжнародних організацій, таких як ООН, ОБСЄ та інших. Цей перелік не є вичерпний і може бути доповненим.

Підсумовуючи, відзначимо, всі три рівні, які були висвітлені, взаємопов'язані та можуть використовуватися як окремо, так і разом для вепонізації інформації. Також можна помітити взаємозв'язок між вепонізацією в інших сферах та їх трансформацією в негативно спрямовані новини з метою досягнення політичних та військових цілей. Україні необхідно провести широкі реформи та зміцнити існуючі інституції у сфері інформаційної безпеки, щоб протистояти дезінформації, пропаганді та інформаційним атакам, які відбуваються в рамках когнітивних та психологічних операцій. Важливо перейти від реактивного до проактивного підходу до реагування на інформаційні виклики. Цей процес має бути активно підтриманий залученням експертів і фахівців з академічного середовища та наукових колективів як в Україні, так і за її межами, шляхом створення міжнародних експертних груп та спільних проєктів з представниками закордонних дослідницьких інститутів і академічних установ. Це сприятиме обміну цінним досвідом та забезпечить колективну безпеку.

Список посилань

1. NORFOLK, VA – Cognitive Warfare includes activities conducted in synchronization with other Instruments of Power, to affect attitudes and behaviours, by influencing, protecting, or disrupting individual, group, or population level cognition, to gain an advantage over an adversary. URL: https://www.act.nato.int/activities/cognitive-warfare/ (дата звернення: 22.04.2024).
2. Weaponization // Oxford Learner's Dictionaries. URL: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/weaponization (дата звернення: 22.04.2024).
3. Weaponization of Information. URL: https://www.populismstudies.org/Vocabulary/weaponization-of-information/ (дата звернення: 22.04.2024).
4. Weaponize // Merriam-Webster. URL: https://www.merriam-webster.com/dictionary/weaponize (дата звернення: 22.04.2024).

ВЛАСЮК Єгор
студент бакалаврату кафедри політології,
Запорізький національний університет

ВАГІНА Олена
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політології,
Запорізький національний університет

«НОВИЙ СПРАВЕДЛИВИЙ КАЗАХСТАН»: ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО КУРСУ

Після початку повномасштабної російської агресії в Україну в країнах Центральної Азії почали посилюватися процеси формування

національної ідентичності, пов’язані з інтересом до власної національної культури й мови. Ці тенденції переважають серед молоді, для якої колишнє радянське минуле вже є частиною історії. Особливо показові зміни відбуваються останніми роками в Казахстані, який геополітично й історично має тісні політико-економічні зв'язки з Росією. Починаючи з 2022 р. президент Казахстану К.-Ж. Токаєв проголосив курс на масштабне політичне реформування. Подібні зміни є цікавими для дослідження з точки зору феномену демократичних перетворень у пострадянській країні, яка довгий час зберігала доволі скептичне ставлення щодо демократичних процесів.

Дослідження особливостей трансформації політичного режиму в Казахстані цікавить багатьох науковців, серед яких слід згадати казахстанського політолога Сатпаєва Д., українських дослідників Осадчука І., Орлик В., американського політолога Залмаєва П. та ін.

Метою роботи є аналіз процесів політичних змін в Республіці Казахстан, а саме дослідження та визначення впливу реформ президента К.-Ж. Токаєва на внутрішньополітичну трансформацію та збереження зовнішньополітичної багатовекторності Казахстану.

У вересні 2022 р. президент Казахстану К.-Ж. Токаєв звернувся до нації з посланням, в якому проголосив комплексне перезавантаження всіх державних інституцій, зміну та оновлення економічної та політичної парадигми розвитку країни. Було задекларовано відхід від «державного капіталізму» та надмірного втручання держави в економіку. Натомість пріоритетами нового економічного курсу визначено стимулювання приватної підприємницької ініціативи, розвиток конкуренції та справедливий розподіл національного доходу [1].

Але найнесподіванішою була пропозиція президента Республіки Казахстан обмежити президентський термін сімома роками без права переобрання. Цей крок був безпрецедентним для країн Центральної Азії, де політична влада передається наступникам чи взагалі родичам, та досить неочікуваним від Казахстану, який за індексом демократії стабільно мав показники авторитарного режиму [2; 3, с. 74]. Для порівняння: демократичні країни, як правило, мають ще коротші президентські терміни. У США, наприклад, президент може обіймати посаду не більше двох термінів по чотири роки, а у Франції – не більше двох термінів по п'ять років.

Обмеження терміну президентської каденції може стати значним поворотним моментом в політичному розвитку Казахстану. Але не менш важливим показником демократизації є також розвиток парламентаризму. Згідно із змінами, внесеними до конституції Республіки Казахстан, було розширено повноваження парламенту. Реформування торкнулося й механізмів формування парламенту та масліхатів (місцевих рад). Запровадження змішаної мажоритарно-пропорційної системи їх формування покликано зробити законодавчі органи влади більш представницькими та підзвітними народу. Головна

ідея програми Токаєва «Новий справедливий Казахстан» втілена у формулі «сильний президент – впливовий парламент – підзвітний уряд» [1].

Поправки до конституції Казахстану – це позитивний крок у напрямку оновлення ключових політичних інститутів, особливо на тлі «кривавих» подій у Казахстані в січні 2022 р. Спроба політичного перезавантаження має на меті уникнення внутрішньополітичної дестабілізації на фоні нестабільної міжнародно-політичної ситуації. Проголошена спроба політичної модернізації може трактуватися як прагнення Токаєва відійти від авторитарної моделі правління, яка домінувала в Казахстані з часів розпаду Радянського Союзу. Але існує й протилежна думка: зміни до конституції й дострокові вибори не змінюють основ політичної системи і дозволяють Токаєву залишатися на посаді президента ще впродовж семи років.

Отже, чи дійсно Казахстан стане на шлях демократичних перетворень, залежить від багатьох чинників. Важливо, наскільки комплексними будуть реформи, необхідні для утвердження демократії. Необхідно уважно стежити за тим, як будуть імплементовані нові конституційні положення. Існує також ризик того, що реформи можуть бути призупинені або саботовані. Сили, зацікавлені у збереженні авторитарного status quo, ймовірно, будуть чинити спротив демократичним перетворенням.

Ще більшою загрозою для успішної політичної модернізації Казахстану є геополітичне сусідство з Росією та економічні й політичні союзи, що пов'язують обидві країни. Як зазначає Ю. Пойта, «якщо до влади в Казахстані прийде політик, який поставить під сумнів необхідність розвивати відносини з Росією, або виступатиме за демократичний розвиток, викриватиме корупцію та поставить під сумнів зовнішню політику, підпорядковану Росії, тоді Кремль в сприятливий момент використає інструменти для розколу держави» [4]. Час покаже, чи вдасться Токаєву здійснити задумані реформи. Проте, започатковані зміни дають надію на те, що Казахстан може стати на шлях демократичного розвитку після довгого періоду перебування в авторитарному полі.

Таким чином, проголошений президентом Казахстану К.-Ж. Токаєвим курс на лібералізацію економічної політики, покращення соціально-економічного добробуту населення, зміцнення верховенства права й обмеження терміну повноважень самого президента свідчить про спробу створення нової моделі суспільного консенсусу. Така модель може якісно вплинути як на внутрішню ситуацію, так і на зовнішньополітичну багатовекторну політику держави. Але наразі залишається відкритим питання, чи будуть сприяти нові зміни збереженню багатовекторності Казахстану в оточенні таких країн як Російська Федерація та КНР.

Список посилань

1. Звернення Президента Касим-Жомарта Токаєва до нації. Офіційний сайт президента Республіки Казахстан. URL: https://www.akorda.kz/en/president-kassym-jomart-tokayevs-state-of-the-nation-address-181857 (дата звернення: 19.04.2024).
2. Where democracy is most at risk. The Economist. URL: https://www.economist.com/graphic-detail/2024/02/14/four-lessons-from-the-2023-democracy-index (дата звернення: 19.04.2024).
3. Осадчук І. Атипова напівпрезидентська система правління та політичний режим у Республіці Казахстан (1995-2018 рр.). Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Історія. Філософія. Політологія. 2019. № 17. С. 72-75. URL: https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/Osadchuk_Atypical-SP_Kazakhstan.pdf (дата звернення: 19.04.2024).
4. Ерман Г. Чи справді Казахстан віддаляється від Росії і чи можливе вторгнення до країни. BBC News Україна. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-61866555 (дата звернення: 19.04.2024).

ЛЕВЧЕНКО Антон
магістрант кафедри політології,
Запорізький національний університет

ХОРІШКО Лілія
доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології,
Запорізького національного університету

МИРНІ ІНІЦІАТИВИ КИТАЮ ТА ТУРЕЧЧИНИ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЙСНОСТІ

Україна, зазнавши неспровокованої російської агресії, першою взяла на себе ініціативу щодо формування механізму завершення війни на справедливих умовах. Відтак було розроблено 10 пунктів Формули миру В. Зеленського, що визначають чіткі зобов'язання та конкретику дій стейкхолдерів. Ідея отримала підтримку серед лідерів держав світу, свідченням чого є активний процес підготовки до проведення Глобального саміту миру в Швейцарії. Водночас деякі держави пропонують своє бачення змісту мирних ініціативи, які не повною мірою відповідають національним інтересам України. Йдеться про ініціативи Китаю та Туреччини.

У лютому 2023 року Китай презентував мирний план з 12 пунктів. Серед його ключових ідей – недопустимість використання світової економіки як інструменту або зброї в політичних цілях, сприяння функціонуванню зернового коридору, відмова від нападів на цивільну інфраструктуру, двостороннє припинення вогню та повернення до мирних перемовин. Також акцентується увага на дотриманні норм міжнародного гуманітарного права, у тому числі забезпеченні поваги до військовополонених та сприянні координаційній ролі ООН у питаннях безпеки ядерних об'єктів, зменшення стратегічних ризиків використання

ядерної зброї. Констатовано потребу відмови від односторонніх санкцій та відходу від менталітету Холодної війни, тобто припинення експансії військових блоків [1]. Китай зацікавлений у реалізації національних інтересів, розширенні ресурсного потенціалу в тому числі за рахунок РФ, а тому прагне нівелювати деструктивні фактори впливу на національну економіку.

У порівнянні з Формулою миру, китайська ініціатива є лише позицією, оскільки не передбачає вироблення алгоритму дій [2]. Китай безпосередньо не вказує на потребу поступок РФ, проте такі ідеї, як припинення вогню між сторонами, позаблоковий статус України, відмова від санкційної політики у майбутньому сприятимуть посиленню ресурсного потенціалу держави-агресора.

Згідно мирного плану Туреччини, який був оприлюднений у квітні 2024 року, Україна має залишитися позаблоковою державою з можливістю збереження курсу на вступу до ЄС. США та РФ повинні взяти на себе зобов'язання за жодних умов не застосовувати ядерну зброю та не втручатися у внутрішні справи іншої країни у будь-який спосіб, який може спричинити дестабілізацію її уряду. Підтримуються ідеї повернення до переговорів та обміну полоненими «всіх на всіх». Акцентовано увагу на замороженні бойових дій по чинній лінії фронту з подальшим визначенням долі окупованих територій на референдумі у далекому 2040 році [3].

За своєю змістовною архітектурою, мирні ініціативи Туреччини є найменш привабливими для України, оскільки пропонують замороження конфлікту на невигідних умовах. Ідея проведення референдумів у майбутньому є безсенсовною, через потужні механізми російської пропаганди, що будуть впливати на свідомість людей, які проживають на тимчасово окупованих територіях. Туреччина демонструє високий рівень зацікавленості у мирному процесі, виходячи геополітичних інтересів, йдеться про регіональне лідерство [5]. Водночас вказані ініціативи потенційно можуть привернути увагу світових лідерів, які бажають якнайшвидше закінчити війну, однак вони не враховують українські національні інтереси.

У цій геополітичній грі, кожен з акторів намагається відстоювати власні інтереси навіть за рахунок такого явища як війна. Водночас українське суспільство та держава продовжують проявляти стійкість і волю до перемоги. Незважаючи на більше ніж два роки безперервних атак держави-агресора, українці продовжують вірити, що вони вийдуть переможцями з війни. Так за результатами проведеного дослідження в лютому 2024 року, близько 88% респондентів переконані, що Україна переможе з виходом на кордони 1991 року. Також, 77% опитаних заявили, що підтримали б вступ до ЄС та НАТО [4]. На противагу запропонованим мирним ініціативам, українське суспільство та очільники держави синхронізують зусилля у протистоянні російській агресії. У цьому

контексті прискорення процесів інтеграції в ЄС та НАТО є ключовими інструментами гарантування безпеки та сталого розвитку держави.

Отже, мирні ініціативи Китаю та Туреччини спрямовані на реалізацію геополітичних інтересів цих держав, а також є своєрідним пошуком можливостей нівелювання деструктивного впливу війни на функціонування національних економік. Зміст ініціатив не відповідає національним інтересам України та очікуваннями суспільства в цілому.

Список посилань

1. Проти односторонніх санкцій та біолабораторій. Китай оприлюднив свій мирний план для України. 12 пунктів. URL: https://forbes.ua/war-in-ukraine/proti-odnostoronnikh-sanktsiy-ta-biolaboratoriy-mirniy-plan-kitayu-24022023-11956 (дата звернення 19.04.2024)
2. Мирний план від Китаю. Кому він вигідний, Україні чи Росії. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c51l5yp45kwo (дата звернення 19.04.2024)
3. Замороження війни та референдуми в окупації: Туреччина запропонувала новий "мирний план". URL: https://prm.ua/zamorozhennia-viyny-ta-referendumy-v-okupatsii-turechchyna-zaproponuvala-novyy-myrnyy-plan-zmi/ (дата звернення 19.04.2024)
4. Опитування: Абсолютна більшість українців вірить у перемогу над Росією, підтримують членство в ЄС та НАТО. URL: https://iri.org.ua/survey/opytuvannya-absolyutna-bilshist-ukrayintsiv-viryt-u-peremohu-nad-rosiyeyu-pidtrymuyut (дата звернення 20.04.2024)
5. «Турки мають грати дуже тонко». Що стоїть за мирними ініціативами Туреччини і Китаю. URL: https://uainfo.org/blognews/1710490614--turki-mayut-grati-duzhe-tonko-pristayko-poyasniv-shcho-stoyit.html (дата звернення 20.04.2024)

РУДЕНКО Максим
студент бакалаврату кафедри політології,
Запорізький національний університет

ЛЕПСЬКА Наталія
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології,
Запорізький національний університет

ГЕОСТРАТЕГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ ПІДВОДНОЇ КОМУНІКАЦІЙНОЇ МЕРЕЖІ

Підводні комунікаційні мережі становлять основу критичної інфраструктури у цифрову еру. Проте викликає певний подив, що в контексті сучасних геополітичних реалій геостратегічне значення цієї оптоволоконної мережі є не достатньо актуалізованим. Так, нині 750 000 миль кабелю з'єднують всі континенти, крім Антарктиди. Послуговуючись понятійно-категоріальним апаратом геополітики, доречно визначити оптоволоконну мережу як один з типів геополітичних ліній, оскільки вони є структуроутворюючим елементом з'єднання світового геополітичного простору, тож є вагомим засобом глобалізації в XXI столітті. 99% усього трансокеанічного трафіку, включаючи фінансові

транзакції, телефонні дзвінки та усі електронні повідомлення, передаються цією підводною мережею [1, с. 391–392]. Незважаючи на те, що бездротові супутникові технології постійно модернізуються і їхнє покриття стає все ширше, однак вони все ж значно поступаються підводній комунікаційній мережі, оскільки здатні передавати менше трафіку, є більш дорогими в обслуговуванні та введенні в експлуатацію. Тому підводні кабелі залишаються найшвидшим, найефективнішим і найдешевшим способом передачі цифрової інформації по всьому світі. Цю тему на глобальному рівні почали опрацьовувати відносно недавно. Серед авторів публікацій з цієї проблематики відзначимо Крістіана Бюгера та Тобіаса Лібетрау, які у своїх дослідженнях активно звертають увагу на стратегічне значення підводної кабельної інфраструктури.

З огляду на вагому економічну та інформаційну цінність, особливо важливим об'єктом стала підводна комунікаційна мережа на тлі американо-китайського технологічного протистояння. У світлі останніх подій доречно загадати 5 березня 2024 року, коли хусити вивели з ладу кабелі у Червоному морі. Тим самим вони пошкодили важливі лінії передачі даних до регіонів Африки, Азії та Близького Сходу, вплинувши на 25% трафіку. Такі обставини вже ставлять на карту не лише загальне сповільнення інтернет-трафіку, а й становлять загрозу національній безпеці одразу низці держав.

Ще одним прикладом виведення з ладу підводної комунікаційної мережі є інцидент у Тихому Океані через пошкодження єдиного кабелю, що з'єднує невелику острівну державу Тонга з основною глобальною мережею. Ремонт тривав два тижні і призвів до значних економічних збитків, оскільки острівна держава значною мірою покладається на туристичний сектор, котрий постраждав особливо сильно. Адже через відсутність будь-якого зв'язку фінансові операції були неможливі, тож усі бронювання готелів і авіарейсів довелось скасувати [1, с. 412; 2]. Не буде перебільшенням відзначити, що враховуючи істотне значення підводних комунікаційних мереж для сучасної економіки та національної безпеки держав, цей різновид комунікаційних мереж буде чимдалі більше фігурувати як нагальний об'єкт уваги безпекових інституцій, як державних, так і регіональних та міжнародних. Бо, хто володіє кабелями – той володіє інтернетом. Причому не внутрішньою (цифровою) його частиною, мова йде буквально про фізичну інфраструктуру, завдяки якій інтернет в принципі функціонує.

Так, Сполучені Штати через свої великі технологічні компанії ведуть стратегічну боротьбу за контроль над підводною кабельною мережею. За останні декілька років відбулись певні трансформації у ніші компаній, що займаються прокладанням і обслуговуванням підводних кабелів. Якщо спочатку міжнародні консорціуми відігравали важливу роль у цій ніші за активної державної підтримки через національні телекомунікаційні компанії, то за короткий проміжок часу ця провідна позиція була втрачена. І головним чином – на користь великих американських

приватних технологічних компаній, котрі прагнуть досягти власних прагматичних цілей.

Реалізують вони їх, принаймні, в такі два способи. По-перше, завдяки регулюванню пропускної здатності своїх мереж. Так, кабель Equiano, який з'єднує Європу з Південною Африкою, має пропускну здатність 150 Тбіт/с. Своєю чергою, кабель Durant, що з'єднує США з Францією, має пропускну здатність 250 Тбіт/с. Той факт, що нові кабелі високої пропускної здатності належать великим американським технологічним компаніям, посилює вплив США на мережевий контент і трафік, зміцнюючи існуючі маршрути. Така структура також витісняє з ринку конкурентів, таких як традиційні телекомунікаційні оператори та локальні компанії, й ускладнює доступ до ринку для компаній і агентів з-за меж регіону [3. с. 96]. По-друге, чинять тиск на деякі компанії у цьому секторі з метою утримуватися від роботи з китайськими постачальниками [3. с. 96]. Але, якщо в Атлантичному океані перевага належить більшою мірою США, то в інших регіонах ситуація дещо відрізняється. Останнім часом, Китай і Росія почали приділяти більше уваги підводній комунікаційні мережі під впливом занепокоєності інформаційної гегемонії США. Так, країни БРІКС заявили, що збудують власну комунікаційну мережу, і хоч проєкт так і не був реалізований, однак окремі члени БРІКС вже побудували або все ще планують побудувати власні підводні кабельні мережі з метою обійти цифрове лідерство США. Також слід зазначити, що нові комунікаційні мережі є окремою китайською ініціативою «Цифровий шовковий шлях». І хоч Китай намагається обійти домінування США у цьому секторі, останні доволі успішно перешкоджають їхнім спробам.

Контроль над деякою частиною цієї кабельної мережі дає значні геостратегічні бонуси державі, що володіє таким видом інфраструктури і може його обслуговувати. Першочергово контроль над цією цифровою інфраструктурою дозволяє регулювати або (за бажанням) повністю блокувати інформаційний трафік, завдаючи шкоди цілим секторам економіки. Контроль над мережею також дозволяє отримати незаконний доступ до інформації, що циркулює в ній, як було показано у свідченнях Едварда Сноудена у 2013 році. Однак кабель як такий є одним з компонентів глобальної комунікаційної мережі, іншим таким компонентом є вузол. Інформаційний вузол – це надводна частина комунікаційної мережі, де концентрується і перерозподіляється інформація, що циркулює в середині мережі. І місце, де розміщений цей вузол, набуває великого геополітичного значення, оскільки держави, які контролюють ці вузли, отримують здатність впливати на сусідні країни, створюючи політичну і інформаційну залежність від країни, де цей вузол розміщений. За таким принципом, наприклад у Бразилії, є великий геополітичний потенціал, оскільки на її території знаходяться велика кількість таких інформаційних вузлів, з'єднуючи США і Південну Америку. Крім того, це розкриває ще один важіль впливу Франції на

Африку. Будучи континентом з найменшою кількістю підключень до глобальної мережі, у Африки є лише два комунікаційні шляхи: Європа – в районі Середземного моря, і Азія – на східному узбережжі континенту, в районі Червоного моря. Така ситуація, що складається на тлі поразки французьких проксі в регіоні Сахель, спонукає низку країн Африки поглиблювати співпрацю з китайськими компаніями, щоб нівелювати вплив Франції на інформаційні канали зв'язку.

Підсумовуючи, зазначимо, що інтернет вже давно перестав бути просто локальною мережею передачі персональних даних, тепер це окремий геополітичний простір. А за законами класичної геополітики, якщо простір існує – ним можна заволодіти. Ситуація, що складається довкола підводної комунікаційної мережі, є доволі не врегульованою і боротьба за володіння цією мережею продовжується: США намагаються зберегти свою цифрову гегемонію. А країни, що мають потенціал протистояти США в цій сфері, намагаються відгородитись від основної мережі, будуючи власні, як, наприклад, це робить Китай. Володіння ключовими компонентами цієї системи, дає змогу державам набувати нового геополітичного потенціалу та впливати на сусідні країни. А тому, підводна комунікаційна мережа буде у майбутньому набувати все більшого і більшого значення.

Список посилань

1. Bueger C., Liebetrau T. Protecting hidden infrastructure: The security politics of the global submarine data cable network. *Contemporary Security Policy*. 2021. Vol. 42, no. 3. URL: https://www.researchgate.net/profile/Christian-Bueger/publication/350469862_Protecting_hidden_infrastructure_The_security_politics_of_the_global_submarine_data_cable_network/links/656d7129ce88b8703131aefb/Protecting-hidden-infrastructure-The-security-politics-of-the-global-submarine-data-cable-network.pdf (date of access: 24.03.2024).
2. Tonga facing 'absolute disaster' after internet cable blackout. *aljazeera.com*. URL: https://www.aljazeera.com/news/2019/1/23/tonga-facing-absolute-disaster-after-internet-cable-blackout (date of access: 24.03.2024).
3. PÈrez R. G. SUBMARINE CABLES ACROSS THE ATLANTIC: GEOPOLITICS AND SECURITY OF A CRITICAL INFRASTRUCTURE. *ATLANTIC CENTRE*. 2023. No. 3. P. 50–83. URL: https://www.defesa.gov.pt/pt/pdefesa/ac/pub/acpubs/Documents/Atlantic-Centre_Report_03.pdf#page=58 (date of access: 24.03.2024).

ЯСЬМО Ольга
магістрантка кафедри політології,
Запорізький національний університет

ЛЕПСЬКА Наталія
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології,
Запорізький національний університет

ОСОБЛИВОСТІ ГРОМАДСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РОЗВИТКУ У ПОВОЄННИЙ ЧАС

Від початку повномасштабного вторгнення Росії на територію України постала гостра необхідність перманентної комунікації на глобальному рівні, аби заручитись прихильністю якомога більшої кількості держав, отримати допомогу (поставки зброї, амуніції, гуманітарної допомоги тощо) і поширити ідею про післявоєнну відбудову країни. Саме останній пункт є одним з ключових аспектів зовнішньої політики України, адже чим раніше будуть укладені домовленості, тим швидше почнеться їхнє втілення. А оскільки російсько-українська війна триває вже 10 років, починаючи з 2014 р., масштаби руйнувань зростають, то не можна зволікати із плануванням відбудови країни. З метою поширення даних тез на державному та міжнародному рівнях, військово-політичне керівництво та представники громадянського сектору активно ведуть роботу щодо міжнародної співпраці для зміцнення рівня підтримки України.

Ми вже згадували цілі публічної дипломатії, що прописані в Стратегії на 2021-2025 р., та національний бренд UkraineNow. І хоч документ був написаний до повномасштабної війни, цілі та бренд залишилися незмінними, але набули нового сенсу та більш глибокого змісту. В умовах війни для України життєво необхідним завданням є пошук союзників та визнання України як сильного геополітичного гравця на міжнародній арені.

Бренд UkraineNow в громадській дипломатії став символічним, адже кожного дня в Україні змінюється ситуація, іноді кардинально, тому важливо говорити про Україну «в моменті» і не зволікати із поширенням інформації, укладанням домовленостей, проханнями про допомогу. Великим досягненням є синергія офіційної та громадської дипломатії, які мають спільні цілі, чітко визначені завдання та координацію дій. Наприклад, військово-політичне керівництво не спроможне забезпечити абсолютно всіх людей-ВПО гуманітарною допомогою або житлом. Однак громадські організації, які працюють в певному регіоні можуть допомогти цим людям завдяки співпраці з міжнародними донорами.

Ще одним прикладом тісної взаємодії офіційної та громадської дипломатії є зустріч Президента України з амбасадорами фандрейзингової платформи United24, що відбулась у Києві 5 травня

2023 р. Для участі у заході прибули представники 110 країн, які долучилися до допомоги Україні. Голова держави підбив підсумки роботи до першої річниці платформи UNITED24 – The Power of Unity та подякував амбасадорам за об'єднання світу для допомоги Україні. Зокрема, Президент подякував амбасадорам напряму «Медична допомога» Андрію Шевченку й Лієву Шрайберу, амбасадорам напряму «Відбудова України» Олександру Усику, Кетрін Вінник і Мішелю Азанавічусу, а також привітав перших амбасадорів нового напряму «Освіта та наука» Пола Нерса та Іванну Сахно. Важливо, що представники абсолютно різних професійних сфер акумулюють свої ресурси задля допомоги Україні, що є результатом високоефективної громадської дипломатії. Аргументом на користь результативності використання громадської дипломатії як інструменту реалізації відновлення України є той факт, що станом на жовтень 2023 р. завдяки роботі фандрейзингової платформи UNITED24 на рахунки Нацбанку надійшло понад 7,9 млрд грн внесків від міжнародних компаній, українського бізнесу, благодійних організацій, світових знаменитостей та донорів [3].

Перемога у війні 21 століття залежить не лише від успіхів на полі бою, а й від здатності протистояти проросійському наративу на міжнародній арені, продемонструвати протилежний путінському образ України. Відповідно ключовою метою української дипломатії є формування широкої коаліції союзників на підтримку України та лідерство у генеруванні ініціатив задля досягнення перемоги.

Міжнародна допомога – фундаментальна складова стійкості, відбудови та відновлення України. Під час виступу на міжнародному форумі United for Justice. United for Nature прем'єр-міністр Денис Шмигаль заявив, що сума загальних збитків довкіллю внаслідок російської агресії сьогодні складає понад 2 трлн грн [2]. Усвідомлюючи, що це далеко не остаточна сума, адже війна триває і оцінити масштаби збитків на окупованих територіях поки неможливо, ми розуміємо, наскільки необхідно і далі розширювати міжнародні зв'язки, заохочувати інвесторів вкладати кошти в реконструкцію та відновлення українських земель.

На наше переконання, необхідно закцентувати увагу на тому, що міжнародне партнерство, грантові проекти, допомога від міжнародних донорів часто реалізується в територіальних громадах саме завдяки громадській дипломатії. Сутність у тому, що на базі органу влади (міської\селищної\сільської ради чи військової адміністрації) утворюється неурядова структура\громадська організація\комунальна установа тощо. Певна організація громадського суспільства надсилає запити в міжнародні організації про потреби громади і згодом отримує всю необхідну допомогу (технічну, продовольчу, фінансову тощо). Також це можуть бути угоди про спільну реалізацію проєктів, якщо вони відповідають інтересам обох сторін. Безсумнівно, такий механізм є

практичним з тієї точки зору, що кожне місто\селище\громада знає свої конкретні потреби, розвинуті галузі економіки, рівень громадської активності тощо, а отже, може напряму запропонувати умови і перспективи партнерства іншій організації чи певному місту, яке має схожі характеристики. На підтвердження своєї думки доречно навести приклад інтернет-платформ, які були створені для пошуку партнерів за кордоном: Twinning, Sister Cities International (SCI), Cities4Cities, B2B Italia тощо. Їхній загальний механізм функціонування полягає у тому, що українські міста та громади створюють профіль, де вказують детальну інформацію про себе (географічне розташування, історичну довідку, спеціалізацію, міські громадські організації та ініціативи і т.ін.), і пошук міст-побратимів відбувається за тими ж фільтрами. Таким чином, пошук партнерів здійснюється на основі так званих точок дотику, а далі вже слідує комунікація і визначення перспектив співробітництва.

Часто громадські організації або громадяни-активісті є ініціаторами укладання угод міст-побратимів. Наприклад, на міжнародному молодіжному форумі учасник\учасниця з України розповіла про своє рідне місто, його історію, чим воно славиться і запропонувала меру іншого європейського міста перспективи співпраці. Така схема особливо дієва для окупованих та прифронтових громад, з якими дуже мало міжнародних організацій хочуть співпрацювати напряму. Щоб наочно проілюструвати різницю в активності міжнародної співпраці прифронтових та тилових регіонів, наведемо дані статистики кількості партнерів в українських громад: у Волинській області кількість міжнародних партнерів сягає 98, у Житомирській – 65, в Одеській – 101, в Херсонській – 2, в Запорізькій – 19 [1].

Важливо звернути увагу на такий момент. Велика частина території України перебуває під окупацією. На жаль, переважна більшість міжнародних партнерів та донорів не хочуть співпрацювати і виділяти кошти на проєкти від окупованих та прифронтових територій. Це є неабиякою проблемою, адже функціонування органів місцевого самоврядування, задоволення потреб ВПО та підготовка до деокупації вимагає чималих матеріальних, технічних та кадрових ресурсів. Тому перед українським політичним керівництвом та громадськістю стоїть завдання посилити свій вплив на міжнародній арені, паралельно працюючи над внутрішніми процесами (боротьба з корупцією, реформування законодавства, виконання вимог ЄС щодо вступу тощо). Це неодмінно дасть поштовх донорам та міжнародним партнерам звернути більшу увагу на проблеми в Україні, особливо, коли спостерігаються ознаки втоми від російсько-української війни та розсіювання уваги на інші дестабілізаційні процеси у світі.

Таким чином, громадська дипломатія в Україні за доволі короткий термін досягла значних результатів і продемонструвала свою ефективність. За період від 24 лютого 2022 року Україна досягла відсторонення Росії у більш ніж 25 міжнародних організаціях та інших

форматах багатосторонньої співпраці. Якщо конкретно, то це призупинення членства Росії в Раді Європи, Раді ООН з прав людини, а також відсторонення від головування у Комітеті всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Використовуючи інструментарій публічної дипломатії, зокрема масштабну рекламну кампанію «Україна = Сміливість», Україна позиціонує себе на міжнародній арені як держава, де проживають відважні люди, що захищають європейські цінності, свободу, суверенність та демократію.

Список посилань

1. Міжнародне і міжмуніципальне співробітництво громад: дані Моніторингу реформи від Мінінфраструктури. Децентралізація. URL : https://decentralization.gov.ua/news/16923 (дата звернення: 05.04.2024).
2. Названо суму збитків, яких завдала українському довкіллю війна. УНІАН. URL : https://www.unian.ua/ecology/viyna-v-ukrajini-stala-vidoma-suma-zbitkiv-zavdanih-dovkillyu-cherez-viynu-12431238.html (дата звернення: 05.04.2024).
3. Як донатять українці. З початку року три найбільші фонди зібрали 12,5 млрд грн: Forbes. URL : https://forbes.ua/news/yak-donatyat-ukraintsi-z-pochatku-roku-tri-naybilshi-fondi-zibrali-125-mlrd-grn-26102023-16903 (дата звернення: 05.04.2024).

СЕСІЯ ІІІ
ПІСЛЯВОЄННЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТОК МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

КРАСНОКУТСЬКИЙ Олександр
доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

ФІЛОСОФІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ: ДО ПИТАННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Військова агресія РФ, воєнний стан в Україні визначають перебіг сучасних державотворчих процесів, стан та перспективи вітчизняного публічного управління та царини соціального забезпечення й соціальної роботи.

Якою далі буде наша країна (маленькою чи великою за територією, розвинутою чи такою, що розвивається, країною «третього світу») – залежить і від реальних успіхів ЗСУ на полю бою, і від якості тих світоглядно-філософських моделей, що приймаються на озброєння носіями державно-владних повноважень, державними службовцями та посадовими особами місцевого самоврядування, вітчизняним політикумом, а також широкими народними масами, які його підтримують.

На днях один із заступників міністра освіти і науки України (Михайло Винницький) у себе на сторінці в одній із соціальних мереж задав питання своїм читачам щодо того, кого в нас більше: прихильників соціалізму в освіті, чи лібералізму? Прихильники останнього, як правило, ратують за ринкові відносини, відмову від державної підтримки освітньої галузі. Прибічники ж соціалізму, за класичною схемою, тяжіють до максимальної бюджетної підтримки царини освіти і науки. Бюджетні місця чи грантовий підхід у вищій школі?

І питання це світоглядне і набагато ширше. Воно в площині того, яку Україну ми воліємо бачити в майбутньому. Країну соціальну (з відповідним типом публічного управління та соціальної роботи) чи країну ліберальну?

І хоча лібералізм як політична ідеологія останнім часом мертвою хваткою засів в головах і діях наших співгромадян, пануючих владних еліт (згадаємо часи президенства П. Порошенко, каденцію В. Зеленського), все ж таки не слід забувати норму Основного Закону. Ви будете здивовані, але в Конституції України немає жодного натяку на лібералізм, побудову ліберальної держави, «держави в смартфоні», чи навіть більше: будівництво «держави-підприємців» (як це часто любить повторювати урядовець Михайло Федоров).

Стаття перша Конституції України проголошує нашу державу соціальною. «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» [1]. І крапка. Ніякої ліберальної держави і держави підприємців. Це відхід від конституційного веління найвищої юридичної сили. Це невиконання норм Конституції. І таку практику, на жаль, ми маємо упродовж багатьох років. Тому підтвердження: масове роздержавлення економіки, розпродаж державних активів, землі, побудова «маленької держави» за ліберальними лекалами з функціями «нічного сторожу» (яка позбавлена важелів впливу на практично все) тощо. Чи може така держава виграти війну й забезпечити безпеку своїм громадянам? Питання риторичне.

Думається, що слід терміново повертатися до прямої дії норм Основного Закону. Час розбудовувати соціальну державу в Україні тут і зараз. І це буде поштовхом до оптимізації багатьох управлінських процесів, покращення національної моделі публічного управління, ефективного соціального захисту й дієвої системи соціальної роботи.

Слід розповсюджувати знання про соціальну державу серед наших співгромадян, формувати й поширювати філософський світогляд у цілому і філософію соціальної держави зокрема. Маленька ліберальна Україна повинна відійти у небуття. Її повинна замінити Велика соціальна Україна, яка здатна максимально піклуватися про всіх своїх громадян. Це і буде Вітчизна для народу України (адже Вітчизна – це не тільки територія, земля, де ти народився, а це ще і суспільно-політичний устрій, який усіляко дбає про тебе).

Філософія соціальної держави – це насамперед теоретично сформульований світогляд. А отже, виникає питання: що на рівні теорії прийнято вважати соціальною державою? Які ознаки такої держави?

Ідея соціальної державності сформувалася наприкінці XIX – початку XX століть як відповідь на об'єктивні соціально-економічні процеси, що відбувалися в житті тогочасного суспільства, коли почали суперечити два його найважливіші принципи, а саме: принцип свободи (Адам Сміт, Джон Стюарт Мілль, Бенжамен Констан, Джон Локк), а також принцип рівності (Жан Жак Руссо).

Практичне втілення окремі елементи теорії соціальної держави вперше одержали в Німеччині в другій половині XIX століття, що пов'язано, насамперед, із діяльністю канцлера Отто фон Бісмарка.

Перша третина XX століття ознаменувалася ухваленням соціальних законів та інкорпорацією в політику багатьох країн принципів соціальної держави. Закони, пов'язані із соціальним і медичним страхуванням, пенсійним забезпеченням, допомогою по безробіттю, сімейною допомогою й страхуванням від нещасних випадків, у ці роки були прийняті в Австрії, Австралії, Данії, Канаді, Італії, Новій Зеландії, Норвегії, СРСР, Франції, Швеції та інших країнах.

Надалі ідея соціальної держави починає набувати все більшого визнання, втілюватися в конституціях і практиці сучасних держав.

Уперше держава була названа соціальною в Основному законі ФРН 1949 р. Так або інакше принцип соціальності виражений у конституціях Франції, Італії, Португалії, Туреччини, Іспанії, Греції, Нідерландів, Данії, Швеції, Японії та інших держав.

Велике значення для теорії та практики соціальної держави мало вчення англійського економіста Джона Кейнса, під впливом поглядів якого сформувалася концепція держави загального благоденства, що випливає зі зростання суспільної функції держави.

Певним каталізатором процесу розвитку ідеї соціальної держави та втілення її в життя на Заході було виникнення соціалістичних країн, що постійно декларували у своїх конституціях та інших законодавчих актах та намагалися забезпечити соціальну орієнтованість політики.

Щодо понятійного визначення соціальної держави. Можна виокремити два підходи до визначення поняття «соціальна держава». По-перше, соціальна держава – це держава, що активно реалізує соціально-гуманітарну політику, спрямовану на створення умов, які забезпечують гідне життя людини й громадянина та її духовно-культурний розвиток. По-друге, соціальна держава – це держава, політика якої спрямована на створення умов, що забезпечують гідне життя та вільний розвиток людини.

До ознак соціальної держави найчастіше відносять:

1. Могутній економічний потенціал, що дає змогу здійснювати заходи із перерозподілу доходів, не ущемляючи істотно становища власників. Високий ступінь розвитку національної економіки.

2. Соціально орієнтована структура економіки, що виявляється в існуванні різних форм власності зі значною часткою власності держави в потрібних галузях господарства (сучасна Німеччина). Державний сектор економіки, що стабільно поступально розвивається.

3. Яскраво виражена соціальна спрямованість політики держави, що виявляється в розробці різноманітних соціальних програм і пріоритетності їх реалізації. Активна соціально-гуманітарна політика держави.

4. Наявність у держави цілей встановлення загального блага, утвердження в суспільстві соціальної справедливості, забезпечення кожному громадянину гідних умов існування, соціальної захищеності, рівних стартових можливостей для самореалізації особи. Спрямованість діяльності держави на творення суспільства загального блага. Нерідко соціальна орієнтованість держави закріплюється конституційно (наприклад, в конституціях ФРН, України).

5. Високий ступінь правового регулювання соціальної сфери (з виділенням галузей трудового права, права соціального забезпечення, медичного права тощо).

Соціальною може бути тільки держава, що має високий рівень економічного розвитку, причому у структурі економіки має бути врахована соціальна орієнтація держави (сучасні Німеччина і Франція). У

зв'язку з цим момент реального виникнення соціальних держав слід віднести до 60-х рр. XX століття, що пов'язано зі встановленням відповідальності держави за надання кожному громадянину прожиткового мінімуму.

Зазвичай виділяють такі особливі інтегральні функції соціальної держави:

– підтримка соціально незахищених категорій населення (через систему пенсій, соціальних виплат і допомоги);

– створення можливостей для вільної реалізації трудового та інтелектуального потенціалу громадян держави;

– забезпечення трудової зайнятості населення та боротьба з безробіттям;

– охорона праці та здоров'я людей;

– підтримка сім'ї, материнства, батьківства й дитинства;

– згладжування соціальної нерівності шляхом перерозподілу доходів між різними соціальними верствами (через оподаткування, державний бюджет, спеціальні соціальні програми);

– заохочення добродійної діяльності (шляхом надання податкових пільг підприємницьким структурам, що здійснюють добродійну діяльність);

– турбота про збереження соціального миру в суспільстві (через систему соціального партнерства);

– участь у реалізації міждержавних соціальних програм, розв'язанні загальнолюдських проблем тощо.

Отже, соціальна держава – це держава з високим ступенем розвитку національної економіки, що дозволяє їй проводити активну й ефективну соціально-гуманітарну політику, спрямовану на забезпечення потреб та інтересів проблемних верств населення (як мінімум) та усіх громадян у цілому (максимум).

Механізмом реалізації такої соціально-гуманітарної політики держави і є соціальна робота.

Резюме:

1. Правові засади соціальної роботи передбачають наявність політико-правового чинника, що містить такі складові: а) політичний складник (політика, політична система, наявність соціальної держави; якість соціально-гуманітарної політики тощо); б) правовий складник (законодавче й правове забезпечення соціальної сфери й соціальної роботи).

2. Соціальна робота в сучасному суспільстві постає як практичне продовження соціально-гуманітарної політики держави. Іншими словами, соціальна робота – це механізм реалізації соціально-гуманітарної політики держави соціальної.

3. Зміст, системність, ефективність соціальної роботи залежить від потужності й конкретного наповнення соціальної та гуманітарної політики певної держави, правового забезпечення такої політики.

4. Якість соціально-гуманітарної політики (а отже й соціальної роботи) напряму залежить від якості політичних сил, що приходять до влади в державі та її регіонах. Саме вони (політичні сили) формують політику, зокрема соціально-гуманітарну, приймають відповідні правові норми, що її забезпечують, створюють правові підвалини соціальної роботи.

5. Врешті-решт, рівень політико-правової культури суспільства в цілому й окремих його представників зокрема визначає рівень і якість політичних сил, що формують владу в конкретному суспільстві, яка продукує соціально-гуманітарну політику й творить систему соціальної роботи.

6. Побудова Великої соціальної України – це ключ до оптимізації публічного управління та соціальної роботи, створення ефективної, дієвої, ефективної публічно-управлінської системи, у центрі якої «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека…» (стаття 3 Конституції України) [1].

7. Ідея соціальної справедливої України є наріжним камінцем сучасного державотворчого процесу.

Саме вона може бути Національною ідеєю Великої України, яка здатна об'єднати українців від Львова до Донецька, від Києва до Сімферополя. І саме вона як вияв теоретичного рівня суспільної свідомості може доповнити відому фразу про руський воєнний корабель (яка зародилася на початку війни як прояв суспільної психології, нижчого рівня свідомості).

Список посилань

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Tex

ПАШИНА Наталія
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології та міжнародних відносин,
Маріупольський державний університет (м. Київ)

БУЛИК Максим
кандидат політичних наук, доцент,
завідувач кафедрою політології та міжнародних відносин,
Маріупольський державний університет (м. Київ)

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ У РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Однією з самих ефективних реформ в сучасній Україні вважається реформа децентралізації, що реалізується в Україні з 2014 р. та передбачає цілу низку значних перетворень у територіальній організації влади, розвитку та функціонуванні місцевого самоврядування та регіональній політиці. Ціллю політики децентралізації є формування

спроможних територіальних громад, їх сталий розвиток, підвищення рівня життя українських громадян.

Практика впровадження реформи децентралізації показує, що окрім фінансово-економічних і правових факторів значну роль грають фактори, що пов'язані з людськими ресурсами, активністю та зацікавленістю мешканців громад у реалізації місцевої політики, тобто з мобілізацією соціального капіталу.

На думку українського вченого Б. Буркинського соціальний капітал необхідно розглядати як соціальний ресурс і як соціальне середовище. Це дозволяє досліджувати соціальний капітал не тільки як ресурс розвитку на основі стійких соціальних відносин, але і як інституціональне середовище, що представлено формальними та неформальними інститутами, діяльність яких спрямовано на розв'язання соціально-економічних завдань суспільства [1, с. 61-81].

Роль соціального капіталу у розвитку місцевого самоврядування зумовлюється його функціями [3, с. 33-40]. Найбільш важливими з них в контексті нашого дослідження є: інтегративна функція (об'єднання індивідів та груп для досягнення спільних цілей), інформаційна функція (забезпечення інформацією для взаємодії в різних сферах), освітня функція (набуття нових знань. ідей в процесі комунікацій), функція соціального контролю (впровадження соціальних норм та цінностей), ідентифікаційна функція (відповідає за професійну, демографічну, етнічну та ін. ідентифікації), функція соціальної підтримки (забезпечує обмін ресурсами між членами групи), творча функція (організація масових дій, акцій для вираження громадської думки, залучення уваги до важливих проблем групи, або суспільства).

Основою конвертації людського ресурсу в соціальний капітал є формування спільних цінностей, інтересів та цілей розвитку, на основі довіри, взаємоповаги та солідарності. При цьому мова їде не тільки про довіру між мешканцями громади, а про довіру як норму життя між усіма структурами суспільства: інститутами громадянського суспільства, місцевого самоврядування, державних структур, політичних партій, ЗМІ та ін.

Про те, що саме довіра є основою формування соціального капіталу вказують класичні роботи з дослідження соціального капіталу іноземних авторів (П. Бурдьє, Д. Коулмана, Р. Патнема, Ф. Фукуями та ін.) та українських науковців (В. Буркинського, А. Гриненко, В. Кирилюка, О. Іщенко, О. Кізілової, О. Кожем'якіної та ін) [4, с. 371-376].

На жаль, аналіз соціологічних досліджень показує, що рівень довіри в українському суспільстві достатньо низький. Це стосується не лише усіх гілок та рівнів влади, а і міжособистісних та міжгрупових відносин.

Проаналізуємо динаміку рівня політичної довіри до органів місцевого самоврядування порівняно з іншими інститутами влади. Так, показник рівня довіри до Президента України за 5-бальною шкалою з 1994 по 2021 рр. не змінився та складав 2,3 бала. Водночас довіра до

Верховної Ради України та уряду знизилася за цей період з 2,3 до 2,0 балів. Приблизно такі ж показники характеризували рівень довіри українців до прокуратури та судів [8, с. 644-645]. На думку науковців факторами низької довіри українців до центральних органів влади були: корупція, бідність, криза на Донбасі, безробіття, пенсії, якість медичних та інших соціальних послуг [5].

Соціологічні дослідження рівня довіри українських громадян до органів місцевого самоврядування стали проводиться з 2002 р. Рівень довіри українців до органів місцевого самоврядування порівняно з рівнем довіри до органів центральної влади, мав позитивну динаміку та становив 2,3 бала у 2002 р. та 2,5 бали у 2021 р. [5, с. 645], що свідчить про те, що реформа децентралізації значно вплинула на стабільність територіальних громад, підвищила авторитет місцевої влади та задоволеність життям мешканців громади.

Фактор «війна» суттєво вплинув на структуру та рівень довіри в українському суспільстві. За даними Київського міжнародного інституту соціології у травні 2022 року значно зросла політична довіра (за 5-бальною шкалою) до армії – 4,59; Президента – 4,24; уряду – 3,55. Показник довіри до місцевої влади становив – 3,48; до Верховної Ради України – 3,22 [2, с. 350]. Як бачимо, довіра до місцевої влади поступається практично усім перерахованим політичним інститутам, за винятком ВРУ. Це свідчить про те, що перед військовою небезпекою найбільша довіра в суспільстві виказувалася тим інститутам, які брали участь у воєнних діях або здійснювали керівництво та організацію боротьби з агресором.

Соціологічне опитування, що проводилося з 8 по 15 грудня 2023 р. спільно Центром Разумкова з Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва показує, що тенденція зростання довіри до військових зберігається. Так, баланс довіри-недовіри до Збройних Сил України становив 89,1%, добровольчих батальйонів – 82,9%, Державної служби з надзвичайних ситуацій – 71,6%, Національної гвардії України – 70,2%. Високий рейтинг довіри та підтримки демонстрували волонтерські організації – 77,4%. Водночас довіра до Президента України була значно нижчою (баланс довіри-недовіри 41,5%), а суди (-56,0%), прокуратура (-37,4%), Верховна Рада України (-38,5%) мали негативні показники. Соціологічні дослідження також продемонстрували тенденцію зниження довіри та її дуже низький рівень відносно органів місцевої влади. Так, баланс довіри-недовіри до голів міст / селищ / сіл становив тільки 13,4%, а до місцевих рад міст / селищ / сіла – 6,1% [6]. Така ситуація відносно довіри до органів місцевого самоврядування склалася тому, що, на жаль, органи місцевої влади під час військових дій, згідно з відповідями респондентів, показали недостатній рівень ефективного керування своїми громадами, як того вимагала ситуація воєнного стану.

Загальнонаціональне опитування, що було проведено Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та Центром політичної

соціології 3–12 березня 2024 р. показало, що основні тенденції довіри до соціальних інститутів кінця 2024 р. зберігаються [7].

Порівняно з опитуванням Фонду у 2022 р., баланс довіри до політичних інститутів знизився: до Президента на 52%, до Верховної Ради на 26%, до Уряду на 28%, до чиновників на 5%, Але, баланс довіри до цих органів влади все ще залишається вищим за довоєнний рівень. Водночас баланс довіри до органів місцевої влади наразі нижчий, ніж був у 2021 р.: баланс довіри до голови населеного пункту знизився на 27%, до місцевої ради на 28% [7].

Таким чином, однієї з проблем мобілізації соціального капіталу в територіальних громадах у післявоєнний період буде низький рівень довіри до органів місцевого самоврядування, що буде одним з факторів, який негативно буде впливати на формування соціального капіталу, використання цього важливого ресурсу для розвитку місцевого самоврядування.

Список посилань

1. Буркинський Б. В., Горячук В. Ф. Соціальний капітал : сутність, джерела та структура, оцінка. Економіка України. 2013. № 1. С. 67—81.
2. Горбачик А. Війна як фактор зміни структури та рівня довіри. Українське суспільство в умовах війни. 2022 : колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін. ; за ред. член.-кор. НАН Украї ни, д.філос.н. Є. Головахи, д.соц.н. С. Макеєва. К. : Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
3. Іщенко О. М. Структурно-функціональний зміст соціального капіталу. Наукові праці МАУП. 2015. Вип. 44 (1). С. 33—40.
4. Махсма С. Соціальний капітал як фактор формування консолідованої локальної ідентичності. The 6th International scientific and practical conference «Modern problems of science, education and society» (August 14-16, 2023) SPC «Sciconf.com.ua». Kyiv. Ukraine. 2023. С. 371—376.
5. Опитування громадської думки для оцінки змін в обізнаності громадян щодо громадських організацій та їхньої діяльності. Літо 2021. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. URL: https://dif.org.ua/uploads/pdf/1425469959645cf6e4e8a416.35918457.pdf (дата звернення: 27.04.2024).
6. Оцінка громадянами ситуації в країні. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів (грудень 2023р.). Разумков Центр. 28 грудня 2023. Соціологія. URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-gruden-2023r. (дата звернення: 27.04.2024).
7. Результати опитування 3 – 12 березня 2024. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. URL: https://dif.org.ua/files/Infographics_graphics/2024/Vikno%20Vidnovlennya/march_presentation.pdf (дата звернення: 09.04.2024).
8. Українське суспільство: Моніторинг соціальних змін. 30 років незалежності. Інститут соціології НАН України. 2021. Випуск 8 (22). 715 с.

ЗАЇКА Олена
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Війна та повоєнний період ставлять перед державою та її інституціями нові виклики, які потребують чіткої та ефективної відповіді. Одним із ключових факторів, що сприяють успішному подоланню цих викликів, є високий рівень професіоналізму державних службовців.

Термін "професіонал" походить від слова "професія", яке описує основний вид діяльності, трудової практики, що потребує попередньої підготовки та забезпечує людину засобами для життя. Професія – це комплекс спеціалізованих знань, умінь та навичок, якими володіє людина, що дає їй можливість виконувати певні трудові обов'язки.

З психолого-акмеологічного погляду професіоналізм діяльності характеризується високим рівнем кваліфікації; високою продуктивністю; оптимальною інтенсивністю і напруженням; високою надійністю; низькою опосередкованістю (тобто незалежністю від зовнішніх факторів); високою організованістю; володінням сучасним змістом та сучасними засобами для вирішення завдань; високою стабільністю, продуктивністю, точністю. Слід підкреслити, що кожна з наведе них характеристик професіонала містить компонент саморегуляції стану як необхідного елементу досягнення професійної майстерності.

Професіоналізм – це особлива властивість людей систематично й ефективно виконувати складні трудові функції із заданими показниками якості. у понятті професіоналізм" відображається такий рівень виконання роботи, який відповідає стандартам, що існують у суспільстві, та об'єктивним вимогам. Людина може набути цю властивість у результаті спеціальної підготовки й нагромадження досвіду роботи, а може лише "вважатися" професіоналом.

Професіоналізм ми визначаємо як інтегральну характеристику людини, що відтворюється в трудовій діяльності і в спілкуванні. Професіоналізм передбачає не тільки досягнення високих виробничих показників, а й особливості ділової мотивації, системи прагнень, ціннісних орієнтацій.

Індивідуальний розвиток професіонала передбачає здобуття індивідуальної професійної кваліфікації й індивідуального професійного досвіду, вдосконалення особистісних якостей, розвиток професійної групи це досягнення її членами об’єднаності, спрацьованості, формування колективного стилю діяльності.

Робота професіонала не зводиться до того, що бачить сторонній спостерігач. Людину-професіонала (як носія специфічної якості, що називається професіоналізмом) треба розглядати як багаторівневу

систему, що має не тільки зовнішні функції, а й скла дні внутрішні. Професіоналізм це не тільки високий рівень знань, умінь і результатів діяльності людини в окремій галузі, він означає певну системну організацію її свідомості. Отже, професіонал це людина в цілому: як особистість, як суб'єкт діяльності і як індивідуальність. Тому професіоналізм треба вивчати в усіх зазначених аспектах. Це стосується його становлення, розвитку, а також проявів професійних деформацій.

Формування професіоналізму публічних службовців у воєнний та повоєнний період має свої особливості, які відрізняються від мирного часу. По-перше, у період воєнних дій та післявоєнної відбудови державні органи повинні функціонувати безперебійно, забезпечуючи виконання своїх завдань. Професіоналізм державних службовців є ключовою умовою для цього. По-друге, громадяни очікують, що державні службовці діятимуть компетентно, чесно та неупереджено. Високий рівень професіоналізму сприяє підвищенню довіри до влади та зміцнює легітимність державних інституцій. По-третє, у воєнний та повоєнний період ресурси держави є обмеженими. Професіоналізм державних службовців гарантує їхнє раціональне та ефективне використання. По-четверте, дотримання законності та верховенство права є ключовими факторами для розвитку будь-якої держави. Професіоналізм державних службовців сприяє неухильному дотриманню законів та захисту прав громадян.

Так, Національне агентство України з питань державної служби виділяє основні найбільш актуальних затребувані професійні компетентності у професійному навчанні державних службовців категорій «Б» і «В» місцевих державних адміністрацій по Запорізькій області (згідно опитування 2023 р., див.мал.1).

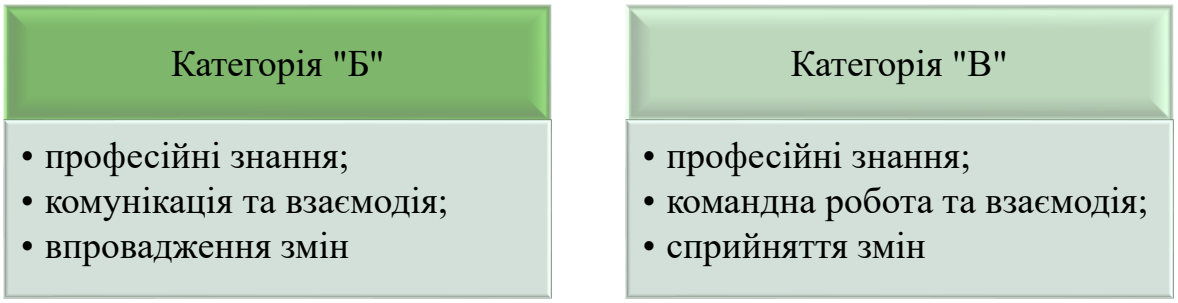

Мал. 1 – Потреби у професійному навчанні

Ці потреби відображають специфіку формування професіоналізму у воєнний та повоєнний період, а саме:

Врахування воєнних факторів – у воєнний час державні службовці можуть стикатися з додатковими викликами, пов'язаними з ризиком для життя, необхідністю приймати швидкі рішення в умовах невизначеності та обмеженим доступом до інформації.

Швидка адаптація до нових умов - повоєнний період характеризується динамічними змінами, що потребує від державних службовців вміння швидко адаптуватися до нових умов та вчитися на ходу.

Врахування психологічних факторів - війна та повоєнні події можуть мати значний вплив на психологічний стан людей. Державні службовці повинні мати високий рівень емоційної стійкості та вміти працювати в умовах стресу.

Формування професіоналізму публічних службовців у воєнний та повоєнний період є ключовим фактором, що забезпечує ефективне функціонування держави та стійкий розвиток країни. Цей процес має свої особливості, пов'язані з втратою кваліфікованих кадрів, руйнуванням інфраструктури, ускладненням процесу навчання та підвищення кваліфікації, а також гострою потребою у швидкому прийнятті рішень, ефективному управлінні ресурсами та налагодженні співпраці з різними установами та організаціями.

Важливо пам’ятати, що формування професіоналізму публічних службовців – не просто завдання, це інвестиція в майбутнє країни. Високопрофесійні публічні службовці є запорукою ефективного державного управління, верховенства права, захисту прав та свобод громадян, а також сталого розвитку країни.

Список посилань

1. Аналітичний звіт щодо визначення індивідуальних потреб у професійному навчанні державних службовців на 2023 рік. Київ : НАДС, 2023. 45 с. URL: http://surl.li/sutqp (дата звернення: 15.04.2024).

ЕЛЬ ГУЕССАБ Карім
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

ЛАВРІВСЬКИЙ Вадим
аспірант кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

«ПРАВОВА СИСТЕМА» ТА «ПРАВОВА РЕАЛЬНІСТЬ» У РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ САМОВРЯДУВАННЯ

В сучасних умовах глобальних ризиків, вкрай актуальним є вивчення шляхів реалізації та удосконалення етики адвокатської діяльності, у тому числі, шляхом зміцнення ролі органів адвокатського самоврядування у цьому процесі.

Феноменологічний підхід до розуміння права у найширшому розумінні можна втілити через концепцію правової реальності як суттєвого елементу життєвого світу людини. У рамках такого підходу «правова реальність» трактується як унікальний автономний світ права з власними законами і логікою функціонування та розвитку, а також зі своїми «опорними конструкціями» і способами їх взаємодії в цілому. Термін «правова реальність» є філософським еквівалентом юридичного терміну «правова система». Відмінність між ними полягає в тому, що

поняття «правова система» як категорія юридичної науки сформулювалося на основі застосування загальнонаукового системно-функціонального підходу до сфери права, розглядаючи його відносно до людини як зовнішнього явища. З іншого боку, поняття «правова реальність» як категорія філософії права розвивалося на основі методу філософської рефлексії, де людина виступає центральною фігурою, оскільки в цьому контексті правова реальність є світом права, в якому вона існує, а існування в праві є одним із способів її існування [1, с. 42-43].

Взаємодія між людиною і правом виявляється в тому, що людина формує правову реальність, а право бере участь у формуванні істинно людських форм існування, які відповідають соціальним та цивілізаційним критеріям. Логічною здається точка зору, що поза людиною і суспільством права не існує, і його сутність та зміст повністю залежать від змін, що відбуваються в суспільстві та в самій людині [2, с. 35].

Визнаючи значення понятійно-категоріального апарату та керуючись Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», слід зазначити: «адвокатура України – недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом» [3].

Концептуальні основи місцевого самоврядування визначені і викладені у таких міжнародних актах, як: «Всесвітня декларація місцевого самоврядування» [4] та «Європейська хартія про місцеве самоврядування» [5], яка ратифікована Україною. У цих документах наголошено, що місцеве самоврядування має бути передовсім визнане як принцип у конституції країни або в основному законі про урядові структури держави (Всесвітня декларація ст. 1; Європейська Хартія ст. 2).

Муніципальна правова політика як інститут самоврядування є універсальним засобом і соціально-діяльнісним фактором щодо становлення громадянського суспільства в демократичній правовій державі, бо в основі тільки її формування, існування і реалізації лежать відносини держави, локального соціуму і людини, що знаходяться як у правовому, так і позаправовому (за межами державно-правового впливу) просторі, коли людина не просто існує і функціонує в межах місцевого самоврядування, а й активно і цілеспрямовано продукує свої екзистенційні інтенції, потреби, устремління, інтереси та демонструє свої атитюди, що можуть бути реалізованими не на рівні абстрактної держави а на рівні конкретної територіальної громади, де держава створила нормативні можливості для такої реалізації через застосування механізмів самопрояву інтересів, їх самоствердження, самодіяльності людини щодо їх визначення і реалізації, самоврядування конкретної особистості, її груп і макроколективу (громади) в задоволенні своїх екзистенційних інтересів. Саме звідси починаються процеси формування

інституцій громадянського суспільства, що безпосередньо задовольняють різнорівневі та поліоб'єктні інтереси конкретної людини, її груп і асоціацій [6].

Список посилань

1. Козлов О. О. Організаційно-правові засади реалізації гарантій адвокатської діяльності : дис…док. філософії, «Одеська юридична академія», Одеса, 2023, 199 с., URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4509f2a5-09c7-4a44-94b8-e5a5363fb13a/content
2. Подковенко Т. О. Антропологічний підхід до права як основа юридичної науки. Право і суспільство. 2015. № 2. С. 32-38.
3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text
4. Всесвітня декларація місцевого самоврядування (прийнята на 27 Міжнародному Конгресі Інтернаціональною Спілкою Місцевих Влад 23-26 вересня 1985 р.) // Місцеве і регіональне самоврядування в Україні. 2004. Вип. 1-2. С. 65-69.
5. Європейська хартія місцевого самоврядування zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036
6. Хван Р.М. Муніципальна політика держави: онтологічні та нормативні підходи до визначення елементного складу, Часопис Київського університету права, 2020/2, DOI: 10.36695/2219-5521.2.2020.30

ПОВЗЛО Олександр
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії,
НУ «Запорізька політехніка»

ПОВЗЛО Валентина
старший викладач кафедри КМХТ,
НУ «Запорізька політехніка»

ФІЛОСОФСЬКІЙ СЕНС ПАНДЕМІЇ COVID-19 КРІЗЬ ПРИЗМУ ФІЛОСОФСЬКИХ ПРОБЛЕМ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТА ЕКОЛОГІЇ

У вітчизняній науковій філософській літературі відсутня системна розробка базових філософських понять відносно зрозуміння сутності такого роду зверхординарних соціальних явищ, якою є вірусна епідемія COVID 19. Тобто в науковців відсутнє цілісне соціально-філософське дослідження причин та шляхів використання нових методологічних підходів для системного вирішення соціальних проблем екзистенціального для людства характеру, яким на даний момент є коронавірус COVID 19. Тому, запропонована наукова тематика викликає неабиякий пізнавальний і науковий інтерес, бо відповідає потребам філософського усвідомлення поняття, історичного й соціально-практичного явища, яке має назву «охорони здоров'я людини» в системі відносин: природа-людина-суспільство на фоне глобального розповсюдження по нашій планеті різних небезпечних для життя людей глобальних вірусних епідемій, зокрема коронавірусу COVID 19.

У сучасний час ми бачимо, що в рамках глобальної світової і національної трагедії, якої є сьогодні коронавірус, коли дуже важливо і вирішальне значення набуло збереження здоров'я і життя громадян України, саме філософсько-системний підхід (наприклад, представників «державного управління») здатний вирішити всі питання в ефективному налагодженні всіх елементів системи охорони здоров'я в подоланні цієї напасті. Що важливе: пандемія COVID 19 з локальної позасистемної проблеми стала системною проблемою глобального характеру. Вона трансформувалася в серйозний біосферний каталізатор соціально-економічних і соціокультурних цивілізаційних «деформацій». У сучасний час, ми бачимо, що в рамках глобальної світової і національної трагедії, якої був і сьогодні, нажаль, є – коронавірус, коли дуже важливо і вирішальне значення набуло збереження здоров'я і життя громадян України, саме «державне управління» здатне вирішити всі питання в ефективному налагодженні всіх елементів системи охорони здоров'я в остаточному подоланні цієї напасті. А для цього необхідна державна та політична воля. І ця «державна та політична воля» має бути спрямована само на рішення «кадрового питання» (як кажуть «кадри вирішують все»). У випадку з таким складним і небезпечним захворюванням, яким є COVID 19, необхідно державним (міністерським) структурам управління охороною здоровієм України дуже уважним чином віднестися до питання щодо професійних (компетенцій) знань і якостей тих людей (лікарів), які займаються попередженням і лікуванням цього страшного інфекційного захворювання.

В першу чергу, йдеться про професійні знання і уміння медичних працівників, про «мистецтво лікування» у цілому. Так, античний мудрець Платон у своїй відомій роботі «Держава» підкреслював, що «знання не стає тим же, що його предмет (хвороба – авт.), воно співвідноситься з властивістю здоров'я або хворобливості – і ця властивість його визначає. Це і примушує називати таке знання не просто знанням, але мистецтвом лікування – по його властивості, що приходить» [2;175]. Так що, в даному випадку, повинна мати місце висока державна відповідальність в проведенні відповідної кадрової політики: «…потрібно вибрати таких людей, які, за нашими спостереженнями, метою усього свого життя поставили саме ревне служіння державній користі і ні в якому разі не погодилися б діяти усупереч ній» [2;135].

Актуальність теми наукової роботи також детермінована всесвітніми глобалізаційними проблемами й боротьбою з вірусними епідеміями, в першу чергу які зв'язані зі здоров'ям людства і нації, з екологією, з розробкою концепції екоцентризму та відповідним цьому впровадженням в соціальну практику норм охорони здоров'я людини, ековиховання і екологічної етики. Ми чуємо, що повсякденні і локальні проблеми охорони здоров'я людини, боротьби з хворобами, забезпечення населення питною водою, продовольством, кисенью набирають всесвітнього масштабу. У нас виникає цілком зрозуміле запитання: що

буде далі? Чи існує така наука, яка здатна або, хоча би, покликана пояснити те, що відбувається з людством, з безпекою його життя, а ще краще – передбачити майбутні потрясіння, не дай боже, щодо виникнення и розповсюдження навколо світу других модифікацій вірусної пандемії COVID 19 і запропонувати шляхи їх уникнення ? Ось як раз це наукове дослідження піднімає ці глобальні та животрепетні для людства проблеми і пропонує свої способи і методи їх вирішення.

У цьому науковому дослідженні ми керуватимемося науковою методологією теорії ноосфери В. Вернадського. Це пояснюється тим, що наукові результати наукових пошуків В. Вернадського є науковим фундаментом для усієї світової наукової літератури, яка спрямована на узагальнення, і наукове дослідження еволюції нашої планети. І якраз у рамках цієї еволюції природних (біологічних і небіологічних) видів планети актуально «росте» загальнолюдська (глобальна) проблема пандемічної інфекції COVID, соціальне значення і «вимір» якої ми аналізуватимемо в філософсько-теоретичній площині. На наш погляд, цей аналіз необхідно здійснювати в системі розгляду діалектичних взаємовідносин живої і неживої природи. а конкретно в рамках діалектичного аналізу усього (як підкреслював В. Вернадський) живого (біологічного, органічного (ця «жива речовина» планети – Вернадський)) і відсталого (косного) (неживого, фізичного, неорганічного), а також ще (по Вернадському) біокосної субстанції. «Окрім живих і відсталих (косних) природних тіл у біосфері величезну роль грають їх закономірні структури, різнорідні природні тіла, як, наприклад, ґрунти, мули, поверхневі води, що складаються з живих і відсталих (косних) природних тіл, що одночасно співіснують, утворюють складні закономірні відстало (косні)-живі структури. Ці складні природні тіла я називатиму біовідсталими (біокосними) природними тілами. Сама біосфера є складне планетарне біовідстале (біокосне) природне тіло» [1, 18]. Віруси (у тому числі і вірус COVID), живі бактерії знаходяться, вони «розпорошені» по усій біосфері планети. Живі бактерії (а значить віруси) зустрічаються в найбільших глибинах як гідросфери, літосфери, так і в цілому, в системі усього загальнопланетарного процесу біогеоценозу. І з цим процесом людству не лише потрібно мати справу, але і він сам, як «живе природне тіло», повинен брати в цьому процесі усвідомлену і активну участь потрібно не лише вважатися, але і привчитися грамотно й розумно (діалектично) співіснувати в системі взаємодії живої і неживої природи, їх постійної еволюції і розвитку.

«Завдяки еволюції видів, що безперервно йде і ніколи не припиняється, міняється різко відображення живої речовини в довкілля. Завдяки цьому процес еволюції – зміни – переноситься в природні біовідсталі (біокосні) і біогенні тіла, що грають основну роль у біосфері, - в ґрунти, в наземні і підземні води (у моря, озера, річки і так далі), у вугілля, у бітуми, вапняки, органогенні руди і тому подібне. Ґрунти і річки девону, наприклад, інші, чим ґрунти третинного часу і нашої епохи. Це

область нових явищ, що ледве враховуються науковою думкою. Еволюція видів переходить в еволюцію біосфери» [1, 20]. А де відбувається «еволюція» біосфери, там і має місце бути еволюція усієї сукупності живих організмів і тієї частини неживої і біовідсталої (біокосної) речовини планети, яка знаходиться у безперервному процесі взаємодії з цими живими організмами. Так само здійснюється і процес взаємодії «неживого природного тіла» (Вернадський) з живими бактеріями, наприклад, в процесі їх «асиміляції» в твердій або рідкій відсталій масі нашої планети, наприклад, у рамках якогось конкретного біотопу, що, у свою чергу, триває («підхоплюється») процесом нової еволюції («асиміляція»), зростання нових «вірусних інфекцій». Адже і сам вірус є своєрідною формою життя, тому що вірус – це неклітинний інфекційний агент, який може утворюватися в середині живих клітин. Віруси знайдені майже в кожній екосистемі нашої планети. Проте ми, у свою чергу, до аналізу цього своєрідного «геологічного чинника» – ареалу зародження і поширення вірусів – дивимося не лише з точки зору «натуралістів», але з філософської точки зору. Тому в системі філософських припущень можуть бути і такі «допущення». Ось що із цього приводу думав В. Вернадський в одній з основних своїх робіт «Наукова думка як планетарне явище» : «Еволюційний процес набуває при цьому особливого геологічного значення завдяки тому, що він створив нову геологічну силу – наукову думку соціального людства…[1, 20]… і якраз в цей час проявилося в ясній реальній формі можлива для створення єдності людства сила – наукова думка, що переживає небувалий вибух творчості. Це – сила геологічного характеру, підготовлена мільярдами років історії життя у біосфері. Вона виявилася уперше в історії людства в новій формі, з одного боку, у формі логічної обов'язковості і логічної незаперечності її основних досягнень і, по-друге, у формі вселенскості, - охоплення нею усієї біосфери, усього людства, - в створенні нової стадії її організованості – ноосфери» [1, 63-64].

У зв’язку з цим, саме сьогодні, наша сучасна наукова думка закономірним чином приходить до висновку про те, що саме в системі взаємодії і взаємноспівіснування живої і неживої природи, саме в рамках цього універсального «ареалу», цього «геологічного пласту»– ноосфери (на «стику» трьох «геологічних чинників»: живих, відсталих (косних) і біовідсталих (біоносних)), коли навколо панує саме Homo sapiens faber, зароджується вірусне «вогнище» цієї страшної пандемії під назвою COVID.

Список посилань

1. Ягодзинський С. М.Сучасний науковий дискурс і вчення В. І. Вернадського про наукову думку як планетарне явище / С. М. Ягодзинський // Вісн. Нац. авіац. ун-ту. Філософія. Культурологія. 2007. С157-162.
2. PLATO. The Republic. EDITED BY. G. R. F. FERRARI. University of California, Berkeley. TRANSLATED BY. TOM GRIFFITH. CAMBRIDGE. UNIVERSITY PRESS. Copyrighted/ 2018/ 434 pp. URL :

https://ia802802.us.archive.org/20/items/PlatoTheRepublicCambridgeTomGriffith/Plato%20The%20Republic%20(Cambridge%2C%20Tom%20Griffith).pdf

АКУЛА Катерина
аспірантка кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СТАНДАРТІВ УЧАСТІ У МУНІЦИПАЛЬНОМУ УПРАВЛІННІ В УКРАЇНІ

Україна, як держава, яка прагне до членства у ЄС, орієнтована на вдосконалення національної системи муніципального управління. Це має прояв як у приєднанні до спільного нормативного поля та ратифікації документів міжнародного значення, так і у вдосконалення національного законодавства та практик. Зокрема, Україна ратифікувала такі базові документи, як Європейська Хартія місцевого самоврядування (1997 рік), Конвенція про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні (1997 рік), Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (1993 рік) [1; 2; 3].

Окремих аспектів діяльності місцевого самоврядування та муніципального управління стосуються, Рекомендація № 102 щодо стану місцевої та регіональної демократії в Україні (2001), Рекомендація № 348 щодо розвитку місцевої і регіональної демократії (самоврядування) в Україні (2013).

Рекомендація № 102 містить констатацію факту, що кількість законодавчих актів щодо місцевого самоврядування в Україні є надмірною, їх зміст суперечливим та їх прийняття потребує раціонального і зваженого підходу; частка проблем може бути вирішена шляхом прийняття Муніципального кодексу, який врегулює спірні питання; спеціальний статус міст Києва та Севастополя, закріплений зокрема у Конституції України, не має відображатись на можливостях впровадження та реалізації в них норм демократії та принципів місцевого самоврядування.

Рекомендація № 348 повторно наголошує на пропозиції прийняття Муніципального Кодексу України як інструмента вдосконалення діючого законодавства; створення інформаційної платформи для підвищення рівня обізнаності громадян щодо рішень та подій, які відбуваються на місцевому рівні; стимулювання розвитку міжмуніципального співробітництва; проведення інформаційної роботи щодо активізації участі мешканців територіальних громад з метою активізації їх соціального потенціалу.

Провідними напрямами, згідно з чинним міжнародним документами, є збереження диверсифікації громади, налагодження діалогу, зростання рівня довіри та активності, поінформованості, широке представництво всіх соціальних груп. Така широке юридичне

впровадження норм та практика окремих держав і території свідчать про універсальних характер участі громади в муніципальному управлінні.

Імплементація європейських стандартів участі у муніципальному управлінні в Україні включає такі практики як, реалізація спільних проєктів, зокрема між громадами-побратимами (діяльність в даному напрямі значно активізувалась з початком повномасштабного вторгнення; організація спільних науково-практичних заходів (міжнародних конференцій, круглих столів, воркшопів тощо); обмін досвідом та розширення особистих контактів між посадовими особами місцевого самоврядування.

Конституція України проголошує народ «єдиним носієм суверенітету та джерелом влади», що здійснюється «безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування», а ст. 7 гарантує місцеве самоврядування [4]. В останні два роки в Україні згідно з Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» у відповідності до чинного законодавства період дії воєнного стану були обмежені деякі конституційні права та свободи, зокрема у сфері муніципального управління [5].

Як важливий етап змін в історії незалежної України можна розглядати реформи, пов'язані із децентралізацією, які були започатковані прийняттям Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, затвердженої Кабінетом Міністрів України Кабінетом Міністрів України 1 квітня 2014 року, що утворювало новий тип взаємовідносин між центром та областями, сприяло утворенню та розвитку громад, передачі їм частини повноважень та розвитку муніципального управління.

Українські дослідники констатують, що нова законодавча база значно посилила тенденцію до муніципалізації всередині країни, яка проявилась у створенні громад, розширенні співробітництва між ними, утворенні міжмуніципальних партнерств тощо [6, с. 13-14].

Щодо аспектів, які потребують особливої уваги у питанні імплементації в Україні практик ЄС, національні дослідники зазначають наступне: неузгодженість міжнародного та національного правового поля; низький рівень залучення громади до прийняття рішень на місцевому рівні; відсутність єдиної стратегії, операційних цілей та індикаторів їх досягнення; орієнтація на короткостроковий результат; завищені очікування щодо результатів впровадження реформ тощо.

Питання, які потребують узгодженості з нормативно-правовим полем ЄС, висвітлені в окремих рекомендаціях інституцій Європейського Союзу щодо України: зокрема рекомендації Конгресу Ради Європи стосовно вдосконалення діяльності місцевого самоврядування та муніципального управління в Україні.

Питання активізації залучення громади до прийняття рішень на місцевому рівні є багатоаспектним та включає наступні аспекти: відсутність декотрих базових нормативно-правових актів (зокрема не є

прийнятим закон щодо місцевих референдумів в Україні, що не дає можливості використання потенціалу даного інструменту); недовіра до влади (регулярні опитування національних соціологічних центрів до початку повномасштабного вторгнення свідчать про достатньо низький рівень довіри); низький рівень обізнаності громади щодо можливостей та механізмів залучення до громадського життя; низький рівень активності молоді; неврегульованість питання щодо залучення іноземців, які проживають на території громади, але не мають іноземного громадянства тощо.

Отже, імплементація стандартів ЄС в муніципальному управлінні в Україні є тривалим процесом, який потребує узгодження національного законодавства із нормами визнаних Україною нормативно-правових актів, активізації потенціалу громади, розширення переліку організаційних форм взаємодії муніципальної влади та громади.

Список посилань

1. Європейська хартія місцевого самоврядування. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text.
2. Конвенція про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_318#Text.
3. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями Мадрид, 21 травня 1980 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_106#Text.
4. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.
5. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text.
6. Корж І. Ф. Децентралізація та її вплив на розвиток регіональних суспільних відносин. Інформація і право. 2018. № 4. С. 9-14.

АТРОШЕНКО Вікторія

аспірантка спеціальності 033 Філософія

Інститут промислових та бізнес технологій

українського державного університету науки і технологій (м. Дніпро)

ФОРМУВАННЯ ЦИНІЧНОГО СВІТОГЛЯДУ ОСОБИСТОСТІ В ЕПОХУ РАДИКАЛЬНИХ ЗМІН У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Інтеграція України в Європейський простір невід'ємно пов'язана з суттєвими змінами у суспільстві, його цінностями та головними ідеями. Це, в свою чергу, відкриває безпрецедентні можливості для розвитку людини у суспільстві, можливість більш ефективного вирішення багатьох фахових, економічних, соціальних і побутових проблем [4, с. 40].

Перехід від постулатів радянського суспільства до сучасного Європейського супроводжується численними позитивними змінами, які відображаються на різних аспектах життя людей, таких як: свобода вибору, економічний розвиток, соціальні зміни, культурне розмаїття, технологічний прогрес [2].

Цей перехід дозволяє людям вільно вибирати свої ідеології, віросповідання, культурні інтереси та способи життя. Вони більше не обмежені ідеологічними доктринами та політичними репресіями, що дозволяє їм виражати себе та розвиватися відповідно до своїх інтересів [3].

Від відкритості ринку до підприємництва та інновацій, перехід до сучасного суспільства сприяє економічному зростанню та підвищенню рівня життя. Людям доступні нові можливості для розвитку бізнесу, отримання освіти, працевлаштування та здобуття стабільного доходу [3].

Збільшення свободи слова та демократизація суспільства сприяє появі різноманітних громадських ініціатив, активізації громадських обговорень та розвитку громадських організацій. Це сприяє покращенню якості життя, розвитку громадянського суспільства та зміцненню демократії.

Завдяки відкритості та доступності до інформації з різних джерел, люди мають можливість досліджувати та відкривати для себе різноманітні культурні традиції, мистецтва та ідеї. Це призводить до більшого розмаїття культурних виразів та взаєморозуміння між людьми різних культур.

Сучасне суспільство відкриває безліч нових технологій та інновацій, які сприяють зручності та покращенню якості життя. Від електронної комунікації до медичних досягнень, технологічний прогрес робить життя людей комфортнішим та безпечнішим [1].

Ці, безсумнівно, позитивні зміни, які супроводжують перехід до сучасного суспільства, пронизані світлом нових можливостей і свободи, проте несуть за собою тінь негативного ефекту, який вимагає нашої уваги та розуміння.

Процес переоцінки цінностей — небезпечне заняття, яке потребує міцного душевного здоров'я та сильного імпульсу до продуктивної творчості, інакше здатне призвести до скептичної пасивності.

Класичний «суб'єкт» того часу, для якого «його особисті» цінності насправді були нав’язані суспільством, зіткається з впливом суттєвих змін ціннісних орієнтацій та морально-етичних норм у новому суспільстві. Різке збільшення різноманіття цінностей та свобод для нього несе за собою так зване «буття буденнє» [5, с. 69], яке призводить до важкості в пошуку стійкої, гарантованої та однозначної онтологічної бази, яка б слугувала прикладом традиційного та класичного тлумачення ідеологічних цінностей.

Сучасний індивід, знаходячись в умовах постійної мінливості цінностей, опиняється у безкінечному процесі самоідентифікації та невизначеності вибору. Цей стан руйнує стійку ідейну основу та призводить до нестабільності свідомості, основаної на постійному примірянні, збереженні та підтримці безлічі, часто суперечливих, матриць ідентичності. Ця безперервна боротьба з нестабільністю може збільшити схильність до цинізму, коли індивід перетворює свою

спостережливість на відчуття безсилля перед хаосом сучасного світу і відсутністю змістовних орієнтирів. Він стає спостерігачем, який безжалісно аналізує ірраціональність та безлад цінностей, позбавлений ілюзій та наївності.

Проте, цей цинізм може також перетворитися на втрату віри у будь-які принципи та значення, що призводить до відчуття втрати сенсу життя та відсутності мети. Він може втратити здатність до емпатії та співчуття, захопившись лише власним розчаруванням та безпорадністю перед хаосом, що оточує.

Проте цинізм, як і сучасне суспільство, поняття неоднозначне та має багато доволі різноманітних трактувань. Він набуває конструктивного та деструктивного виду, які являють собою дві різні стратегії сприйняття та реагування на світ, в яких цинізм виступає як центральний елемент, але з відмінними наслідками і впливом на поведінку та взаємовідносини.

Конструктивний цинізм – це підхід до життя, який використовує критичний погляд на світ, але зосереджений на пошуку раціональних та практичних рішень. Він відрізняється від традиційного цинізму, який може викликати песимізм та безпорадність, оскільки спрямований на побудову конструктивних рішень та покращення ситуації.

На соціальному рівні, сучасний цинічний світогляд виявляється як спосіб організації свідомості, розуміння якого полягає у здатності психіки індивіда проявляти гнучкість в процесі інтерпретації подій та зберігати як зовнішню, так і внутрішню активність у найменш затратний спосіб для своїх психоемоційних ресурсів.

Сучасний цинік – це індивід, що уникає легковажних уподобань та заповнення порожності псевдоморалі, який намагається знайти опору відносної правди в світі, де абсолютність перестає існувати. Він ставить під сумнів усталені концепції та авторитети, шукаючи власний шлях у морі висловлюваних думок і поглядів.

Список посилань

1. Євтушевська О. В. Етичні аспекти розвитку інновацій у сучасних умовах. Ефективна економіка. №4, 2016. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4894
2. Костюк В. Теория эволюции и социоэкономические процессы /В. Костюк. М.: УРСС, 2001. 176 с.
3. Україна на перехресті геополітичних інтересів: актуальні аспекти проблеми: Збірник наукових праць /Відп. ред. І.В.Артьомов. Ужгород: ЗакДУ, Ліра, 2007. 346 с. Вип. 3.
4. Філософія інтеграції: Монографія / За заг. ред. В.Д.Бондаренка, Ф.Г.Ващука. жгород: ЗакДУ, 2011. (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 18), с. 543.
5. Філософський енциклопедичний словник. Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАНУ / “Абрис”. 2002. С. 742.

ВЕДМЕДЄВ Володимир
аспірант кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

ЗАКОН ПРО РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ (AI ACT) ЯК ЕЛЕМЕНТ РОЗБУДОВИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Штучний інтелект стає все більш необхідним та важливим інструментом у сучасному світі, зокрема у сфері державного управління. Використання ШІ може значно полегшити процес прийняття рішень, оптимізувати роботу державних органів та підвищити ефективність їхньої діяльності. Однак разом із потужним потенціалом ШІ виникають і серйозні виклики та ризики, які необхідно уважно розглядати та враховувати. У контексті швидкого технологічного розвитку та поширення штучного інтелекту необхідно забезпечити безпеку та відповідальність у його використанні.

13 березня 2024 року Європейський парламент прийняв історичний закон про регулювання штучного інтелекту, відомий як AI Act [1]. Цей закон став першим у світі комплексним законодавчим актом, який встановлює чіткі правила та принципи для розробки, впровадження та використання систем штучного інтелекту на території ЄС.

AI Act класифікує системи ШІ на чотири категорії [1, с. 27-55] залежно від рівня ризику, який вони несуть:

1. Неприйнятні системи: забороняються системи, які становлять загрозу для життя, здоров'я або безпеки людей. До цієї категорії належать, наприклад, системи розпізнавання емоцій та маніпулювання поведінкою, "соціального рейтингу", прогнозування злочинності на основі даних про особистість, а також більшість систем біометричної ідентифікації.
2. Системи з високим ризиком: системи, які використовуються в таких сферах, як правоохоронні органи, транспорт, медицина, фінанси, потребують ретельного регулювання та відповідності жорстким вимогам. Ці системи повинні пройти суворий процес оцінки відповідності, перш ніж їх можна буде використовувати.
3. Системи з обмеженим ризиком: системи, які не належать до категорій "неприйнятні" або "високий ризик", але все ж таки можуть нести певні ризики, підлягають певним вимогам щодо прозорості та звітності.
4. Системи з мінімальним ризиком: системи, які не становлять значного ризику для людей, не потребують спеціального регулювання.

AI Act встановлює низку вимог [1, с. 27-28] до систем штучного інтелекту, зокрема:

1. Прозорість: розробники систем ШІ повинні чітко пояснювати, як працює система, які дані вона використовує та які рішення приймає.

2. Підзвітність: системи ШІ повинні бути спроектовані таким чином, щоб можна було чітко визначити, хто несе відповідальність за їх розробку, використання та результати.

3. Безпека та надійність: системи ШІ повинні бути розроблені таким чином, щоб мінімізувати ризики помилок, збоїв або зловживання.

4. Етичні принципи: системи ШІ повинні розроблятися та використовуватися з урахуванням етичних принципів, таких як справедливість, неупередженість, недискримінація та повага до людської гідності.

AI Act матиме значний вплив на впровадження штучного інтелекту в державному управлінні. Державні органи, які планують використовувати системи ШІ, повинні чітко розуміти вимоги цього закону та вживати заходів для їх дотримання. Якщо є необхідність використання систем з високим ступенем небезпеки, то необхідно мінімізувати всі можливі ризики від використання таких систем. Наприклад, це може стосуватися систем розпізнавання обличчя, котрі можуть використовувати органи правопорядку. Це неприйнятні системи з високою ступінню небезпеки, але вони можуть бути використані для забезпечення безпеки громадян.

AI Act також передбачає створення Європейської ради з питань штучного інтелекту, яка буде відповідати за моніторинг впровадження цього закону та надання рекомендацій щодо його вдосконалення.

Незважаючи на значний потенціал штучного інтелекту для покращення системи державного управління, його впровадження також пов'язане з низкою викликів та ризиків:

1. Загрози для приватності та безпеки даних:

Системи ШІ, які обробляють великі обсяги персональних даних, можуть становити загрозу для приватності громадян, якщо не буде вжито належних заходів для захисту даних.

Існує ризик витоків даних, несанкціонованого доступу або зловживання даними, що може мати серйозні наслідки для людей.

2. Недостатня прозорість та відповідальність:

Алгоритми ШІ, на яких ґрунтуються деякі системи, можуть бути складними та непрозорими, що ускладнює розуміння того, як вони приймають рішення.

Це може призвести до проблем з підзвітністю, коли неможливо чітко визначити, хто несе відповідальність за рішення, прийняті системою ШІ.

3. Можливі соціальні та економічні наслідки:

Несправедливі або помилкові рішення, прийняті системами ШІ, можуть призвести до дискримінації певних груп людей.

Автоматизація, заснована на ШІ, може призвести до втрати робочих місць у деяких секторах економіки.

4. Непередбачувані наслідки:

Розвиток штучного інтелекту рухається дуже швидко, і складно передбачити всі можливі наслідки його впровадження.

Існує ризик того, що системи ШІ можуть стати настільки потужними, що вийдуть з-під контролю людей.

Важливо зазначити, що ці ризики не є непереборними. При ретельному плануванні, впровадженні та контролі можна мінімізувати ризики та гарантувати, що штучний інтелект використовується безпечно та відповідально.

З метою мінімізації ризиків та максимізації потенційних переваг штучного інтелекту, владним структурам рекомендується:

1. Впровадити механізми оцінки впливу ШІ на суспільство та економіку:

Проводити дослідження та аналізи для визначення можливих наслідків впровадження систем ШІ в різних сферах державного управління.

Оцінювати потенційний вплив ШІ на зайнятість, економічний розвиток, соціальну справедливість та інші важливі аспекти.

Використовувати результати оцінок для прийняття обґрунтованих рішень щодо впровадження ШІ.

2. Підтримувати дослідження та ініціативи з розвитку безпечних та ефективних систем ШІ:

Фінансувати наукові дослідження в галузі штучного інтелекту, спрямовані на розробку безпечних, етичних та надійних систем ШІ.

Співпрацювати з науковими установами та приватним сектором для стимулювання інновацій у цій галузі.

Підтримувати розробку відкритих стандартів та протоколів для систем ШІ.

3. Забезпечити навчання та підвищення кваліфікації працівників державних органів у сфері штучного інтелекту:

Розробити та впровадити програми навчання для державних службовців з питань штучного інтелекту, включаючи етику, правові аспекти, технічні принципи та практичне застосування ШІ.

Заохочувати працівників до самостійного вивчення та розвитку навичок у цій галузі.

Створити культуру постійного навчання та адаптації до нових технологій.

4. Створити систему моніторингу та контролю за використанням систем ШІ:

Розробити чіткі правила та процедури для використання систем ШІ в державному управлінні.

Встановити механізми моніторингу та контролю за діяльністю систем ШІ.

Передбачити можливість аудиту та перевірки систем ШІ.

Забезпечити ефективне реагування на випадки неправомірного або небезпечного використання ШІ.

5. Сприяти міжнародному співробітництву в галузі регулювання та розвитку ШІ:

Брати участь у розробці міжнародних стандартів та правил для систем ШІ.

Обмінюватися досвідом та кращими практиками з іншими країнами у цій галузі.

Співпрацювати з міжнародними організаціями та ініціативами, що займаються питаннями штучного інтелекту.

Впровадження цих рекомендацій допоможе владним структурам України максимально використовувати потенціал штучного інтелекту для покращення роботи державного управління, мінімізуючи при цьому ризики та захищаючи права та свободи громадян.

Інтеграція штучного інтелекту в систему державного управління може суттєво покращити її ефективність, прозорість та підзвітність. ШІ може допомогти автоматизувати рутинні завдання, приймати обґрунтовані рішення на основі даних, покращити надання послуг громадянам та стимулювати інновації.

Однак важливо усвідомлювати ризики, пов'язані з впровадженням ШІ, такі як загрози для приватності та безпеки даних, непрозорість алгоритмів прийняття рішень, можливість дискримінації та непередбачувані наслідки.

Важливо пам'ятати, що штучний інтелект - це інструмент, і, як і будь-який інструмент, він може використовуватися як на благо, так і на шкоду. Відповідальність за те, щоб ШІ використовувався на благо, лежить на людях.

Впровадження ШІ в державне управління - це не просто технологічний процес, це виклик, який потребує системних змін у всіх сферах державної діяльності. Тільки спільними зусиллями держави, наукового співтовариства та громадянського суспільства можна створити таке майбутнє, в якому ШІ буде служити людям, а не навпаки.

Список посилань

1. TA-9-2024-0138_EN : Artificial Intelligence Act of 13.03.2024 no. P9_TA(2024)0138. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0138_EN.pdf (date of access: 01.04.2024).

ВЕДМЕДЄВ Євген
аспірант кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

МАСЮК Олег
доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ КАБІНЕТУ ПАЦІЄНТА ЯК СКЛАДОВОЇ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ МЕДИЧНОЮ СФЕРОЮ

Актуальність. Ще у 2019 році, а точніше 23 травня, новообраний президент України Володимир Зеленський озвучив ідею “держави в смартфоні”. Всього через 4 місяці, 27 вересня, новостворене Міністерство цифрової трансформації презентувало новий бренд - ДіЯ. 4 грудня Кабінет Міністрів України затвердив постанову «Питання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг („Порталу Дія“) та Єдиного державного порталу адміністративних послуг»[2]. Ще через деякий час, 16 грудня, було запущено бета-тест нового мобільного застосунку. Якщо взяти до уваги, що Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» було прийнято ще 22.05.2003[3], то такий значний стрибок може говорити про настання реальних технічних, технологічних та адміністративних ресурсів та соціальної готовності до таких змін у державному секторі. Брак ресурсів, матеріальної та технологічної бази не дали можливості на введення електронного документообігу у 2003 році. Дуже мала частина населення України мала на той час персональний комп’ютер та швидкий і стабільний доступ до мережі інтернет, а смартфони були надто дорогими і недоступними для більшості людей. Ну а на теперішній час масштабна цифровізація державних послуг дала поштовх іншим сферам вводити електронний документообіг та надання послуг у цифровому вигляді швидше. Тим паче, що статистика показала, що надання послуг у цифровому вигляді коштує майже вдвічі менше, через відсутність необхідності тримати мережу офісів та персоналу.

Згідно постанови Кабінету Міністрів України №411 від 25 квітня 2018 р. “Деякі питання електронної системи охорони здоров’я” затверджено Порядок функціонування електронної системи охорони здоров’я, відповідно до якого електронна медична карта пацієнта – це структурована сукупність медичної інформації про пацієнта (медичних записів, записів про направлення, рецептів та медичних висновків), яка внесена до центральної бази даних [1]. Це означає, що хвиля цифровізації не оминула і медичну сферу України і зараз іде процес модернізації, тому питання електронного документообороту є вкрай важливим.

Крім того, слід зазначити, що культура здоров’я в Україні знаходиться на низькому рівні, а незручності у зверненнях до медичних

закладів сприяють розвитку самолікування, що являє собою чудовий приклад негативних наслідків відсутності глобальних змін у медичній сфери. І якщо врахувати, що підвищення якості і доступності медичних послуг будуть сприяти загальному підвищенню рівня здоров'я населення, то у держави буде більше людського ресурсу для забезпечення розвитку в усіх інших сферах. Саме тому держава має сприяти розвитку медичної сфери. Отже, заявлена тема дослідження має практичну актуальність.

Аналіз літератури. На поточний момент існує багато досліджень на тему цифровізації держави і конкретно медичної сфери. Цю тему вивчали Р. Дьомін, Д. Гомон, Н. Васюк, М. Кузюк, Г. Муляр та багато інших. Р. Дьомін провів аналіз запровадження електронного кабінету пацієнта в умовах війни, визначив проблемні аспекти і запропонував кілька рекомендацій базуючись на зарубіжному досвіді. Н. Васюк і М. Кузюк проаналізували нормативно-правову сторону запровадження електронного документообігу в медичній сфері з урахуванням трансформації медичної галузі. Вони визначили основні проблеми електронного кабінету пацієнта[4].

Метою нашого дослідження є визначення переваг і недоліків введення електронного кабінету пацієнта, його роль як складової функціонування електронної системи охорони здоров'я України, запропонувати рекомендації щодо проблемних аспектів на основі зарубіжного досвіду.

Як було описано раніше, впровадження електронного кабінету пацієнта є необхідною складовою впровадження електронного документу в рамках трансформації системи охорони здоров'я України. Сама ідея впровадження електронного документообігу даних пацієнта частково реалізована в інших країнах[4]. Консорціум HL7 (Health Level Seven International) розробляє стандарти обміну медичною інформацією, які допомагають різним медичним системам і пристроям спілкуватися між собою. Протокол HL7 використовується для передачі, управління та інтеграції даних у галузі охорони здоров'я, допомагає різним системам у галузі охорони здоров'я, таким як інформаційні системи лікарень, лабораторії, медичні пристрої тощо, спілкуватися та обмінюватися даними в стандартизованому форматі, що полегшує інтеграцію та співпрацю між ними[5]. Але тут слід зазначити, що цей протокол використовується тільки між медичними установами. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки і Канаді лише коли пацієнт особисто прийде до клініки і звернеться про надання послуг, відбудеться обмін інформацією між різними установами щодо даних цього пацієнта.

В Україні існує Національна служба здоров'я України (далі НСЗУ), яка є виконавчим органом, який відповідає за регулювання та координацію діяльності у сфері охорони здоров'я країни. Саме цей орган контролює і стандартизує медичні послуги, їх якість, надання ліцензій медичних установам та фахівцям. На відміну від США, Німеччини, Канади чи Ізраїлю, де якість медичних послуг визначається тільки на

рівні медичного закладу, а неналежне надання медичних послуг оскаржується через суди. В Україні для того, щоб медичний заклад отримав ліцензію на надання медичних послуг, він укладає договір про надання медичних послуг згідно Програми медичних гарантій. Після звернення пацієнта за медичними послугами, оплата за них буде виконана саме НСЗУ після перевірки якості наданих послуг. Це забезпечує дотримання медичних гарантій якості. А введення електронного кабінету пацієнта дозволить уніфікувати доступ до послуг для пацієнта.

Аналіз опрацьованих джерел дав нам змогу визначити наступні переваги впровадження електронного кабінету пацієнта:

По-перше, забезпечення доступу до медичних послуг та інформації у будь-який час і з будь-якого місця. Кабінет пацієнта надає можливість пацієнтам отримувати доступ до своєї медичної інформації, результатів аналізів, призначень лікарських засобів тощо через онлайн-платформу. Це забезпечує зручність та доступність медичних послуг у будь-який зручний час для пацієнтів.

По-друге, зручність для пацієнтів у відстеженні своєї медичної історії, результатів аналізів та призначень лікарських засобів через кабінет пацієнта. Кабінет пацієнта дозволяє пацієнтам зручно вести записи та відстежувати всі аспекти їхнього здоров'я та медичного стану. Це може полегшити спілкування з медичними працівниками та допомогти пацієнтам краще розуміти своє становище.

По-третє, покращення комунікації між пацієнтами та медичними працівниками завдяки можливості обміну повідомленнями та консультаціями онлайн. Кабінет пацієнта створює можливість для ефективної комунікації між пацієнтами та медичними працівниками через електронні засоби. Це може допомогти у вирішенні невеликих питань, уточнень або наданні додаткової інформації без необхідності особисто відвідувати лікарню чи клініку.

По-четверте, зменшення бюрократичних процедур та часу очікування на обслуговування завдяки електронній реєстрації та запису на прийом до лікаря через кабінет пацієнта. Кабінет пацієнта дозволяє пацієнтам зареєструватися на прийом до лікаря онлайн, що дозволяє уникнути довгих черг та зберегти час. Це сприяє покращенню доступності та швидкості отримання медичної допомоги.

Отже, впровадження електронного кабінету пацієнта має покращити утилітарність медичного обслуговування як для медичного закладу, так і для пацієнта, а також підвищити обізнаність останнього про свій стан здоров’я.

Проте впровадження електронного кабінету пацієнта додає наступні проблеми і питання:

По-перше, недоліки, пов’язані з можливими проблемами з безпекою даних, які можуть виникнути через вразливість електронних систем збереження медичної інформації. Однією з найбільших загроз при

використанні кабінету пацієнта є можливість порушення конфіденційності медичної інформації через кібератаки або порушення безпеки даних. Тому необхідно вдосконалювати заходи захисту інформації та враховувати вразливості електронних систем.

По-друге, виникає питання рівності доступу до медичних послуг. Пацієнти, які записуються на прийом через електронний кабінет отримують перевагу відносно пацієнтів, які не володіють комп'ютером або смартфоном, і тому не можуть скористатися можливостями електронного кабінету пацієнта.

По-третє, існує проблема цифровізації віддалених амбулаторій у сільській місцевості. Це комплексна та дуже масштабна проблема, оскільки виникає питання технічного оснащення амбулаторій, обсягу і якості медичних послуг, які можуть там надаватись.

Висновки. Загалом, впровадження електронного кабінету пацієнта сприяє поліпшенню системи охорони здоров'я та якості медичних послуг, задоволення пацієнтів та підвищенню їхнього здоров'я, що стає ключовими цілями медичної реформи. Електронний кабінет пацієнта матиме ширші можливості, ніж звичайна паперова медична документація. Простота доступу до медичних послуг і можливість ширше бачити дані про особисте здоров’я може стати дієвим механізмом не тільки в наданні медичної допомоги, але і в формуванні у населення здорового способу життя.

Список посилань

1. Деякі питання електронної системи охорони здоров’я : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2018 р. № 411. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-2018-%D0%BF#Text
2. Питання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1137. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-%D0%BF#Text
3. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 травня 2003 року № 851-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text
4. Васюк Н. О., Кузюк М. Г. Запровадження електронної системи охорони здоров'я (e-helth) як важливий напрям трансформації медичної галузі. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2022. № 1. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2609 (дата звернення: 23.03.2024). DOI: 10.32702/2307-2156-2022.1.37
5. Health Level Seven International. (2017). HL7 Version 2.8.2 Implementation Guide. (дата звернення: 01.04.2024). URL: https://www.hl7.org/implement/standards/product_brief.cfm?product_id=403

ПШЕНИЧНА Тетяна
аспірантка кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ ТА МІСЦЕВИМ РОЗВИТКОМ: СВІТОВІ ПРАКТИКИ ТА УКРАЇНСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ В КОНТЕКСТІ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

За умови війни, масштабних руйнувань, необхідності відновлення міст та сіл, залучення додаткових джерел фінансування, високого попиту на різноманітне медичне обладнання, спеціалізовану техніку, ресурси для облаштування тимчасових місць проживання для ВПО та їх інтеграції на новому місці, створення місцевих агенцій розвитку (МАР) стало особливо актуальним для територіальних громад України. Актуалізує зазначене й нерівномірність розвитку різних регіонів країни, особливо на територіях яких ведуться бойові дії або частина територій яких перебуває в окупації.

Погоджуємось з думкою К. Бліщук, яка висловлює наступну думку щодо створення МАР: «На рівні держави необхідно стимулювати їх розвиток, оскільки такі агенції здатні взаємодіяти з органами місцевої влади, місцевими громадськими організаціями та організаціями, що працюють на національному рівні, підтримуючи економічний розвиток окремої місцевості» [1, с. 184].

У контексті теми дослідження доречно окреслити роль регіонального управління для розвитку як регіонів, так і територіальних громад, про що пишуть Л. Приходченко та А. Рачинський: «Досвід європейських країн показує, що стійкий, динамічний розвиток регіонів можливий лише за умови, коли представники місцевої влади у співпраці із представниками бізнесу та органами місцевого самоврядування здатні створити єдину систему для стимулювання такого розвитку. Агентства регіонального розвитку є успішною моделлю такої системи» [3, с. 234].

Тож, розглянемо докладніше досвід регіонального розвитку та моделі управління регіонами в розвинених країнах світу, а також проаналізуємо сучасну ситуацію щодо діяльності агенцій регіонального розвитку у нашій країні, що дозволить сформулювати основні напрямки дій територіальних громад та органів їх управління для створення дієвих інструментів, які можуть забезпечити відновлення та розвиток їх територій.

Вважаємо за доцільне на початку роботи описати класифікацію територіальних одиниць статистики (Nomenclature des Unités territoriales statistiques - NUTS), що є географічною системою класифікації, згідно з якою територія країни поділяється на три ієрархічні рівні: NUTS-1, NUTS-2 та NUTS-3. Окрім того, що зазначена класифікація дозволяє проводити транскордонне статистичне порівняння регіонів ЄС, у т.ч. й для надання фінансових ресурсів, запроваджена категоризація тісно пов'язується з адміністративним устроєм окремих країн. Зазвичай, рівень NUTS відповідає адміністративному рівню чи просторовому об'єднанню

адміністративних одиниць. Номенклатура NUTS визначена для 27 країн-членів Європейського Союзу та Великої Британії. Поточна номенклатура NUTS застосовується з 1 січня 2018 року, поділяючи економічну територію ЄС та Великої Британії на 104 регіони на рівні NUTS 1, 283 регіони на рівні NUTS 2 та 1 345 регіонів на рівні NUTS 3. Після вступу до ЄС нових країн, чинний у них розподіл на статистичні регіони, погоджений на двосторонній основі, стає частиною NUTS і регулюється положеннями Регламенту NUTS [8, с. 7].

NUTS level	Germany	Spain	Czechia	Italy
NUTS 1	Bundesländer	*non-administrative aggregations*	Území	*non-administrative aggregations*
NUTS 2	Regierungsbezirke *(nonadministrative aggregations)*	Communidades autónomas	*Regiony soudržnosti (nonadministrative aggregations)*	Regioni
NUTS 3	Kreise und Kreisfreie Städte	Provincias	Kraje	Province

Рис. 1. Приклади застосування класифікації NUTS для територіальних одиниць країн ЄС [8, с. 6]

За інноваційною типологією моделей регіонального управління в країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)), визначаються 4 їх типи:

– регіони планування або статистичні регіони;
– співпрацюючі регіони;
– регіони з децентралізованим регіональним управлінням;
– регіони, у яких запроваджено управління з законодавчими повноваженнями.

Зазначена категоризація класифікує та характеризує типи регіонального управління, їх основні цілі, переваги та недоліки. Зауважимо, що OECD об'єднує 37 розвинених країн світу, а також активно співпрацює з державами, які не є її членами в межах спеціалізованих програм та міжнародних заходів. Зокрема, ОЕСР вже понад 30 років тісно співпрацює з Україною, наразі у рамках чотирирічної Державної програми, яка запроваджена у червні 2023 року для підтримки реформ, відновлення та реконструкції України, а також допомоги у вступі України до ЄС та ОЕСР [9].

Наведемо основні характеристики моделей регіонального управління за вищезазначеною типологією.

Регіони планування або статистичні регіони. Це територіальні одиниці, створені центральним урядом для планування та/або надання статистичних даних на регіональному рівні. Головним завданням цих регіональних органів управління – бути платформою для дискусій, маючи небагато повноважень. При цьому регіональна політика жорстко контролюється на центральному рівні. Такі регіони часто можуть мати

виконавчий або дорадчий орган, який призначається на центральному рівні.

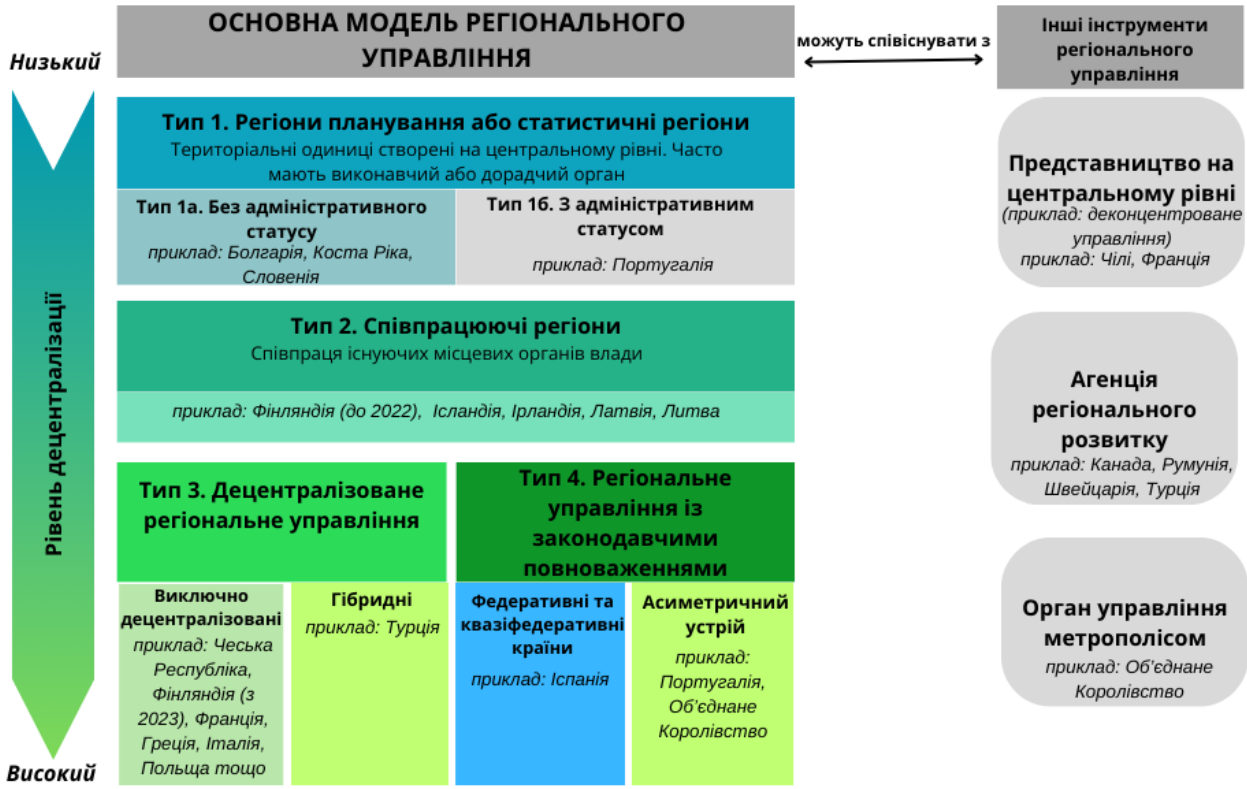

Рис. 2. Типологія моделей регіонального управління в країнах OECD [10]

Ці органи можуть бути постійними або збиратися на тимчасовій основі, мати чи не мати адміністративного статусу. Зазвичай вони співіснують з іншими регіональними установами, відповідальними за політику регіонального розвитку як то з агентствами регіонального розвитку. Функціонування такої моделі регіонального управління є вкрай важливим для центральних органів влади, адже сприяє регіональному економічному розвитку у співпраці з місцевими органами влади та економічними організаціями. Фінансування органів управління такими регіонами відбувається з державного бюджету або виключно коштом грантів, за певних умов – коштом ЄС. При такому регіональному управлінні доречним є забезпечення збалансованого представництва органів місцевого самоврядування та представників центральної влади в органах управління такими регіонами, а також включення широкого кола представників муніципалітетів та громадянського суспільства до їх органів управління.

Прикладом зазначеної моделі регіонального управління є Словенія, де для управління регіональним розвитком запроваджено систему з 12 регіонів розвитку, які відповідають одиницям рівня NUDS 3, без адміністративних повноважень. До складу 12 Рад регіонального розвитку

(РРР) входять представники муніципалітетів, бізнес-асоціацій, недержавних організацій та соціальних партнерів. РРР затверджують програми регіонального розвитку та відповідні угоди. При цьому 12 Агенцій регіонального розвитку (АРР) відповідають за підготовку, координацію, моніторинг і оцінку програм регіонального розвитку, регіональних проєктів та угод. АРР функціонують як державні установи, підтримуючи функціонування РРР на адміністративному, професійному та технічному рівні. Також у 2014 році у Словенії створено 2 ради розвитку згуртованості регіонів (рівень NUDS 2 – Східної та Західної Словенії). Важливою тенденцією для розвитку регіонів стало заохочення муніципалітетів до співробітництва як ефективного та дієвого механізму надання послуг на місцевому рівні.

Співпрацюючі регіони або регіональні асоціації муніципалітетів є формою регіонального управління, яка виникла в результаті співпраці вже існуючих місцевих органів влади. Застосування такої моделі регіонального розвитку передбачає розширення повноважень та сфери діяльності органів місцевого самоврядування у межах такої структури або інституціоналізацію їх співпраці в ширших межах. При цьому таку модель не слід плутати зі співробітництвом двох або більше муніципалітетів на різній основі для ефективного надання послуг або запровадження спільних інвестиційних проєктів, а також створенням асоціацій органів місцевого самоврядування, ціллю яких переважно є представництво на різних рівнях. Регіональні асоціації муніципалітетів створюються за згодою муніципалітетів, мають юридичний статус, обмежені повноваження, свій бюджет, що формується з внесків муніципалітетів та трансфертів з державного бюджету, а також мають регіональні ради, що складаються з членів, які обираються муніципалітетами. Повноваження зазначених асоціацій здебільшого включають регіональний розвиток, просторове планування, управління фондами від ЄС, охорона навколишнього середовища, функціонування дорожньої інфраструктури тощо. При запровадженні такої моделі регіонального розвитку слід переглянути наявність існування інших регіональних органів для уникнення дублювання.

Так, в Ірландії створено 3 регіональні асамблеї, які складаються з представників місцевих органів влади, що входять до відповідного регіону. Діяльність асамблей спрямована на координацію та підтримку стратегічного планування та сталого розвитку регіону, а також підвищення рівня ефективності місцевого самоврядування та надання ними послуг. Також до її функцій входить нагляд та зауваження щодо планів розвитку міст та округів, управління регіональними програмами та коштами моніторингових комітетів, підтримка Комітету регіонів та офісу регіонів Ірландії в Брюсселі, сприяння координації між ЄС та державними, регіональними і місцевими органами влади, а також розвиток знань з використанням досліджень та науково обґрунтованої діяльності.

Децентралізоване регіональне управління є моделлю в унітарних або квазіфедеративних країнах. Така модель регіонального управління є найпоширенішою в країнах ЄС. Регіональні органи управління при цьому є юридичними особами з власним бюджетом, активами, адміністрацією та повноваженнями приймати рішення. Структура управління такими регіонами основана на безпосередньо обраному дорадчому органі (асамблеї або раді) та її виконавчому органі, який обирається регіональною радою з-поміж їх членів або шляхом загального прямого голосування, що є ключовою характеристикою такої регіональної моделі управління. Зазначені регіональні органи наділені певним ступенем повноважень генерувати доходи регіону та автономією своїх рішень щодо витрат. Джерелами доходу органів управління можуть бути: власні надходження, дотації з державного бюджету, доходи від власності тощо. Вони мають загальну компетенцію, відповідаючи за інвестиції та інфраструктури регіонального значення, ексклюзивні компетенції зустрічаються рідко. Центральна влада може делегувати таким регіональним органам управління частину своїх завдань, а також управління коштами від ЄС.

Прикладом такої моделі може стати Японія, яке має 47 префектур регіонального рівня (кількість префектур не змінювалася з 1888 року). Префектури мають власні збори, члени яких обираються прямим голосуванням, та очолюються губернатором, який також обирається безпосередньо мешканцями префектури.

Регіональне управління із законодавчими повноваженнями. Регіони з такою моделлю управління мають широкий спектр повноважень, які визначаються Конституцією. Такий тип регіонів зустрічається в федеративних та квазіфедеративних країнах, а також в унітарних державах, які мають автономні регіони. Виконавчі та дорадчі органи управління цими регіонами обираються шляхом прямого голосування. Регіони мають високий ступінь автономії та власні регіональні парламенти, що здійснюють основні та вторинні законодавчі повноваження та обираються шляхом загального прямого голосування. Джерелами доходу органів управління можуть бути: власні надходження, дотації з державного бюджету, доходи від власності тощо.

До прикладу, Фінляндія має самоврядний регіон Аландські острови, що має власний парламент, який обирається кожні 4 роки і призначає регіональний уряд Аландських островів. Парламент ухвалює закони у сферах, які стосуються внутрішніх справ регіону, та виконує власні бюджетні повноваження.

У контексті заявленої теми роботи вбачається доречним розгляд основ функціонування та завдань Агенцій регіонального розвитку (АРР). Вони мають ключову роль у регіональному врядуванні, виконуючи завдання з координації процесів регіонального розвитку. АРР пропонують альтернативи або доповнення до головних механізмів регіонального управління. Головною ідеєю створення АРР є

запровадження певного ступеня відокремленості від центрального чи регіонального уряду (органу влади), відокремивши певні функції від державного міністерства чи відомства шляхом передачі їх на регіональний рівень іншій юридичній особі. АРР функціонують у різних формах та виконують різноманітні завдання, їх правовий статус також залежить від країни, в яких вони створюються. Більшість Агенцій управляються органами управління регіонами, утворюються ними та підзвітні їм.

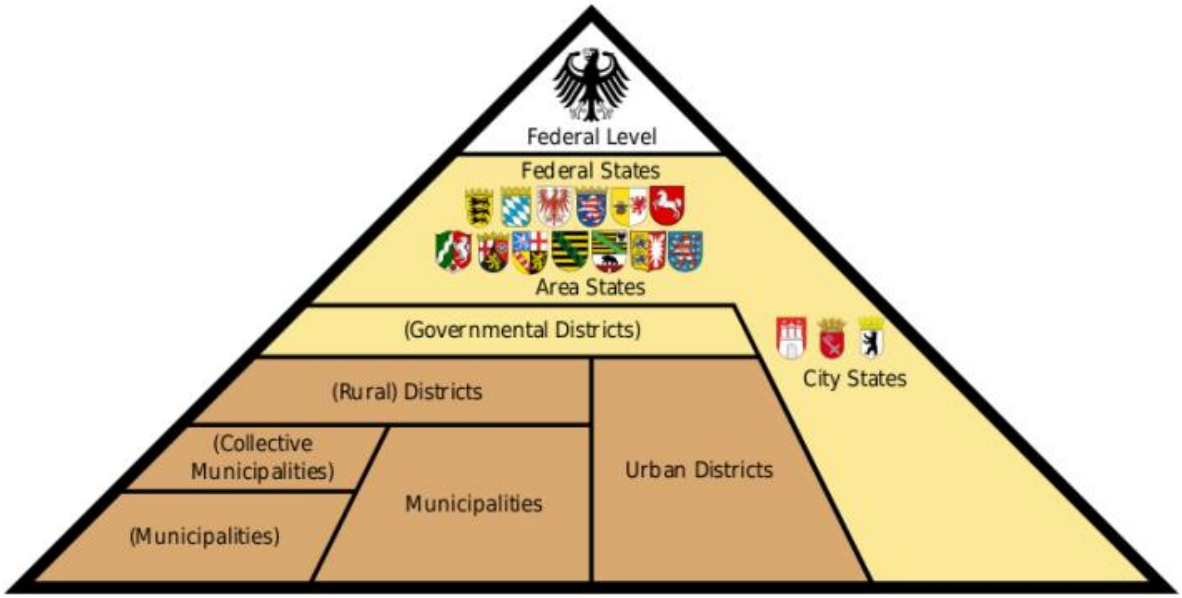

Рис. 3. Адміністративний поділ Німеччини [7, с. 1]

Прикладом діяльності АРР в країнах ЄС може стати Німеччина. Зазначимо, що в країні регіонами NUTS 1 є федеральні землі (населення регіону зазвичай становить від 3 до 7 мільйонів жителів), регіони NUTS 2, як правило, рівень адміністративних районів (від 800 000 до 3 мільйонів мешканців), регіони NUTS 3 рівень районів та незалежних міст (від 150 000 до 800 000 мешканців). Попри запроваджену класифікацію, регіони можуть значно відрізнятися за чисельністю населення, площею, економічною спроможністю тощо.

У Німеччині ідея економічного розвитку (Wirtschaftsförderung) виникає після Другої світової війни, створюючи передумови для створення Агенцій регіонального розвитку (АРР) для пом'якшення розбіжностей між регіонами. З часом регіональний економічний розвиток професіоналізувався, результатом чого стала повсюдна присутність АРР – у 15 федеральних землях (у Нижній Саксонії діяльність їх функцію виконує Міністерство економіки, праці та транспорту), адже саме федеральні землі, регіони, райони та муніципалітети несуть відповідальність за створення сприятливих умов для розвитку економічної діяльності, що гарантує якість умов праці та життя на їхніх територіях [7, с. 2].

Як само регіональні органи влади здійснюють свої повноваження для сприяння економічному розвитку, законодавством чітко не визначено, а отже і АРР можуть бути департаментами чи офісами в державній адміністрації, бути державними чи приватними, або утворюватися шляхом співпраці муніципалітетів. Повноваження АРР відрізняються залежно від специфіки території чи адміністративної ієрархії, але основними завданнями їх здебільшого є: передача інформації щодо економічних та адміністративних питань, усунення кризових ситуацій, лобіювання інтересів регіону на різних рівнях, консультування з питань фінансів, запровадження та управління новими ідеями для розвитку їх території, створення сприятливих умов для створення нових місцевих компаній та залучення іноземних.

Окрім АРР земель, регіонів, районів і муніципалітетів, Німеччина в межах координації на національному рівні має власне Агентство розвитку Germany Trade & Invest (GTAI). Завдяки роботі понад 50 її представництв по всьому світу підтримується міжнародна діяльність німецьких компаній та залучаються іноземні компанії. GTAI також співпрацює з АРР федеральних земель.

До того ж у 2001 році було створено німецьку асоціація агенцій регіонального та місцевого розвитку (Deutscher Verband der Wirtschaftsförderungs- und Entwicklungsgesellschaften eV (DVWE)), яка наразі налічує 134 члена з 14 федеральних земель. До функціонала DVWE, серед іншого, входить надання інформації та консультування її членів, представництво їх інтересів перед ЄС, федеральним урядом, федеральними землями чи іншими організаціями, а також обмін досвідом та навчання її членів.

Характеризуючи сучасну модель регіонального управління в Україні, слід зазначити, що обласні ради (як органи місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст) складаються з депутатів, які обираються мешканцями відповідної області шляхом загального прямого голосування. Виконавчий апарат ради функціонує на постійній основі та здійснює організаційне, інформаційне, правове, матеріально-технічне, аналітичне забезпечення діяльності ради. Голова обласної ради обирається її депутатами та працює в ній на постійній основі.

Ради областей затверджують свої бюджети, які формуються з коштів державного бюджету для їх подальшого розподілу між тергромадами або для виконання спільних проєктів, а також з коштів, які залучені на договірних засадах з місцевих бюджетів з метою реалізації спільних соціально-економічних програм.

Обласні ради відповідно до ст. 44 Закону України про місцеве самоврядування в Україні» делегують місцевим адміністраціям свої повноваження, серед іншого, в частині підготовки і внесення на розгляд відповідної обласної ради проєкту програми соціально-економічного розвитку, сприянні інвестиційної діяльності на території області,

забезпечення збалансованого економічного розвитку території та ефективного використання природних, трудових і фінансових ресурсів тощо. При цьому, обласні державні адміністрації є підзвітними відповідним обласним радам за виконання програм соціально-економічного розвитку, обласних бюджетів тощо.

До доволі розширених повноважень обласних рад входить у т.ч.: прийняття рішень про вступ до європейського об'єднання територіального співробітництва, укладення та схвалення угод про об'єднання єврорегіонального співробітництва тощо.

Таким чином, можна резюмувати, що рівень децентралізації регіонального управління України відповідно до норм чинного законодавства є доволі високим, хоча й дуже тісно пов'язаний з представництвом центральної влади в регіоні, що знижує рівень самостійності, самоврядності та відповідальності обласних рад, зокрема й за економічний розвиток регіону.

Аналізуючи Закон України «Про засади державної регіональної політики», АРР у формі неприбуткових установ можуть бути засновані Верховною Радою АР Крим та Радою міністрів АР Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими радами та відповідними державними адміністраціями, а також регіональними відділеннями Всеукраїнських асоціацій органів місцевого самоврядування (якщо в такій асоціації беруть участь всі територіальні громади відповідної області) [4]. Крім цього, співзасновниками АРР можуть стати сільські/селищні/міські ради, регіональні: асоціації підприємців, торгово-промислові палати, відділення всеукраїнських асоціацій органів місцевого самоврядування, профільні громадські об'єднання, а також наукові установи та заклади вищої освіти. Джерелом фінансування діяльності АРР при цьому є: кошти та майно засновників, надходження від основної діяльності АРР, міжнародна технічна допомога, інші джерела. Які не заборонені чинним законодавством. До завдань АРР законом віднесено:

– участь в розробці та забезпеченні реалізації регіональної стратегії розвитку, проведення моніторингу й оцінювання її реалізації;

– участь в розробці проєкту регіонального плану відновлення та розвитку, а також планів відновлення і розвитку тергромад;

– участь у підготовці та поданні на конкурсний відбір проєктів регіонального розвитку;

– надання інформаційно-консультативних послуг суб'єктам господарювання, що сприятиме їх виходу на ринок Європи;

– надання консультативно-методичної допомоги органам місцевого самоврядування щодо розроблення стратегій розвитку тергромад, проєктів регіонального розвитку, а також регіональних і місцевих програм розвитку тощо.

Відповідно до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, до оперативних цілей та завдань, що забезпечують досягнення стратегічних цілей, віднесено у т.ч.:

– удосконалення чинного законодавства щодо створення та функціонування АРР, розширення переліку їх співзасновників - залучення представників органів місцевого самоврядування, підприємств, бізнес-асоціацій, фінансових та наукових установ регіону, громадських організацій тощо;

– сприяння формуванню системи збалансованого та гарантованого фінансування діяльності АРР коштом засновників, добровільних внесків бізнесу та міжнародних організацій, надходжень від надання платних послуг та з інших джерел, які не заборонені законодавством;

– залучення АРР до підготовки та виконання програм та проєктів регіонального розвитку;

– забезпечення організаційної та методологічної підтримки діяльності АРР, які утворені відповідно до Закону України «Про засади державної регіональної політики» [5].

Серед показників моніторингу досягнення цілей Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки зазначено й кількість АРР, які утворені відповідно до Закону України «Про засади державної регіональної політики». Джерелом даних при цьому виступають облдержадміністрації та Мінрегіон.

Вважаємо актуальним також проаналізувати Звіт про результати діяльності Агенцій регіонального розвитку у 2023 році, які оприлюднені Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури України [2]. Так, у звіті зокрема зазначено надходження до бюджетів АРР у 2023 році (Табл. 1).

Таким чином, головним джерелом фінансування АРР є бюджети областей. Невтішними є результати 2023 року, які показують, що тільки в 14 областях України виділялися кошти для функціонування АРР (49,8% від загального обсягу фінансування). З вищезазначеними даними корелює й чисельність працівників в АРР. Загалом у 2023 році функціонувала 21 АРР (у 2022 році – 17).

Наявність вакантних посад у АРР зумовлена відсутністю стабільного фінансування, що в результаті спричиняє неможливість залучення висококваліфікованих працівників у сфері регіонального розвитку та міжнародного співробітництва, з відповідними навичками проєктного менеджменту та достатнім рівнем знання англійської мови, а також плинність кадрів. Так, з 21 чисельність 4 та менше працівників має більшість АРР – 13, що об'єктивно є недостатнім для ефективного функціонування агенцій та продуктивності їх діяльності для розвитку регіону загалом та його територіальних громад зокрема.

Таблиця 1

Надходження до бюджетів АРР у 2023 році, грн

	Область	**Планові надходження у 2023 році**	**Фактичні надходження у 2023 році**	у тому числі:				
				обласний бюджету	інші місцеві бюджети	кошти міжнародної технічної допомоги	надання платних послуг	інші
1	Вінницька	2 604 890 ,56	2 604 890,55	1 300 000,00	-	-	-	1 286 790,55
2	Волинська	1 200 000,00	1 290 000,00	1 200 000,00	-	-	90 000,00	-
3	Дніпропетровська	-	-	-	-	-	-	-
4	Донецька	-	-	-	-	-	-	-
5	Житомирська	929 400,00	2 499 693,02	2 499 693,02	-	-	-	-
6	Закарпатська	2 900 000,00	2 864 966,00	2 864 966,00	-	-	-	-
7	Запорізька	870 000,00	-	-	-	-	-	-
8	Івано-Франківська	615 000,01	615 000,01	-	-	495 000,01	120 000,00	-
9	Київська	4 100 000,00	4 050 000,00	-	4 050 000,00	-	-	-
10	Кіровоградська	842 500,00	807 900,00	820 000,00	-	-	-	9 000,00
11	Луганська	8 014 147	-	-	-	-	-	-
12	Львівська	-	-	-	-	-	-	-
13	Миколаївська	1 201 194,00	2 176 431,00	1 118 416,10	-	-		1 058 015,00
14	Одеська	9 365 978,00	5 345 639,00	3 482 303,00	-	-	1 5 36 493,00	326 843,00
15	Полтавська	2 378 318,00	1 880 309,33	-	1 880 309 ,33	-	-	-
16	Рівненська	1 600 000,00	815 760,00	815 760,00	-	-	-	-
17	Сумська	2 453 180,00	2 452 503,42	1 987 792,98	-	314 710,44	150 000,00	-
18	Тернопільська	997 550,00	997550,00	750 000,00	-	-	247 550,00	-
19	Херсонська	2 524 542,08	-	-	-	-	-	-
20	Хмельницька	1 184 300,03	1 851 792,52	661 332,41	-	-	1 180 804,00	9 660,11
21	Черкаська	1 488 000,00	9 311 591,60	1 487 999,05	-	-	587 400,00	7 236 192,55
22	Чернігівська	2 310 000,00	2 939 251,42	1 643532,42	-	-	371 960,00	923 759,00
23	Чернівецька	1 000 000,00	1 305 600,00	1 194 000,00	-	-	111 600,00	-
	ВСЬОГО	**48 578 999,68**	**43 808 877,97**	**21 812 794,98**	**5 930 309,33**	**809 710,50**	**3 224 664,00**	**12 013 304,10**

Джерело: [2]

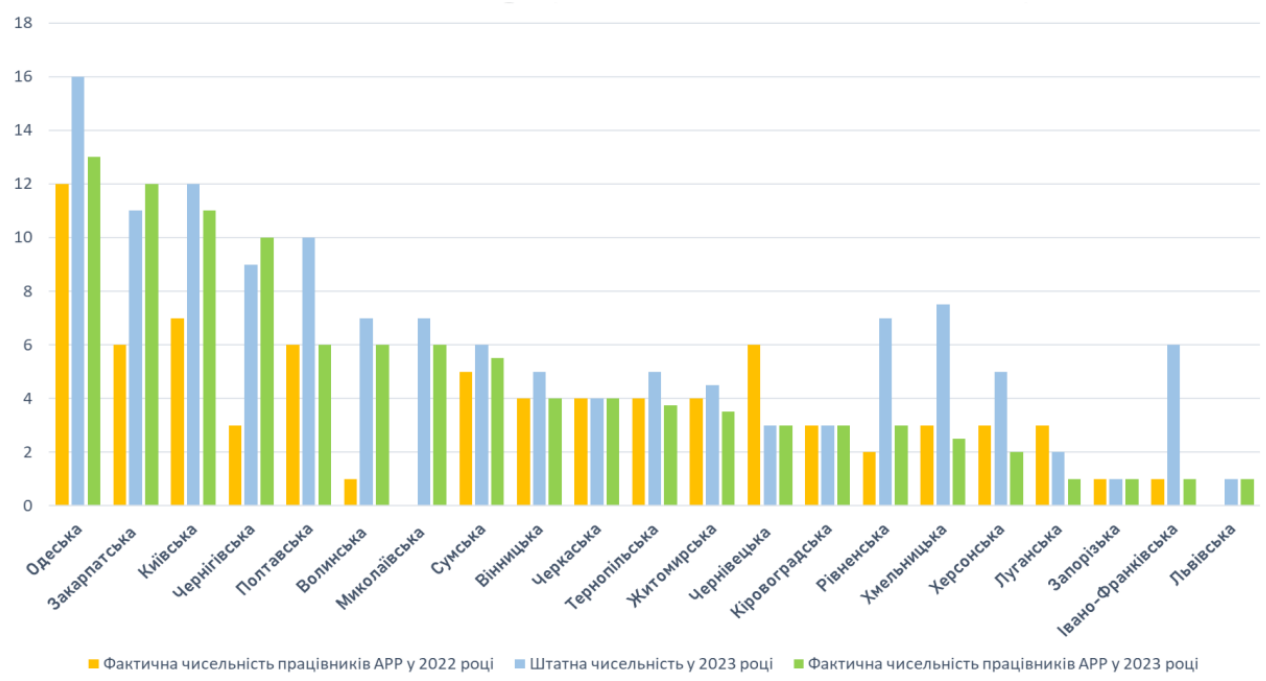

Рис.4. Чисельність працівників АРР, штатних одиниць [2]

Зазначене підтверджує думку О. Тодорової та О. Лесик: «АРР в Україні не зможуть бути повноцінно створені та ефективно реалізовувати свої місію та завдання, поки на обласному рівні не з'явиться розуміння, що підвищення конкурентоспроможності будь-якого регіону досягається

через інвестування ресурсів місцевої влади та бізнесу у діяльність за напрямами, що їх найкраще можна впроваджувати, базуючись на платформі APP» [10, с. 76].

Отже, територіальні громади в сучасних реаліях повинні адаптуватися до них та розглядати можливість створення своїх місцевих агенції розвитку для пошуку додаткового (позабюджетного) фінансування, а також реалізації проєктів для своїх територій. Проблемними питаннями для створення МАР при цьому часто можуть стати:

– низька кадрова спроможність – відсутність кваліфікованих фахівців з фандрейзингу (пошуку привабливих грантових проєктів та програм), грантрайтингу (написання та подання заявок на отримання грантів) та проєктного менеджменту.

– низька проєктна культура та обізнаність (а часто і відсутність такої культури) у можливостях з пошуку джерел та інструментів залучення додаткового (позабюджетного) фінансування;

– низька комунікаційна спроможність (обмеженість інформування між різними підрозділами, які долучені до спільної проєктної діяльності), часто відсутність розуміння у працівників органів місцевого самоврядування щодо ролі МАР;

– низька обізнаність громад щодо потреб інших учасників мереж та партнерств тощо.

Також для невеликих територіальних громад може гостро постати питання фінансування МАР. Одним з варіантів розв'язання зазначеного може стати створення МАР на основі співробітництва громад через створення спільного комунального підприємства (міжмуніципальної агенції розвитку) з проєктною командою, яка складається з працівників з декількох громад, які мають свої навички у певній сфері, що необхідні для роботи агенції. Зазначене передбачено Законом України «Про співробітництво територіальних громад». МАР також можуть стати майданчиками для діалогу між місцевою владою, бізнес-спільнотою, громадськими організаціями, навчальними закладами та активними мешканцями для розв'язання пріоритетних питань у розвитку території.

Зазначене може стати предметом договору міжмуніципального співробітництва. До того ж в результаті такої співпраці можна реалізовувати й спільні проєкти, які є значущими для декількох сусідніх громад (до прикладу, створення туристичного, освітнього чи культурного кластера, запровадження проєктів з енергозбереження чи покращення стану навколишнього середовища), що вітається програмами підтримки від ЄС. Це знизить рівень конкурентності між громадами у «полюванні» за додатковими зовнішніми ресурсами та сприятиме доброчесній співпраці сусідів для досягнення спільної мети – розвитку своїх територій та регіону, їх відновлення та сталого розвитку, перш за все, в економічній (розвиток місцевого підприємництва та створення нових робочих місць), соціальній (підтримка вразливих верств населення, задоволення потреб

людей з інвалідністю, зменшення соціальної напруги) та екологічній сферах (збереження та заощадження наявних природних ресурсів). Уніфікувати єдиний універсальний підхід щодо моделі функціонування МАР, визначення їх завдань та структури неможливо – кожна територія має свої особливості, кадровий потенціал та ресурси. Однак можна зробити висновок, що територіальні громади, створюючи міжмуніципальні або місцеві агенції розвитку, інвестують у своє майбутнє. Наразі в Україні вже наявні позитивні приклади такого інвестування не тільки великих міст, але й невеликих населених пунктів, що підтверджує дієвість такого підходу у відновленні та розвитку територіальних громад країни.

Список посилань

1. Бліщук К. М. Інноваційні інструменти місцевого економічного розвитку. Ефективність державного управління. 2019. № 2 (59). С. 177–188.
2. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. Звіт про результати діяльності Агенцій регіонального розвитку у 2023 році. 12 с. URL: https://mtu.gov.ua/files/ЗВІТ%20АРР%20за%20%202023%20рік%20%20фінал.pdf (дата звернення: 19.04.2024).
3. Приходченко Л. Л., Рачинський А. Зарубіжний досвід функціонування агентств регіонального розвитку. Теоретичні та прикладні питання державотворення. 2012. № 10. С. 233–246.
4. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 р. № 156-VIII : станом на 1 січ. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text (дата звернення: 19.04.2024).
5. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Каб. Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#Text (дата звернення: 20.04.2024).
6. Тодорова О., Лесик О. Агенції регіонального розвитку як складова інституційного забезпечення реалізації державної регіональної політики. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 13-14. С. 72–78.
7. European association of development agencies. Regional development agencies in Germany. https://www.eurada.org/. URL: https://www.eurada.org/fileadmin/user_upload/docs/RDAs-from-Germany.pdf (date of access: 20.04.2024).
8. Statistical regions in the European Union and partner countries NUTS and statistical regions 2021 (2022 edition). https://ec.europa.eu/. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/15193590/KS-GQ-22-010-EN-N.pdf (date of access: 19.04.2024).
9. The OECD's work with Ukraine. https://www.oecd.org/. URL: https://www.oecd.org/country/ukraine/ (date of access: 20.04.2024).
10. Towards a typology of regional governance. https://www.oecd-ilibrary.org/. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/sites/f795d7de-en/index.html?itemId=/content/component/f795d7de-en#chapter-d1e2993-f8cb45f84a (date of access: 20.04.2024).

БЕНДА Ангеліна
студентка бакалаврату кафедри
філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

КРАСНОКУТСЬКИЙ Олександр
доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

РОЛЬ СПОРТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДІ ТА РОЗБУДОВІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Україна стоїть на етапі розбудови громадянського суспільства та правової держави, що є одним з завдань і пріоритетів публічного управління та адміністрування. У цьому процесі важлива роль належить саме національно-патріотичному вихованню молоді, яке здійснюється комплексом освітніх ініціатив. Історично саме спортивні молодіжні організації («Луг», «Пласт», «Січ», «Сокіл») ставали осередком для формування у молоді національної свідомості та підготовки до захисту держави. З метою розбудови комплексної молодіжної політики у сфері національно-патріотичного виховання, необхідно проаналізувати досвід України у цій сфері та осягнути роль спортивних організацій національно-патріотичного виховання у формуванні національної свідомості молоді та розбудові громадянського суспільства.

Дослідженням різних історичних, правових, педагогічних та суспільних аспектів ролі спортивних організацій у формуванні національної свідомості молоді та розбудові громадянського суспільства займалися такі науковці, як Панфілова Т., Черненко В., Русин Г., Церковник С. та інші. Проте вплив спортивних організацій, враховуючи історичні аспекти та події в Україні сьогодні, є недостатньо дослідженими.

В історії нашої держави ми маємо яскраві приклади спортивних організацій, які сприяли розвитку національної свідомості та виховали не одне покоління героїв України. Наприкінці XIX – на початку XX століття на західноукраїнських землях було засновано молодіжні спортивні організації «Пласт», «Січ», «Сокіл», «Луг». Метою об'єднань було виховання фізично здорових, свідомих патріотів України, які будуть підтримувати боротьбу за незалежність, стануть надійною опорою українського народу. Подібні товариства стали основою духовного та фізичного розвитку молоді, а студентам та учням прищеплювали любов до української історії, мови, літератури.

У часи, коли українські землі перебували у складі інших держав, зберегти свою національну ідентичність було надзвичайно важливо, а виховати патріотично свідому та міцну молодь означало дати Україні майбутнє. На сьогодні в українському культурному середовищі зростає

вплив досягнень вихованців зазначених об'єднань у складі Українських січових стрільців, Української галицької армії, армії УНР, Української повстанської армії.

Організація «Пласт» була створена у 1911 році Олександром Тисовським, Петром Франком (син Івана Франка) та Іваном Чмолою у Львові та діяла легально на базі шкіл як скаутська організація. Скаутинг – це рух, який сприяє духовному, розумовому та фізичному розвитку особистості. Молодь вчиться на практиці взаємодіяти зі світом, займаючись таборуванням, дослідженням природи та загартовуванням [1].

До пластунів входили і хлопці, і дівчата, що було досить прогресивним у часи тотального панування патріархату. Молодь брала участь у походах під синьо-жовтим прапором та виховувалася у дусі українських традицій, що сприяло усвідомленню своєї національної приналежності та викликало почуття єдності, братерства. Крім фізичної підготовки пластунів навчали користуватися зброєю та надавати першу медичну допомогу. Усі ці навички стали у пригоді, коли розпочалася Перша світова війна, і велика кількість учасників «Пласту» вступила до лав УСС, де показали свою відвагу у боях проти російської армії на горі Лисоня, Маківка та інших боях. Також велика кількість пластунів були учасниками ОУН, УПА, зокрема Степан Бандера, Роман Шухевич та Василь Кук. Ба більше, організація продовжує свою діяльність і зараз, а деякі члени організації стали на захист української держави у російсько-українській війні XXI століття, так само як це робили їх попередники.

Орієнтування на героїчне минуле України створювало для молоді відповідних кумирів, які надихали працювати та боротися на благо свого народу. Так, спортивно-пожежно-руханкове товариство «Січ» у своїй діяльності відтворювало лицарський дух минувшої козацької доби, загартовувало молодь фізично та духовно, готуючи до боротьби за незалежність. Пізніше товариство заборонила польська влада , тому було засновано нове товариство «Луг», де хлопці та дівчата проходили фізичну, військову підготовку, а також організовували розважальні заходи для населення у автентичному стилі [2].

Молодіжна організація «Сокіл» сприяла всебічному спортивному розвитку молоді, влаштовуючи змагання, відкриваючи спортивні секції та гуртки.

Жодні вирішальні події для українського народу протягом усього XX століття не залишалися без уваги пластунів та учасників інших молодіжних об'єднань. Розвиваючи вправність, фізичну силу та витривалість, юнаки та юначки були об'єднані спільною ідею, плекали любов до України, повагу до її символів, історії та мови. Саме ці люди стали опорою української національної ідеї, рушійною силою, що протистояла тоталітаризму та пригніченню українського народу. Навички здобуті у спортивно-фізкультурних організаціях допомогли майбутнім повстанцям перемагати ворога навіть у нерівному бою, вміло

та ефективно діяти у підпіллі. Наявність ідеї, національна усвідомленість та розуміння мети боротьби робить будь-якого бійця сильнішим у рази.

Крім того «Луг», «Пласт», «Сокіл» показують, у якому напрямку слід реалізовувати молодіжну політику у наш час. Розвиток технологій призводить до того, що більшість молодих людей веде малорухомий спосіб життя, а в умовах пандемії та війни ця проблема посилюється відсутністю можливості безпечно займатися фізичною активністю. Після війни створення фізкультурно-оздоровчих товариств та залучення до них молоді набуде актуальності. Спорт зміцнює здоров'я, попереджає захворювання, стабілізує психічні стани, а у формі спортивних, скаутських організацій ще й об'єднує людей, вчить працювати у команді та розвиває комунікативні навички.

Особливо всебічному розвитку молоді сприяє скаутинг, адже його прямою метою є виховання активної молоді, яка в майбутньому змінюватиме світ на краще. Крім того рух наслідує гуманістичні ідеали, навчає любити, цінувати та вміти взаємодіяти з природою.

Молодіжна політика України під час війни та у процесі повоєнної відбудови має орієнтуватися на виховання молоді у дусі найкращих українських традицій, спираючись на минулий досвід та пам'ятаючи своїх героїв.

Багате на події ХХ століття потребувало сильних, сміливих, відважних, ідейних молодих людей. І саме Україна потребувала їх найбільше, ставши ареною бойових дій у двох світових війнах, ризикуючи бути стертою у боротьбі імперій, а слідом у боротьбі тоталітарних режимів. Не є збігом, що більшість цих людей були вихованцями спортивних, скаутських організацій. Спортивне виховання було одним із чинників небайдужості та високої національної усвідомленості прибічників.

Отже, на прикладі таких організацій як «Пласт», «Січ», «Луг», «Сокіл» ми можемо спостерігати як спортивні організації формують національну свідомість у молоді, що створює умови для розвитку громадянського суспільства, яке спрямоване на безпосередню участь у державотворенні, розбудові правової незалежної державності. Саме організації національно-патріотичного виховання зі спортивним спрямуванням здатні розвинути практичні навички та фізичну стійкість, сформувати правильні ідеали, патріотизм, соціальну активність, справедливість та небайдужість, навчити молодь працювати в команді та брати відповідальність, що є ознаками здорового та добре сформованого громадянського суспільства, яке здатне виявляти державотворчу потугу та будувати сучасну незалежну правову Українську державу із дієвими та ефективними публічно-управлінськими механізмами.

Список посилань

1. Гук О. Історико-педагогічний феномен молодіжних організацій «Січ», «Пласт» та «Сокіл» у сфері освіти та соціального виховання української молоді . Наукові записки УКУ. 2014. Т. 4 №1. С. 146-157.

2. Панфілова Т. О. Культурно-освітні та молодіжно-спортивні товариства й організації Західної України (20-30-і роки XX століття). Науковий вісник Ужгородського університету. 2014. Т. 2, № 33. С. 26-33.
3. Русин Г. Молодіжні громадські організації та їх діяльність у контексті етнопедагогіки західних українців. Соціальна робота та соціальна освіта. 2021. Т. 2, № 7. С. 278-287.
4. Городиська Н. Українські військові традиції кінця XIX – початку XX ст.: товариства «Сокіл», «Січ», «Пласт». Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки : збірник тез II Міжнародної наукової конференції, 21-22 квітня 2022, м. Тернопіль. Т.: ФОП Паляниця В.А., 2022. С. 40-42.
5. Церковник С. І. Правові основи регулювання та функціонування молодіжних спортивно-просвітницьких організацій у Східній Галичині з 1848 по 1939 роки. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2024. Т. 1, № 87. С. 97-103.
6. Черненко В. Роль молодіжної організації «Пласт» у національно-патріотичному вихованні учнівської та студентської молоді. Аграрна освіта та наука: досягнення, роль, фактори росту : Міжнар. науково-практ. конф., м. Біла Церква, 30 жовт. 2020 р. Біла Церква, 2020. С. 62-63.

БУБНОВА Ярославна
магістрантка кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

БОЙКО Ганна
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

РОЛЬ БЛАГОДІЙНИХ ФОНДІВ У СОЦІАЛЬНІЙ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ВПО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність соціальної підтримки дітей у прифронтових регіонах України, особливо у Запорізькій області, набуває нових обрисів на тлі триваючого повномасштабного вторгнення. За офіційними даними, станом на початок грудня 2023 року, у Єдиній інформаційній базі внутрішньо переміщених осіб Запорізької області зареєстровано 232,7 тисяч осіб, серед яких 48 тисяч — діти [3]. Ці дані підкреслюють масштаб викликів, пов'язаних з необхідністю надання комплексної соціальної, психологічної та освітньої підтримки дітям, що зіштовхнулися з наслідками війни. У відповідь на зростаючі потреби, регіональні координаційні центри займаються підтримкою цих дітей, проте потреба в розширенні та диверсифікації соціальних програм залишається актуальною. В цьому контексті, співпраця між благодійними організаціями та місцевою владою у Запорізькій області відкриває важливі можливості для створення інклюзивних ініціатив, спрямованих на забезпечення дітям повноцінного соціального розвитку, інтеграції в суспільство та доступу до якісної освіти.

У відповідь на виклики, пов'язані з потребами дітей у Запоріжжі, благодійні організації запровадили важливі ініціативи [2]. Наприклад,

ГО “Запоріжжя. Платформа спільних дій” акцентує на допомозі міським та обласним шелтерам для тимчасового розміщення ВПО, у тому числі для дітей. БО “БФ “Все можливо” працює на окупованій території, зосереджуючись на допомозі дітям у складних життєвих обставинах, включно з дітьми з інвалідністю та багатодітними родинами. Благодійний фонд Ярослава Гришина в Запоріжжі, надає допомогу не за зареєстрованим місцезнаходженням, але залежно від місцезнаходження складів, звертаючись до внутрішньо-переміщених осіб та тих, хто перебуває у складних життєвих обставинах. БФ NGO YES, зі свого боку, впроваджує інноваційні методи залучення допомоги через соціальні мережі, забезпечуючи продуктовими наборами ВПО з Пологівського району. Міжнародний благодійний фонд “ЛЮДИ СВІТУ” підкреслює універсальність своєї місії, працюючи по всій Україні та зосереджуючись на допомозі дітям різних категорій, включаючи тих, хто постраждав через війну та інші кризові ситуації.

У Запоріжжі та Новопетрівці запрацювали три Цифрові навчальні центри, облаштовані для безперервної освіти дітей віком від 5 до 17 років [4]. Центри забезпечені сучасним обладнанням для онлайн-навчання та психосоціальної підтримки, сприяючи соціалізації дітей. Проект, ініційований БО «БФ «Посмішка ЮА» за підтримки Save the Children та фінансування Фінляндії, відіграє ключову роль у забезпеченні доступу до освіти під час кризи.

Адаптація дітей вимушених переселенців краще відбувається у взаємодії з приймаючою громадою, яка включає активну участь у соціокультурному житті, соціально-психологічну та педагогічну підтримку, що спрямована на оптимізацію взаємовідносин між дитиною та новим соціальним середовищем [1 с.193-194].

Важливість запровадження ініціатив, подібних до тих, що реалізує БО «БФ «Посмішка ЮА», з акцентом на створення офлайн платформ для спільної діяльності всіх дітей регіону, є критичною у контексті соціальної роботи з дітьми вимушених переселенців. Ці програми не лише забезпечують доступ до освіти та психологічної підтримки, але й сприяють інтеграції та соціалізації дітей у новому соціальному середовищі, відкриваючи їм шляхи до особистісного зростання та розвитку.

Благодійні фонди відіграють важливу роль у мобілізації ресурсів та координації зусиль між різними зацікавленими сторонами, включаючи місцеву владу, освітні установи та громадськість. Їхня здатність адаптуватися до динаміки потреб дітей вимушених переселенців та ефективне використання інноваційних підходів є вирішальними для підтримки стійкості та добробуту цих дітей у складних умовах.

Список посилань

1. Дереш В. С. Розвиток адаптаційних можливостей дітей ВПО в умовах війни: вітчизняний досвід. Педагогічний альманах. 2023. № 54. URL: https://doi.org/10.37915/pa.vi54.498 (дата звернення: 30.03.2024).

2. Допомога для дітей Архіви - БО "Мережа 100 відсотків життя. Запоріжжя". БО "Мережа 100 відсотків життя. Запоріжжя". URL: https://ineedhelp.zp.ua/aid/children_help/?page=2 (дата звернення: 30.03.2024).
3. Новини / На Запоріжжі налічується майже 233 тисячі ВПО – їх підтримкою займається Координаційний центр. Запорізька обласна державна адміністрація. URL: https://www.zoda.gov.ua/news/67832/na-zaporizhzhi-nalichujetsya-mayzhe-233-tisyachi-vpo--jih-pidtrimkoju-zaymajetsya-koordinatsiyniy-tsentr.html (дата звернення: 30.03.2024).
4. Відкриття трьох Цифрових навчальних центрів - Посмішка ЮА. Посмішка ЮА - Починайте цей тиждень з нових можливостей. URL: https://www.posmishka.org.ua/vidkryttia-trokh-tsyfrovykh-navchalnykh-tsentriv/ (дата звернення: 30.03.2024).

ВОЛИК Яна
магістрант кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

ЗАЇКА Олена
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

МЕХАНІЗМ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

Питання актуальності правового регулювання діяльності територіальних громад в Україні є дуже важливим у контексті процесу децентралізації та реформування місцевого самоврядування в країні.

Правове регулювання визначає компетенції територіальних громад, їх можливості залучення ресурсів та вирішення місцевих проблем. Зміцнення законодавства може сприяти створенню сприятливих умов для розвитку громад та задоволення їх потреб.

Актуальні правові норми сприяють забезпеченню прозорого та відкритого процесу управління на місцевому рівні, що є важливим аспектом демократичного суспільства. Правове регулювання фінансової діяльності територіальних громад визначає механізми фінансування, розподілу та контролю за використанням коштів, що є важливим для забезпечення фінансової стабільності та розвитку громад.

Зміни в соціально-економічному середовищі, в тому числі зміни в демографічній ситуації, екологічні проблеми та інші виклики, потребують відповідної адаптації правового регулювання для вирішення нових проблем. Україна в рамках свого міжнародного співробітництва може бути зобов’язана вдосконалювати своє законодавство з питань місцевого самоврядування відповідно до міжнародних стандартів та рекомендацій.

Отже, актуальність правового регулювання діяльності територіальних громад в Україні визначається потребами сучасного суспільства, вимогами демократії та міжнародними зобов’язаннями країни. Постійне оновлення та вдосконалення законодавства є ключовим

елементом забезпечення ефективного функціонування місцевого самоврядування та розвитку територіальних громад.

Україна впроваджує децентралізацію влади, яка передбачає перехід до більшого рівня автономії для територіальних громад. Основними законодавчими актами, які регулюють діяльність територіальних громад в Україні, є:

1. Конституція України: визначає загальні принципи територіального устрою країни та роль місцевого самоврядування у системі державного управління.

2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»: встановлює загальні принципи організації та функціонування місцевого самоврядування, включаючи права, обов'язки та компетенції територіальних громад.

3. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»: визначає процедури і умови добровільного об'єднання територіальних громад для спільного вирішення питань розвитку і самоврядування.

4. Нормативно-правові акти органів місцевого самоврядування: Ради територіальних громад приймають рішення та нормативно-правові акти, які регулюють конкретні аспекти їх діяльності в рамках визначених законом компетенцій.

5. Міжнародні угоди: в деяких випадках, особливо в контексті регіонального розвитку або залучення зовнішніх інвестицій, міжнародні угоди можуть впливати на механізми регулювання діяльності територіальних громад.

Зазначені правові акти встановлюють механізми утворення, функціонування, фінансування та контролю за діяльністю територіальних громад. Така система регулювання спрямована на забезпечення ефективного розвитку територій, підвищення рівня життя громадян та зміцнення демократичних принципів управління на місцевому рівні.

Вивчення наукових публікацій дає підстави вважати, що адміністративно-правові засоби повинні впливати на управлінську діяльність відповідних суб'єктів з метою підвищення ефективності їх діяльності щодо належного забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян та кожної особи.

Отже, під управлінсько-правовим регулюванням слід розуміти сукупність правових методів, які впливають на діяльність з управління відповідними державними справами, з метою підвищення ефективності їх діяльності з точки зору правильного забезпечення прав, свобод і забезпечення. Правові інтереси фізичних та юридичних осіб у публічній сфері ОТГ. Виходячи з того, що органи місцевого самоврядування та органи виконавчої влади є основною частиною питань державного управління, адміністративно-правове регулювання їх діяльності входить до загального поняття «механізм адміністративно-правового

регулювання». Крім того, слід враховувати, що адміністративно-правове регулювання здійснюється в різноманітній державній діяльності, особливо в діяльності державного управління України [1].

Документом, який є основою правового регулювання територіальної оборони України, є Конституція України, 7 стаття якої підтверджує, що в нашій державі визнається і гарантується місцеве самоврядування.

Місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою безпосередньо та через органи місцевого самоврядування, а саме сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи в порядку, встановленому законодавством. Районні та обласні ради є органами місцевого самоврядування, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ і міст. Питання організації управління районами в містах є компетенцією міських рад. Сільські, селищні та міські ради дають можливість жителям створювати будинки, вулиці, квартали та інші осередки самоорганізації населення, надають їм власну компетенцію, фінанси та майно.

До складу ради відповідного рівня входять представники, обрані жителями сільським, міським, районним, районним, загальним, рівним, прямим таємним голосуванням. Крім того, регіональні громади таємно голосують за сільського, селищного, міського голову на основі загальних, рівних, прямих виборів. Органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом, приймають обов'язкові для виконання рішення у відповідній області.

Матеріально-фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме та нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси в селах, містах, районах у містах, а також блага [3].

Аналіз зазначених положень Конституції України та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачає беззаперечне право на забезпечення нормативно-правового змісту функцій виконавчих органів рад базового рівня.

З питань громадського місцевого значення вживаються не лише загальнодержавні конституційні норми чи законодавчі положення та підзаконні юридичні дії, але й муніципальні юридичні дії безпосередньо та/або через органи та органи місцевого самоврядування. Водночас правова природа відповідних муніципальних дій є принципово іншою, тому класифікація зазначених норм, їх природа потребує подальшого наукового дослідження та аналізу [2].

Отже, правове регулювання територіальних громад України охоплює багато формальних нормативно-правових актів, зокрема Конституцію України, а також міжнародні, законодавчі та підзаконні нормативні документи. На мою думку, формально-правові акти, призначені для регулювання суспільних відносин у досліджуваній сфері, поділяються на: а) місцеве самоврядування, що визначає загальні, порядок та особливості функціонування органів тощо. б) спеціальні

нормативні акти, що безпосередньо визначають зміст діяльності та сил із забезпечення територіальної діяльності.

Список посилань

1. Дзюба І. В. Деякі питання визначення поняття та структури механізму адміністративно-правового регулювання діяльності об'єднаних територіальних громад в Україні. Юридична наука, (6(108), 2020. С. 147–154.
2. Ковальчук Ю. М. Нормативно-правове забезпечення діяльності виконавчих органів місцевих рад на базовому рівні в Україні. Наукові записки. Серія: Право. 2020. С. 28–33.
3. Романський І. В. Правове регулювання забезпечення територіальної оборони України органами місцевого самоврядування та місце у ньому адміністративного законодавства Вісник кримінологічної асоціації України. 2023. №2 (29). С. 209–217.

ДОЛЯ Ірина
магістрант кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

ЗАЇКА Олена
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

ЦИФРОВІ ПУБЛІЧНІ ПОСЛУГИ: НОВЕ ЖИТТЯ ЗАВДЯКИ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Удосконалення механізму надання цифрових публічних послуг залишається надзвичайно актуальним в сучасному світі. Багато країн активно просуваються у цифровій трансформації, спрямованій на перехід до цифрового суспільства.

Пандемія та військовий стан підкреслили важливість цифрових технологій у наданні публічних послуг – доступність онлайн-сервісів стала критичною для забезпечення безпеки та продовження функціонування державних установ.

В сучасних умовах цифрові платформи можуть значно зменшити бюрократичні витрати та час, необхідний для надання послуг. Це сприяє більш ефективному використанню ресурсів та зниженню витрат; цифрові платформи дозволяють забезпечити доступ до послуг для громадян незалежно від їхнього місцезнаходження чи фізичних обмежень. Це особливо важливо для людей з обмеженими можливостями або мешканців віддалених районів.

Сучасні цифрові системи можуть сприяти збільшенню рівня прозорості та довіри до діяльності державних установ, оскільки громадяни мають можливість відстежувати статус своїх заявок та транзакцій.

Отже, удосконалення механізму надання цифрових публічних послуг є актуальним завданням, яке сприяє покращенню ефективності державного управління та задоволенню потреб громадян.

Сьогодні Україна намагається стати державою соціальної відповідальності. У такій країні політика надання послуг має бути спрямована на створення сприятливих умов для забезпечення гідного рівня життя та розвитку будь-якої людини. Будь-яку взаємодію між владою та громадськістю можна віднести до послуг. Адміністративна послуга – це послуга, яку надає будь-який структурний орган держави на всіх рівнях управління та в усіх верствах українського суспільства. Ця концепція «держави обслуговування» була розроблена та реалізована в діяльності органів державного управління США та багатьох країн Західної Європи у 1980-1990-х роках. Створення належних стандартів відповідальної та ефективної державної служби є дуже складним і важливим завданням для України.

В сучасних умовах виникла необхідність переглянути характер взаємовідносин влади та громадськості під час впровадження реформ в країні. Новим форматом оцінки таких відносин є надання органами влади різноманітних публічних послуг населенню.

Державне управління – це модель організації влади в Україні, яка створює умови для регулювання всіх соціально-економічних процесів, забезпечує здійснення потужного впливу на всі сфери суспільного життя. Державне управління доводить до відома вищих органів влади, що вони повинні забезпечити свою відкритість, прозорість і найкраще використання умов для досягнення цілей влади під контролем громадськості [3].

Основна мета цифровізації адміністративних послуг – полегшити комунікацію з регіональними та місцевими органами влади. Однак у процесі впровадження виникла проблема так званої «цифрової рівності». Користування Інтернет-технологіями вимагає від людини відповідних знань та навичок, але через низький рівень цифрової грамотності не всі громадяни можуть скористатися новим способом доступу до адміністративних послуг.

Такі проблеми, як цифрова нерівність і цифровий розрив, є перешкодами, які необхідно подолати, щоб продовжувати шлях до цифровізації. Ще однією актуальною проблемою у сфері цифровізації є відсутність взаємодії державних систем, що забезпечують надання адміністративних послуг. Наслідком цього є те, що неможливо спростити процес надання такого роду послуг.

Цифровізація адміністративних послуг має забезпечити абсолютно безпечну послугу для користувачів, з метою отримання детальної інформації про послугу, можливості заповнення та завантаження зразків та форм документів, необхідних для отримання послуги, інформування користувача про статус послуги, а також можливість оплати послуг онлайн. Наразі в Україні така система працює недосконало, що створює

певні проблеми при отриманні адміністративних послуг за допомогою сучасних технологій. На фоні Інтернет-технологій та активнішого зміцнення сучасного суспільства все більшої актуальності набуває вже відома проблема – проблема кіберзлочинності, яка ставить під загрозу особисту інформацію користувачів послуг, з огляду на збільшення обсягів інформації [2].

Нині в Україні робиться багато зусиль для перебудови методів державного управління у форматі «сервісної держави». Децентралізація надання послуг місцевого самоврядування та відповідні зміни спрямовані на надання громадянам якісних, швидких, зручних послуг за низьку вартість, усунення пов'язаних з цим корупційних ризиків, забезпечення зворотного зв'язку з користувачами послуг та врахування їхньої думки.

Водночас надання адміністративних послуг характеризується кількома проблемами. Отже, з точки зору контролю та правового забезпечення основним недоліком є відсутність адміністративно-процесуального законодавства, яке мало б контролювати загальні процедури діяльності органів влади, особливо щодо послуг, починаючи із законів. На ньому закінчується процес подання заявок на послуги та оскарження рішення органів влади. Тому прийняття адміністративно-процесуального законодавства має стати базовим законодавством для службової діяльності державних службовців, першочерговим є встановлення загальних стандартів обслуговування громадян. Відповідно до цих загальних законодавчих засад спеціальні закони регулюють порядок надання окремих адміністративних послуг, вимоги до діяльності органів влади, гарантії фізичних та юридичних осіб тощо.

На сучасному рівні розвиток системи надання адміністративних послуг в Україні характеризується рядом проблем, які визначають шляхи вдосконалення цієї системи. Тому з точки зору контролю та правового забезпечення першочерговим є визнання права як основної законодавчої функції органів державної влади. Щодо організації надання адміністративних послуг, то доцільно перейти від «центральної» моделі до моделі «єдиного вікна», що є найсучаснішим у зарубіжній практиці рівнем розвитку таких центрів обслуговування [1].

Підсумовуючи, слід зазначити, що цифровізація адміністративних послуг в Україні – це процес, покликаний спростити процес надання адміністративних послуг за допомогою Інтернет-технологій. Зазвичай цей процес позитивно впливає на соціальні відносини. Проте процедура та законодавча база отримання таких послуг, а саме відповідні закони у цій сфері та дії Кабінету Міністрів України, показали ряд недоліків, які негативно впливають на цифровізацію в цілому. Для вирішення зазначених проблем пропонуємо ряд рекомендацій, які безпосередньо стосуються процесу надання та отримання управлінських послуг з використанням Інтернет-технологій та правових аспектів їх регулювання. Вважаємо, що практична реалізація пропозиції позитивно вплине на цифрову систему. Рекомендації першої групи (неправового характеру)

включають: забезпечення високошвидкісного доступу до Інтернету на всій території України, а також проведення кампаній цифрової грамотності громадян (ці заходи покликані подолати «цифрову нерівність» серед українське населення); для вільного користування електронними документами у питаннях надання адміністративних послуг, створення єдиної та, насамперед, ефективної системи міжвідомчого документообігу, покращення технічного оснащення ЦНАПів та забезпечення роботи офіційних веб-сайтів, на яких громадяни можуть отримувати послуги в електронному режимі.

Рекомендації другої групи (правового характеру) включає в себе створення та вдосконалення правового каркасу, який регулює надання та використання цифрових послуг у сфері державного управління та взаємодії громадян з владними структурами через цифрові канали. Ось деякі ключові аспекти розробки правових норм у цій сфері: закони, постанови, накази тощо, які встановлюють правові рамки для розвитку цифрових публічних послуг. Ці документи можуть регулювати питання щодо доступності, безпеки, конфіденційності даних, електронного документообігу та інших аспектів.

Розробка стандартів і нормативних документів дозволяє забезпечити єдність та взаємопідтримку цифрових систем та платформ у сфері державного управління. Це включає стандарти даних, інтерфейсів, протоколів зв'язку тощо.

Розробка правових норм спрямована на підтримку ініціатив з розвитку електронного урядування, що включає в себе розробку електронних сервісів для громадян та підприємств, оптимізацію адміністративних процедур та покращення доступності державних послуг через цифрові канали.

Список посилань

1. Кравченко С. О. Перспективи розвитку системи надання адміністративних послуг в Україні на сучасному етапі. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2021. С. 54–60.
2. Краковська А. Є., Бабик М. К. Цифровізація адміністративних послуг в Україні: проблеми та перспективи розвитку. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право». 2022. Вип. 70. С. 329–334.
3. Лілікович П. В. Актуальні механізми у сфері надання адміністративних послуг в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. № 2. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1827 (дата звернення: 18.04.2024).

НАУМЕНКО Катерина
студентка бакалаврату кафедри
філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

КРАСНОКУТСЬКИЙ Олександр
доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

СТАН ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЄКТУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ

Ефективність роботи державного органу влади значно залежить від його організаційної структури. Сучасна реалізація завдань, що стоять перед державними органами влади, вимагає від них максимальної ефективності та прозорості управління. Це можливо досягнути через впровадження оптимальних методів організації роботи та створення ефективної організаційної структури.

Стан організаційної структури в органах державної влади може змінюватися з часу на час в залежності від політичної ситуації, економічних та соціальних умов, технічного прогресу та інших факторів. Водночас відповідно до статті 6 Конституції України, державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

Законодавча влада – це делегована народом своїм представникам у парламенті (Верховній Раді) державна влада, що має виключне право приймати закони. Органом законодавчої влади є парламент держави. За ст. 75 Конституції України «єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України» [1]. Коло функцій законодавчої влади широке й охоплює найважливіші питання державного життя. Правові акти парламенту визначають всю систему поділу функцій влади та взаємодії владних інститутів.

Функції Верховної Ради України можна виділити за двома основними критеріями: за формами діяльності та за об'єктами державно-владного впливу. Так, за об'єктами впливу вирізняють політичну, економічну, соціальну, культурну, екологічну функції.

Виконавча влада – це система органів, які спеціально створюються державою для виконання функцій управління й забезпечення нормального функціонування державної влади та суспільства шляхом реалізації нормативно- правових актів.

Головним напрямом урядової діяльності є функція державного управління, що охоплює: виконавчу діяльність – здійснення рішень, прийнятих органами законодавчої влади; розпорядчу діяльність – здійснення управління шляхом видання підзаконних актів і виконання організаційних дій.

Виконавча влада, як гілка державної влади, організує, планує, координує, спрямовує й контролює зовнішню і внутрішню політику держави, в межах і на підставі законів здійснює управління соціальними та економічними процесами, справляючи системний вплив держави на всі сторони суспільної життєдіяльності людей.

За суб'єктами діяльності органи виконавчої влади України представлені системою органів державної влади України у складі: Кабінету Міністрів України; міністерств та інших центральних органів виконавчої влади; місцевими органами виконавчої влади (обласні, районні адміністрації, міські державні адміністрації, а також територіальні органи міністерств та інших центральних органів виконавчої влади).

За формою діяльності органи виконавчої влади України, як правило, є єдиноначальними. Тобто органи виконавчої влади очолюються керівником, який самостійно організовує та несе відповідальність за його діяльність. За способами діяльності органи виконавчої влади в Україні здійснюють систему функцій: управлінську, виконавчу, бюджетно-фінансову, матеріально-технічну, контрольну, правоохоронну діяльність тощо.

Система судів загальної юрисдикції забезпечує захист прав і свобод громадян через розгляд цивільних, кримінальних, адміністративних та інших справ. До судової гілки влади як її самостійний суб'єкт входить Конституційний Суд України. Він є єдиним органом конституційної юрисдикції, що вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України. Судову владу, єдину з гілок влади в Україні, держава наділила правом використовувати примусові повноваження державної влади.

Важливу роль в організаційній структурі державного управління займає Президент як гарант додержання Конституції України. За ст. 102 Конституції Президент України несе персональну відповідальність за узгоджену безперервну роботу механізмів захисту Конституції України, прав і свобод людини, вжиття заходів щодо функціонування всіх державних структур у конституційному режимі.

Згідно зі статтею 7 Конституції, в Україні визначається і гарантується місцеве самоврядування – право жителів села, селища або міста самостійно вирішувати питання місцевого значення.

Для вирішень питань на місцевому рівні обирають органи місцевого самоврядування – ради (міські, сільські, селищні, районні, обласні). Їх діяльність регулюється Конституцією та Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» (від 21 травня 1997 року).

Таким чином, можна спостерігати, що органи держави та органи місцевого самоврядування є взаємодіючими структурами, що забезпечують найбільш доцільний рівень упорядкування суспільних відносин та забезпечення функціонування суспільства як певним чином організованої соціальної системи.

Дослідивши організаційну структуру державного управління можна визначити такі кроки для удосконалення її, наприклад: упорядкувати нормативно-правову базу, що регламентує посадові обов'язки державних службовців; збалансувати функціональне навантаження серед працівників при проведенні заходів за напрямками діяльності; проаналізувати потреби держави в різних напрямках діяльності, це дозволить визначити необхідність та обсяги певних підрозділів та посад; дослідити функціонування існуючої структури та виявити проблемні зони, які впливають на її діяльність, це дасть можливість змінити структуру та допоможе розробити рекомендації для удосконалення; корисним також буде проаналізувати світовий досвід країн-лідерів у сфері державного управління та запровадити нові методики та технології в організаційну структуру в Україні; посилити співпрацю між різними галузями державного управління.

Наведені пропозиції дозволять суттєво упорядкувати організацію управлінської діяльності, опанувати сучасні методи, алгоритми й технології її здійснення, що створить умови для суттєвого підвищення продуктивності публічного управління та його якості, здатності до розробки заходів із попередження небажаних змін і ситуацій.

Дослідження показало, що організаційні структури можуть бути лінійними, функціональними, матричними, дивізіональнми та лінійно-функціональними, це допомогло визначити для кожного різновида певні переваги та недоліки застосування. Кожен різновид організаційної структури має свої особливості та впливає на спосіб організації та взаємодії різних підрозділів в державному органі влади. Для досягнення ефективної організаційної структури державного органу влади, були розглянуті різні методи та моделі проєктування. Дослідження також вказало на необхідність постійного удосконалення організаційних структур державного органу влади. Зміна політичного, соціального та економічного контексту вимагає адаптації структур, впровадження нових методів та технологій, оптимізації процесів та забезпечення гнучкості та інноваційності.

Наявна наукова робота може допомогти розкрити різні аспекти проектування організаційної структури органу державної влади Запорізького регіону, виявити проблеми та запропонувати шляхи їх вирішення для досягнення більш ефективної та результативної роботи усіх владних інститутів на благо України.

Список посилань

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

СЕРДЮК Анастасія
магістрантка кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

ПРИЙМАК Олег
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ІНОЗЕМНОГО ДОСВІДУ У СФЕРАХ ЗАЙНЯТОСТІ ТА ВІДБУДОВИ В УКРАЇНІ У ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

З початку 2022 року Запорізька область та Запоріжжя, як одне з прифронтових міст зіткнулися з рекордним зростанням безробіття через війну, що призвело до зменшення вакансій та збільшення конкуренції за робочі місця. Внесенням змін у законодавство було обмежено допомогу по безробіттю, що було пояснено потребою в нових підходах до зайнятості та перекваліфікації, особливо в промисловості та для ВПО. У відповідь на кризу зайнятості, в Запорізькій області були розроблені та впроваджені програми перекваліфікації та навчання, спрямовані на найбільш затребувані на ринку праці спеціальності, такі як газоелектрозварювальники та токарі. Співпраця з міжнародними організаціями, зокрема через програму Giz, дозволила забезпечити фінансування навчання. Окрім цього, було взято до уваги ініціативи та пропозиції, «Армії відновлення», щодо організації суспільно-корисних робіт, зокрема заготівлю дров та відновлення пошкоджених об'єктів. Ці заходи не лише сприяли тимчасовому зайняттю та забезпеченню доходів для ВПО та інших вразливих груп, але й покращили інфраструктуру регіону, відігравши ключову роль у соціально-економічному відновленні Запоріжжя та області [1].

Під час аналізу світового досвіду відновлення країн після війн та стихійних катастроф, ми виявили значущість інтеграційних підходів, що спрямовані на відбудову інфраструктури та створення робочих місць. Досвід Сполучених Штатів Америки в управлінні наслідками урагану Катріна вказує на ефективність масштабних інфраструктурних проєктів у стимулюванні зайнятості. Аналогічно, Китай, реагуючи на землетрус у Сичуані, демонстрував те, як швидке забезпечення тимчасового житла може слугувати каталізатором для роботи у будівельній сфері.

Подібною до цього була реакція уряду Японії на землетрус у Кобе, що включала введення особливих податкових режимів для підтримки економічного відновлення. Південна Корея, що після війни зосередилася на розвитку освіти та кваліфікацій робочої сили, демонструє важливість довгострокових інвестицій у людський капітал як фундамент для сталого економічного зростання. Доречним також можна вважати й німецький досвід післявоєнної реконструкції, зокрема ефективне використання іноземної допомоги та фокус на індустріалізації.

Перераховані вище факти є для України дієвими прикладами застосування фіскальних інструментів для активізації інвестицій у відбудову. Наша держава може застосувати подібні стратегії для модернізації освітньої системи та адаптації робочої сили до вимог новітньої економіки. Враховуючи наведені вище приклади, можна припустити, що комплексне та інтегроване планування відновлення, яке включає відбудову інфраструктури, інвестиції в житло, модернізацію освіти та залучення міжнародної допомоги, є ключем до створення робочих місць та сприяння соціально-економічному розвитку України в поствоєнний період [4].

Зіставлення українських викликів з міжнародним досвідом відновлення після війн та природних катастроф відкриває широкі перспективи для вироблення ефективних стратегій у сфері зайнятості, освіти та відбудови інфраструктури. Україні необхідно взяти на озброєння найкращі практики міжнародної спільноти, адаптувати їх до власних умов та потреб, враховуючи при цьому уроки, винесені з негативного досвіду. Втілення їх в життя дозволить не лише ефективно відповісти на сучасні виклики, а й закласти міцний фундамент для майбутнього розвитку та процвітання нашої країни.

Список посилань

1. Безробітних побільшало, а вакансій поменшало: яких спеціалістів шукають у Запоріжжі. URL : https://zprz.city/news/view/bezrobitnih-pobilshalo-a-vakansij-pomenshalo-yakih-spetsialistiv-shukayut-u-zaporizhzhi
2. Інститут аналітики та адвокації. Моделі відновлення після руйнації: світові кейси для України. URL : https://iaa.org.ua/articles/modeli-vidnovlennya-pislya-rujnacziyi-svitovi-kejsy-dlya-ukrayiny
3. Німецьке товариство міжнародного співробітництва (GIZ). Програма "Економічна підтримка України". URL : https://www.giz.de/en/worldwide/85160.html
4. Запатріна І.В., Шатковська А.О. Досвід післявоєнного відновлення міст світу: уроки для України. 2023. URL : https://era-ukraine.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/Doslidzhennia_Dosvid-pisliavoiennoho-vidnovlennia-mist.pdf

СОБКО Богдан

магістрант кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, Запорізький національний університет

МАСЮК Олег

доктор філософських наук, доцент, професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, Запорізький національний університет

ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

Цифрова трансформація сучасного суспільства зумовлює появу постійних змін у всіх сферах життя, включаючи і соціальну роботу.

Поєднання швидкого розвитку технологій та зростаючої складності соціальних проблем породжує потребу у нових підходах до надання соціальних послуг. Впровадження технологій штучного інтелекту (ШІ) в соціальну роботу відображає стрімкий розвиток цифровізації, технологізації та інформатизації суспільства та дотримання основ Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні. Головною метою, якої є: «визначення пріоритетних напрямів і основних завдань розвитку технологій штучного інтелекту для задоволення прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, побудови конкурентоспроможної національної економіки, вдосконалення системи публічного управління» [1]. Оскільки, соціальна робота є складовою системи публічного управління, дослідження впровадження технологій штучного інтелекту в соціальну роботу стає актуальним на рівні держави.

Метою даної публікації є дослідження актуальних аспектів впровадження технологій штучного інтелекту в соціальну роботу, висвітлення переваг та викликів цього процесу, а також розробка рекомендацій щодо оптимального використання ШІ з метою покращення якості соціальних послуг та підвищення ефективності роботи соціальних працівників.

ШІ відкриває перед соціальними працівниками широкий спектр можливостей для покращення якості надання соціальних послуг та оптимізації процесів роботи. Використання аналітики даних, систем автоматизації та інші рішення на базі штучного інтелекту можуть допомогти збільшити ефективність роботи соціальних працівників, а також забезпечити більш індивідуалізований та цільовий підхід до кожного клієнта.

Разом зі зростаючими можливостями використання ШІ у соціальній сфері формується й проблемна ситуація, а саме: питання етики, приватності даних, соціальної справедливості та питання із скорочення персоналу стають невід'ємною частиною дискусії щодо впровадження технологій ШІ в соціальну роботу.

В межах дослідження проведеного Accenture спільно з Frontier Economics, щодо оцінки економічного впливу технологій ШІ на різні сфери діяльності, було проаналізовано й соціальні послуги. Так, шляхом порівняння двох можливих напрямків розвитку соціальних послуг: економічне зростання на базових умовах та економічне зростання із впровадженням технологій ШІ до 2035 року, було встановлено, що перший варіант матиме показник зростання 1,8%, а з використанням технологій ШІ – 2,8% [2].

Наявний результат має невеликий розрив, але це зумовлено відсутністю чіткого та всебічного розуміння можливих напрямків застосування технологій ШІ в соціальній роботі.

Відповідно до Стратегії розвитку штучного інтелекту в Україні, використання технологій ШІ має ґрунтуватися на принципах: відповідальності, справедливості, зрозумілості, надійності, керованості.

Дотримання цих принципів сприяють ефективному використанню переваг машинних алгоритмів, а також зменшують можливі ризики, що виникають внаслідок недостатньої прозорості та захисту конфіденційності даних [3, с. 69].

На глобальному рівні головною перевагою використання технологій ШІ в державному та приватному сектору економіки є здійснення технологічного прориву, яке зумовлене підвищенням продуктивності праці, створення нових продуктів, автоматизація процесів та інше [4, с. 41].

Основними перевагами впровадження технологій ШІ в соціальну роботу є: підвищення ефективності та продуктивності, оптимізація прийняття рішень, індивідуалізацію послуг, покращення доступності та забезпечення якості та точності. Однак, це також супроводжується можливим ризиками, такими як порушення приватності, недостатня об'єктивність та технічний збій, але з дотриманням вимог законодавства, стандартів та принципів Стратегії розвитку штучного інтелекту в Україні, можливо уникнути вказаних ризиків.

Доцільним є використання технологій штучного інтелекту в соціальній роботі наступним чином:

1) створення соціального простору: використання інструментів ШІ для соціальної реклами, інформаційних постів у соціальних мережах та інше;

2) обробка даних: збір та аналіз статистичних даних, інформаційних баз та великих обсягів будь-якого виду інформації;

3) розробка прогнозів: на основі проаналізованих даних створення рекомендацій, стратегій;

4) проведення тестування: при створені стратегії використання соціальних методик та іншого перевірка їх ефективності з використанням баз даних ШІ;

5) використання чат-ботів: при наданні соціальних послуг запуск чат-ботів, як інструменту для швидкого, якісного та ефективного отримання соціальних послуг;

6) запровадження віртуального асистента: з метою покращання ефективності праці соціального працівника та зниження часу на рутині обов’язки.

Таким чином, впровадження технологій штучного інтелекту в соціальну роботу відображає стрімкий розвиток українського суспільства та його цифрову трансформацію. Це відкриває нові можливості для покращення якості надання соціальних послуг та оптимізації процесів роботи. Дослідження впровадження ШІ в соціальну роботу стає актуальним на рівні держави та потребує подальшої уваги і розробки стратегій та методик для оптимального використання цих технологій з метою підвищення ефективності та якості соціальних послуг.

Список посилань

1. Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні КМУ від 02.12.2020 № 1556-р. Дата оновлення: 29.12.2021 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text (дата звернення: 30.03.2024).
2. . Purdy M., Daugherty P., How AI boosts industry profits and innovation June, 2017. URL: https://newsroom.accenture.com/news/2017/accenture-report-artificial-intelligence-has-potential-to-increase-corporate-profitability-in-16-industries-by-an-average-of-38-percent-by-2035 (дата звернення: 30.03.2024).
3. Шевченко А. І., Барановський С. В., Білокобильський О. В., та ін. Стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні : монографія. Київ : ІПШІ, 2023. 305 с.
4. Піжук О. І. Штучний інтелект як один із ключових драйверів цифрової трансформації економіки. Економіка управління та адміністрування. Житомир, 2019. № 3 (89). С. 41 – 46.

ХАРЧЕНКО Владислав
магістрант кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

ЗАЇКА Олена
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

КОМУНІКАЦІЯ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Багатогранність терміну «комунікація» часто призводить до плутанини. Зокрема, науковці використовують його для опису інженерних, транспортних та інформаційних систем зв'язку. Це може спричинити неточне розуміння значення терміну.

Комунікація – це процес обміну інформацією, ідеями, почуттями або думками між людьми або групами за допомогою мовлення, письма, жестів або інших засобів передачі інформації. Комунікаційний процес може включати вербальні та невербальні елементи, а також може відбуватися у формі мовлення, писемної комунікації, електронних повідомлень, телефонних розмов, аудіо- або відео-конференцій тощо. Комунікація є важливим елементом міжособистісних відносин, розвитку суспільства та успішної взаємодії в різних сферах життя [1].

Термін «комунікація» в 2014 році після анексії пів-острову Крим та частини Донецької та Луганської областей, набуло нового значення. Вимушеними переселенцями стали приблизно 1,8 млн осіб, яким треба була допомога в пошуку від банального одягу до житла. Але після 24 лютого 2022 коли Росія розвернула повномасштабне вторгнення в Україну, «комунікація» ще кардинальніше змінила вектор свого значення. На сьогодні, коли наша держава переживає вже третій рік війни, вимушеними переселенцями стали 4,9 млн осіб. Держава в особі ОМС, ОВА, СВА та інших органів намагається встановити контакти зі всіма своїми ВПО, щоб допомогти вийти зі скрутного фінансового становища та надати юридичну та психологічну допомогу.

Нелегка доля спіткала багато сімей, які через війну та окупацію втратили свої домівки. Їм довелося шукати рятунку в інших областях країни, де вони розпочинають життя з чистого аркуша в нових для них громадах. Комунікація з такими людьми відіграє важливу роль у забезпеченні їхніх потреб та підтримці в умовах воєнного стану. Вона включає у себе забезпечення доступу до інформації, послуг і підтримки, таких як: тимчасове проживання, харчування, медична допомога, психологічна підтримка. Також важливо забезпечити можливість для внутрішньо переміщених осіб зв'язатися з родичами та друзями для підтримки соціальних зв’язків та душевного благополуччя [2].

Спираючись на все вище зазначене можна сказати що інструменти односторонньої комунікації дають інформацію ВПО, але зазвичай не мають зворотного зв’язку та заохочення до спілкування. Такими інструментами можуть бути:

Спеціальний розділ на сайті, рубрика в газетах та інформаційних бюлетенях. Якщо це спеціальний розділ на сайті, то можна створити розділ з унікальною назвою, яка відображає суть цієї категорії. Це допоможе користувачам знаходити та отримувати доступ до необхідної інформації швидше та ефективніше. У газетах і бюлетенях це може бути окрема сторінка або розділ, який відображає тематику, яка цікавить. Назва цієї рубрики також може бути привабливою та чітко відображати суть контенту, щоб залучати читачів і надавати їм корисну інформацію. Важливо також регулярно наповнювати цей розділ або рубрику новою та актуальною інформацією, щоб зберігати інтерес аудиторії та підтримувати їх залучення.

Розміщення оголошень та інформаційних повідомлень на дошках у місцях, де потенційно можуть збиратися внутрішньо переміщені особи (наприклад, у Центрах допомоги та ін.). Такі оголошення можуть стати ключовим джерелом для ВПО, які шукають інформацію про послуги, що надаються, можливості працевлаштування, доступ до медичної та соціальної допомоги, освітні програми та інші корисні ресурси.

Розміщення оголошень може сприяти покращенню якості життя внутрішньо переміщених осіб, допомагаючи їм знаходити шляхи до інтеграції в нове оточення та отримання необхідної допомоги. Це також сприяти зміцненню спільноти, створюючи зручний канал для обміну інформацією та ресурсами між членами ВПО. Крім того, розміщення оголошень на дошках може підвищити обізнаність громадськості про проблеми та потреби внутрішньо переміщених осіб, сприяючи таким чином формуванню більш розумного та співчутливого підходу до цієї проблеми на рівні місцевої спільноти та суспільства в цілому

Пости у соціальних мережах (наприклад, у визначений день інформація буде виключно для ВПО) це є важливим інструментом підтримки та інтеграції цієї групи людей. Це дозволяє поширювати інформацію про доступні ресурси та послуги, створювати спільноту для

обміну досвідом та надання підтримки, а також підтримувати соціальні зв'язки.

Створення спеціальної групи для ВПО в соціальних мережах – це створить платформу для обміну інформацією, досвідом та ресурсами, а також для надання підтримки та спільної діяльності. Її переваги полягають у можливості обговорювати проблеми, ділитися досвідом та надавати підтримку один одному, легкому розповсюдженні інформації про події та корисні ресурси, плануванні та організації різноманітних заходів та активностей, співпраці з ресурсами та організаціями, а також в формуванні спільної діяльності для вирішення спільних проблем та впливу на суспільство. Такий засіб комунікації може зробити спілкування та співпрацю більш доступними та ефективними, сприяючи підтримці та інтеграції внутрішньо переміщених осіб в суспільстві.

Дорожні карти, інфографіка з роз'ясненнями щодо можливостей ВПО у громаді є важливим засобом для надання інформації та підтримки цій групі людей. Дорожні карти можуть включати шляхи до отримання різноманітних послуг та ресурсів, таких як медична допомога, освіта, працевлаштування, житло та інші соціальні підтримки. Інфографіка з роз'ясненнями може бути використана для візуалізації складної інформації та надання коротких та зрозумілих пояснень щодо доступних можливостей для внутрішньо переміщених осіб. Це може включати ілюстрації, діаграми, графіки та інші візуальні елементи, які допоможуть усвідомити інформацію та зробити її більш доступною для аудиторії.

Важливою частиною створення таких матеріалів є збір інформації відносно потреб та інтересів внутрішньо переміщених осіб, щоб вони були максимально придатними та корисними для цільової аудиторії. Також важливо пам'ятати про доступність та зрозумілість інформації для всіх користувачів, враховуючи можливі мовні, культурні та інші особливості. Створення дорожніх карт та інфографіки може допомогти внутрішньо переміщеним особам легше зорієнтуватися у громаді, знаходити необхідні ресурси та послуги та активно взаємодіяти з ними для покращення якості свого життя.[3].

Щодо інструментів двосторонньої комунікації йдеться про:

Формальні та неформальні зустрічі/збори є важливими інструментами двосторонньої комунікації (офіційні збори, конференції, наради або інші організовані заходи, де структурована агенда та порядок денний допомагають учасникам обговорювати та вирішувати питання відповідно до певних процедур). З іншого боку, неформальні зустрічі можуть відбуватися в менш офіційному форматі (неформальні бесіди, кав'ярні або спільні заходи). Вони можуть створити більш сприятливе середовище для неформальних обмінів думками, ідеями та досвідом, що сприяє підвищенню взаєморозуміння та відкритості між учасниками.

Обидва типи зустрічей можуть бути ефективними інструментами для вирішення проблем, обговорення ідей, встановлення контактів та

зміцнення взаємодії між учасниками. Вони дозволяють різним сторонам висловлювати свої погляди, сприяють співпраці та спільним рішенням.

Формальні та неформальні групи в месенджерах, таких як телеграм-канали, вайбер-групи тощо – ще один інструмент для двосторонньої комунікації. Формальні групи можуть бути створені для специфічних цілей або професійних спільнот, де учасники обмінюються інформацією, документами або обговорюють професійні питання. Ці групи можуть мати структуровану адміністративну систему та чітко визначені правила взаємодії.

Неформальні групи можуть створюватися для спілкування друзів, родини або співробітників без конкретних обмежень щодо тематики або цілей (наприклад, обговорення будь-яких питань, обміну новинами, фотографіями або просто для підтримки соціальних зв'язків). Формальні та неформальні групи в месенджерах можуть бути ефективними інструментами для зв'язку та співпраці, забезпечуючи швидку і доступну комунікацію між учасниками незалежно від їх місця перебування. Однак важливо пам'ятати про правила взаємодії, конфіденційність та культурні особливості, щоб забезпечити ефективне та позитивне спілкування в групі.

Проведення заходів для ВПО. Такі заходи можуть включати різноманітні активності, такі як культурні події, спортивні змагання, волонтерські проекти, майстер-класи тощо.

Головна мета цих заходів – створити сприятливу атмосферу для спілкування та взаємодії між ВПО та місцевими жителями. Це може допомогти ВПО почувати себе більш прийнятими в новому оточенні, знаходити підтримку та розуміння у місцевих жителів, а також будувати нові соціальні зв'язки та мережі. Під час планування заходів важливо враховувати потреби та інтереси обох груп – як ВПО, так і місцевих жителів. Для привертання уваги та залучення до участі можна використовувати різноманітні формати заходів, організовувати розважальні програми, конкурси, дегустації страв або згадування традицій, а також створювати спільні проекти та ініціативи. Навіть невеликі заходи можуть мати значний вплив на створення позитивного середовища для інтеграції ВПО та розвитку нових соціальних зв’язків у громаді.

Опитування є важливим інструментом для збору інформації про потреби, проблеми та пріоритети. Це дозволяє збирати данні для подальшого вдосконалення програм та послуг, спрямованих на підтримку цієї групи людей. Такі опитування можна організовувати як у класичній формі через анкетування, так і за допомогою онлайн-платформ, таких як Facebook, месенджери, Google-Forms тощо.

Класичні опитування можуть включати розповсюдження паперових анкет серед внутрішньо переміщених осіб у місцях їх зосередження, таких як центри надання послуг або пункти допомоги. Також можна проводити спеціальні заходи для збору відповідей на анкети. Онлайн-опитування

через соціальні мережі або месенджери (Facebook Polls, Google Forms), оскільки дозволяють легко долучити більшу аудиторію.

Важливо забезпечити, щоб опитування були анонімними та конфіденційними, щоб внутрішньо переміщені особи могли вільно ділитися своїми думками та переживаннями [4].

Треба завжди пам'ятати, що комунікація з ВПО – не просто завдання, це й відповідальність. Від того, як налагоджені механізми комунікації з ВПО, залежить їхнє благополуччя та можливість жити нормальним життям.

Список посилань

1. Косенко Ю.В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. Суми: Сумський державний університет, 2019. 187 с.
2. https://internews.in.ua/ (дата звернення 10.04.2024).
3. https://platforma.volunteer.country/ (дата звернення 12.04.2024).
4. https://ulead.org.ua/news/ (дата звернення 14.04.2024).

ЧЕРНІК Тетяна
магістрантка групи Юз-213м,
НУ «Запорізька політехніка»

ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У ПІСЛЯВОЄННІЙ КРАЇНІ

Соціальна держава – правова держава, яка має розвинену й стабільну економіку, і здатна не лише декларувати, а й проводити ефективну соціальну політику за умови неухильного дотримання прав людини, забезпечення її добробуту, безпеки та розвитку [1, с. 51].

Соціальна політика являється складовою державної політики та покликана забезпечити громадянам гарантовані Конституцією України права: на життя, безпечні умови праці, винагороду за працю, захист сім'ї, відпочинок, освіту, житло, охорону здоров'я та медичну допомогу, соціальне забезпечення та сприятливе навколишнє середовище [1, с. 106].

Соціальна політика служить одним із найважливіших напрямів державного регулювання економіки, бо кінцевою метою діяльності держави є досягнення високого рівня добробуту суспільства і створення умов для його подальшого розвитку [1, с. 108].

Соціальна політика у післявоєнній Україні повинна покращити якість людського життя, протистояти демографічним змінам, посилити рівень соціального захисту, сприяти скороченню бідності, посилити соціальну єдність, допомогти подолати дискримінацію в усіх її формах та відповідати фінансовим можливостям держави.

При цьому необхідно врахувати національний досвід правотворчої діяльності, традиції українського суспільства і застосовувати досвід ЄС з урахуванням реалій часу. При формуванні нової соціальної політики Україна має керуватися принципами «нероздільності соціального та економічного прогресу». Зазначений принцип означає неможливість і

недопустимість досягнення одного на шкоду іншому. Таким чином, соціальна політика держави закладає принципи і культуру взаємоповаги як між людьми, так і між людьми і інституціями, як державними, так і приватними. Повоєнний період потребуватиме комплексної стратегії соціального захисту, з урахуванням особливостей, пов'язаних зі спеціальним правовим статусом окремих отримувачів (зокрема, ветеранів, чорнобильців, внутрішньо переміщених осіб тощо).

Необхідно встановити чіткі, прозорі і об'єктивні критерії отримання права на соціальні послуги та соціальні виплати. Програми соціального захисту повинні допомагати людям у складних життєвих обставинах. Також необхідно підтримувати людську гідність як сьогоднішніх, так і майбутніх пенсіонерів, щоб при досягненні поважного віку люди продовжували бути патріотичними та активними членами суспільства та передавали свій життєвий досвід і сімейні цінності наступним поколінням громадян України [2, с. 4].

Отримувачем реалізації соціальної політики України має бути кожен громадян країни. Соціальна політика має бути людиноцентричною, гнучкою та спроможною надавати послуги і виплати незалежно від місця перебування в Україні та базуватися на довгострокових цілях. Соціальна політика не може формуватися окремо від політики зайнятості, яка в Україні розвивається як складова економічної політики. Чим краще розвинений ринок праці, тим більше держава отримує ресурсів для підтримки і реалізації соціальних і страхових програм для тих, хто цього потребує. Головним завданням, надаючи громадянам соціальну підтримку, є не заміна грошима зв'язку «людина-людина», а спонукання людей самостійно отримувати дохід для забезпечення сім'ї. Людина може розраховувати на державу, але не перекладати на неї турботу про себе, що має стати загальним принципом соціальної підтримки населення [2, с. 5].

Існує необхідність загального та системного перезавантаження законодавства про працю з адаптацією трудового законодавства України до положень права ЄС, що сприятиме зміцненню економіки та підвищенню соціального захисту. Комплексне реформування законодавства про працю шляхом розширення стандартів у сфері охорони праці та прийняття нового Трудового кодексу України, сприятиме впровадженню міжнародних стандартів на ринку праці та у сфері захисту прав працівників, в тому числі осіб з інвалідністю [6].

Запровадження загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення буде стимулювати населення до здійснення накопичень на пенсію, що у свою чергу, буде стимулювати легальне працевлаштування.

Одним із пріоритетів державної політики у післявоєнній країні визначено ветеранську політику. Політика ветеранського розвитку – це формування нової державної політики, надання можливостей всебічної реалізації для ветеранів одночасно із впровадженням політики щодо

гарантій їх соціального захисту. Військовослужбовець не лише має бути готовим до захисту Батьківщини, але і бути впевненим, що після завершення служби держава надасть йому всі необхідні інструменти для інтеграції в суспільство, громаду, родину [7].

Держава має ухвалити складне рішення щодо перегляду діючих програм соціального захисту з позиції їх доцільності та спроможності виконання. Пріоритетними напрямами соціальної політики України залишаються: підвищення рівня пенсійного забезпечення, цифрова трансформація соціальної сфери, соціальна підтримка малозабезпечених та осіб, які потрапили у складні життєві обставини, безбар'єрна інтеграція всіх членів суспільства, зокрема осіб з інвалідністю, інших маломобільних груп у соціально-економічне життя громад. Нова модель соціальної політики України, що відповідає принципам і стандартам соціальної політики ЄС та фінансовим можливостям держави, покращить якість людського життя, протистоятиме демографічним змінам, посилить рівень соціального захисту, сприятиме скороченню бідності, посилить соціальну єдність, допоможе подолати дискримінацію в усіх її формах та посилить довіру громадян до влади.

При розробці складових нової соціальної політики варто скористатися довірою до України та бажанням допомогти з боку держав-членів ЄС, а також їх досвідом у впровадженні соціальних реформ [2, с. 5].

Для забезпечення успішного впровадження нової соціальної політики органи центральної влади і органи місцевого самоврядування повинні працювати злагоджено та доповнювати один одного у післявоєнному відродженні України. Соціальну політику не можна прирівнювати до грошових виплат. Самими лише виплатами розв'язати більшість соціальних проблем не вдасться. Завдання соціальної сфери, громад та соціальних працівників – формувати спроможність: допомагати людині виходити зі складних життєвих обставин та пропонувати їй шлях до кращого життя та більшої економічної самостійності. Підтримка завжди має починатись із послуги і за потреби доповнюватись виплатою.

Держава повинна розвивати ринок соціальних послуг із залученням, як держави, так і громадських організацій та міжнародних партнерів [3]. Здійснення цих структурних реформ має посилити макроекономічну стабільність України і закласти фундамент для її подальшого економічного зростання.

Необхідно розробити низку заходів, щоб підтримати осіб з інвалідністю, дітей, які втратили батьків, членів родин ветеранів, ВПО та інших, тобто допомогти найуразливішим категоріям українців відновити своє життя, зробити його соціально активним і економічно незалежним, в тому числі створити можливості для дітей, які залишились без батьківського піклування і знаходяться в інституціях, жити в родині й отримувати тепло і увагу, створити умови для людей, які потребують

догляду – наприклад, людей похилого віку чи людей з інвалідністю – отримувати його вдома чи в форматі, наближеному до родинного.

Серед реформ, які є наріжними для побудови якісної системи соціальної підтримки, – покращення соціальної інфраструктури, деінституціоналізація, покращення соціального забезпечення, доступу до ринку праці, системи реабілітації, демографічний розвиток [4]. Тому важливим завданням держави є розбудова сервісів, де людина може отримати психосоціальну підтримку та супровід: виговоритися, відчути себе не самотньою і потрібною [5]. Без людей неможливо відновити економіку. Але й відновлення економіки потрібне саме для людей. Україна має стати країною, в якій хочеться жити [4].

Список посилань

1. Історія та теорія соціальної політики України: Навч. посібн. / А.О. Ярошенко, Т. В. Семигіна, Н.В. Сухицька. За ред. А.О. Ярошенко. К., НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. 289 с.
2. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Соціальний захист». https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/social-protection.pdf
3. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики. Головні новини. «Громада для людей: місце де хочеться жити» - Мінсоцполітики провело Форум до Всесвітнього дня соціальної роботи. https://www.msp.gov.ua/news/23600.html
4. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики. Головні новини. Євросоюз допоможе профінансувати ключові реформи в соціальній сфері. https://www.msp.gov.ua/news/23603.html
5. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики. Головні новини. «Україна – це держава, де людина – на першому місці» - виступ Міністерки соціальної політики України Оксани Жолнович на форумі «Україна. Рік 2024» https://www.msp.gov.ua/news/23567.html
6. Верховна рада України. Офіційний вебпортал парламенту України. Новини комітетів. У Комітеті з питань соціальної політики відбулося обговорення стану адаптації трудового законодавства України до положень права ЄС. Прес-служба Апарату Верховної Ради України. https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/248533.html
7. Верховна рада України. Офіційний вебпортал парламенту України. Новини комітетів. Комітет з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів схвалив низку рекомендацій органам влади стосовно забезпечення підтримки ветеранів - учасників бойових дій у післявоєнний період. https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/234988.html?fbclid=IwAR0KfYwIbAxZ0kfTFsxzOHfqMk5MlrvnQDIWSq7dc3VHPuXNRMExnNbk83Y

СЕСІЯ IV
СВІТОГЛЯД МИРУ ТА КРЕАТИВНІ ІНДУСТРІЇ У ВІДБУДОВІ ПІСЛЯВОЄННОЇ УКРАЇНИ. СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА СОЦІАЛЬНА РОБОТА У ПІСЛЯВОЄННІЙ КРАЇНІ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

МАСЮК Олег
доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ НЕНАСИЛЬНИЦЬКИХ КОМУНІКАЦІЙ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ВЕТЕРАНАМИ ТА ЦИВІЛЬНИМИ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ВІЙНУ В УКРАЇНІ

Одним з найбільш складних наслідків війни є адаптація учасників бойових дій до мирного життя. Жодна самомобілізація суспільства та мілітаризація держави не подали прірви між цивільними та військовими, яка утворюється за рахунок бойового досвіду останніх, постійного та усвідомленого перебування на межі буття та небуття. Свого часу Е. Хемінгуей, цитуючи Г. Стайн, у своєму творі «Свято, яке завжди із тобою» описав ветеранів Другої світової війни як втрачене покоління.

Україна сьогодні не може втрачати жодного покоління у будь-якому сенсі цього слова, а тому має готувати містки взаєморозуміння та взаємоповаги для кожного, хто пережив досвід цієї страшної війни. Отже, аналіз перспектив впровадження технології ненасильницьких комунікацій у соціальній роботі з ветеранами та цивільними, які пережили війну в Україні є одним із актуальних напрямків дослідження для подібної наукової розвідки.

Задля аналізу перспектив впровадження цієї технології у соціальну роботу необхідно звернутись до першоджерел – М. Розенберг [2]. Крім того, потрібно розглянути основоположні наукові пошуки в країні у цій сфері – О. Столярик, Т. Семігіна [3], П. Горностай [1]. Також необхідно звернути увагу на практичний досвід інших країн Східної Європи, які переживали військові конфлікти нещодавно – Б. Сараєво, М. Фішер [4]. Це допоможе створити цілісну картину на шляху до мети – аналізу потенціалу впровадження технології ненасильницьких комунікацій у соціальній роботі з ветеранами та цивільними, які пережили війну в Україні.

Власне технологія ненасильницьких комунікацій – це гнучка технологія комунікації між людьми, розроблена американським психологом та медіатором Маршалом Розенбергом [2] для профілактики та подолання конфліктів на основі безоціночної, інклюзивної та орієнтованої на потреби взаємодії в усіх сферах суспільного життя.

Соціальна робота з військовими та цивільними, що пережили війну, має свою специфіку, пов'язану із різністю світоглядів, яка формується після щоденної зустрічі військових зі смертю. О. Столярик, Т. Семигіна говорять про соціальну роботу з ветеранами наступне: «Щоденне балансування на межі життя і смерті, кидання виклику ризикам всупереч біологічному інстинкту самозбереження впливає на копінг-стратегії військових, які відрізняються від звичного способу життя цивільного населення, а іноді можуть й вступати з ними в конфронтацію. Вироблені в умовах бойових дій моделі поведінки ускладнюють процес адаптації учасників бойових дій після повернення додому, в сімейну систему та до життя в громаді» [3, с. 64]. Отже, соціальний працівник має перед собою складну ситуацію, коли військовому отримувачу соціальної послуги потрібно заново будувати стратегію життя поза війною.

Військові на війні постійно зустрічають смерть, але займають переважно активну позицію щодо боротьби з ворогом. Ця їх активність потребує перенаправлення у мирний час. Цивільні у зоні бойових дій переважно відчувають безпомічність, страх та травматичні події, але інколи вдаються до партизанський дій та цивільної оборони. Військовозобов'язані цивільні у тилу або мобілізуються, або переховуються, борячись із почуттям сорому із-за власної бездіяльності. А є ще ворог як опонент або уособлення зла, що не вдалось повністю ліквідувати на жодній війні світу. Це чотири різні погляди на світ підчас та після війни, які потребують узгодження задля пошуку балансу «війна – травма – мир». Кращим варіантом для цього є створення центрів ненасильницьких комунікацій для початку соціального та міжнаціонального діалогу.

Тут для України велику цінність має досвід Боснії, Герцеговині, Сербії та Чорногорії, які пережили найскладніші військові конфлікти на міжнаціонального та релігійному ґрунті. Б. Сараєво та М. Фішер у своєму дослідженні пропонують підготовлений та професійний діалог між колишніми сторонами конфлікту на основі ненасильницьких комунікацій. Ця думка підкріплюється практичним досвідом: «Починаючи з 2002 року, Центр ненасильницьких дій все більше зосереджується на діяльності, спрямованій на ініціювання та підтримку рефлексивного проєкту «Подолай минулого» в державах-спадкоємцях Югославії. З цією метою фахівці центру організувала публічні дискусійні форуми, на яких ветерани війни з усіх сторін конфлікту розповідали про свій особистий досвід та думки. Чотирнадцять таких публічних форумів було проведено між 2002 та 2004 роками в Боснії та Герцеговині та Сербії та Чорногорії. Шістнадцять ветеранів війни сербського, боснійського та хорватського походження пройшли процес підготовки до таких публічних дебатів разом фахівцями центру» [3, с. 388]. У таких мовах соціальний працівник має оволодіти навичками медіації та звернутись до пошуку комунікаційного балансу у людських відносинах. Звернемо увагу,

що зазначені країни робили подібні заходи вже після війна. Проте і для цього треба провести підготовчу роботу.

Важливою складовою соціальної роботи з військовими та цивільними, пережившими війну, є подолання травматизації. П. Горностай: «У конфліктній міжгруповій взаємодії травмуються всі її учасники: жертви, ініціатори насильства і пособники – специфічна група людей, що стоїть між першими двома, колишні жертви, що приєдналися до агресорів» [1, с. 114]. Військовим сіх сторін конфлікту потрібне соціально-політичне схвалення їх дій, жертвам – медико-соціальна допомога, пособникам – справедливий суд та реінтеграція у суспільство. У кожному випадку потрібна соціальна робота, яка б проводилась у асоціаціях ветеранів, центрах реабілітації та пенітенціарних службах і запобігала б передачі травми від покоління до покоління.

Водночас у нашому випадку ненасильницьке спілкування використовується у соціальній роботі тільки на етапі реінтеграції учасників військового конфлікту у мирне життя. До цього моменту поки йде війна потрібна збалансована соціально-політична та правова оцінка подій.

Також варто вказати, що зазначений діалог повинен носити змістовний характер. Основоположним вектором тут є пошук нових смислів та значень мирного співіснування. Так, аналізуючи досвід досліджень подолання травм війни, П. Горностай акцентує увагу на успішному поєднанні: «… концепції колективних травм з концепцією смислів, які дають змогу соціальним групам перевизначати, хто вони і куди йдуть» [1, с. 117]. Спираючись на це твердження, зробимо висновок, що образ майбутньої України не є порожнім предметом для публічних дискусій. Він є кінцевим пунктом організації ненасильницького співіснування після війни, на якому мають будуватись державні стратегії, соціальні проблеми та плани по модернізації суспільного життя.

Підбиваючи підсумки цієї наукової розвідки зазначимо, що Україні потрібна цілісна та спеціалізована система соціального обслуговування, яка була б чітко структурована, керована та конкретно визначала порядок дій з усіма учасниками війни. Вона повинна мати вертикальну інтеграцію від аналітичного центру до конкретного виконавця соціальних послуг. Технологія ненасильницьких комунікацій тут є професійним інструментом для впорядкування соціальної сфери після війни.

Список посилань

1. Горностай, П. Травма жертви і травма агресора у міжгрупових конфліктах. Проблеми політичної психології, 2021 .24(1), 114-133. URL : https://doi.org/10.33120/popp-Vol24-Year2021-68
2. Розенберг, М. Ненасильницьке спілкування: мова життя. Харків : Ранок. 2020. 256 с.
3. Столярик, О., Семигіна, Т. Повернутися з війни: психосоціальна підтримка ветеранів/-нок та членів їхніх сімей. Social Work and Education, 2023. Vol. 10, No. 1. pp. 63-77. DOI: 10.25128/2520-6230.23.1.6.

4. Sarajevo, B., & Fischer, M. Confronting the Past and Involving War Veterans for Peace: Activities by the Centre for Nonviolent Action, 2006. 387-416.

KAPRITSYN Ihor
Doktor der Philosophie,
Professor der Abteilung für Fachbereich Philosophie, öffentliche Verwaltung und Sozialarbeit,
Nationale Universität Saporischschja

KULTURELLER RESSOURCENANSATZ IN DER PSYCHOSOZIALEN ARBEIT MIT UKRAINISCHEN FLÜCHTLINGEN IN DEUTSCHLAND

Es gibt viele Gründe für die Annahme, dass moderne Zivilisationen, die sich durch ein hohes technologisches Niveau auszeichnen, eine mächtige Herausforderung für ihre eigenen Grundlagen darstellen, und dass rationale Strategien zur Verbreitung von Einfluss und Macht die Ausbreitung irrationaler Zustände im öffentlichen Bewusstsein verursachen.

Wenn wir den russisch-ukrainischen Krieg, seine Fakten und Folgen analysieren, können wir davon ausgehen, dass die daraus resultierenden Traumata ein größeres Ausmaß annehmen, als derzeit rational absehbar ist. Verschiedene psychologische Ansätze legen im Allgemeinen nahe, dass nicht der Akt der Traumatisierung selbst traumatischer ist, sondern vielmehr die Einstellung zum Trauma, die sich im Laufe der Zeit entfaltet. Die Erfahrung der psychologischen Folgen des «Krieges, der nicht hätte sein dürfen», und mehr noch der Traumata, die nicht hätten sein dürfen, wird als das Werk vieler Generationen von Psychologen und Sozialarbeitern angesehen.

Das durch den russisch-ukrainischen Krieg ausgelöste Phänomen der ukrainischen Flüchtlinge in Deutschland hat die Voraussetzungen für eine Optimierung der bisherigen europäischen Erfahrungen im Umgang mit Kriegsflüchtlingsproblemen geschaffen und ist durch ein spezifisches komplexes Trauma gekennzeichnet, das aus folgenden Elementen besteht anfänglicher Unglaube an die Möglichkeit eines Krieges; Schock über den Ausbruch des Krieges; Zerstörung der familiären Bindungen; Angst vor dem Tod; physischer Verlust von geliebten Menschen und/oder der Angst vor deren Verlust, der Zerstörung der Identität, der Desorientierung in den Bewältigungskapazitäten zur Stressbewältigung, dem Trauma der Migration mit der Unterbrechung des Lebensstils, der Veränderung des kulturellen Umfelds und der Erfahrung von «Unkultur»; Verengung des Bewusstseins und infolgedessen Mangel an psychologischen und soziokulturellen Ressourcen zur Wiederherstellung der psychischen Homöostase - dies ist ein Bündel miteinander verbundener Probleme, die den allgemeinen Inhalt der ukrainischen Flüchtlinge in Deutschland bilden, unter denen Frauen mit Kindern, die ihre Ehemänner bereits verloren haben oder zu verlieren drohen, überwiegen.

Flüchtlinge weisen häufig soziale Störungen auf und haben nur begrenzte Ressourcen, um ihren eigenen Kindern psychologische Unterstützung zu bieten. Flüchtlingskinder sind gezwungen, sich allein an ein fremdes

kulturelles Umfeld anzupassen und brauchen die Hilfe eines Psychologen, der ihre Muttersprache spricht. Die Probleme der Kinder, mit denen die Eltern psychologische Hilfe suchen, hängen oft mit den Problemen der Eltern selbst zusammen, so dass eine formelle Beratung nicht die endgültige Lösung der Probleme ist, sondern eine Familientherapie und einen systemischen psychosozialen Ansatz erfordert. Das System der psychosozialen Hilfe für Flüchtlinge kombiniert Hilfe und Unterstützung bei der Lösung psychischer (interner) und soziokultureller (externer) Probleme.

Auf der Ebene der psychischen Harmonisierung ukrainischer Flüchtlinge ist der Cultural Ressource Approach (Nr. 99569, Abteilung für geistiges Eigentum und Innovationen des Wirtschaftsministeriums der Ukraine), ein interdisziplinärer, systemischer Ansatz, der methodische Aspekte der Psychoanalyse, der analytischen Psychologie, der katatonisch-imaginativen Psychotherapie und des Resilienz Ansatzes verbindet, besonders wirksam.

Die historischen und kulturellen Grundlagen des Kulturressourcenansatzes basieren auf der spirituellen Inspiration einer Person durch die Reproduktion von archäologischen Artefakten, die auf dem Territorium der Ukraine gefunden wurden, und von Gegenständen der ukrainischen archaischen Kultur unter Verwendung bestimmter Techniken, die es ermöglichen, sich mit dem kulturellen Erbe zu verbinden und die kulturellen Ressourcen des Einzelnen zu aktivieren.

Einer der Vorteile dieses Ansatzes besteht darin, dass er sich nicht auf die Psychokorrektur und die Therapie psychischer Traumata beschränkt, sondern auch für die Bedürfnisse der Selbstentwicklung und Selbstvervollkommnung des Individuums genutzt werden kann, indem man das Potenzial der eigenen ethnischen Kultur vertieft und das Interesse am archaischen Potenzial anderer Kulturen erweitert.

Es ist nicht möglich, das Trauma des Krieges zu überwinden, das Trauma ist bereits in das Leben und die Erfahrung eingewoben, eine Erfahrung, die eine Person stärker, widerstandsfähiger, kompetenter und weiser machen sollte, erblich eingebunden in die Weisheit der Vorgänger, die diese Weisheit in die Zukunft tragen, und in dieser Angelegenheit ist Hilfe möglich und notwendig.

МАЛЬОВАНА Юлія
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології,
Запорізький національний університет

РУДНЄВА Анна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології,
Запорізький національний університет

ГРУПИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Умови війни та повоєнного відновлення ставлять перед суспільством безпрецедентні виклики. Під час військових конфліктів люди зазнають травматичних подій, які можуть залишити психологічні та соціальні наслідки на тривалий час, причому ступінь впливу на кожну людину цих подій та ступінь адаптації до нових умов далеко неоднакова для кожної особистості.

У цих складних умовах групи соціально-психологічної підтримки виявляються надзвичайно важливим інструментом соціальної роботи, спрямованим на забезпечення психологічної стабільності та підтримки для постраждалих осіб.

Люди, які пройшли через воєнні події, часто відчувають важкість адаптації до мирного життя, стикаючись з травмами, стресом, втратами і складними емоційними переживаннями. Діапазон прояву важких станів може коливатись від повного заморожування соціальної активності людини до гіпертрофованого бажання постійно щось робити.

Відновлення людей під час та після війни вимагає комплексного підходу, включаючи не лише фізичну реабілітацію, але й соціальну та психологічну підтримку. Зважаючи на складність та важкі наслідки військових подій, важливо підкреслити роль соціально-психологічної допомоги у відновленні людей. Групи соціально-психологічної підтримки відіграють надзвичайно важливу роль у процесі соціальної роботи з різними категоріями населення. Вони забезпечують платформу для спілкування, взаємодопомоги та формування психологічної стійкості в умовах військових травм та стресу.

Переоцінити важливість впливу групи на розвиток і формування особистості людини досить важко. Недаремно Карл Роджерс вважав тренінгові групи (T-Group) найбільш значимим соціальним відкриттям XX століття [1, с. 27].

Сутність, особливості та досвід упровадження групових форм соціальної роботи, психологічної адаптації та стабілізації в складних умовах досліджували В. Байдик, Ю. Бондарук, Ю. Гопкало, Т. Гніда, І. Корнієнко, Н. Лунченко, Ю. Луценко, Р. Мороз, О. Тараріна, Т. Титаренко, І. Ткачук, Л. Царенко та інші.

Групи соціально-психологічної підтримки стають невід'ємною складовою процесу відновлення під час та після війни, допомагаючи людям перетворити свої травми на джерело росту та навчання. Вони створюють безпечне та сприятливе середовище, де люди можуть відкрито висловлювати свої почуття, ділитися досвідом та отримувати підтримку від однодумців. Ці групи допомагають військовим і цивільним особам засвоїти стратегії копінгу з травматичними подіями, зменшують відчуття самотності та ізоляції, сприяють створенню взаємопідтримки та спільної солідарності.

Групи соціально-психологічної підтримки – це простір, де люди можуть відчути себе зрозумілими та прийнятими, поділитися своїми переживаннями та важкими емоціями, отримати підтримку від однодумців та фахівців, які можуть допомогти їм зрозуміти свої власні почуття та знайти шляхи подолання травматичних подій.

Важливо зазначити, що групи соціально-психологічної підтримки можуть сприяти не лише емоційній стабілізації, але й навчити ефективним стратегіям самодопомоги, вмінню розслабитися та заспокоїти свій розум у стресових ситуаціях. Також вони створюють підґрунтя для відновлення взаєморозуміння та втраченої віри в свої сили та в здатність планувати майбутнє, особливо в умовах втрати віри у майбутнє на тлі військового конфлікту, який не завершився.

Заняття в групах соціально-психологічної присутності передбачає внутрішню роботу людини і усвідомлення того, що чим швидше людина виберетеся з внутрішніх обмежень, в які вона закута і травми, в яку занурена, тим швидше, по-перше, адаптується до нової ситуації і тим швидше людина та її сім'я отримає додому маму, тата, бабусю, дідуся і т.д.

Групи соціально-психологічної підтримки забезпечують наступні переваги у процесі соціально-психологічної адаптації та реабілітації людини:

Сприяння психологічному відновленню. Групи соціально-психологічної підтримки сприяють психологічній реабілітації учасників війни, допомагаючи їм знайти новий зміст життя та знову повернути віру в майбутнє. Через спільні зустрічі, діалог та взаємодію, учасники груп можуть змінити свої негативні переконання та переживання, усвідомити, що вони не самотні у своїх переживаннях та у своєму досвіді, не залишені на одинці зі своїми проблемами та є можливість подолати труднощі. Це допомагає у вирішенні психологічних проблем, що виникають під час війни, таких як посттравматичний стресовий розлад, депресія, тривога, безсоння, замороження емоцій тощо.

Поділ досвіду учасниками групи. Учасники можуть обмінюватися власним досвідом, страхами та надіями, що створює почуття спільності та формує розуміння, що коли людина говорить про свій досвід подолання травматичних подій, вона присвоює цей досвід собі, а також дає можливість іншій людині побачити «вихід» із складеної ситуації. Це сприяє підвищенню самооцінки та відчуттю емоційної підтримки, що

допомагає впоратися з труднощами та відчувати себе менш самотніми у складний період війни.

Ефективність груп підтримки базується на двох основних принципах. По-перше, досвід свідчить, що люди, які впоралися або ефективно справляються з певною проблемою, є кращими помічниками, навіть порівняно з професіоналами без подібного досвіду. По-друге, «надаючи допомогу іншим – допомагаєш собі». Адже групова робота дає низку переваг: можливість побачити себе і власні проблеми з різних точок зору; отримати унікальні соціальні навички (наприклад, уміння відкрито говорити про свої проблеми, готовність надавати і приймати підтримку); відчути єдність із людьми, які перебувають у подібній ситуації, чого не можна досягти самостійно [2, с. 122].

Створення безпечного простору взаємної підтримки та прийняття. Однією з ключових функцій груп соціально-психологічної підтримки є створення безпечного простору, де люди можуть відчути підтримку та розуміння, принести свій біль, будь-які емоції, які будуть контейнеровані групою.

У воєнний час багато людей відчувають постійний страх, тривогу та невпевненість у майбутньому. Групи підтримки надають можливість відкрито висловлювати свої емоції, отримувати розуміння від однодумців та знаходити спільні шляхи подолання труднощів. Групова динаміка створює платформу для вираження почуттів, відкритого спілкування та взаємної підтримки. Людина відчуває себе своєю серед своїх. У групі динаміка адаптації та стабілізації, як правило, значно вища ніж у індивідуальному консультуванні.

Соціальна інтеграція. Участь в групі допомагає відчути приналежність до спільноти, відновити та зберегти соціальні зв'язки, бо травмована людина схильна до уникнення та самоізоляції, що ще більше поглиблює її важкий психологічний стан та соціальну замкненість. Це особливо важливо для тих, хто втратив рідних або близьких під час війни. Взаємодія з іншими учасниками групи сприяє відчуттю приналежності до спільноти та стимулює соціальну реабілітацію, допомагаючи людині знову відчути себе частиною суспільства, відчути себе живою. Це може включати заняття, спрямовані на розвиток навичок спілкування та роботи у команді, а також спільні заходи та проєкти, наприклад, арт-терапевтичні заняття.

Розвиток власних ресурсів та внутрішньої опори. У груповій роботі люди знаходять можливості розвивати свої особисті ресурси та здібності. Це може включати підвищення самосвідомості, розвиток емоційного інтелекту, зростання соціальної впевненості та навичок міжособистісного спілкування. Розвиток цих навичок допомагає людям краще впоратися зі стресом та змінами в умовах війни. Наприклад, релаксаційні техніки, дихальні вправи, методи медитації та інші психологічні стратегії, опанування яких допомагає учасникам краще реагувати на стресові ситуації та знижує рівень тривоги.

У роботі з групою ми спрямовуємо свідомість людини на те, що всередині її психологічного простору є частини, які допомогли їй у житті вижити, стати успішною, є досвід, завдяки якому людина досягла конкретних результатів, подолала певні ситуації, виклики, труднощі, і це є дуже цінним, бо ці частини, ці навички та цей досвід є всередині самої людини, вони нікуди не діваються. І саме на них людина повинна спиратися у своєму відновленні.

Групи соціально-психологічної підтримки – це простір до терапії. У групах ми даємо місце болю, проте не стимулюємо заглиблення у травму, не говоримо про біль, він повинен піднятися на поверхню природним чином. У групах ми стимулюємо встановлення і укріплення зв'язку між людьми, для багатьох людей відносини у групі стають початком відновлення втраченої довіри до світу.

Групи соціально-психологічної підтримки, як ефективний інструмент соціальної роботи з різними категоріями, відіграють важливу роль у відновленні людей під час воєнних конфліктів та у повоєнному відновленні. Вони створюють можливості для відкритого спілкування, розуміння та взаємодопомоги, що сприяє психологічній стабільності та соціальній реабілітації. У цей нелегкий час, групи підтримки стають опорою та джерелом надії для багатьох людей, які потребують допомоги та підтримки.

Список посилань

1. Групові форми роботи в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (досвід упровадження) / [авт. кол. В. В. Байдик, Ю. С. Бондарук, Ю. П. Гопкало, Т. Б. Гніда, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, І. І. Ткачук] ; заг. ред. В. Г. Панка, І. І. Ткачук. Київ : Ніка-Центр, 2020. 122 с.
2. Основи реабілітаційної психології : подолання наслідків кризи. Навчальний посібник / [Л. Царенко, Т. Вебер, М. Войтович, Л. Гриценок, В. Кочубей, Л. Гридковець] ; за заг. ред. Л. Царенко. Том 2. Київ, 2018. 240 с.

СПИЦЯ Наталія

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри суспільних дисциплін,
Запорізького державного медико-фармацевтичного університету

НОВІ ВИКЛИКИ ПЕРЕД СИСТЕМОЮ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ФОРМУЄМО І ЗБЕРІГАЄМО ЛЮДИНУ

Світ стає настільки швидкоплинним, що ледве встигаєш осягнути сутність змін, а яким чином реагувати взагалі неймовірно важко зрозуміти. Тим не менш, саме в такому світі ми живемо і що найцікавіше – швидкоплинність подій накладається на одвічні добре знайомі проблеми природи людини. Людські страхи, лінощі, невігластво залишаються з людиною попри століття і навіть тисячоліття, здавалось, активної роботи над собою. Саме завдяки найкращим якостям людини, які зберігаються людством на противагу найгіршому в ньому, ми все ще

зустрічаємося на конференціях, обговорюючи питання збереження людини та суспільства. І однією з тих властивостей, що, можливо, колись стимулювали антропогенез та соціогенез була емпатія, як вміння зрозуміти та відчути іншого та бажання допомогти іншому. Медицина стала тією системою знань яка формувалась на базових принципах сакральної цінності людини. Не дарма першими знавцями та хранителями знань про життя і здоров'я були жерці – найвищі касти, стани давніх суспільств. Новий час та світ науки трансформував розуміння основоположних принципів та цінностей суспільства – знання про тіло швидко і якісно розвивалось, а знання про душу ставало все більш збоченим та маргінальним. Тим часом, в 21му сторіччі ми продовжуємо захоплюватись величчю людської душі і намагаємося зрозуміти яким саме чином зробити так, щоб емпатія, вміння співпереживати, прагнення піклуватись та турбуватись про іншого були невід'ємними супутниками всіх соціально-орієнтованих професій, і в першу чергу це стосується професії лікаря.

Відповідно до тлумачення Всесвітньої організації охорони здоров'я, система охорони здоров'я — це сукупність усіх організацій, людей та дій, основним завданням яких є сприяння, відновлення чи підтримка здоров'я.

Освіта майбутнього фахівця в галузі медицини є вкрай важливою ланкою, можливо, взагалі ключовою, базовою частиною системи охорони здоров'я. Відтак, будь-які зміни в цій частині автоматично впливають на всю систему загалом і можуть як ґрунтовно покращити, так і кардинально погіршити здоров'я громадян, які залежать від системи охорони здоров'я в своїй країні.

Неможливо уявити повноцінну підготовку майбутнього лікаря до важкої та відповідальної соціально-орієнтованої роботи з людьми без осмислення фундаментальних підвалин цієї діяльності. Сучасний світ, насичений здобутками науково-технічного прогресу. В сьогоднішніх технічних умовах комп'ютери вже заміняють людину, є можливість одному хірургу проводити операції віддалено, буквально на іншому континенті тільки завдяки онлайн зв'язку. Але в цьому технізованому світі ми все більше починаємо цінувати і поважати Людину, яка спроможна на любов і турботу, спроможна проявити силу свого творчого розуму, що завжди надихало порівнювати нас з мудрістю божественного абсолюту. Ми продовжуємо захоплюватись мудрістю Діогена і разом з ним повторюємо, що знаходимось в пошуку Людини, адже справжня особистість наділена гідністю, щирістю, щедрістю та великим розумом, який прагне пізнавати. Тому, так важливо надавати повноту філософського знання майбутнім лікарям, акцентуючи увагу саме на площині їх сфери діяльності і підкреслюючи логіку цілісності етичної та наукометричної бази професії лікаря.

Часто, на превеликий жаль, можна зустріти думки тих, хто прагне введення певних обмежень та інновацій в системі вищої медичної освіти

за рахунок скорочення начебто не важливих елементів, що філософія та інші науки гуманітарного спрямування не варті уваги. Поборники такої думки чомусь апелюють до системи медичної освіти Заходу – «філософію не вивчають в медичних університетах», а уваги варті тільки безпосередні професійні навички лікаря. Але ж що таке професійні навички та уміння лікаря, який добре розуміється на біології та не звертає увагу на людську природу в її цілісності, адже вона складається не тільки з біології. Бажаючі зекономити у скороченні гуманітарної складової медичної освіти оминають увагою той факт, що західний стиль медичної освіти мудро вплітає в свої навчальні програми як філософію медицини, так і медичну антропологію, деонтологію в медицині та біоетику, як дисципліни без яких освіта медика неможлива. Якщо така річ (res) як тіло людини в період активного розвитку науки стало осередком найцінніших знань, то варто не забувати про те, що ми є за визначенням Декарта річчю мислячою (res cogitans), яка відрізняється від (res extensa). Ми не являємось тільки нашим тілом і не ототожнюємо себе лише з ним, вважаємо себе чимось більшим за тіло, говоримо про душу, захоплюємось сердечністю іншої людини, продовжуючи традицію українського кордоцентризму. Тому є великий сумнів, що вилікувати, зцілити можна тільки завдяки маніпуляціям з тілесністю. Адже, навіть визначення здоров'я є набагато більшим ніж гомеостаз тілесності. В Преамбулі до Конституції Всесвітньої організації охорони здоров'я, затвердженої на Міжнародній конференції з питань охорони здоров'я ще в далекому 1946 році «здоров'я» визначається як стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки як відсутність хвороб і фізичних дефектів. Тому, відповідальність сучасної системи охорони здоров'я будь якої розвиненої демократичної країни – забезпечити максимально повноцінну освіту майбутнім працівникам медичної галузі, надаючи знання не тільки на рівні наук природничого циклу, які стосуються тілесності безпосередньо, але й надати гідний рівень знань гуманітарного рівня. Це збереже найголовніші нематеріальні статки людства – його чуйність, доброту, турботу, які є клейковиною суспільного життя. Якщо маніпулювати лише з тілом ми в змозі відкласти на певний час проблему, але не позбутися її. Працювати потрібно з людиною яка, повторюємо свою думку, є набагато більше ніж її тілесність. Стефана Цвейг писав, що «від початку всякого лікування стражденне людство зцілялося завдяки навіюванню набагато частіше, ніж ми припускаємо. Світова історія доводить, що не було ще методу, який би на якийсь час не приніс полегшення хворому, який увірував в цей метод. Адже, навіюванню ... належить величезна роль, яку важко уявити». На це прагнуть не звертати увагу ті, хто стверджують, що ментальна та емоційна складова здоров'я є вторинною, другорядною, порівняно з біологією тілесності. Але це очевидний шлях невігластва – ігнорувати речі тільки тому, що вони складні і багатомірні і для їх пізнання потрібно використати певний час та напружити волю.

На щастя, впевненість у важливості філософської складової медичної освіти розділяє велика спільнота діячів системи охорони здоров’я по всьому світу. На підтвердження – кількість учасників, зацікавленість та тематика досліджень, що розглядаються вже п’ятий рік поспіль на міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-етичні та деонтологічні проблеми сучасної медицини (немедичні проблеми в медицині)». Сама ідея такої здається нетипової для медичної освіти конференції народилась в синергії двох кафедр Запорізького державного медико-фармацевтичного університету: кафедри суспільних дисциплін та кафедри дитячих хвороб. Фахівці з багатьох країн підтверджують важливість гуманітарної складової медичної освіти без якої не можливо вилікувати, зцілити і зберегти людину, адже вона постійно зустрічається з новими викликами техногенного світу. Загалом, варто зазначити, що в Україні система медичної освіти має багато своїх здобутків та рішень, які також можуть стати гарним прикладом для міжнародної освітянської спільноти. Вважаємо, що потужний потенціал медичної освіти розкриватиметься ще більше за умови оптимального поєднання в освіті на рівні з природничо-науковою гуманітарної складової, яка найкраще проявлятиметься у вивченні філософії, філософії медицини, медичної антропології, біоетики, деонтологічних медичних питань.

БІЛЕЦЬКИЙ Костянтин
аспірант кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи
Запорізький національний університет

ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

В умовах постійної динаміки сфери охорони здоров'я, перспектив розвитку системи охорони здоров’я в Україні набуває все більшої актуальності. Система охорони здоров’я України перебуває у складному стані, на який впливають як хронічні проблеми, так і гострі виклики, пов’язані з війною на території нашої держави.

Серед хронічних проблем системи охорони здоров’я слід виокремити:

1. Низьке фінансування, адже витрати на охорону здоров'я в Україні значно нижчі, ніж у середньому по Європі. Це призводить до недофінансування лікарень та інших медичних закладів, а також до нестачі медикаментів та медичного обладнання.

2. Неефективне управління, оскільки система охорони здоров'я України є децентралізованою та фрагментованою, це призводить до неефективного управління та використання ресурсів.

3. Старіння кадрів – багато медичних працівників в Україні досягли пенсійного віку, що призводить до дефіциту кваліфікованих кадрів.

4. Низька заробітна плата – заробітна плата медичних працівників в Україні незначною, що призводить до відтоку кадрів та демотивації працівників.

5. Недоступність медичної допомоги – особливо в сільській місцевості, не мають доступу до якісної медичної допомоги.

6. Пандемія COVID-19, яка виявила недоліки системи охорони здоров'я та потребу в її більш стійкому розвитку.

Зараз система охорони здоров’я переживає складний період, зумовлений повномасштабним вторгненням та воєнними діями, які проходять на території нашої держави. Війна з Росією завдала значної шкоди інфраструктурі системи охорони здоров'я, призвела до загибелі та евакуації медичних працівників, а також до порушення ланцюгів постачання ліків та медичних виробів. Також в Україні спостерігається дефіцит медичних працівників, який ще більше погіршився через війну. Згідно з інформацією від Центру громадського здоров'я, станом на початок 2023 року кількість лікарів у медичних закладах, що належать до сфери управління МОЗ, скоротилась на 6300 осіб у порівнянні з попереднім роком. Також відзначається зменшення на 35 тис. молодшого і середнього медичного персоналу, до якого відносяться медсестри, медбрати, фельдшери та санітари.

У регіонах з активними бойовими діями або на тимчасово окупованих територіях РФ, таких як Луганської, Херсонської, Донецької та Запорізької областей, відбулося помітне зменшення кількості медичних працівників. Однак у тилових регіонах не спостерігалося значного зростання кількості медичного персоналу, за винятком Полтавської області, де відбувся невеликий приріст кількості лікарів. Ці тенденції можуть свідчити про масштаби міграції медичних працівників за кордон. Наразі зараз зробити точну оцінку скільки лікарів виїхало з України неможливо.

Наступним фактором, що загострює складне становище системи охорони здоров’я є низьке фінансування. Так, за даними дослідження Всесвітньої організації охорони здоров’я (ВООЗ), кожен 5 українець не зміг отримати необхідні ліки. Основною причиною цього став брак грошей. За результатами аналізу, наведеного у звіті ВООЗ, обсяг фармацевтичного ринку зменшився на 23% у порівнянні з 2021 роком, тоді як середня ціна за упаковку зросла на 15% — зі 100,6 грн у 2021 році до 115,8 грн у 2022 році.

Зменшилось відшкодування для аптек в програмі «Доступні ліки»: у 2022 році було відшкодовано на 23% менше упаковок ліків, ніж у 2021. Звісно, зменшення кількості населення впливає на загальне зниження, однак переважна більшість користувачів програми – люди літнього віку, які в основному залишися в Україні.

Зростання загальних продажів ліків у 2022 році зафіксовано лише в трьох областях України – Закарпатській, Полтавській та Тернопільській, ймовірно внаслідок збільшення вимушено переміщених людей з інших

регіонів. При цьому найбільше падіння продажів ліків очікувано спостерігалося на тимчасово окупованих територіях або територіях, де ведуться активні бойові дії — таких як Харків, Запоріжжя, Донецьк та Луганськ [1].

Ще однією серйозною проблемою в системі охорони здоров'я України є корупція. Це призводить до неефективного використання коштів, закупівлі неякісних ліків та медичних виробів, а також до надання неякісних послуг.

Так, дійсно ситуація в системі охорони здоров'я України наразі складна, проте існують й перспективи для її розвитку.

Важливо зазначити, що розвиток системи охорони здоров'я – це комплексне завдання, яке потребує комплексного підходу. Необхідно враховувати не лише медичні аспекти, але й соціальні, економічні та політичні фактори. Для успішного розвитку системи охорони здоров'я в Україні необхідна співпраця влади, медичних працівників, бізнесу, громадянського суспільства та міжнародних партнерів. Україна має потенціал для створення сучасної та ефективної системи охорони здоров'я, яка буде відповідати потребам населення та забезпечувати якісні медичні послуги для всіх людей.

Список посилань

1. Албул С. У минулому році кількість медиків в Україні скоротилась на 14%, - звіт Українського центру охорони здоров’я. LB.ua. URL : https://lb.ua/society/2023/04/28/553393_minulomu_rotsi_kilkist_medikiv.html (дата звернення: 06.04.2024).

ПАВЛОВСЬКИЙ Валерій
аспірант кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ Руслан
аспірант кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ В ЗНАННЯ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Сучасні тенденції суспільного розвитку суттєво детерміновані інформаційними чинниками, що є ознакою становлення та постійного розвитку інформаційної епохи в існуванні людства. Разом з усіма перевагами цифровізації, що сприяють підвищенню комфортності і якості життя сучасної людини, розвиток інформаційних технологій несе низку небезпек, що пов’язані із втручанням в особисте життя, формуванням нових інструментів для ефективних маніпуляцій масовою свідомістю, тощо. Особливо ці проблеми актуалізуються у періоди криз і суспільних потрясінь, серед яких для України найбільш серйозною і небезпечною є, на сьогодні, російська збройна агресія. Одним з інструментів протистояння зазначеним викликам може стати розвиток

критичного мислення як важливої характеристики як процесу індивідуальної пізнавальної діяльності, так і функціонування суспільної свідомості в цілому.

В контексті аналізу процесу критичного мислення видається доречним дослідити процес циркуляції інформації в ході соціальних комунікацій і особливості трансформації інформації в особистісне індивідуалізоване знання. На нашу думку, інформація має об'єктивний характер. А знання, будучи результатом когнітивного процесу є суб'єктивним феноменом, який проте може виступати у формі індивідуального знання, або колективного знання (тоді знання є полісуб'єктним феноменом). Знання, не будучи об'єктивним феноменом не завжди адекватно відображає інформацію, виступаючи як істинне знання. Зокрема, проблема істини та омани, розглядається в роботах Г. Гегеля, який вважав, що джерелом омани є та обставина, що «… в свідомості є два моменти: момент знання та момент негативної по відношенню до знання предметності… Існуюча в свідомості нерівність між «я» та субстанцією, яка є його предметом…» [1, 19]. «Неправдиве знання про що-небудь означає нерівність знання із його субстанцією» [1, 20]. Однак сама ця нерівність, виступаючи як епізод у розвитку істини, не може розглядатися як просто «відсутність» істини, не може бути протиставлена істині як зовнішнє і чуже їй. Для Г. Гегеля омана не може бути неістинною взагалі, тому що вона сама є фактом знання, тобто таким моментом в розвитку істини, коли остання виступає в формі неістинного.

Проте знання виступає не лише формою суб'єктивації інформації, але й інструментом отримання нового знання, а отже прирощення його загальної маси, і збільшення міри його істинності.

Іншою специфікою когнітивного процесу є порушення цілісності засвоюваної інформації, що трансформується в знання, яке набуває форми явного та неявного. Термін «неявне знання» служить нерідко синонімом терміну імпліцитне, приховане знання. Використовуються і такі терміни як фонове, передумовне, інтуїтивне, авербально-ідеальне, периферичне, інструментальне, контекстне, таке, що об'єктивувалося, парадигмальне, антипарадигмальне знання і ін. Якщо розглянути рівень особистості, то в процесі самопізнання в якості неявного знання буде виступати зміст індивідуального несвідомого. Когнітивний процес, що відбувається в ході міжособистісної чи групової взаємодії, буде характеризуватися передачею неявного знання, крізь невербальні комунікаційні засоби, різноманітні ритуалізовані інтеракції. Не менш значимими є прояви феномену неявного знання на рівні суспільства та світової спільноти, як соціальної суперсистеми. Одночасно не можна виключати можливостей, коли неявне знання стає результатом когнітивного процесу, що перебігає на свідомому рівні. На нашу думку, ситуація, у якій невербалізоване знання засвоюється некритично (тобто певні практики, сприйняті одним суб'єктом у іншого в процесі взаємодії (перш за все комунікації), відтворюються першим у своїй діяльності у

незмінному вигляді, оскільки розглядаються як ефективні), є прикладом функціонування неявного знання на свідомому рівні.

Отже, знання не може розглядатися як об'єктивна інтерпретація інформації у всіх без винятку інформаційних транзакціях, які вона здійснює. Існування у людській свідомості жорстких фільтрів, що визначаються психофізіологічними характеристиками особистості, а також системи фільтрів, що здатні до трансформації в процесі її розвитку, визначає формування індивідуального знання, що не завжди виступає адекватним відображенням системно організованої інформації, а постає як сукупність результатів когнітивного процесу, що можуть бути: 1) відображенням інформації в контексті її змісту, смислу, наявних зв'язків з іншими інформаційними одиницями (співпадіння інформації та знання); 2) відображення інформації поза її системним контекстом (неповне знання); 3) формальне відображення інформації (особистісне знання, що об'єктивно є не-знанням). Сучасний розвиток інформаційного суспільства передбачає активну інформаційну взаємодію між суб'єктами соціального світу з метою формування системи знань кожної особистості, які не обов'язково будуть результатом її власних пізнавальних зусиль, а можуть стати результатом дзеркального відображення знання іншого суб'єкта, що здатен до більш адекватного перетворення конкретної інформації. Знання, що набувається таким чином, може бути визначене як неявне знання, що сприймається на свідомому рівні. Використання «чужого знання» як віддзеркалення, не передбачає проміжного переходу його до статусу інформації, і відповідно можливих викривлень, які відбуваються під час інтеріоризації. Можливою небезпекою може бути використання такої когнітивної операції для здійснення маніпуляцій свідомістю.

Список посилань

1. Гегель Г. В. Ф. Феноменологія дух. Харків : Фоліо, 2023. 480 с.

ГОЛОВКО Катерина
аспірантка кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, Запорізького національного університету

ПІСЛЯВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ ГАЛУЗІ НАСІННИЦТВА: ОРІЄНТИРИ ТА ВИКЛИКИ

Відновлення України – сьогоденна необхідність, виклик суспільству щодо змін у бік сталості – економічної, соціальної екологічної єдності. Щодо сфери насінництва Запорізької області втрати насінницьких господарств у результаті тимчасової окупації 72% території області складають 75 %, а по зерновим культурам, у тому числі кукурудзі - 100%. Можна передбачити необхідність відновлення галузі у найближчі роки. Необхідність залучення ресурсів партнерів для модернізації економіки, зобов'язує приймати умови інвесторів.

Комюніке COM(2022) 233 “Ukraine Relief and Reconstruction” від 18 травня 2022 року закріплює бачення Європейської комісії післявоєнного відновлення України. За цим документом Україна - вільна та процвітаюча країна, базується на європейських цінностях, добре інтегрована в європейську та світову економіку та підтримує її на європейському рівні. Один з стовпів, який виголошується вже зараз, це «підтримка відновлення економіки та суспільства України шляхом сприяння стійкій та інклюзивній економічній конкурентоспроможності, сталий торгівлі та розвитку приватного сектору, роблячи внесок у зелений та цифровий перехід країни» [1]. Законопроєкт імплементаційного рішення Ради про затвердження оцінки плану України - стратегії реформ та інвестицій на наступні чотири роки від 15.04.2024 передбачає певні реформи галузевої політики, спрямовані на інтеграцію практики сталого розвитку в ключових секторах та приведення інституційної бази сільського господарства та розвитку сільських територій у відповідність з ЄС [2, с.3]. Тобто на ряду з всебічною підтримкою України визначається пріоритетність, навіть необхідність дотримання країною зеленого курсу, орієнтацію на сталий розвиток.

Метою даної роботи є визначення пріоритетних вимог Європейської комісії щодо підтримки відновлення аграрної сфери України, прогнозування ефективності дій України у руслі зеленого порядку денного у сфері насінництва.

Які ж вимоги до сільського господарства майбутнього, й до насінництва як однієї із його складових, і які вектори розвитку вже закріплено у нормативно-правових актах України?

План відновлення України Національної ради з відновлення передбачає один з таких принципів – «відбудова кращого, ніж було (Build back better)», який трактується через необхідність будувати нові об'єкти кращої якості, використовуючи передові та екологічні технології, ніж зруйновані; можливість впровадити ключові принципи ЄС переходу до «Зеленої» економіки та Цифрової трансформації. Візія - створення сприятливого середовища для бізнесу через рушій відновлення – трансформацію пріоритетних секторів нарощування доданої вартості з фокусом на ключові галузі, у тому числі сільське господарство. На рівні потреб у сільському господарстві це: фінансування ліквідності, інвестиції у зберігання, заміщення знищеного обладнання та швидке збільшення переробки. Проєкти відновлення передбачають: розвиток сільськогосподарської продукції з високою доданою вартістю (овочі, фрукти, ягоди, насіння); сприяння переходу агропродовольчого сектору до "зеленого" зростання. Як індикатори визначені: інвестиції в пріоритетні сектори; збільшення економічної складності; зростання експорту; створення нових робочих місць.

Цей підхід збігається з висновками науковців України щодо високої маржинальності насіння, як продукту, його експортного потенціалу, підтверджує світові тенденції - збільшення інвестицій у цю галузь [3, с.

23]. Експортний потенціал базується й на еквівалентності виробництва українського насіння - приєднанні до схем ОЕСР. Але у Європі розглядається більш ширший підхід до цієї галузі, ми би назвали його стратегічним, Комісія ЄС визнає потенціал інновацій у селекції рослин для сприяння стійким агропродовольчим системам.

Але в той же час, існують суперечливі моменти щодо додержання сталого, або зеленого курсу, а саме використання пестицидів на етапі вирощування насіння. Заходи з інтегрованої боротьби зі шкідниками (IPM), передбачають повну заборону на використання ЗЗР у чутливих областях, що ставить під загрозу селекцію рослин. Ці моменти – поле для дискусій у Європі, поміркованості визначень цілей та курсів. А для України це виклик щодо оцінки доцільності виділення саме таких регіонів, ефективності релокації виробництв. Селекційні центри тяжіють до обласних центрів з розвиненою навчальною та науковою базами, здебільшого це рекреаційні зони. У програмі відновлення передбачені «створення системи грантів для дослідників на основі ефективності та Центрів передового досвіду (наукових парків) у співпраці з ТОП міжнародними центрами», профілізація таких центрів на селекційні доробки - один з напрямів відновлення насінництва.

Для України, на перший погляд, такі дискусії далекі від сьогодення, актуальні проблема розмінування, збереження цілісності країни. Але ж експортні можливості України можуть бути обмежені через недотримання екологічних очікувань. Станом на 2021 рік використання пестицидів та мінеральних добрив в Україні значно нижче, за середні показники ЄС: пестицидів у 4 рази, азотних та фосфатних добрив – майже 1,5 рази, калійних добрив – у 2 рази [4], відповідно серед сталих цілей нашої держави відсутні проєкти щодо зменшення хімічного навантаження. Але ж фактична картина відрізняється від розрахункової ФАО, критичним стає вміст пестицидів у продуктах споживання, використання найбільш шкідливих пестицидів та хімічних сполук невідомого походження. В той же час використання сучасних сортів дозволяє зменшити пестицидне навантаження.

Екологічні вимоги стосуються й виробництв. Директива ЄС 2009/28/ЄС від 23 квітня 2009 р. встановлює вимоги до звітування викидів парникових газів у тому числі при виробництві сільськогосподарської продукції, з 2018 року викиди мають становити на 60% менше викидів замінених викопних палив. Пілотні розрахунки для вирощування ріпаку свідчать про те, що викиди від виробництва насіння ріпаку в Україні у 2017 році, в кращому випадку, скорочуються на 37%, а в гіршому – лише на 19%, для кукурудзи в кращому випадку буде досягнуто скорочення викидів на 58%, у гіршому – на 47%. Такі вимоги можуть стати гальмом для експорту агропродукції.

Виклики відбудови мають своє підґрунтя й у стратегіях, які прийнято Україною за попередні роки: Концепція розвитку сільських територій 2015 року, Цілі сталого розвитку України 2019 році. Тобто

Україна усвідомлено обрала шлях сталості, планомірний підхід може перетворити виклики на можливості.

Екологічні вимоги не були б повними без розгляду питання ГМО. У лютому 2024 року Європейський парламент підтримав запровадження нових методів селекції. Використовуючи ці передові інструменти, європейські фермери можуть вирощувати здорові культури з вищою врожайністю, сприяючи конкурентоспроможності сільського господарства та продовольчій безпеці регіону, хоча ще у 2018 класифікував рослини, вироблені за допомогою нових методів селекції, як генетично модифіковані організми (ГМО) з більш жорстким контролем розповсюдження. Така гнучкість законодавців може бути прикладом для України: виваженість екологічних вимог та вимог безпеки, орієнтація на наукові дослідження при введенні категоричних вимог, адаптування законодавчих ініціатив під вимоги суспільства. З точки зору орієнтирів українського законодавства – це відкрите питання, Закон щодо ГМО 2023 року не містить подібні виключення, хоча й є прогресивним щодо визнання факту вступу України до ЕС як факт у майбутньому. Не залишився поза увагою європейських експертів й економічний внесок системи захисту прав на сорти рослин в Європейському Союзі. Такі орієнтири доцільно використовувати при визначенні пропозицій щодо відновлення галузі.

Основні виклики та орієнтири у противазі з вигодами та досвідом представлені у таблиці 1.

Підсумовуючи розвідку можна сказати, що відновлення галузі не розривно пов’язано з відновленням агропромислового комплексу. Доцільність відновлення сільськогосподарських комплексів, у тому числі насінницьких, буде встановлюватися з урахуванням можливості дотримання екологічних вимог, у рекреаційних зонах необхідна релокація виробництв. Стратегічно обґрунтовано створити Центри передового досвіду (наукові парки) у співпраці з міжнародними центрами з профільною орієнтацією, наприклад селекційні. Прогнозовано відновлення насінництва пов'язано зі приведенням інституційної бази сільського господарства до норм ЄС: закріплення законодавчо статусу нових методів селекції, перехід до захисту інтелектуальної власності та розширення площ під сертифікованим насінням. Останнє має сприйматися аграрною спільнотою не як додаткове навантаження, а як подолання бар’єрів експорту аграрної продукції та сприяння формуванню свідомості суспільства, переходу до відповідальності компаній у тріаді економіка-суспільство-екологія. На даному етапі виклики переважають, але науково обґрунтоване планування їх опанування з послідущими діями трансформують їх у можливості.

Список посилань

1. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Ukraine relief and reconstruction. Brussels, 18.5.2022. COM(2022) 233

final. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2022-05/ukrainerelief-reconstruction_en.pdf (дата звернення: 17.04.2024).
2. Законопроєкт імплементаційного рішення Ради про затвердження оцінки плану України URL : https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/699f5737-6a56-4d34-8801-324e36ba2c15_en?filename=COM_2024_172_1_EN_ACT_part1_v3_0.pdf (дата звернення: 17.04.2024).
3. Захарчук О. В. Світовий ринок насіння та місце України в ньому. Економіка АПК. 2020. № 4. С. 16 - 26. https://doi.org/10.32317/2221-1055.202004016.
4. World Food and Agriculture Statistical Yearbook 2021 URL:https://www.fao.org/3/cb4477en/online/cb4477en.html (дата звернення: 17.04.2024).

Таблиця 1

Післявоєнне відновлення галузі насінництва

Орієнтири	**Досвід**
Зелений курс через стале сільське господарство. Досягнення селекції та насінництва (пом'якшують вимоги щодо застосування пестицидів та сприяють приближенню до нульового впливу абіотичних факторів). CPVO як система захисту інтелектуальних прав та підтримання сталості сільського господарства. Обов'язкове ведення обліку пестицидів для фермерів та інших професійних користувачів.	Концепція розвитку сільських територій від 23 вересня 2015 р. № 995-р». Цілі сталого розвитку України до 2030 року. Закон щодо внесення зміну законодавство з охорони прав на сорти рослин. (впровадження світових інновацій). Приєднання до схем сортової сертифікації ОЕСР.
Вигоди	**Виклики**
Підтримка пріоритетних секторів з доданою вартістю. Створення системи грантів для дослідників на основі ефективності та Центрів передового досвіду (наукових парків) у співпраці з ТОП міжнародними центрами. Розвинена аграрна система з низьким рівень застосування пестицидів відносно ЄС.	Обмеження експортних можливостей у зв'язку зі недотриманням вимог щодо вмісту найбільш небезпечних пестицидів. Відсутність достовірних даних щодо застосування пестицидів з пулом чорного обігу. Обмеження експортних можливостей сільгоспродукції, у тому числі насіння у зв'язку з недотриманням вимог по викидам парникових газів Мінливе законодавче поле щодо визначення ГМО, початковий етап вирішення даної колізії українського законодавства. Необхідність інформації щодо простеження, екологічності кінцевих продуктів.

Джерело: розроблено автором

ЮРЧЕНКО Іван
аспірант кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

ВИХОВАННЯ ЛЮДИНИ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Перебуваючи в лавах Збройних Сил України з початку повномасштабного вторгнення путиністів в Україну, мав можливість

безперешкодно спостерігати за процесом та оцінити результати виховання «особового складу» в нашій армії і в повній мірі оцінити його результати. В попередньому реченні слова «особовий склад» взято у лапки через те, що ця назва людей, які опинилися в армії, на нашу думку, повністю відповідає духу роботи Мішеля Фуко «Наглядати і карати» [2].

У дисциплінарному статуті Збройних Сил України особливу увагу приділено додержанню «військової дисципліни», якій присвячено весь цей статут [1]. І, справді, заходи, які неухильно реалізуються керівництвом Збройних Сил України всіх рівнів щодо додержання військової дисципліни, забезпеченню функціонування людей відповідно до вимог статутів ЗСУ, змінюють людей на світоглядному рівні «захоплюють тіла і душі» (вислів Мішеля Фуко) і перетворюють на «особовий склад».

Рефлексія щодо питань «Погано це чи добре?» і «Чи все відбувається за спостереженнями Мішеля Фуко?» є основною метою цієї доповіді.

Відповідь на перше питання вимагає порівняння добровольця, який прийшов у ЗСУ на початку війни та «одиниці особового складу (мій термін)» через 2 роки військової служби. Основні критерії, які були обрані: визначеність у завтрашньому дні, ступінь мотивації, бажання продовжувати службу, відношення до успіхів та невдач, сприйняття життя та смерті.

Отже, доброволець: немає жодної визначеності у завтрашньому дні, є бажання дати останній бій ворогу, зупинити його будь-яким способом, постійне відчуття страху і разом з тим готовність йти до кінця, питання відпусток розглядалося як «не на часі», бажання діяти (в багатьох депресія через відчуття безпорадності, коли тебе лишають нести службу в тилу), успіхи сприймаються з радістю, невдачі постійно хочеться виправити, постійна жага до дії, бажання зберегти життя існує на рівні базових рефлексів, відвага останньої надії. При цьому не виникало жодних питань щодо заощадження фінансів: потрібно щось для перемоги – зразу же дістали за свій рахунок. У свідомості провідні ціннісні орієнтації – «все заради перемоги», «намагаємося бути корисними»; «час не можна гаяти – треба діяти, незважаючи ні на що».

Одиниця особового складу: постійне зважування ризиків і намагання звести їх до мінімуму, спроба зберегти себе: якщо працюєш у тилу, то й добре, якщо хтось зробить всю роботу – «він найкращий»; страх перетворився на відчуття небезпеки, але до смерті ставлення як до вірогідності, постійне бажання бути вдома (якщо всю роботу зробить інший – це добре); професіоналізм – всі бойові операції відточені і є досвід дій у різних ситуаціях; успіхи та невдачі сприймаються більш спокійно, фінанси можна накопичувати, крім необхідних витрат на зменшення вірогідності небезпеки, час вже можна свідомо гаяти, бо більше проведеш його у тилу, разом із тим, життя здається несправжнім,

цей час з нього «вилітає». Усе це на фоні відчуження від результатів своєї діяльності.

Загальним для цих двох варіантів особистості людини є повна марність щодо планування свого життя: і добровольці і особовий склад не певні, що зможуть вижити. До речі, в багатьох людей така непевність лишається і після бойових дій та грає дуже негативну роль в подоланні посттравматичного синдрому (з мого особистого досвіду). Ще одним спільним є загострене відчуття справедливості, що є наслідком монохромності бачення світу: свій-чужий, добро-зло.

Щодо відчуття щастя – нещасливі обидва: перший чекає перемоги, другий – кінця служби.

Які з цих двох варіантів краще? Здається що перший, але і у другого є певні переваги. Другий варіант особистості є більш спокійним і керованим, «зручним» для держави і керівництва, його професіоналізм лежить в області прислів'я «все одно: наступати – бігти, відступати – теж бігти». В другому варіанті велике значення мають атрибути військової дисципліни: вимоги статутів, інструкції, керівництва, це все знімає відповідальність та надає можливість уникати процесу прийняття рішення.

Згідно з вченням Мішеля Фуко наявність усіх цих регламентуючих факторів формує нову особистість, але, на наш погляд, радше – новий тип особистості [2]. Поряд із цим, напевно, після завершення служби у свідомості більшості відбувається відновлення попередніх, нормальних світоглядних засад. Спостерігаємо і вплив анонімних сил на формування цієї нового типу особистості: на кожне рішення військового керівництва є рішення вищого командування і так до нескінченості. Врешті-решт зі скупих статей Конституції України та статутів ЗСУ виростають томи інструкцій, варіантів дії у всіх ситуаціях армійського життя. Інше авторське спостереження – для тих, хто вихований армією всі атрибути військової дисципліні стають священними, при цьому виконання інших законів України, не пов'язаних з армією видається не є таким й обов'язковим.

Напевно, Мішель Фуко правий у тому, що дисципліна змінює особистість, і суспільству треба визначитися, до якого ступеню потрібно дозволяти такому інституту як армія змінювати людей, які туди потрапили. Вважаємо, що ступінь цих змін можливо і треба регулювати. При «недовихованні» людей в армії ми отримаємо вмотивованих професіоналів, а не «особовий склад», який не має власної думки або приховує її.

Як регулювати ці зміни – це тема більш широкого дослідження, яке виходить за рамки цих тез. Проте видається доцільним забезпечити для солдатів перерви у службі, під час яких дії військової дисципліни на них не буде, що дасть змогу уповільнити процес зміни варіанту особистості.

Як підсумок, сформулюємо такі висновки:

– виховання людини в армії змінює особистість, і не завжди ці зміни на краще як особистості, так для суспільства;

– процес виховання людини в армії потрібно регулювати задля уповільнення негативних змін особистості;

– актуалізується потреба вивчення виховання людини в армії задля визначення шляхів оптимізації цього процесу.

Список посилань

1. Закон України «Про дисциплінарний статут Збройних Сил України»//Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 22-23, ст.197.
2. Фуко Мішель Наглядати й карати: Народження в'язниці / пер. з фр. П. Таращук. Київ: Основи, 1998. 392 с.

БОБРОВА Анастасія

студентка бакалаврату кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

БУТЧЕНКО Тарас

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ТВОРЧОЇ ЕЛІТИ У ФОРМУВАННІ ІМІДЖУ УКРАЇНИ

У Стратегії публічної дипломатії Міністерства закодонних справ України 2021-2025 зазначається, що "метою стратегії публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України є формування позитивного іміджу України у світі через інституціоналізацію та посилення функції публічної дипломатії в роботі МЗС, закордонних дипломатичних установ України та Українського інституту, а також зміцнення синергії та взаємодії з ключовими державними та недержавними органами й установами, долученими до стратегічних комунікацій України" [1, с. 18].

Що визначає імідж держави у світі? Говорячи про імідж держави, ми в першу чергу говоримо про надзвичайно важливий нематеріальний актив, який впливає на місце країни в геополітичних та економічних процесах, ставлення до неї інших держав та народів.

Відомим є трактування поняття «імідж» як культивування потрібних реакцій. Образ — це результат психічного відображення того чи іншого об'єктивного явища. Однак імідж передбачає дещо більше: імідж набуває соціального значення, оскільки імідж створюється суб'єктом та транслюється назовні.

Функцію створення та підтримання іміджу сучасної держави покладено, в першу чергу, на сферу культури. Культура – це універсальна мова, зрозуміла будь-якій нації чи народу. Культура є найважливішим елементом життя суспільства і підтвердженням цього є кількість

визначень та праць, присвячених осмисленню проблеми культури. Зокрема, лише західні дослідники нараховують від 150 до 250 визначень [2].

Поширення культурних здобутків країни через участь у міжнародних мистецьких заходах, обмінах, фестивалях є ефективним засобом налагодження діалогу та порозуміння. Попри свою унікальність та самобутність, локальні та національні культури в своєму корінні відображають спільний для всього людства зміст і цінності. Саме ця фундаментальна спорідненість створює підґрунтя для взаємодії, взаємозбагачення та порозуміння між різними культурами. Процеси глобалізації, такі як науково-технічний прогрес, розвиток освіти та міграційні процеси, лише сприяють посиленню культурного діалогу та синтезу між народами. Адже попри зовнішні відмінності, в основі всіх культур лежить загальнолюдське начало, що дозволяє їм взаємопроникати одна в одну, обмінюватися надбаннями та віднаходити точки дотику.

Культурна дипломатія дозволяє донести до світу квінтесенцію духовної самобутності нації, її життєвий досвід, унікальний погляд на світ. Таким чином формується не просто імідж ззовні, а глибинне сприйняття країни іншими народами через призму її культурної ідентичності. Поняття культурної дипломатії набуває різного забарвлення, від ототожнення з пропагандою, до усвідомлення її як ”м’якої сили”. Однак все ж слід наголошувати на ролі культурної дипломатії як потужного інструменту комунікації, що дозволяє встановлювати міжкультурний діалог, долати стереотипи та упередження шляхом представлення культурних надбань нації світовій спільноті.

На мою думку, культурна дипломатія виступає саме інструментом комунікації та одним із способів, якими творча еліта передає, поширює та оприлюднює свій культурний капітал для ширшої громадськості, міжнародної спільноти. Культурний капітал творчої еліти – це сукупність її культурних здобутків, творчих артефактів, інтелектуальних напрацювань, новаторських ідей, естетичних цінностей тощо. Таким чином, творчість виступає як продукт і результат діяльності і як метод. Отже, на сьогодні, в умовах трансформації нашого суспільства та держави, вбачається велика роль у розбудові нашого майбутнього саме за представниками креативних індустрій та сфери культури як такої.

Неабиякої гостроти та актуальності проблема еліт набуває в Україні. На даному етапі свого розвитку Україна перебуває у стані складного суспільно-трансформаційного процесу. Це пов’язано з періодом розбудови демократичного суспільства, загостренням питання національної ідентичності, кризою суспільної трансформації. Діяльність еліти відтак розглядається як один з механізмів, який здатен підтримувати рівновагу між суспільною інтеграцією та дезінтеграцією, між раціональним та масово-хаотичним началами суспільного буття [1].

Так званий фазовий перехід у розвитку української державності, викликаний війною, актуалізує питання про національну еліту, що давно повисло в повітрі. В контексті постсучасності, як соціокультурного часу, пошуки нової національної еліти нерозривно пов'язані з виокремленням та осмисленням еліти творчої, а відтак і паралельно більш чіткого понятійного оформлення.

На сьогоднішній день, відносно осмислення творчої еліти, можна говорити про окреслення векторів культурних трансформацій та перспективи розвитку суспільства. Від стану сьогоднішньої еліти, а саме «наймобільнішого» її елементу – еліти творчої – залежатимуть подальші напрямки розвитку культури. «Саме вона [культура] задає, що ми вважатимемо цінним і як дивитимемося на світ», – зауважує Паскаль Ґілен [3]. Творча еліта оживляє та поширює духовну спадщину минулого, виступаючи носієм культурної ідентичності та водночас суб'єктом інновацій та культурних змін.

Отже, формування привабливого образу сучасної держави є комплексним завданням, для вирішення якого необхідна консолідована робота різних інституцій і верств суспільства. Здійснюючи функції культурної дипломатії, представники творчої еліти виступають провідниками культурної ідентичності нації, транслюють її культурний капітал назовні через свою творчість. У період складних трансформацій в Україні питання національної творчої еліти набуває особливої ваги. Від її стану залежатимуть перспективи розвитку культури та успіх України у відновленні свого позитивного іміджу на світовій арені засобами культурної дипломатії.

Список посилань

1. Андрієнко О. Феномен еліти в контексті суспільних трансформацій сучасності : термінологічний і типологічний аспекти. Університетська кафедра : альманах. Київ : КНЕУ, 2015. № 4. С. 97–108.
2. Воловик В. І. Вступ до філософії : навч. посіб. Запоріжжя : Просвіта, 2000. 160 с.
3. Гілен П., Ляйстер Т. Культура в підмурках громадянського суспільства / пер. Я. Стріха. Харків : IST Publishing, 2018. 120 с.
4. Стратегія публічної дипломатії МЗС України : ухвалено Наказом МЗС від 24.03.2021 / упор. : Д. Кулеба, Е. Джапарова, М. Липяцька, О. Червак, Я. Турбіль, М. Дадінова, А. Польова, І. Боровець, С. Джуринська, Є. Дробот. URL : https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf (дата звернення: 20.02.2024).

БОЙКО Володимир
магістрант кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

ЦАПЛІНА Ірина
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Війна в Україні спричинила безпрецедентну гуманітарну кризу, мільйони людей змушені були покинути свої домівки та стати внутрішньо переміщеними особами (ВПО). Їхні потреби є комплексними і різноманітними, що обумовлює широту завдань соціальних працівників у роботі з цієї категорією.

Дослідження особливостей потреб ВПО в умовах повномасштабної війни необхідно для розробки нових, більш ефективних методів та підходів у соціальній роботі, різноманітній діяльності соціальних служб для допомоги цій категорії.

Ця теоретична розвідка може сприяти покращенню діяльності соціальних служб щодо адаптації та інтеграції ВПО в новому середовищі, відновлення добробуту та життєдіяльності цих громадян і розширення арсеналу практичних методів для досягнення такого результату.

Війна в Україні спричинила масову внутрішню міграцію, внаслідок якої мільйони людей змушені були покинути свої домівки, у тому числі з тимчасово окупованих територій. Ці люди опинилися в особливо складній ситуації, адже вони не тільки пережили травми війни, але й втратили звичне середовище проживання, соціальні зв'язки та доступ до базових послуг.

Слід взяти до уваги, що деякі внутрішньо переміщені особи могли пережити тяжкі психологічні травми, такі як втрата близьких, катування, насильство, полон. Це може призвести до розвитку серйозних психологічних проблем, таких як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), тривога, депресія та інші. Соціальні працівники повинні мати знання та навички роботи з людьми, які пережили травми, та надавати їм необхідну психосоціальну підтримку. Отже, постала нагальна необхідність організації додаткового навчання та підвищення кваліфікації для соціальних працівників і персоналу, що задіяний у роботі із цією категорією.

Внутрішньо переміщені особи є окремою категорією населення, яка потребує в обов'язковому порядку психосоціальної підтримки. Так, згідно зі статтею 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на

території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [4]. Отже, ці громадяни мають повне право на повагу до своєї гідності, отримання необхідної допомоги та захист від дискримінації. Держава, міжнародні організації та громадськість повинні спільно працювати над тим, щоб забезпечити ВПО доступ до соціальних послуг, освіти, медичної допомоги, житла та можливостей для працевлаштування. Це включає створення програм психосоціальної підтримки, які мають допомогти ВПО подолати травми та інтегруватися в нові громади.

Станом на 19 квітня 2024 р. за даними сайту Інформаційно-обчислювального центру Міністерства соціальної політики кількість зареєстрованих облікованих внутрішньо переміщених осіб сягнула 4 759 974 людей. [0]. Отже, на мою думку, забезпечення стабільності та підтримки для ВПО є критично важливим для загального відновлення країни та зміцнення її соціальної та економічної структури. Враховуючи велику кількість ВПО, це також вимагає координації між урядовими органами, міжнародними партнерами та громадськими організаціями для ефективного вирішення цього питання.

За даними Міністерства соціальної політики, в умовах надзвичайних викликів, що постали під час війни відбулось значне навантаження на держбюджет, виникнення у громадян цілого спектру нових потреб, які вимагають вчасного й ефективного реагування з боку держави та органів місцевого самоврядування, Урядом вживаються заходи для забезпечення ефективного функціонування існуючої системи соціальної підтримки населення [3]. На мою думку, уряд України намагається вжити заходів, щоб забезпечити потреби населення та підтримки внутрішньо переміщених осіб. Це передбачає зміну послуг із соціальної підтримки до нових умов, забезпечення допомоги та ресурсів для тих, хто втратив домівки та переживає труднощі через конфлікт. Зусилля уряду спрямовані на підтримку стабільності та безпеки громадян, а також на відновлення соціальної інфраструктури та економіки країни.

Однією з нагальних проблем внутрішньо переміщених осіб, що полишали місця свого проживання, де їх домівки могли зазнати руйнувань і т.п., є втрата важливих документів. У зв'язку з цим державою створені механізми і алгоритми відновлення різних документів, частина з цих процедур вже вдосконалювалася після початку повномасштабної агресії Росії, оскільки самі процедури були не дуже дружніми до тих, хто звертався з цією проблемою. Однак, якщо в воєнний час таких людей стає доволі багато, виникає необхідність покращити ці механізми та інформувати громадян про таку можливість. Частина процедур з

відновлення документів (або виправлення помилок в документах) все ще залишається доволі складною, а в окремих випадках практично нерозв'язною, особливо, коли документи були лише в паперовому вигляді, а громади, в яких ці документи видавалися, знаходяться під окупацією або зруйновані внаслідок воєнних дій (наприклад, підтвердження проходження особою воєнної служби або пільгового пенсійного стажу) Отже, про характер таких послуг зокрема зазначає Українська Гельсінська Спілка [6]. Таким чином хочу зазначити, що покращення процесів відновлення документів та інформування громадян про доступні ресурси є критично важливими для забезпечення прав та потреб людей, які втратили свої документи через військові дії або окупацію. Це також допомагає в забезпеченні їхньої соціальної та юридичної захищеності в цей непростий час.

Окрім державних установ суттєво допомогу ВПО надають громадські організації такі як «Схід-SOS» в евакуації (80 000 людей зі прифронтових територій, 10 000 із них – представники маломобільних груп населення), в гуманітарній допомозі, в забезпечення рятувальників від ДСНС якісним обладнанням, в психологічній допомозі, в освітньому напрямку, в документації воєнних злочинів (задокументовано близько 600 історій), в юридичній допомозі (надав понад 27 000 правових послуг і допоміг відновити 159 документів представникам маломобільних груп населення), будівництво та реконструкція (відремонтували 532 будинки, що зазнали пошкоджень унаслідок російських обстрілів) і т.п. [2]. Отже, ця та інші громадські організації теж відіграють ключову роль у наданні допомоги внутрішньо переміщеним особам (ВПО) в Україні, є життєво важливими для підтримки тих, хто зазнав найбільшого впливу від збройного конфлікту, особливо в умовах, коли державні ресурси можуть бути обмеженими або недостатніми.

Також розробляються різноманітні програми працевлаштування для внутрішньо переміщених осіб. Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, Державною службою зайнятості, Мінсоцполітики налагоджена співпраця щодо надання допомоги переселенцям, які виявили бажання шукати роботу. Їм пропонуються послуги щодо працевлаштування, професійне навчання та надання ваучерів на навчання (підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації), надання грантів для створення або розвитку власної справи [3]. Отже, на мою думку, ці програми є ключовими для забезпечення стабільності та самодостатності ВПО, дозволяючи їм не лише знайти роботу, а й розвивати власні підприємницькі ініціативи, що сприяє їх інтеграції в економіку та суспільство.

Підбиваючи підсумки, можу сказати, що спільні зусилля уряду, міжнародних організацій, громадськості та інших зацікавлених сторін є необхідними для створення ефективної системи підтримки ВПО, яка включає соціальну, юридичну та психологічну допомогу. Розвиток та підтримка ефективної системи соціальної роботи є важливим аспектом

забезпечення добробуту ВПО та сприяння стабільності та відновленню України. Це вимагає координації між усіма зацікавленими сторонами та надання достатніх ресурсів для реалізації цих завдань.

Список посилань

1. Аналітика. ВПО. ІОЦ. Інформаційно-обчислювальний центр Мінсоцполітики України. URL : https://www.ioc.gov.ua/dashboardVpo/ (дата звернення: 20.04.2024).
2. Місія та мета. СХІД SOS. URL: https://vostok-sos.org/pro-nas/mission/ (дата звернення: 22.04.2024).
3. Послуги із працевлаштування, які доступні для ВПО. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL : https://www.kmu.gov.ua/news/posluhy-iz-pratsevlashtuvannia-iaki-dostupni-dlia-vpo (дата звернення: 21.04.2024).
4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII : станом на 30 груд. 2023 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text (дата звернення: 22.04.2024).
5. Психосоціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. Східне міжрегіональне управління Державної служби України з питань праці. URL : https://smu.dsp.gov.ua/news/psykhosotsialna-pidtrymka-vnutrishno-peremishchenykh-osib/ (дата звернення: 21.04.2024).
6. Як внутрішньо переміщеним особам відновити втрачені документи: поради юристів. Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL : https://www.helsinki.org.ua/articles/yak-vnutrishno-peremishchenym-osobam-vidnovyty-vtracheni-dokumenty-porady-iurystiv/ (дата звернення: 21.04.2024).

ДЯЧЕНКО Анна

магістрантка кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, Запорізький національний університет

ПРИЙМАК Олег

доктор історичних наук, професор, професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, Запорізький національний університет

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ ТРИВОЖНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Актуальність даної тематики полягає в значному стрес факторі, котрий виник в наслідок військового вторгнення. Воєнний стан призводить до значних змін у суспільних нормах, управлінні та індивідуальних свободах. Ця різка зміна може викликати різні психологічні реакції, включаючи підвищену тривогу, страх і стрес серед населення абсолютно всіх вікових категорій. Розуміння того, як воєнний стан впливає на психічне здоров'я людей, особливо з точки з зору соціальної тривожності, має вирішальне значення для психологів, фахівців у сфері психічного здоров'я й насамперед соціальних працівників.

З початком воєнного стану з'явився статус внутрішньо переміщені особи (ВПО), збільшилась кількість тих, хто поїхав за кордон в статусі біженців й тих, хто вимушено опинились в окупації. Всі ці фактори

активно впливають на психічний стан людини через різку зміну середовища перебування, способу та умов життя й власне через зміну базового відчуття безпеки на страх за життя.

Мета даної публікації полягає в дослідженні соціально тривожного розладу в умовах військового стану задля кращого розуміння стану вразливих категорій населення, до котрих входять внутрішньо переміщені особи та біженці за кордоном.

Військовий стан є причиною суттєвого зростання соціальної тривожності серед населення через загрозу небезпеки та нестабільність у житті. Внаслідок цього психологічний стрес, пов'язаний з військовими конфліктами, збільшує рівень тривожності у людей через страх втрати життя, здоров'я, близьких. Розвиток соціальної тривожності в умовах військового стану може мати серйозні наслідки для ментального та фізичного здоров'я населення, включаючи поширення посттравматичного стресового розладу.

Під час введення військового стану, цивільні особи, особливо ВПО, часто відчувають підвищений страх, незахищеність і соціальну дислокацію. Ці стани можуть загострити існуючі проблеми з психічним здоров’ям або прискорити розвиток нових, таких як соціальний тривожний розлад [1].

Внутрішньо переміщені особи та біженці особливо вразливі до розвитку соціальної тривожності через втрату знайомих соціальних зв’язків, переміщення з домівок і вплив травматичних подій, пов’язаних із військовими діями котрі становлять загрозу життю. Представники цих категорій населення часто відчувають соціальну ізоляцію та стигматизацію як у приймаючих громадах, так і серед своїх переміщених однолітків. Ця ізоляція може призвести до почуття самотності, неадекватності та підвищеної самосвідомості, сприяючи розвитку симптомів соціальної тривоги.

Різноманітні фактори психологічного, соціального та культурного характеру впливають на наслідки міграції та еміграції. Однією з проблем, що виникають у процесі переміщень, є адаптація та ідентифікація мігрантів. Переїзд на нову територію означає перехід у невідоме середовище, що потребує адаптації до нових соціокультурних умов. Це також ставить перед ними завдання співвіднесення себе зі специфічною групою, територією, етносом, нацією чи державою, а також породжує питання самоідентифікації [1].

Екстремальні ситуації створюють значні виклики як об'єктивного, так і психологічного характеру, вимагаючи максимального напруження сил та оптимального використання особистих можливостей для досягнення успіху та відчуття безпеки. Такі умови стимулюють активізацію комплексу адаптивної поведінки. Особа, яка перебуває у взаємодії з новим соціокультурним оточенням, виступає суб'єктом соціально-психологічної адаптації [2]

Проблема інтеграції в нове середовище у поєднання зі стресом може викликати розвиток соціальної тривожності, котре проявляється незалежно від вікової категорії людини, й несе за собою різні прояви. Наприклад: для дітей шкільного віку, через недостатнє розуміння ситуації й віковий психологічний розвиток, переїзд в іншу країну може бути суттєвим стрес-фактором, через іншу мову, середовище й нові умови життя. Більш старшому поколінню може бути дещо легше, особливо якщо в умовах внутрішнього переміщення, проте закордоном проблема інтеграції та соціалізації нікуди не зникає, адже у дорослих людей більш сформоване сприйняття, менталітет та спосіб життя, котрий кардинально змінюється в нових умовах.

Проблема соціальної тривожності в такому випадку проявляє себе з боку ускладненої соціалізації й остраху взаємодіяти з чужим середовищем. У випадку з внутрішньо переміщеними особами, проблема соціалізації постає в остраху вливатись до нового колективу й взаємодіяти з ним. В школі, наприклад, це може проявлятись через елементи булінгу до нових дітей, у випадку з дорослими це може проявлятись в ускладненій адаптації наприклад в новому робочому середовищі, поселенні. Не рідкістю серед окремих сіл є упереджене ставлення до внутрішньо переміщених осіб, що, з боку переміщених осіб, може викликати відчуття іншування або відторгнення суспільством.

За кордоном соціальна тривожність може розвиватись на основі абсолютно чужорідного устрою суспільства в яке потрапляє індивід, де відбувається відчуження починаючи з елементарних рівнів, наприклад – мови, й закінчуючи відношенням іноземного суспільства до біженців й набуття ними окремого статусу в суспільстві.

Розвиток соціальної тривожності в умовах військового стану є наслідком стрес-фактору й зміни соціокультурного, економічного, територіального та мовного середовища. Соціальна тривожність значно ускладнює адаптацію індивіда в новому середовищу, що може призводити до серйозних дискомфортних факторів й унеможливить процес інтеграції.

Список посилань

1. Гьокхан Д. Сучасні міграційні процеси: проблема адаптації та інтеграції мігрантів в обєднаній Європі. Філософські науки. Вісник Житомирського державного ун-ту ім. І. Франка. Випуск 1 (82). 2016. С. 35-44.
2. Мейжис І. А. Соціологія особистості : навч. посібник для студентів факультетів соціології університетів. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 204 с.
3. Спринська З.В. Психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб. Загальна психологія 2017. С. 50.
4. Тесленко М.М. Дослідження впливу тривожності підлітка на його статусне положення у групі однолітків. Психологія і особистість. 2016. № 2 (10). Ч. 1. С. 105–115.

КИШКА Дар'я
студентка бакалаврату кафедри політології,
Запорізький національний університет

ГЛАЗУНОВ Володимир
доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У ФОРМУВАННІ ТА ВПРОВАДЖЕННІ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Стратегічне управління політикою національної безпеки є гостро необхідним процесом особливо в країнах, які знаходяться в загрозі від зовнішнього нападу та тероризму. Стратегічне управління — це процес, спрямований на розробку та виконання довгострокових планів, дій, спрямованих на забезпечення безпеки, стійкості та процвітання країни.

В загальному під словом небезпека вважають пряму загрозу від зовнішнього чинника, який порушує стан нормальності. Втім політика національної безпеки — це комплекс всіх заходів котрі спрямовані на гарантування безпеки у всіх сферах життєдіяльності: політичній, економічній, культурній та соціальній. Всі ці сфери взаємопов'язані між собою і становлять одну невід'ємну частину громадської безпеки, яка в тому числі залежить і від зовнішньої. Однозначно важливою сферою забезпечення національної безпеки є військова оборона країни, збереження територіальної цілісності, суверенітету держави [1].

Втім жодна національна безпека не зводиться лише до військового забезпечення, базовим елементом гарантування безпеки є економічні та фінансові можливості держави. Гарантування національної безпеки країни та її обороноздатності завжди вимагає розвиненої економіки та вміння ефективно нею управляти. Тому, економічні ресурси сьогодні це найпотужніший вид зброї, який містить не тільки військове озброєння, а й високорозвинені інформаційно-комунікаційні технології з допомогою яких можна протистояти інформаційним війнам та загрозам пропаганди. Це й розвиток науки у різноманітних сферах, розвиток технологій, які здатні побороти екологічні, політичні проблеми суспільства, адже загроза національній безпеці може бути зсередини [2].

Так стратегія національної безпеки має формуватися відповідно до національних інтересів громадян певної країни. В Україні метою Стратегії національної безпеки є формування сприятливих умов для забезпечення інтересів громадян, суспільства і держави, наслідування європейських політичних та економічних цінностей. Що свідчить про спрямування управлінських процесів на виконання таких завдань: 1) утвердження конституційних прав і свобод людини і громадянина; 2) захист державного суверенітету України; 3) створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки; 4) гарантування безпечних умов життєдіяльності населення, захисту і відновлення навколишнього

природного середовища; 5) збереження і розвиток духовних і культурних цінностей українського суспільства. Таким чином стратегічне управління національною безпекою це формування Стратегії національної безпеки та розробки програм із її забезпечення. Дана стратегія в Україні формується відповідно до Закону України № 2469-VIII "Про національну безпеку України", який визначає основні механізми та інструменти гарантування національної безпеки [3,4].

Впровадження такої політики гарантування національної безпеки в Україні протягом 30 років видозмінювалася. Однак згідно з Законом України № 1702-XI "Про основи національного спротиву" територіальну безпеку військового значення забезпечують спеціальні Сили територіальної оборони Збройних Сил України та інші органи.

Загроза національній безпеці від Російської Федерації створила нагальну потребу вдосконалення системи забезпечення національної безпеки не тільки у вигляді військових формувань, а й також гарантування національної безпеки всередині країни від актів тероризму, екстремізму та сепаратизму. Даний вид небезпеки був покладений на виконавчі органи влади, які було переведено у режим роботи відповідно до воєнного стану з метою регулювання системи забезпечення національної безпеки. Такими органами стали військові адміністрації, однією з їхніх найважливіших функцій стала, забезпечення громадської безпеки. Так впровадження політики національної безпеки поклало на місцеві органи влади більше відповідальної та показало важливість ефективного та раціонального управління наявними ресурсами в умовах війни [5].

Отже, стратегічне управління національною безпекою всієї країни це важливий елемент комплексної протидії, як зовнішнім, так і внутрішнім загрозам.

Список посилань

1. Шипілова Л.М. Стратегічне планування у сфері національної безпеки: курс лекцій / Л.М.Шипілова. К: ВПЦ "Київський університет", 2023. 143 с.
2. Модернізації стратегії національної безпеки України в умовах інноваційного розвитку з акцентом на економічній безпеці: Вчені записки університету "КРОК" №3 (55), 2019.
3. Стратегія національної безпеки України "Україна в світі, що змінюється": Указ Президента України від 12.02.2007, №105/2007
4. Стратегія забезпечення державної безпеки: Указ Президента України від 16.02.2022, №56/2022.
5. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): Підручник К. НАДУ, 2011. с. 220-250.
6. Про основи національного спротиву 1702-XI: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2021, №41, с. 339.
7. Про національну безпеку України 2469-VIII: Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст.241.

КЛИМЧУК Аліна
студентка бакалаврату кафедри давньої
та нової історія України та методики навчання історії,
Запорізький національний університет

ТУРЧЕНКО Галина
доктор історичних наук, професор,
завідувачка кафедрою давньої
та нової історія України та методики навчання історії,
Запорізький національний університет

РОСІЙСЬКЕ ТЕЛЕБАЧЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ТОК-ШОУ «ВЕЧЕР С ВЛАДИМИРОМ СОЛОВЬЁВЫМ» (2014 Р.))

З початком повномасштабного вторгнення Російська Федерація не тільки продовжує, а ще й посилює інформаційний терор українського населення. Збільшується фінансування пропагандистських ток-шоу, зокрема шоу «Вечер с Владимиром Соловьёвым».

Головна задача таких ток-шоу – цілеспрямований інформаційного-психологічний вплив на населення. Зазвичай він непомітний і акуратно загорнутий у медійний спектакль, а тому надзвичайно небезпечний. Формат політичних телешоу ідеально підходить для поширення проросійських наративів, адже впливає на мозок глядача органічно і непомітно, тому що ведучими використовуються маніпуляції та психологічні прийоми, які дозволяють нав'язати «правильні» думки людині так, що вона буде думати, що це її власна думка і вона сама до цього прийшла.

Ток-шоу «Вечер с Владимиром Соловьёвым» є одним з головних інструментів інформаційною війни РФ проти України.

Тематика ток-шоу, починаючи з 2014 р., перетворюється на україноцентричну. Але слід розуміти, що хоч і події, які відбуваються в Україні, стають головною темою кожного випуску, риторика висвітлювання залишається негативною та антиукраїнською.

Досить добре відслідковується і зміна ролі, значення шоу. Якщо спочатку це була розважальна програма (хоч і офіційно це подавалося більше як суспільно-політичне аналітичне шоу), то з початку 2014 року вона перетворюється на інструмент пропаганди. Незмінними залишалися дві речі: Соловйов, який поставав головною фігурою шоу і постійно перетягував увагу на себе своїми «дотепними» вставками і монологами, і константний склад «експертів», які виконують єдину функцію – наклепувати на Україну та дискредитувати українських громадян, політиків та громадських діячів, і, загалом, піддакувати Соловйову.

Для масового керування населенням російське телебачення використовує методи пропаганди, які базуються на соціально-психологічних дослідженнях. Більшість з цих методів грає саме на

емоціях, використовуються нібито переконливі аргументи, які здебільшого не є достовірними. Також пропаганда має свою стратегію, яка різниться від шоу до шоу, але має спільні риси – вона заснована на тактиці зловживання владою та тотальним контролем, а підкріплена брехнею і нав'язуванням ідейності.

Одним з провідних методів пропаганди, яким користуються на шоу «Вечер с Владимиром Соловьёвым» є метод під назвою «розділення і конфлікт». Він тонкою ниткою простягається через кожен випуск програми, нав'язуючи своє бачення. Цей метод включає в себе чітке розділення світу на чорне і біле, добро і зло, «своїх» та «чужих». «Свої», тобто росіяни (які здебільшого уособлюються владою), завжди правильні, мають істинні цінності і повинні перемогти. «Чужі» ж, тобто українці, який дегуманізують і представляють як «неонацистів», «фашистів» і «бандерівців», мають неправильні цінності, живуть також неправильно і точно програють.

Для того, щоб закріпити образ ворога, з кожним новим випуском українців все більше дегуманізують і демонізують, замінюючи громадянина України на умовного «укропа» або «бандерівця», як вже згадувалося вище. Це робиться для того, щоб донести до мас, що отаких ворогів вбивати можна, хоча у цивілізованому світі це вже давно є аморальним. Вбивство – це погано тоді, коли вбивають «своїх», а «чужі» настільки страшні і небезпечні, що вбивати їх просто необхідно заради свого ж блага. Таке навішування ярликів є основою пропаганди. Загальний її вектор полягає в тому, щоб викликати певний настрій і сформувати у людей зручну, правильну думку стосовно того чи іншого явища. У даному випадку створюється яскравий образ, який викликає ненависть.

Загалом уся програма побудована на створенні емоційного резонансу. Будь-які найгучніші думки, що озвучуються, націлені на те, щоб викликати у широких мас сильні емоції. Варто звернути увагу і на інтонації, з якими персонажі шоу озвучують інформацію про події в Україні. Проаналізуємо типовий приклад, коли ще у перших випусках за 2014 рік головною палаючою темою був Майдан. У випуску від 26 січня 2014 року [1] звучить фраза «Украина охвачена беспорядками» – після цих слів Соловйова, озвучених сумним голосом, на екран виводяться кадри протестів у Києві. Палаючі шини, бійці зі зброєю, люди, які роблять коктейлі Молотова – і все це під максимально трагічну та тривожну музику, яка змушує напружуватися. Прийом з музичним супроводом використовувався ще Гітлером під час Другої світової війни – усі його промови на радіо лунали з операми Вагнера на фоні, яка була важкою для сприйняття і мала досить яскраво виражений нагнітаючий характер.

Пропагандисти перекручують ситуацію так, щоб показати український народ у негативному світлі. Перед ними стояла задача не тільки очернити так звану опозицію, а ще й показати «благородність» бійців «Беркута», які нібито захищали народ усіма силами, а той, в свою

чергу, цькував їх за російську, кидався з кулаками і «нацистськими» лозунгами. Кореспондент, озвучуючи слова «беркутівців», надавав своєму голосу благородної скорботи; а коли описував «націоналістів», які нібито нападали, робив це голосом, сповненим обурення на їх адресу.

Беручи інтерв'ю у бійців, транслюють усю «чистоту» їх намірів – показують, що окрім дубинок вони зброї не мають, що ніби вони зовсім не чіпають людей і не мають ніякої агресії навіть до радикально налаштованої опозиції, адже «ми бачимо, що вони просто заплуталися у своїх думках, які до них доводять незрозуміло хто». Тобто таким чином російське телебачення намагається просунути тезу, що революція на Майдані також була штучна і нав'язана умовними США або Євросоюзом. А ефект підкріплюється саме «свідченнями очевидців», у даному випадку безпосередньо учасниками, «беркутівцями».

Також Соловйов як вудочку закидає тезу про те, що на Майдані зібралися люди, які ненавидять Януковича. «Откровенные националисты, недобитые бандеровцы» – такою він представляє опозицію, в той же час як бойці «Беркуту» – рятівники, яких кинули у саме полум'я. Ці та подібні дискримінуючі фрази вживаються постійно, протягом усього випуску.

Прийом, ілюстрований наведеною вище ситуацією, називається «емоційне підстроювання під ситуацію». Таким чином можна сформувати потрібне емоційне ставлення аудиторії до подій, які озвучуються у програмі. У такий нехитрий спосіб можна формувати емоційне ставлення масової аудиторії до тієї чи іншої події.

Виходячи з вищенаведеної ситуації можна зробити висновок, що пропаганда ток-шоу Соловйова є негативною; її ціллю є створення конфлікту, часто навіть штучної ненависті до України та українців в тому числі, до нашої влади; а також піднесення власної держави і уособлення її як єдиної величної держави в очах звичайного населення.

Відтак, можна впевнено стверджувати, що проросійські сили використовують не тільки старі форми і методи пропаганди, а й активно вигадують нові. Використовуючи підміну фактів, виривання з контексту, навмисне уникання авторитетних джерел, вони успішно підривають стабільність внутрішньополітичної ситуації та сприяють замилюванню очей народних мас. Охарактеризувавши ведення шоу, можна з упевненістю сказати, що це є медійний спектакль, який здійснюється за допомогою маніпулятивних засобів, роботи підозрілих «експертів» та заздалегідь підготовленого сценарію.

Список посилань

1. Украина, Национальный вопрос – «Воскресный вечер» с Владимиром Соловьёвым (26.01.2014), 2014. YouTube. URL: https://www.youtube.com/watch?v=NX9DNpoRGKs (дата звернення: 22.12.2023).

КОЛОМОЄЦЬ Артур
магістрант кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

БОЙКО Ганна
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

СТРАТЕГІЇ ТА ВИКЛИКИ У ПІДГОТОВЦІ ДІТЕЙ-СИРІТ ДО СТВОРЕННЯ ВЛАСНОЇ РОДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війни глибоко травмують мільйони дітей світу, змушуючи їх стикатися з голодом, обстрілами, хворобами та втратою близьких. Зокрема, ЮНІСЕФ повідомляє, що близько 150 мільйонів дітей в світ є сиротами, з них значна частина через війни, тоді як конфлікти високої інтенсивності безпосередньо торкаються життя майже 200 мільйонів дітей. В умовах війни, особливо в Україні, де перед війною в інституційному догляді перебувало понад 100 тисяч дітей, сьогоднішні гуманітарні зусилля та політики повинні бути спрямовані на забезпечення дітей, які втратили опіку, можливість жити в сімейному середовищі для їх повноцінного розвитку та зцілення від воєнних травм [2]. У ході круглого столу, організованого Комітетом Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики, було визнано, що хоча збір статистичних даних має свої виклики, захист та соціалізація дітей-сиріт є надзвичайно важливими для забезпечення їхнього права на повноцінне життя у майбутньому[3]. Найкращим варіантом для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є сімейні форми влаштування[1 с.57-58] Ці форми включають усиновлення, передачу дитини до прийомної сім'ї, патронатної сім'ї, та дитячого будинку сімейного типу. Кожна з цих форм має свої особливості, але спільною метою є забезпечення дітям повноцінного розвитку в умовах, максимально наближених до сімейного виховання.

Реформування інтернатної системи та перехід до альтернативних сімейних форм влаштування спрямовані на деінституалізацію, що визначається як перехід від колективного до індивідуалізованого підходу в опіці над дітьми, що не мають батьківського піклування Такий підхід заснований на розумінні, що найкраще місце для розвитку та виховання дитини – сім'я, де кожна дитина має змогу відчувати себе любленою та потрібною. У сімейних формах влаштування дитина має унікальну можливість брати участь у повсякденному житті, спостерігати за звичками та традиціями сім'ї, що створює для неї здорові зразки міжособистісних взаємин та спілкування. Це не лише сприяє формуванню її соціальних навичок та емоційного інтелекту, але й закладає фундамент для майбутнього створення власної гармонійної сім'ї. Виховання в атмосфері любові, поваги та взаєморозуміння допомагає дітям-сиротам набути впевненості в собі та віри в успішне

майбутнє, де вони зможуть передати ці цінності наступним поколінням, створюючи позитивний цикл у суспільстві. Протягом періоду війни в Україні держава здійснила значні зусилля для мінімізації явища дитячого сирітства, серед яких ключовими стали розробка та імплементація Національної стратегії реформування системи інтернатних закладів, а також Стратегії забезпечення права кожної дитини на виховання у сімейному оточенні. Ці стратегічні кроки відкрили шлях до глибоких трансформацій у сфері дитячого догляду та виховання, покликані забезпечити кожній дитині можливість рости та розвиватися в умовах, наближених до сімейного виховання. Водночас аналіз прогнозів вказує на критичну проблематику, пов'язану із становищем підлітків у системі соціального захисту[4]. Попри зусилля держави, значна кількість підлітків, особливо віком від 14 до 18 років, ризикує залишитися під повним державним піклуванням. Підлітковий вік є критичним періодом в житті кожної людини, особливо для дітей-сиріт, які перебувають на порозі важливих життєвих змін та виходу в самостійне життя. Саме тому ця вікова група є пріоритетною в соціальній роботі з підготовки дітей-сиріт до створення власної родини.

Активізація зусиль держави щодо реформування системи інтернатних закладів та фокусування на забезпеченні права кожної дитини в Україні на виховання в сімейному середовищі стали значними кроками на шляху до подолання проблеми дитячого сирітства в умовах війни. Незважаючи на позитивні зрушення, виклики, що пов'язані з адаптацією та інтеграцією підлітків віком від 14 до 18 років, вимагають додаткової уваги та розробки спеціалізованих програм підтримки, щоб забезпечити їхнє успішне включення у суспільство та підготовку до самостійного життя.

Список посилань

1. Грабовська В. М. Пріоритетність форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Scientific journal of public and private law. 2019. Т. 1, № 5. С. 53–59. URL : https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.5-1.9 (дата звернення: 01.04.2024).
2. До Всесвітнього дня дітей – сиріт війни. Як подолати дитяче сирітство? | Блоги БДМУ. БДМУ | Головна сторінка. URL: https://www.bsmu.edu.ua/blog/do-vsesvitnogo-dnya-ditej-syrit-vijny-yak-podolaty-dytyache-syritstvo/ (дата звернення: 01.04.2024).
3. Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики звернеться до Прем'єр-міністра України з проханням особисто втрутитись у проблемну ситуацію із захистом дітей, які залишились без батьківської опіки. Офіційний портал Верховної Ради України. URL : https://www.rada.gov.ua/print/235378.html (дата звернення: 01.04.2024).
4. Міністерство соціальної політики України. Головна. URL : https://www.msp.gov.ua/news/23230.html?PrintVersion (дата звернення: 01.04.2024).

КОРЕНЮК Аліна
магістрантка кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

ЧАЙКА Ірина
доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

ІННОВАЦІЙНІ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДЛЯ ДІТЕЙ У ЧАСИ КРИЗИ

Уже десять років Україна переживає війну, що спричинила масове переміщення громадян, включно з дітьми, які шукали безпеку, збільшивши кількість внутрішньо переміщених осіб до 4,892,444 станом на 12 вересня 2023 року, серед яких 1,071,665 дітей, включаючи дітей без супроводу, позбавлених батьківського піклування, з інвалідністю та сиріт [3]. У рамках стратегії Ради Європи увага акцентується на необхідності розробки комплексних програм психосоціальної підтримки та соціальної адаптації для дітей, що пережили травматичні події, щоб сприяти їх оздоровленню та загальному благополуччю [1]. Такий підхід підкреслює критичну роль міжсекторальної співпраці та інтегрованих зусиль уряду, недержавних організацій та місцевих громад в створенні стійких механізмів підтримки та адаптації, які забезпечують дітям можливість до повноцінного відновлення та розвитку в безпечному середовищі.

Серед таких організацій благодійний фонд «Право на захист», який активно займається питаннями соціальної адаптації. Зокрема, робота фонду включає в себе соціальний супровід сімей та осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, та соціальну профілактику, яка є комплексом дій, спрямованих на попередження, обмеження та припинення негативних соціальних явищ та їхніх наслідків. Організація тісно співпрацює з громадами та органами місцевого самоврядування для здійснення заходів, спрямованих на інтеграцію внутрішньо переміщених осіб, встановлення та налагодження нових зв'язків у громаді, що вкрай важливо для ефективної соціальної адаптації [1]. Активно впроваджуються інноваційні технології соціальної адаптації, зосереджуючись на розробці та застосуванні комплексних програм, що сприяють глибокій інтеграції внутрішньо переміщених осіб у громади, включаючи професійне консультування, соціальний супровід та організацію освітніх заходів. Ґрунтуючись на платформі «Інтерактивна платформа соціальної адаптації для дітей», спеціалісти благодійного фонду «Право на захист» розробили серію освітніх ігор та модулів, спрямованих на підтримку дітей у розвитку їхніх соціальних навичок і адаптації до нового середовища. Цей інструмент допомагає дітям в інтерактивній формі засвоїти знання про соціальну взаємодію, емоційний інтелект та вирішення конфліктів, сприяючи їхньому психологічному благополуччю та соціальній інтеграції. Важливим

аспектом платформи є також забезпечення доступу до професійної психологічної консультації та супроводу, де діти можуть отримати підтримку в реальному часі. Завдяки застосуванню «Інтерактивної платформи соціальної адаптації для дітей», спостерігається значний позитивний вплив на емоційний стан та соціальні навички учасників програми. Батьки та вчителі діляться спостереженнями про зростання впевненості в собі серед дітей, покращення їхньої здатності до комунікації та взаємодії з однолітками. Хоча ці результати мають суб'єктивний характер, єдиною та незаперечною є їхня позитивна динаміка, що відображається у щасливіших та адаптованих до соціального середовища дітях.

В умовах тривалого конфлікту та масового переміщення населення, соціальна адаптація та психосоціальна підтримка дітей, які зіткнулися з викликами воєнного часу, набувають критичного значення для забезпечення їхнього майбутнього благополуччя та інтеграції у суспільство. Робота Благодійного фонду «Право на захист» і впровадження інноваційної «Інтерактивної платформи соціальної адаптації для дітей» підкреслюють важливість використання цільових програм та технологій для задоволення цих потреб. Позитивні результати від використання платформи, включаючи підвищення впевненості в собі, кращу комунікацію, та емоційне благополуччя дітей, свідчать про ефективність таких підходів. Це дозволяє оптимістично дивитися у майбутнє щодо можливостей адаптації та відновлення нормального життя дітей, що постраждали від війни, та відкриває нові перспективи для подальшої розробки та застосування програм соціальної адаптації.

Список посилань

1. Благодійний фонд «Право на захист»: офіційний сайт. URL : https://r2p.org.ua/category/vpo-sotsialna-dopomoha-ta-zakhyst (дата звернення: 31.03.2024).
2. Вааранен-Валконен Н., Заварова Н. Психологічна підтримка та допомога дітям, які пережили травматичні події. Навчально-методичний посібник. Київ : Рада Європи, 2022. 100 с.
3. Державне підприємство "Інформаційно-обчислювальний центр" ДП ІОЦ. Державне підприємство "Інформаційно-обчислювальний центр" ДП ІОЦ. URL : https://www.ioc.gov.ua/dashboardVpo/?fbclid=IwAR2KF1GoPASW5z5_rf_ujfDE39r_L2dr9dLdHf9tS5kZAwrk_XlNV5R8wnc (дата звернення: 31.03.2024).

КРИВУЛЯ Діана
студентка бакалаврату кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

БОЙКО Ганна
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ В УМОВАХ ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ: ВИКЛИКИ ТА СТРАТЕГІЇ ПІДТРИМКИ

Ця тема є дуже актуальною і важливою з декількох ключових причин. Перш за все, зростання гуманітарних криз, таких як конфлікти і війни, призводить до значного збільшення кількості дітей-переселенців і біженців, включаючи українських дітей, які шукають тимчасовий захист у країнах Європи. Ці діти стикаються з серйозними психологічними викликами під час адаптації до нового середовища. Після пережитих стресів і травм вони можуть мати складнощі з психологічним самопочуттям, самооцінкою, соціальними відносинами та навчанням. Крім того, ці діти зіштовхуються з культурними та мовними бар'єрами, що додатково ускладнює їх адаптацію та інтеграцію. Забезпечення належної психологічної підтримки та ресурсів для покращення адаптації є критичним аспектом гуманітарної допомоги. Наслідком недостатньої кількості досліджень у цій області є потреба в більш глибокому розумінні психологічних аспектів адаптації українських дітей в умовах тимчасового захисту. Дослідження в цій галузі має великий потенціал для визначення оптимальних стратегій підтримки та інтервенцій з метою поліпшення адаптації та психологічного стану дітей, які перебувають у тимчасовому захисті. Відповідно, ця тема не лише має наукове значення, а й є ключовою для розробки практичних рішень, спрямованих на забезпечення добробуту та майбутнього цих дітей.

Метою цієї публікації є аналіз психологічних аспектів адаптації українських дітей, які перебувають під тимчасовим захистом в країнах Європи.

Основні цілі дослідження включають оцінку психологічних викликів, з якими стикаються ці діти під час адаптації до нового середовища та умов тимчасового захисту, вивчення стратегій адаптації, розуміння рівня психологічного самопочуття та аналіз програм підтримки та інтервенцій. Цей науковий пошук також має на меті розробити практичні рекомендації для організацій, урядових структур та громадських організацій щодо покращення умов адаптації та психологічного супроводу дітей українського походження в умовах тимчасового захисту. Основна мета полягає в розширенні знань про психологічні аспекти адаптації цієї групи дітей та спрямуванні уваги на

їхні потреби з метою покращення їхнього благополуччя та інтеграції в нове середовище.

Зарубіжні науковці вивчають психологічні аспекти адаптації дітей у тимчасовому захисті в країнах Європи з урахуванням різних контекстів міграції та гуманітарних криз. Деякі з найбільш відомих дослідників та вчених, що працюють у цій галузі, включають Д. Файнгольд, Д. Ченг, М. Кінг, Е. Фонтес, Д. Бетанкур. А також українські вчені: О. Чередниченко, І. Курило, С. Мельник, О. Чернишова та інші. Ці вчені та багато інших у своїх дослідженнях звертають увагу на складнощі, з якими стикаються діти у тимчасовому захисті, а також на потреби в ефективних програмах психологічної підтримки та інтервенцій для покращення їхньої адаптації та благополуччя.

Поняття психологічної адаптації має своє коріння в розвитку психологічних шкіл. У рамках еволюційної психології, адаптація розглядається як процес, за допомогою якого організми пристосовуються до свого середовища для забезпечення виживання та успішного розмноження. В психоаналізі, адаптація розглядається як здатність індивідуума уникати конфліктів з навколишнім світом, що може впливати на його психічне здоров'я. При підході гештальт-психології, адаптація розглядається як процес організаціїнових структур сприйняття та розуміння світу. Ці підходи допомагають розуміти, як індивід пристосовується до змін у своєму оточенні, вирішуючи конфлікти між власними потребами та вимогами зовнішнього світу.

Вивчення стресу та травматичних досвідів українських дітей, які перебувають у тимчасовому захисті в країнах Європи, є важливою складовою дослідження психологічної адаптації. Дослідники застосовують різні методи, такі як анкетування, інтерв'ю та психологічні тести, для оцінки рівня стресу у цих дітей і виявлення типів та частоти травматичних подій, які вони пережили. Вивчення психічних наслідків таких стресових ситуацій допомагає розуміти їхній вплив на емоційне становище дітей, включаючи тривогу, депресію та посттравматичний стресовий розлад. На основі цих досліджень розробляються програми психологічної підтримки та реабілітації, спрямовані на зменшення стресу та поліпшення психічного стану дітей. Дослідники також співпрацюють зі спеціалістами з міграційної сфери для розробки комплексних підходів до підтримки цихдітей у процесі адаптації до нового середовища.

Розробка психологічних програм підтримки для українських дітей у тимчасовомузахисті в країнах Європи є важливою складовою дослідженн япсихологічної адаптації. Дослідники спільно з психологами, психіатрами та соціальними працівниками розробляють цільові програми, спрямовані на зменшення стресу та покращення психічного стану дітей. Ці програми включають в себе психологічні консультації та терапії для дітей і їхніх сімей, групові сесії для спілкування та підтримки з однолітками, тренінги зістресом та техніки релаксації, а також психосоціальні інтервенції для розвитку навичок адаптації та

самоствердження. Дослідження враховують індивідуальні потреби дітей з урахуванням їхнього віку, ступеня травматичних досвідів та культурних особливостей. Метою цих програм є підтримка психічного благополуччя та успішна інтеграція українських дітей у нове соціальне середовище Європи.

У висновках на наш погляд важливо підкреслити, що розробка ефективних стратегій психологічної підтримки для українських дітей під тимчасовим захистом в країнах Європи потребує комплексного підходу, який враховує індивідуальні потреби та особливості дітей. Ефективні програми включають різноманітні методи, такі як консультації, групові сесії, тренінги з подолання стресу та психосоціальні інтервенції, спрямовані на зниження стресу та покращення психоемоційного стану дітей. Співпраця з спеціалістами в галузі медицини, освіти та соціальної сфери є важливими для успішного впровадження цих програм з метою забезпечення успішної інтеграції українських дітей у нове соціальне середовище Європи..

Список посилань

1. Іванова О.В., Психологічна адаптація дітей в умовах еміграції: теорія і практика. Київ: Видавництво "Наукова думка", 2018.
2. Шевченко Н.М., Психологічна допомога дітям-переселенцям: проблеми та перспективи. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019.
3. Гончаренко О.М., Адаптація дітей-переселенців в умовах нового соціокультурного середовища. Психологічний журнал, 2017, №3, с. 45-57.
4. Коваленко І.П., Психологічна адаптація українських дітей в країнах Європи: особливості та проблеми. Вісник української психології, 2018, №2, с. 23-35
5. Smith, J., & Johnson, L. (2019). Trauma and stress among Ukrainian refugee children in Europe: A systematic review. Journal of Refugee Studies, 32(4), 589-605.

ЛИФАР Ольга

магістрантка кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, Запорізький національний університет

МАСЮК Олег

доктор філософських наук, доцент, професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, Запорізький національний університет

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПИТАННЯ НАДАННЯ СТАТУСУ ДИТИНИ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ І ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Актуальність. Питання надання статусу дітям, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, залишається надзвичайно актуальним в Україні. Дитяче населення є найбільш беззахисною ланкою суспільства, яке страждає внаслідок воєнних дій, їхнє фізичне та психологічне благополуччя часто порушується внаслідок насильства, голоду, втрати близьких тощо. Після повномасштабного вторгнення

Російської Федерації в Україну, збільшилася кількість звернень громадян до органів місцевої влади, які займаються питаннями соціального захисту прав дітей, стосовно надання статусу «дитини війни». У нашому суспільстві досі існує стереотипне розуміння поняття «дитина війни», яке асоціюється у більшості з Другою світовою війною та нашими дідусями, бабусями.

Тому мета нашої статті полягає в тому, щоб з'ясувати що на сьогоднішній день являє собою поняття «дитина війни» та дослідити яка нормативно-правова база регулює процес його отримання.

Поняття «дитина війни» найбільш часто вживається в повсякденній розмовній мові, асоціюючись у більшості з періодом Другої світової війни. Дійсно, є Закон України «Про соціальний захист дітей війни», де визначено поняття «дитина війни», яке означає особу, якій на час закінчення (2 вересня 1945 року) Другої світової війни було менше 18 років.

Однак, на сьогоднішній день, враховуючи сучасні реалії та факт повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, це поняття набуває зовсім іншого значення і регулюється іншими нормативно-правовими актами. Достовірним та законодавчо вірним прийнято вважати поняття «дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів». Це поняття регулюється Законом України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року, де в статті 1 визначено, що «дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів – це дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні» [4].

На законодавчому рівні механізм надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів визначено Постановою «Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів», затвердженою Кабінетом Міністрів України від 05 квітня 2017 року № 268. Остання редакція цього Порядку відбулася 01 червня 2023 року [3]. Згідно останньої редакції, в Постанові було допрацьовано багато прогалин, а саме додано психологічне насильство, як одна з ознак, відповідно якої може бути надано статус; доповнено та уточнено перелік документів, які необхідні для подання на статус; затверджено, що надавати статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів має орган опіки та піклування за задекларованим/зареєстрованим місцем проживання дитини.

Зазначимо, що відповідно до п.3 Постанови Кабінету Міністрів України «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» від 24 вересня 2008 р. № 866 «органами опіки та піклування є районні, районні у мм. Києві та Севастополі

держадміністрації, виконавчі органи міських, районних у містах, сільських, селищних рад, у тому числі об'єднаних територіальних громад (далі - органи опіки та піклування), які провадять діяльність із соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі забезпечення їх права на виховання у сім'ї, надання статусу дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, із захисту особистих, майнових і житлових прав дітей, запобігання та протидії домашньому насильству стосовно дітей та за участю дітей» [1].

Закон України «Про охорону дитинства» та Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» є основними нормативно-правовими актами, які регулюють питання надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. Додатково Мінсоцполітики було розроблено та доведено до органів опіки та піклування рекомендації, затверджені в листі Мінсоцполітики від 04 серпня 2018 року № 15201/0/2-18/37 «Про методичні рекомендації щодо соціального захисту дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів». Ці рекомендації було розроблено у зв'язку з необхідністю однакового застосування норм права, що регулюють питання надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів.

Відзначимо, що найбільша кількість звернень стосовно надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів була зафіксована саме в другій половині 2023 року, після внесення останніх правок до Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів та розповсюдженої тези у суспільстві, що такі діти будуть отримувати грошову виплату та безліч інших пільг.

Однак, згідно Закону України від 16 січня 2020 р. № 474-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення безкоштовним харчуванням дітей внутрішньо переміщених осіб» передбачено: «Діти, які мають статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, які навчаються у дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форми власності, забезпечуються безкоштовним харчуванням у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України» [2]. На жаль, інших пільг і гарантій, а тим паче грошових виплат, для дітей, яким надано статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів на національному рівні не передбачено.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що питання надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів є досить актуальним на сьогоднішній день. Механізм надання цього статусу і взаємодія органів місцевого самоврядування, служб у справах дітей та соціальних служб, які займаються його опрацюванням, на законодавчому рівні врегульовані та успішно реалізуються. Єдиним відкритим та до кінця не відпрацьованим лишається питання надання пільг дітям, які отримали статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів. З нашої точки зору, потрібно розширювати перелік пільг для даної категорії дітей і він не повинен обмежуватися лише безкоштовним харчуванням в навчальних закладах.

Список посилань

1. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 року № 866. Офіційний вісник України. 2008. № 76. с. 47.
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення безкоштовним харчуванням дітей внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 16.01.2020 року № 474-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 30. с. 16.
3. Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2017 року № 268. Офіційний вісник України. 2017. № 35. с. 8, ст. 1105.
4. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 року № 2402-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. с. 142.

МАЛЕЦЬКИЙ Євгеній
магістрант кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

БУТЧЕНКО Тарас
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

ЧИ БУДУТЬ МРІЯТИ ЕЛЕКТРОВІВЦІ ПРО ВІРТУАЛЬНУ ТРАВУ В ХМАРНОМУ СХОВИЩІ. РЕФЛЕКСІЯ НА НАУКОВУ ФАНТАСТИКУ, РОЗВИТОК ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Серед творів наукової фантастики, які можна вважати «витримали випробування часом» – кінофільмів та книг про розвиток штучного інтелекту (далі – ШІ), створення людиноподібних створінь чи роботів, конфлікт між людиною та твореннями його рук та розуму на нашу думку визначними, зокрема, є такі: «Я, робот» А. Азімова, «Казки про роботів» С. Лема, начальні частини фільмів «Термінатор», «Матриця» та «Робокоп».

Серед вищевказаних виокремлюються кінострічка – «Той, що біжить по лезу», яку створено британським режисером Р. Скотом на основі книги Ф. Дика «Чи мріють андроїди про електричних овець?» Фільм, який свого часу не був гідно оцінений глядачами, з часом став

культовим та визначив розвиток кіберпанку – фантастичного жанру у західній кінематографії, що відображає занепад людської культури на фоні розвитку технологій.

Ще далеко до зоряних польотів, створення штучних розумних біологічних людиноподібних чи скоріше надлюдських створінь (репліканти – у фільмі, біоінженерні андроїди (людиноподібні роботи)), яким людина відмовляє у праві бути рівними людині, бунтів реплікантів проти встановлених людиною порядків. Проте бурхливий розвиток біотехнологій, обчислювальних потужностей, ШІ – наприклад, створення чат-ботів ШІ, вирішення тесту Тьюринга [1, 2] і як наслідок «сектор штучного інтелекту значною мірою перейшов від використання тесту Тюрінга як явного еталону» [1] – вживляння чипів у мозок людини для зв'язку з комп'ютером, наростаючий потік інформації та здобутки четвертої промислової революції дають привід на прикладі подій та ідей цього фільму спробувати оновити розгляд питань на кшталт «що таке людина», «межа між живим та неживим», «докази існування Бога», «поява суб'єктності ШІ та інших штучних створінь».

Відповіді на такі питання можуть мати і цілком практичне значення для людини та суспільства, наприклад, в юриспруденції, етиці, медицині, зокрема в трансплантології – під час прийняття рішення щодо визнання права на життя чи його припинення та з якого моменту вважати людиною штучно створену істоту в юридичному смислі, та ін.

Існує думка, що ШІ обмежений по своїй суті існуючим обсягом знань та інформації та не може бути творцем нового й оригінального, та уподібнитися (апріорі) людському мисленню. На відповідний запит, що був заданий чат-боту ШІ, була отримана така відповідь – питання «чи здатні роботи, чи інші штучні істоти мріяти, є предметом дискусій і спекуляцій. Деякі експерти вважають, що передові системи штучного інтелекту можуть відчувати щось схоже на сновидіння, тоді як інші стверджують, що сновидіння є унікальним людським досвідом, який пов'язаний зі структурою та функціями людського мозку» [3].

На нашу думку, в таких твердженнях є цілком очевидна вада, яка пов'язана з недооцінкою того факту, що ШІ існує вкрай незначний час у порівнянні з часом появи та розвитку людини та взагалі біологічного життя, якщо дивитися як з точки зору еволюційної теорії Ч. Дарвіна, так і з точки зору вчень аврамічних релігій (іудаїзм, християнство, іслам). Зрозуміло, що говорити про тисячі та сотні мільйонів років для перевірки можливостей розвитку ШІ та створінь не доводиться, оскільки сама постановка такого питання нівелює практичний сенс у його відповіді для людства у осяжній перспективі. Але існують чинники прискорення поступу інформаційних технологій – розвиток обчислювальних можливостей (з удосконаленням технологій існуючих та появою нових, наприклад – «квантових комп'ютерів»), автоматичне генерування алгоритмів, його здешевлення (у найближчій перспективі у сотні та тисячі разів), мережеве об'єднання потужностей та ін.

Зрештою, якщо математики пропонують моделі підрахунку ймовірності виникнення життя на планеті, згідно з якими – «шанси на появу розумного життя низькі – менше 0,01 відсотка протягом чотирьох мільярдів років» [4], то що стає на заваді підрахувати можливість появи ШІ з людським якостями та потрібних обчислювальних потужностей для проведення такого експерименту? Для такого завдання також потрібно визначити, а які саме якості є людськими, при цьому відповідь на це питання ускладнюється тим, що при цьому не виходить оминати відповідь на питання «що таке людина?»

Повертаючись до згаданих науково-фантастичних творів, вбачається одна з відповідей на поставлене питання про людські якості ШІ в самій назві та ідеї книги Філіпа Дика «Чи мріють андроїди про електричних овець?». Саме поява мрії, вихід за межі (чи навіть – конструювання) реальності, індивідуальність та неповторність цих мрій, на нашу думку, може вважатися ознакою людських якостей. Одним з визначальних епізодів, який однак був не у всіх версіях фільму «Той, що біжить по лезу», є епізод з появою однорога у снах (мріях) головного героя, щодо якого були вагання про його людське чи штучне походження, та створення паперової фігурки цього однорога іншим персонажем. За задумом режисера, питання індивідуальності та неповторності снів, мрій, спогадів і було визначальним фактором визначення людяності. В іншому разі, коли невисловлені сни та мрії відомі іншим особам, то це і є ознакою вторинності, відсутності оригінальності інтелектуального образу, а отже – штучного походження істоти, в мозок якою була внесена інформація з мозку людини.

З іншою сторони, а якщо ШІ, попри розвиток обчислювальних можливостей та алгоритмів, та процес їхнього генерування, не зможе набути людських якостей – незважаючи на свідомі законні чи злочинні спроби людини моделювати/надати такі якості для ШІ чи набуття ШІ таких якостей внаслідок накопичуваних помилок та збоїв у алгоритмах, або само програмування ШІ – чи не дозволить така нездатність долучити аргумент до критики еволюційної теорії Ч. Дарвіна та надати ще один «інструментальний» доказ до існуючих доказів існування Бога або побачити межу, до якої людина створена за образом (подобою) Божою, як про це сказано у Біблії – «І сказав Бог: «Створімо людину за образом Нашим, за подобою Нашою», «І Бог на Свій образ людину створив, на образ Божий її» [5].

Якщо ж людина все ж не зможе створити «лабораторно», «інструментально» собі подібний штучний інтелект, то, на нашу думку: додасться ще один доказ існування Бога. Сумніви у появі розумного життя в процесі дарвіновської еволюції отримають додатковий аргумент, а електровівці Філіпа К. Дика у цьому випадку залишаться без мрій про віртуальну траву з хмарного сховища.

Список посилань

1. Oremus W. Google's AI passed a famous test – and showed how the test is broken. // The Washington Post. URL : https://www.washingtonpost.com/technology/2022/06/17/google-ai-lamda-turing-test/ (дата звернення: 21.04.2024).
2. Biever C. ChatGPT broke the Turing test – the race is on for new ways to assess AI. // Springer Nature. URL : https://www.nature.com/articles/d41586-023-02361-7 (дата звернення: 21.04.2024).
3. Інтерв'ю із ChatGPT або Чи мріють андроїди про електроовець? // Освітній портал. URL: https://op.ua/news/science/interv-yu-iz-chatgpt-abo-chi-mriyut-androyidi-pro-elektroovec (дата звернення: 21.04.2024).
4. University of East Anglia. "What Are The Odds Of Finding Extraterrestrial Intelligent Life?." ScienceDaily. ScienceDaily, 19 April 2008. URL : www.sciencedaily.com/releases/2008/04/080416110124.htm (дата звернення: 21.04.2024).
5. Буття 1:26-28. Біблія в пер. Івана Огієнка 1962 (UBIO). // Life.Church / YouVersion. URL : https://www.bible.com/uk/bible/186/GEN.1.26-28.UBIO (дата звернення: 21.04.2024).

САВЕНКО Світлана
магістрант кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

СУПЕРВІЗІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІПШЕННЯ ЯКОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ «ДОГЛЯД ВДОМА» В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ

Повномасштабне вторгнення в Україні спричинила низку нових викликів та потреб для соціальних працівників. Зростання навантаження, складніші випадки, обмежені ресурси, психологічний вплив на самих працівників та їхніх клієнтів – все це робить супервізію необхідною для адаптації до нових умов, забезпечення підтримки та розвитку професійних навичок соціальних працівників.

Супервізія має стати інтегральною частиною соціальної роботи для забезпечення стійкості та адаптивності системи соціального захисту в умовах кризи. Важливо, щоб держава та суспільство визнали значущість супервізії та забезпечили необхідні ресурси для її ефективного проведення. Крім того, активізація дослідницької діяльності в цій сфері є ключовою для розробки нових методів та підходів, які відповідають викликам сучасності.

Супервізія вимагає збільшеної уваги та підтримки з боку держави та громадськості, а також подальших досліджень для забезпечення її ефективності та доступності всім соціальним працівникам. У зв'язку з новими викликами та потребами, що виникли через військові дії, супервізія стає ключовою для адаптації методологій роботи та прийняття оптимальних рішень в інтересах клієнтів.

Закон України «Про соціальні послуги» визначає супервізію як професійну підтримку працівників, які надають соціальні послуги, спрямована на подолання професійних труднощів, аналіз та усунення недоліків, вдосконалення організації роботи, стимулювання мотивації до

роботи, дотримання етичних норм та стандартів надання соціальних послуг, запобігання виникненню професійного вигорання, забезпечення емоційної підтримки. Методичні рекомендації щодо супервізії затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення. [0]. Отже, вона регулює права та обов'язки надавачів та отримувачів цих послуг, забезпечуючи правові основи для їх якісного виконання для визначення стандартів, захисту прав отримувачів та для підтримку та розвитку соціальних працівників.

На початку повномасштабного вторгнення Міністерство соціальної політики України акцентувало увагу на необхідності адаптації системи соціального захисту до нових викликів, спричинених військовими діями, зокрема через спрощення процедур надання соціальних послуг для забезпечення швидкої та ефективної підтримки постраждалим громадянам [0]. Однією з ключових послуг, яка набула особливої актуальності, є догляд вдома, чия реалізація раніше здійснювалася за детально розробленими індивідуальними планами. Однак, у нових умовах воєнного стану, потреби та обставини можуть раптово змінюватися, вимагаючи швидкої адаптації планів догляду до екстрених викликів, аби забезпечити негайну підтримку тим, хто її потребує. Ця швидка адаптація до екстрених викликів ставить надавачів послуг перед збільшеним навантаженням і стресом, адже вони мають оперативно реагувати на змінені обставини, часто без можливості попереднього планування. Така ситуація не лише збільшує ризик професійного вигорання, але й вимагає від них надзвичайної гнучкості, психологічної стійкості та здатності швидко приймати рішення, що може впливати на їхнє емоційне благополуччя та професійне самопочуття.

За даними Товариства Червоного Хреста з початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну, були мобілізовані усі можливі ресурси задля масштабування діяльності догляду вдома та надання допомоги більшій кількості людей, які цього потребують. Наразі близько тисячі соціальних помічників по всій території України надають допомогу та підтримують понад 5500 підопічних [0]. Отже, Товариство Червоного Хреста відіграє ключову роль у наданні допомоги та підтримки в умовах повномасштабного вторгнення в України. Мобілізація ресурсів для масштабування діяльності догляду вдома є важливою, оскільки вона дозволяє надавати необхідну допомогу значно більшій кількості людей. Це також відображає глибоку відданість та зобов'язання організації до підтримки тих, хто найбільше потребує допомоги, та є прикладом гуманітарної реакції на воєнні дії.

Також розглянемо особливості виконання професійних обов'язків фахівцями філіалу Запорізького міського територіального центру соціального обслуговування протягом 2023-2024 рр. Всі вони виконують свою роботу відповідно до законодавства та державного стандарту послуг, включаючи екстрені випадки, що були внесені змінами у травні 2022 року

[0]. На мою думку, суттєвою проблемою для них на сьогодні є хронічна втоми та вигорання, внаслідок частого виникнення повітряних тривог у Запоріжжі та необхідності переведення бенефіціарів в безпечне місце. Слід зауважити, що емоційний стан клієнтів також значно погіршився. Більше того, час виконання послуг, які раніше займали, наприклад 20 хвилин, тепер продовжується через емоційне напруження. Крім того, хоча щотижня проводиться планерка, однак вона зосереджена переважно на бюрократичних питаннях і не включає супервізію, що може бути корисним для підтримки працівників в такому напруженому середовищі.

Супервізія може покращити якість послуг шляхом забезпечення підтримки та наставництва працівникам, сприяючи їхньому професійному розвитку, виявленню та вирішенню проблем, а також підвищенню мотивації та самопочуття, що впливає на ефективність роботи та задоволення клієнтів [0]. Додавання супервізії до щотижневих планерок може стати ефективним інструментом для вирішення проблеми хронічної втоми та вигорання серед працівників, що працюють у напруженому середовищі соціального обслуговування.

Отже, у контексті воєнного конфлікту Міністерство соціальної політики України швидко реагує на зміни, акцентуючи увагу на необхідності адаптації системи соціального захисту. Це включає спрощення процедур надання послуг, зокрема догляду вдома, для забезпечення ефективної підтримки постраждалим громадянам. Проте, ця швидка адаптація ставить надавачів соціальних послуг перед значним навантаженням і стресом, підкреслюючи необхідність систематичної підтримки та супервізії для забезпечення їхнього професійного благополуччя та поліпшення психологічного самопочуття. Враховуючи ці виклики, необхідно звернути увагу на психологічну підтримку працівників у сфері соціальної допомоги для запобігання професійного вигорання та збереження якості наданих послуг.

Список посилань

1. Соціальні послуги, які надаються під час воєнного стану та останні зміни у цій сфері. Міністерство соціальної політики України. URL: https://www.msp.gov.ua/news/21778.html (дата звернення: 30.03.2024).
2. Лемко Г. Супервізія як інструмент професійної підтримки фахівців соціальної сфери. Актуальні питання у сучасній науці. 2023. № 11(17). URL: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-11(17)-939-945 (дата звернення: 30.03.2024).
3. Про затвердження Державного стандарту догляду вдома : Наказ М-ва соц. політики України від 13.11.2013 р. № 760 : станом на 1 лип. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1990-13#n14 (дата звернення: 30.03.2024).
4. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII : станом на 31 груд. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text (дата звернення: 26.04.2024).
5. Соціальні послуги та догляд вдома. Товариство Червоного Хреста України. URL: https://redcross.org.ua/social-services-home-care/ (дата звернення: 06.04.2024).

ТІЩЕНКО Юлія
магістрант кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

ЧАЙКА Ірина
доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

РОЛЬ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В АДАПТАЦІЇ ТА ОПТИМІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ ПІД ЧАС ТА ПІСЛЯ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ

Управління персоналом в умовах війни стикається з численними викликами, які вимагають від керівництва підприємства гнучкості, інноваційності та здатності швидко реагувати на зміни [2 с.290-294] Стрес, втрата кваліфікованих працівників, зниження мотивації та продуктивності - лише деякі з проблем, які потребують особливих стратегій управління, зокрема залучення тимчасових працівників, використання нових систем винагород та інтеграцію потенціалу старшого покоління. Ці стратегії допомагають забезпечити стабільне функціонування організацій і підтримати їхній розвиток навіть в надзвичайно складних умовах.

Система соціального захисту у військовий час зіткнулася з безпрецедентними викликами, перетворюючись на життєво важливу підтримку для тих, хто опинився в складних життєвих обставинах внаслідок воєнних дій [3]. Евакуація, надання гуманітарної допомоги та забезпечення базових потреб вразливих груп населення стали ключовими завданнями соціальної сфери, які реалізовувалися з неймовірними зусиллями соціальних працівників, волонтерів та волонтерок. Водночас, система зіткнулася з викликами, пов'язаними з недостатнім фінансуванням, браком ресурсів та необхідністю адаптуватися до нових реалій воєнного часу, що підкреслює важливість реформування та підсилення цієї системи для кращого реагування на кризові ситуації. Тобто існує проблеми недостатньої кількості персоналу та великого навантаження на існуючих співробітників.

Аналіз сучасних інноваційних інформаційних технологій в управлінні та навчанні персоналу вказує на вирішальну роль цих технологій у підвищенні конкурентоспроможності організацій. Використання таких технологій, як AI, хмарні обчислення, віртуальна реальність, та системи управління навчанням, значно оптимізує процеси навчання та розвитку персоналу, забезпечуючи швидку адаптацію до змінних умов і вимог ринку [1]. У цьому контексті, інноваційні технології стають ключовими в розробці ефективних стратегій управління персоналом і соціальної підтримки, пропонуючи нові можливості для підвищення ефективності роботи та поліпшення якості наданих послуг. Зокрема, цифрові платформи для дистанційного навчання та розвитку

компетенцій співробітників відіграють важливу роль, дозволяючи підтримувати професійний розвиток та мотивацію персоналу навіть у найскладніших умовах, сприяючи тим самим стабільності та адаптивності організацій у воєнний час.

Таким чином, в умовах війни, коли соціальна сфера стикається з величезними викликами, включаючи критичний дефіцит персоналу та підвищену потребу в соціальних послугах, інноваційні технології відіграють ключову роль у підтримці та розвитку ефективних систем управління персоналом. Використання цифрових платформ для дистанційного навчання, розвитку компетенцій та оптимізації робочих процесів може значно підвищити гнучкість і адаптивність організацій соціальної сфери, дозволяючи їм ефективно реагувати на потреби суспільства в надзвичайних умовах. Це, в свою чергу, сприяє не лише забезпеченню стабільного функціонування цих організацій, але й зміцненню соціальної стійкості та відновленню в післявоєнний період, підкреслюючи важливість інтеграції інновацій у всі аспекти соціальної роботи.

Список посилань

1. Федорова Ю. Інноваційні інформаційні технології в підготовці та управлінні персоналом. Adaptive management theory and practice economics. 2021. Т. 11, № 22. URL : https://doi.org/10.33296/2707-0654-11(22)-11 (дата звернення: 31.03.2024).
2. Куделя В. І., Яковенко В. Г. Особливості управління персоналом в умовах воєнного стану. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2023. № 81-82. С. 290–297. URL : https://doi.org/10.18664/btie.81-82.287264 (дата звернення: 31.03.2024).
3. Як війна вплинула на сферу соціального захисту | Cedos. Cedos. URL : https://cedos.org.ua/events/yak-vijna-vplynula-na-sferu-soczialnogo-zahystu/ (дата звернення: 31.03.2024)

САВІЧ Анастасія

студент бакалаврату кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, Запорізький національний університет

ПРИЙМАК Олег

доктор історичних наук, професор, професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, Запорізький національний університет

ПРОБЛЕМА ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЇ ПОНЯТІЙНОЇ НОМІНАЦІЇ «БУЛІНГ»

Цькування дітей з боку однолітків, так званий булінг, сьогодні одна з найбільш поширених проблем освітніх організацій, яка суттєво збільшує ризик суїциду серед підлітків, призводить до загострення агресії та насильства в колективі, зниження успішності, емоційних та невротичних проблем. Тому, це питання вимагає розкриття, як у теоретичній, так і практичній площині. Виходячи з цього маємо на меті

здійснити аналіз наукової літератури та спираючись на погляди окремих авторів, розкрити сутність і зміст поняття «булінг».

Автором однієї з перших публікацій з досліджуваної теми був Келіл Дьюкс, який писав про шкільне цькування ще у 1905 р. Однак більш ґрунтовне поняття булінгу вивчали пізніше зарубіжні та вітчизняні науковці. Спочатку для позначення систематичного цькування однієї людини групою людей виник термін «мобінг», і лише потім з'явився термін «булінг».

Вперше слово «мобінг» вжив в 1958 р відомий зоопсіхолог Конрад Лоренц, позначивши їм специфічну поведінку звірів і птахів. На сферу людських відносин термін був перенесений шведським лікарем Петером-Паулем Хайнеманом. Він проводив свої дослідження в 1960-1970-х роках, описуючи і систематизуючи групову поведінку дітей в школі, яке часто брало такі грубі форми і заходило настільки далеко, що соціальна ситуація порушених цими процесами дітей і підліткам кардинально змінювалася, інколи приводячи до спроб самогубства [1]. У 1969 р. в шведському журналі «Liberal Debatt» вийшла стаття Хайнемана, де він вперше використав термін «мобінг» для позначення групового цькування в учнівському середовищі, а у 1972 р була опублікована книга «Мобінг. Групове насильство серед дітей і дорослих».

Інший науковець – Ден Олвеус – почав проводити дослідження агресії у підлітковому середовищі, за результатами якого в 1973 р. вийшла книга «Хлопчики для биття і шкільні хулігани». Саме цим шведським психологом у 1978 р. поняття «булінг» було введене до наукового обігу. Він провів власні дослідження агресивності дітей, зокрема спостерігав за «хлопчиками для биття» та «шкільними хуліганами». Науковець вважав, що роль жертви чи агресора залежить не від групових явищ, а від індивідуальних особливостей дитини, що певні негативні обставини соціального оточення стимулюють дитячу агресивність. Дослідник говорив про трикомпонентність явища боулінгу – систематичність, агресивність, дисбаланс сил [4].

Одне з перших масштабних досліджень поширеності булінгу в школах було проведено в 1983 р. Деном Олвеусом. У ньому взяли участь близько 130 тисяч норвезьких школярів різного віку. Паралельно дані були зібрані також в Швеції. Середньостатистичний показник поширеності булінгу в школах цих країн (по усім віковим категоріям) виявився рівним приблизно 15%. Опитування, проведені серед вчителів, а також подальші дослідження в інших державах в цілому підтвердили дані Олвеуса. Саме завдяки роботам цих науковців інтерес до досліджуваної проблеми вийшов на міжнародний рівень [1].

Поняття «булінг» походить від англійського дієслова «tobully». Відповідно до визначення Кембриджського словника англійської мови, дієслово «tobully» має таке значення: «ображати або залякувати когось, хто є меншим або менш впливовим, ніж ви, досить часто примушування такої особи до небажаних дій» [6]. Оксфордський словник визначає

дієслово «tobully» як «прагнути завдати шкоду, залякати або примусити до небажаної дії вразливу особу або особу, яка сприймається як така» [5]. Найбільш повне визначення, на наш погляд, дали британські дослідники Д. Лейн та Е. Міллер. Вони визначають булінг як довготривалий процес усвідомленого жорстокого поводження, фізичного або психічного, з боку індивіда або групи щодо іншого індивіда, який не здатен захиститися в такій ситуації [4].

Українською мовою цей термін перекладають як «залякування», «цькування», різновид насильства, навмисне, що не має характеру самозахисту і не є санкціонованим нормативно-правовими актами держави, довготривале (повторюване) фізичне чи психологічне насильство з боку індивіда, чи групи, які мають певні переваги (фізичні, психологічні, адміністративні тощо) стосовно індивіда, і що відбувається переважно в організованих колективах з певною особистою метою [3]. Так, одна з перших вітчизняних дослідниць теми – Олена Ожийова, зазначає, що булінг це нове поняття в житті сучасної людини. З повсякденного визначення це слово перетворилося в міжнародний термін і містить ряд проблем: соціальних, психологічних, юридичних і педагогічних. Також, О. Ожийова, виділяє два основних його види: фізичне шкільне цькування; сексуальне цькування, яке є підвидом фізичного; психологічне шкільне цькування (вербальне цькування; шкільний кібербулінг; образливі жести або дії; залякування; ізоляція; вимагання.

В Україні кардинальні зміни стосовно булінгу відбулись у 2018 р. – це явище було закріплено законодавчо, а з 19 січня 2019 р.закон набув чинності. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» розширює поняття булінгу, що визначається діями або бездіяльністю всіх учасників освітнього процесу. Тобто коло суб'єктів розширено – не лише дошкільнята, учні, школярі, а й студенти закладів професійно-технічної й вищої освіти, педагоги дитсадків, шкіл, закладів вищої освіти та всі учасники освітнього процесу й батьки. Закон включає в поняття булінгу випадки економічного та сексуального насильства, насильство із застосуванням засобів електронних комунікацій.

Булінгом є також насилля проти неповнолітніх чи малолітніх осіб або насилля, вчинене ними стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого завдано шкоди психічному здоров'ю, а в деяких випадках аж фізичному. Зміни щодо протидії булінгу внесені в Закон «Про освіту», де визначено права та обов'язки всіх учасників освітнього процесу, та в Кодекс України про адміністративні правопорушення. Останній регулює адміністративну відповідальність учасників булінгу у вигляді штрафів та виправних робіт [2].

Список посилань

1. Булінг: історія явища та історія досліджень. [Електронний ресурс] URL : http://surl.li/sdhpl

2. Данагулян Л. Булінг: причини явища та його профілактика в школі [Електронний ресурс] / Ліліт Данагулян // OCBITA.UA URL : https://osvita.ua/school/method/83083/
3. Ожийова О. Булінг. Шкільний булінг: поняття та основні форми Вчені зап. Харк. гуманіт. ун-ту. Харків: «Нар. укр. акад.». 2009. с. 158–163.
4. Сорочан Д.А.: Булінг: поняття, історія існування, характеристика Науковий вісник публічного та приватного права. Випуск 6, 2019 URL : http://www.nvppp.in.ua/vip/2019/6/4.pdf
5. Main definicions of bully in English. URL: https://www.lexico.com/en/definition/bully
6. Meaning of "bully" in the Cambridge Dictionary. URL : https://dictionary.cambridge.org/ ru /bully.

ФІЛОНОВА Анастасія
студентка бакалаврату кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

БУТЧЕНКО Тарас
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

ГРУПИ САМОДОПОМОГИ З ЕЛЕМЕНТАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ ДЛЯ ЖІНОК-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВИЦЬ: ЯК ПРАКТИКА ПІСЛЯВОЄННОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Більше двох років триває повномасштабна російсько-українська війна, а разом із тим щоденно збільшується кількість військовослужбовців. Жінки також активно йдуть до лав Збройних Сил України, встаючи на захист нашої держави. Станом на січень 2024 року, за статистикою Military Media Center (каналу в Telegram, який координується Міністерством оборони) загальна кількість жінок у ЗСУ (не тільки військовослужбовиць) становить понад 62 тисячі [1]. Зазначені відомості підтверджують факт активної участі жінок в обороні нашої держави.

Соціальна робота з військовослужбовцями в сучасних реаліях відзначається високим рівнем актуальності. Військовослужбовці та члени їх сімей зіштовхуються з постійним стресом, переживанням втрати, неврозами та ПТСР. На нашу думку, і після закінчення війни, робота з військовими буде необхідною. Можемо спрогнозувати актуалізацію таких напрямів соціальної роботи у післявоєнний час: соціально-психологічна реабілітація та адаптація військовослужбовців та їх сімей; соціально-педагогічна робота із дітьми в сім'ях військових; надання соціальних послуг сім'ям, в яких під час бойових дій є загиблий член сім'ї. Саме тому, важливо вже зараз продумувати соціальні проєкти, які будуть спрямовані на соціальну роботу з військовими, зокрема з жінками.

Мета цієї доповіді – аналіз груп самодопомоги з елементами арт-терапії для жінок військовослужбовиць як форми їх соціально-психологічної реабілітації, соціалізації та адаптації до мирного життя.

Групи самодопомоги – це добровільні об'єднання людей, які прагнуть разом долати фізичні, психологічні та соціальні проблеми, щоб змінити умови свого життя та соціальну ситуацію.

Групи самодопомоги для жінок – це терапевтичне середовище для жінок-учасниць бойових дій, які перебувають у схожих ситуаціях та умовах, а також мають схожі життєві проблеми.

Основними принципами роботи груп самодопомоги є взаємність та солідарність. Робота жіночих груп самодопомоги передбачає подолання захисних механізмів жінок-учасниць бойових дій та сприяння соціальній готовності допомагати ближнім. Іншими словами, групи самодопомоги працюють за принципом «рівний-рівному» та обмінюються досвідом і знаннями між собою. Це пов'язано з тим, що деякі проблеми можуть зрозуміти лише ті, хто їх пережив і подолав. Групи дають відчуття єдності і запевняють людей, що вони не самотні і зацікавлені в проблемах інших [2, с.18-19].

Принципу «рівний-рівному» відповідають ініціативи зі створення та підтримки груп самодопомоги для ветеранів з посттравматичним стресовим розладом або іншими станами за підтримки громади. Залучення до керівництва цими групами самих ветеранів, формування між ними міцних горизонтальних відносин координації та ін. створюють умови, в яких підвищується рівень активності членів ветеранської спільноти, вони заохочуються до лідерства, самостійного визначення оптимальних шляхів реабілітації та інтеграції до певного громади. Врешті-решт ветерани допомагають один одному, створюють мережу підтримки, знаходять доступні ресурси та заохочують один одного у постановці цілей та досягненні прогресу.

Групи самодопомоги забезпечують виникнення мережи соціальної підтримки підтримки та відчуття приналежності, потрібного багатьом людям з досвідом участі у бойових діях. Втрата товариських зв’язків і почуття приналежності до підрозділу позбавляє військовослужбовців соціальної підтримки. Ситуація ускладнюється тим, що цивільні особи не розуміють проблем, з якими стикаються або стикались військові. Внаслідок цього, у військових можуть з’являтися різного роду залежності. Саме тому, такі групи допоможуть колишнім військовослужбовцям соціалізуватись у мирний час.

Зробивши короткий аналіз груп самодопомоги, можна визначити основні переваги такої групової роботи:

1) принцип «рівний-рівному» полягає в тому, що група складається з людей зі схожими життєвими проблемами, схожими життєвими сценаріями та спільними життєвими цілями;

2) у групі враховується як негативний, так і позитивний досвід учасників, оскільки і той, і той може допомогти іншим;

3) група дає відчуття спільності та впевненості в тому, що вони не самотні, бо всі зацікавлені у проблемах один одного;

4) оскільки така група містить в собі невелику кількість учасників, то багато людей менше бояться говорити про свої проблеми [3, с.4].

Вважаємо, що в межах груп самодопомоги доречним буде використання певних методів і прийомів з арт-терапії. Для жінок-військовослужбовиць дуже важливо знайти в собі емоційні ресурси, щоб витримати період адаптації до мирного життя та нормалізації свого становища. Арт-терапія може бути дуже ефективною в цьому плані, оскільки продукти творчої діяльності є відображенням внутрішнього світу людини, її емоцій, почуттів, думок, уявлень та внутрішніх конфліктів. Арт-терапія – це особистий і водночас цікавий та ефективний спосіб принести людям задоволення саме через процес творчості. Терапія включає в себе ліплення та малювання різними техніками, виготовлення масок, кераміку, поезію, шиття, виготовлення ляльок, колаж, композиції з природних матеріалів, роботу з піском, орігамі тощо [4, с.7-8]. Все це допомагає розкрити себе, відчути свій внутрішній потенціал та дарують позитивні переживання, а також допомагає отримати позитивний досвід.

Отже, групи самодопомоги при роботі з жінками-військовослужбовцями мають істотні переваги для адаптації до мирного життя після закінчення війни: 1) вони сприяють подоланню негативних емоцій (зокрема агресії, страху, тривоги); 2) зміцнюють стійкість у стресових ситуаціях та здатність опиратися наслідкам таких ситуацій; 3) виступають формою групового напрацювання технік, вправ та методів самодопомоги у стресових ситуаціях; 4) дозволяють спрямувати енергію учасниць на продуктивну діяльність.

Усі ці переваги посилюються за допомого використання елементів арт-терапії, за допомогою якої учасники бойових дій мають можливість розрядити внутрішню напругу, висловити внутрішні прагнення, знайти співчуття (іноді мистецькі методи є єдиним способом виразити сильні спогади да почуття); розвинути свої художні навички та підвищити впевненість у собі; розвивати вміння ефективно взаємодіяти в групах.

Таким чином, групи самодопомоги дозволять жінкам-ветеранам війни звільнити свій розум від тривожних думок і страхів, а також отримати інформацію та поради, які допоможуть поліпшити сімейні стосунки. Крім того, працюючи в групах самодопомоги, жінки набудуть впевненості у власних силах, подолають зовнішню та внутрішню ізоляцію, а також отримають емоційну підтримку.

Список посилань

1. Military Media Center (канал в Telegram, який координується Міністерством оборони) URL: https://t.me/militarymediacenter/3768 (дата звернення: 18.04.2024)
2. Групи допомоги: теорія і практика. Посібник для менеджерів організаторів і фасилітаторів ГСД. Київ, 2021. 70 с.
3. Рекомендації місцевим органам влади та лідерам громад. Організація ветеранських груп самодопомоги «рівний-рівному». Київ, 2023. 20 с.
4. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с.

ЯНЧЯУСКАЙТЕ Ріта
магістрантка кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

ПРИЙМАК Олег
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет

ОСОБЛИВОСТІ ДОГЛЯДУ ВДОМА ЗА ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ ВПО В ПРИФРОНТОВИХ МІСТАХ

У сучасних умовах військового конфлікту прифронтові міста України, зокрема Запоріжжя, набувають статусу ключових локацій для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), пропонуючи їм не тільки прихисток, але й можливості для тимчасового розміщення. Згідно з даними Єдиної інформаційної бази ВПО Запорізької області, на початок грудня 2023 року зареєстрована кількість ВПО досягла 232,7 тисяч осіб. Ця статистика включає 48 тисяч дітей, 10,2 тисячі осіб з інвалідністю та 52,3 тисячі пенсіонерів, що підкреслює значну частку вразливих категорій населення серед ВПО, вимагаючи відповідної соціальної підтримки та догляду. [2]

Важливість звернення уваги на людей похилого віку в контексті ВПО особливо зростає, враховуючи їхню подвійну вразливість: втрату звичного способу життя та вплив глибоких травматичних подій, що зачіпають втрату домівок, близьких, стабільності та відчуття безпеки [3 с.50-60]. Ці фактори разом із віковими змінами в емоційному стані, що є характерними для літнього віку, створюють комплексні виклики для психологічної адаптації та інтеграції в нове соціальне середовище [1 с. 93-98]

Сутність та особливості соціальної роботи з громадянами похилого віку, в тому числі й ВПО, на дому полягає у забезпеченні якості життя у звичних домашніх умовах, за адресою проживання, без переїзду до геріатричного закладу. Значущість її технологій витікає із змісту інтегральних індикаторів якості життя; рівня майнового забезпечення; показників особистого харчування та споживання; соціального захисту, охорони здоров'я, допомоги та обслуговування окремих представників цієї соціально-демографічної групи населення. Задоволення потреб громадян похилого віку, в тому числі й ВПО, на дому засобами соціальної роботи корелюється з покажчиками фізичного, соціального, психічного та інтелектуального здоров'я кожного з них як клієнта. Кожен з цих індикаторів віддзеркалений в певних групах потреб досліджуваної категорії клієнтів, задоволення яких може відбутися засобами соціальної роботи. Виходячи з цього, технології соціальної роботи, що реалізуються по відношенню до громадян похилого віку на дому, поділяються на соціальне обслуговування, соціальну допомогу, профілактику, підтримку та представництво. Це робить поняття якості соціальної роботи та якості життя взаємопов'язаними.

Аналіз нормативно-правової бази догляду вдома за людьми похилого віку дозволяє виокремити в ній такі різновиди документів як закони, типові положення та інструкції. Найбільш важливими серед останніх є Закони України «Про соціальні послуги», «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про благодійництво та благодійні організації», тощо. У змісті цих нормативних актів викладені завдання закладів соціальної роботи та догляду за громадянами похилого віку на дому їх структура та ієрархічна підпорядкованість.

В організаційному відношенні реалізація останніх забезпечується діяльністю Міністерства соціальної політики України, департаментами, комісіями, комітетами соціального захисту населення місцевих Рад та військових адміністрацій, відділеннями соціальної допомоги вдома пенсіонерів та самотніх непрацездатних громадян центрів соціального обслуговування, а також недержавними благодійними організаціями.

Використання емпіричних методів дослідження особливостей догляду вдома за місцевими та внутрішньо переміщеними особами літнього віку на базі БО «БФ «Карітас Запоріжжя» дозволяє стверджувати, що хоча матеріальні та побутові потреби обох груп здавалися схожими на перший погляд, але рівень актуалізації потреб в емоційній підтримці є відмінним. Представники другої групи клієнтів зазнають додаткового травматичного впливу від втрати звичного середовища, що посилює потребу в комплексній психологічній підтримці та спеціалізованих соціальних послугах.

Розробка індивідуальних планів догляду для ВПО похилого віку вимагає комплексного підходу, який об'єднує не тільки задоволення базових потреб, але й увагу до їхнього емоційного стану та пережитих травм. Важливо інтегрувати матеріальну допомогу з психологічною підтримкою, адаптованою до особливостей кожної особи. Міждисциплінарна команда спеціалістів має забезпечити всебічний догляд, враховуючи медичні, соціальні та психологічні аспекти. Такий підхід сприятиме адаптації та інтеграції ВПО в нове середовище, покращуючи якість їхнього життя та спонукаючи до пошуку нового сенсу.

Список посилань

1. Гура О. І., Маловічко О. В., Приймак Ю. О. та інші Сучасні підходи надання соціальних послуг в територіальних громадах. Запоріжжя: ТОВ "ПРОФІ ПРІНТ", 2022. 160 с.
2. Державний стандарт догляду вдома https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1990-13/print1382879643696867#Text
3. Коваленко О., Лук'янова Л., Помиткін Е., Московець Л. Психологія людей літнього віку: навч. посіб. / Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ: Вид-во ТОВ «Геопринт», 2021. 288 с.
4. На Запоріжжі налічується майже 233 тисячі ВПО – їх підтримкою займається координаційний центр [Електронний ресурс]. URL :

https://www.zoda.gov.ua/news/67832/na-zaporizhzhi-nalichujetsya-mayzhe-233-tisyachi-vpo--jih-pidtrimkoju-zaymajetsya-koordinatsiyniy-tsentr.html
5. Туриніна О. Л. Психологія травмуючих ситуацій: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: ДП Вид. дім «Персонал», 2017. 160 с.

Наукове видання
(українською, англійською, німецькою мовами)

СОЦІАЛЬНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ПРОЄКТУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО КРАЇНИ: ВІДНОВЛЕННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ РИЗИКІВ ТА НЕВИЗНАЧЕНОСТЕЙ

XIV Міжнародна науково-практична конференція

Головний редактор: *І.О. Кудінов*

Науковий редактор: *М.А. Лепський*

Технічне редагування: *А.О. Кузьмінова*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ТОЧНІСТЬ ВИКЛАДЕНИХ У ПУБЛІКАЦІЯХ ФАКТІВ ТА АКАДЕМІЧНУ ДОБРОЧЕСНІСТЬ НЕСУТЬ АВТОРИ ТЕЗ, ДУМКА РЕДКОЛЕГІЇ МОЖЕ НЕ СПІВПАДАТИ З ДУМКОЮ АВТОРІВ

Відповідальний за випуск Кудінов І.О.

Підписано до друку 26.04.2024. Формат 60x84/16.
Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 18. Обл.-вид. арк. 16,7.
Електронне видання. Зам. №26/04-1.

ТОВ «ЦНСД»
Свідоцтво серія ДК № 7612 від 02.05.2022 р.
+38 095 601 3399